

**APPELTJES
VAN HET
Greektjesland**

Bandversiering van Luc Verstraete

APPELTJES
VAN HET
MEETJESLAND

JAARBOEK
VAN HET
HEEMKUNDIG GENOOTSCHAP
VAN HET MEETJESLAND

Nr 10 - 1959

MALDEGEM
1959

HET OOSTELIJK DEEL VAN HET BULSKAMPVELD EN DE ONTGINNING ERVAN

Sanderus, in «*Flandria illustrata*», zegt dat het *Bulskampveld* de grootste heide van Vlaanderen was. Hij schrijft inderdaad : «*feudum de Bulscamp, vulgo Wildenburg, maximo Flandriae adjacet myriceto, quod Bulscampvelt appellatur*» en elders «*Lichtervelde, in vicinia myriceti totius Flandriae maximi, quod vulgo vocant Bulscampvelt*».

Ook in het kohier van de gronden ingenomen tot het delven van de vaart van Brugge naar Gent (R.A. Gent, Oudburg 847, anno 1613) wordt dit veld geheten «de meeste heyde tusschen Ghendt ende Brugghe».

Sanderus, in de latijnse uitgave, spreekt van «*myricetus*», wat kan vertaald worden door «gagelveld». Gagel (*myrica gale*) werd inderdaad overvloedig op het Bulskampveld aangetroffen. Dit is een bossige heester, 50 tot 150 cm. hoog, waarvan de aromatisch geurende bladeren vroeger in de bierbrouwerij gebruikt werden, gelijk nu de hop. (Hedendaags is gagel zeer zeldzaam geworden in de streek.) «*Myricetum*» werd echter ook gebruikt om de heiden in de Kempen aan te duiden. (...in *myricis Campinensibus*, in een tekst aangehaald in «*Ons Heem*», XI, mei 1955, p. 65).

«*Wastina*» en, in minder mate «*bruieria*» zijn echter de meest gebruikte termen in middeleeuwse latijnse teksten om heide aan te duiden. (Vergelijk met het Nederlands «woestijn» en met het Frans «*bruuyère*».) In Vlaamse teksten uit die periode komt het woord heide maar sporadisch voor; men spreekt altijd van «*veld*». Dit laatste woord had toen geenzins de betekenis van «*bouwland*», althans niet in Vlaanderen en het moet gezegd worden dat die betekenis aldaar nog niet

algemeen aanvaard wordt : door «veld» verstaat men aldaar nog altijd onvruchtbare of woeste grond. Dat was zo niet in de Kempen : aldaar had veld, reeds in de middeleeuwen, wel de betekenis van «bouwland», «akkerland». (Zie b.v. : K. van Nyen, «De twee verwoestingen van Beerse» in Tijdschrift voor Geschiedenis en Folklore, Antwerpen, 1946).

Er wordt somtijds gezegd dat de velden in ons gewest zouden ontstaan zijn door de rooijing van het «Bosch zonder genade», dat zich vroeger van Sint-Niklaas tot Torhout zou uitgestrekt hebben. Er is echter geen enkel historisch dokument voorhanden die het bestaan van dit bos kan bevestigen. Broeder Alois (van de Broeders van Liefde van Sint-Niklaas) is echter van mening dat alhier, in Caesars tijd, het natuurlandschap gevormd werd door bossen, moerassen en heiden. Op de magere bodems zouden uitgestrekte heidevelden gelegen hebben, terwijl de bossen maar zelden aaneengesloten complexen vormden, die dan bestonden uit kreupelhout. (Zie de Toerist, 1955 nr. 10, «Van den Vos Reynaerde».).

De door Br. Alois vooropgezette mening wordt gestaafd door de toestand van onze streek, gelijk wij die kennen in de 16e eeuw. De theorie dat heiden zouden ontstaan zijn door onoordeelkundige ontbossing heeft echter veel voorstanders. Zo schrijft Léon Abensour in «Nouvel Atlas Larousse» (Parijs, 1924) op blz. 51 : «Toute l'Europe occidentale et centrale n'était à l'aurore des temps historiques qu'une immense forêt : cette forêt a été peu à peu détruite et remplacée, suivant la richesse du sol, par des landes, comme dans la Bretagne intérieure, dans une partie de l'Allemagne du Nord, dans les Highlands de l'Ecosse, soit par de riches terres de culture. On admet, en effet, aujourd'hui, que la lande n'est pas une forme naturelle de végétation, mais le résultat d'efforts maladroits de défrichement».

* * *

Het Bulskampveld strekt zich uit van Bellem, over Aalter, Beernem, Wingene en Ruddervoorde tot op Aartrijke en Torhout.

Het begint op de grens tussen Bellem en Hansbeke, omvat gans het zuidelijk deel van de eerstgenoemde gemeente.

een hoekje van Nevele, de noordkant van Lotenhulle en de zuidkant van Aalter. Ten westen van de kerk van deze laatste gemeente doet de grens van het veld een grote sprong naar het noorden, zodanig dat gans de westelijke helft van Aalter eveneens tot het veld behoort. Verder westwaarts omvat het Bulskampveld de noordwestkant van Ruiselede, gans de noordkant van Wingene en gans de zuidkant van Beernem, bijna de helft van ieder van de twee laatstgenoemde gemeenten. Bijna gans Hertsberge, Waardamme en Ruddervoorde, gans Veldegem, een deel van de zuidkant van Zedelgem, de oostkant van Aatrijke en de noordoostkant van Torhout behoren tot het Bulskampveld. Een klein deel van de noordoosthoek van Lichtervelde en kleine delen van de noordkant van Zwevezele behoren er eveneens toe.

Er valt op te merken dat een vruchtbare strook langsheen de Waardammebeek het veld in een oostelijk en een westelijk deel splitst. Het is trouwens op het oostelijke deel dat het eigenlijke Bulskampveld lag. Dit omvatte de zuidkant van Beernem, de noordkant van Beernem en de westkant van Aalter. Bulskampveld bestaat nu nog als wijknaam te Beernem en aldaar staat het (modern) kasteel van Bulskamp.

De naam «Bulskampveld» is te vinden op verscheidene oude kaarten, onder andere op de kaart van Vlaanderen van Guicciardini, in «Descrizione di tutti i Paesi-Bassi» (1581). In Flandria Illustrata van Sanderus staat een kaart waarop het Bulskampveld getekend is met, min of meer nauwkeurig, zijn grenzen. De kaart van Ferraris (1779) geeft een veel nauwkeuriger beeld van dit veld ; op deze laatste kaart is de scheiding tussen het oostelijk deel en het westelijk deel duidelijk aangetoond.

In deze studie zullen wij ons ook beperken tot het oostelijk deel, tot het eigenlijke Bulskampveld.

Algemeen wordt aangenomen dat de naam van dit veld betekent : «veld van het stierenkamp». «Bulle», of «holle» betekent, volgens Kiliaen, ongesneden stier. Bull, in het Engels, betekent nog altijd stier en, zelfs in het Vlaams, kent men nog de uitdrukking «bullige koe» voor kwade koe. (De Bo, «W.-VI. Idioticon» ; Van Speybroeck, «La Beverhoutsveld» in Annales Soc. d'Emulation, Brugge 1884).

Het Bulskampveld was niet het enige veld tussen Gent en Brugge. Er waren immers nog, om slechts de grootste te noemen :

- het *Beverhoutsveld*, op Oedelem, Beernem en Oostkamp ;
- het *Maleveld*, op Sijsele ;
- het *Maldegemveld*, op Maldegem, Knesselare en Ursel ;
- het *Oudenaardeveld*, op Beernem.

Het hier bestudeerde Bulskampveld was eigenlijk een aaneengesloten complex van verscheidene velden, waarvan de voornaamste zijn :

- op *Oostkamp* : het *Kampveld* ;
- op *Waardamme* : het *Rooiveld* ;
- op *Wingene* : het *Rijsbergeveldeke*, het *Munksveld* (Monnikenveld), het *Gruuthuizeveld*, het *Wingense veld*, deel van het eigenlijke *Bulskampveld* ;
- op *Beernem* : deel van het eigenlijke *Bulskampveld* ; het *Koningsveld* ;
- op *Ruiselede* : het *Parochieveld*, het *Ooigemveld*, het *Sint-Pietersveld* ; het *Ruiseleeds veld* ;
- op *Aalter* : het *Egypteveld* ; het *Hoogveld* ; het *Fortveld* ; het *Vijfringenveld* ; het *Biesemveld* ; het *Aalterveld* ; deel van het eigenlijke *Bulkampsveld* ; deel van het *Loveld* ;
- op *Lotenhulle* : het *Loveld* ; het *Schuurveld* ; het *Malsemveld* ;
- op *Bellem* : het *Neerveld* ; het *Marketteveld*.

Aangezien het Bulskampveld voortdurend door de ontginning aangevreten werd, is het duidelijk dat de oppervlakte ervan verschillend zal zijn naar gelang de periode die men in beschouwing neemt. De oudste dokumenten die ons nauwkeurige gegevens daaromtrent verschaffen, zijn de landboeken van de onderscheiden gemeenten. Deze landboeken echter zijn, voor ieder gemeente afzonderlijk, van zeer wijd uiteenliggende jaren. Aalter : 1635 ; Bellem : 1640 ; Lotenhulle : 1639 ; Beernem : 1727 ; Wingene : 1756 ; Ruddervoorde : 1726. In die omstandigheid is het duidelijk dat men een raming moet doen van die oppervlakte op een gegeven tijdstip dat men als vergelijkingstijdstip neemt, b.v. midden van de 17^e eeuw. Het is klaar dat deze willekeurige raming een verschillende uitslag zal geven, naar gelang de persoon die ze maakt. De onderstaande getallen zijn dan ook maar benaderend.

Toestand omstreeks 1650

Aalter	2830 ha
Bellem	400 ha
Lotenhulle	700 ha
Nevele	50 ha
Ruiselede	690 ha
Wingene	1870 ha
Oostkamp	120 ha
Hertsberge	870 ha
Ruddervoorde	1010 ha
Waardamme	60 ha
Beernem	1400 ha
Knesselare	20 ha
St-Joris	100 ha
Zwevezele	40 ha

Totaal : 10.160 ha

Gans deze oppervlakte bestond echter niet uitsluitend uit woest veld. Binnen het veld lag er iets *landbouwgrond*. (gemiddeld 8,5 t.h., naar opzoekingen in de landboeken uitwezen) en, meestal aan de rand van het veld, als eerste stap naar de volledige ontginning, nog al veel bos (gemiddeld 22 t.h.). Er was dus, salvo justo, 863 ha landbouwland en 2235 ha bos, samen 3105 ha. Er bleef bijgevolg 7055 ha zuiver veld over.

Bovenstaande getallen tonen klaar aan dat deze streek, in tegenstelling met wat veelal gezegd wordt, maar weinig bebost was : integendeel, er was zeer veel heide.

Enkele voorbeelden, gemaakt aan de hand van de landboeken. Binnen de omloop van het veld was er :

	<i>veld</i>	<i>land</i>	<i>bos</i>
Bellem (1640)	275 ha	65 ha	60 ha
Lotenhulle (1639)	175 ha	165 ha	360 ha
Aalter (1635)	2231 ha	202 ha	397 ha
Wingene (1756)	1010 ha	128 ha	752 ha
Beernem (1722)	1307 ha	79 ha	14 ha

Lotenhulle was de gemeente, die, relatief gezien het minst veld, maar het meest bos had.

Het westelijk deel van het Bulskampveld, dat men beter *Wijnendaleveld* kan heten, is maar iets meer dan half zo groot als het oostelijk deel, te weten 5800 ha, naar schatting.

Er lag een groot aantal *vijvers* op het Bulskampveld. Het waren meestal ondiepe plassen die, voor zover zij niet geschikt gemaakt waren voor de *visteelt*, 's zomers grotendeels droog lagen, zodat de beesten erin konden grazen. Aldus had de heer van Wildenburg, op Wingene, in 1577 «een nombre van LX viviers ghelegghen up Bulscampvelt». (5-e penningkohier Wingene, 1577, stadsarchief Gent.).

Afzonderlijke gegevens omtrent de oppervlakte aan vijver zijn slechts bekend voor de volgende gemeenten : (midden 16e eeuw)

Aalter	610 ha
Bellem	70 ha
Lotenhulle	80 ha

Gebaseerd op de gegevens over Aalter, blijkt dat 25 t.h. van het veld vijver en plas was.

Al die vijvers, op één na, namelijk de Kranepoel te Aalter, zijn thans verdwenen, drooggelegd. De plaats van de meesten onder hen kan men nog terugvinden : het zijn tegenwoordig meestal meersen of natte bossen. De Kranepoel (of Krompoel, meer dan 22 ha groot) dankt zijn voortbestaan aan het feit dat de eigenaar ervan hem in 1809 liet verdiepen en afdammen.

De zogenaamde «tiende-penning-kohieren» van 1570-1580 (stadsarchief Gent) bevatten wel gegevens over de velden en vijvers, maar hierin zijn slechts die velden en vijvers opgenomen die werkelijk gebruikt werden. Aldus vindt men in het kohier van Wingene van 1577 slechts ongeveer 500 bunder veld (ongeveer 720 ha ; een Kortrijks bunder : 1,42 ha). In dat van Aalter staan er maar 3100 gemet of 1390 ha (1 gents gemet : 0,445 ha). Vergeleken bij de hiervoren aangehaalde getallen is het dtidelijk dat de gegevens uit de penningkohieren niet volledig zijn.

Zelfs de landboeken vermelden niet al het veld, maar enkel dat welk in gebruik genomen was. Aldus staan er in het landboek van Aalter (1635) slechts 1298 ha veld, terwijl opzoekingen uitwezen dat er werkelijk 2231 ha (of 933 ha meer) waren! Behalve een dozijn percelen staat gans de zuidkant van Beernem niet in het landboek van 1727 : 1237 ha veld waren ongemeten!

Een landboek van de eigendommen van de gravin van Merode, vrouw van Aalter, de anno 1777, (privaat archief de Grunne) vermeldt : «Item een 's heerenvelt op Bulscampveldt dat in den lantboek niet en staet en oock niet en weet de grootte van dien...».

Op een vraag van de kasselrij van de Oudburg van Gent antwoorden de wethouders van Aalter in 1739 : «Binnen de prochie van Aeltre is gheleghen een partye heyde oft velt paelende jehens de prochies van Ruysselede ende Wynghe, teenemael desert ende ten uytcante, dewelcke ghenoept wort het 's heerenvelt ende aen den heere van dese prochie competeert, wesende van eene allerslechtste en magerste gesteltenisse, de welcke noyt ghemeten noch in den metynck lant ende prysboek ghestelt en is, die men seght de selve partye groot te wesen omtrent 700 gemeten».

Het systeem van de grondbelasting onder het oud regiem bestond in een zeker bedrag per gemet oppervlakte. Voor goede grond werd de werkelijke oppervlakte vermeerderd, maar voor slechte grond werd die oppervlakte verminderd. Die vermindering kon zelfs zeer aanzienlijk zijn. De aldus gevonden fictieve oppervlakte noemde men «prys». Als voorbeeld : het landboek van Aalter bevat 8174 gemet gemeten grond, maar de «prys» van al die gronden bedraagt maar 3153 gemet. Op de 32° wijk, die gans het huidige St-Maria-Aalter omvat, waren er maar 1919 gemeten opgenomen in het landboek, waarvan de «prys» slechts 191 gemet bedroeg. In 1794 bedroeg de grondbelasting te Aalter £ 1.1.0 per gemet in «prys».

* * *

In principie behoorde al de woeste grond, al het veld, aan de Vorst, bijgevolg aan de graaf van Vlaanderen in onze

gewesten. Reeds van in onheuglijke tijden heeft de graaf daaruit grote stukken in leen gegeven, hetgeen de *oorsprong* is van de meeste *heerlijkheden* op het Bulskampveld. (Het is mogelijk dat de zuidkant van Beernem eigendom van de Vorst gebleven is tot aan de Franse tijd. De naam «*Koningsveld*», die men aldaar vindt, wijst daarop. De heerlijkheid van de Nieuwen, die zich hier uitstreckte, had geen grond, maar bestond alleen maar in de hoge justitie. Dit gebied staat, zoals gezegd, in het landboek niet en er werd tot nog toe geen ander archief gevonden om die zaak op te klaren. Doch op de Noordkant van Beernem lag het «*Audenaerdevelt*», waarvan grote stukken in het landboek staan als eigendom van de «*Conincklycke Majesteyt*» en die daarom ook «*Koningsveld*» heten).

De ongemeten, woeste velden op Aalter behoorden niet aan de Vorst, maar aan de heer van Aalter. Dit vindt zijn verklaring in het feit dat Lodewijk van Male, graaf van Vlaanderen, die gronden in 1376 gegeven heeft als bruidschat aan zijn bastaardzoon, Lodewijk de Fries, aldus de *heerlijkheid van de Wceste* stichtende.

Ook aan *kloosters* hebben de graven van Vlaanderen grote schenkingen van woeste gronden gedaan. Aldus te Wingene-Ruddervoorde aan de abdij van *ter Duinen* (het *Munksveld*) en te Oostkamp-Wingene aan de abdij van *Cysoing* (het *Hertsbergeveld*). Het veld van de abdij van *Marquette-bij-Rijsel* te Bellem gaat ongetwijfeld ook tot een grafelijke schenking terug.

In 1257 schenkt de gravin Joanna van Constantinopel 100 bunder «*wastine*» aan het Onze-Lieve-Vrouwhospitaal te Rijsel en verkoopt eraan nog 200 andere bunders. Deze «*was-tine*» was gelegen ergens rond Aalter, maar de plaats is niet juist bekend. Het hospitaal verkoopt dit veld reeds in 1242 aan Philips, heer van de Woestijne op Aalter. (*Inventaire sommaire des archives hospitalières de Lille, tome 1.*).

In 1225 «*verkoopt*» gravin Joanna aan de abdij van *Sint-Pieters* te Gent 45 bunder veld bij Bulskamp. (Van Lokeren, «*Charles et documents de l'abbaye de Saint Pierre à Gand*», t. 1, p. 246). Dit is waarschijnlijk het tegenwoordige *Sint-Pietersveld* op Ruiselede.

Het *Jezuïetengoed* op Aalter is geen schenking van de graven ; er zal verder over dit goed gehandeld worden.

* * *

De heren van *Poelvoorde* op Wingene, waren erfachtige *botteliers* van Vlaanderen. Olivier, heer van Poelvoorde, kreeg dit ambt erfachtig in 1351, van Lodewijk van Male, ter gelegenheid van zijn huwelijk met Maria van Vlaanderen, moei van de graaf. De bottelier van Vlaanderen had het toezicht over de woeste gronden en hij was belast met de afbakening van dergelijke gronden die de graaf vervreemde.

Heren van Wildenburg, uit het geslacht Wyts, hebben in de 16^e eeuw, *watergraaf en moerman* van Vlaanderen geweest. Dit officie bestond o.a. in het toezicht op de waters, iets wat op Wildenburg niet ontbrak.

Schalklede was het gewest op Ruiselede langsheen de grens met Wingene. In dit gewest lag de heerlijkheid van Sint-Pieters, waarvan het Sint-Pietersveld een deel was en de heerlijkheid van Schalklede-Pinnoks. De heer van deze laatste heerlijkheid had de *vorsterij* «vanden woesten velde in Curteryc ambacht», met het recht van «visschen, jaghen, voghelen metten waternette, betrysserie (: patrisserie)», alsook «trecht van veltschatte (= *veldschatting*)», dit is een recht dat ieder moest betalen die houtgewas of turf op het veld haalde, of die zijn vee, paarden of schapen op het veld liet grazen. (Coutume de la ville et de la châtellenie de Courtrai).

Een dergelijk recht bezat de heer van Zotschore op Beerenem op het deel van het Bulskampveld buiten het Kortrijkse. (Rijksarchief Brugge, Archief van den Burg, nr 5, t. 2, 175.)

* * *

De grote *heiruxeg* van Gent naar Brugge liep van oost naar noordwest dwars door het Bulskampveld. Deze weg begon aan de brugse poort te Gent, liep over Mariakerke, Merendree en Hansbeke en bereikte het Bulskampveld te Bellem-Markette. Vervolgens liep hij over de zuidkant van Aalter (de tegenwoordige Sterrestraat), vormde over een lange afstand de grens tussen Aalter en Ruiselede (achter het tegenwoordige Rijksopvoedingsgesticht), liep over de zuidwest-

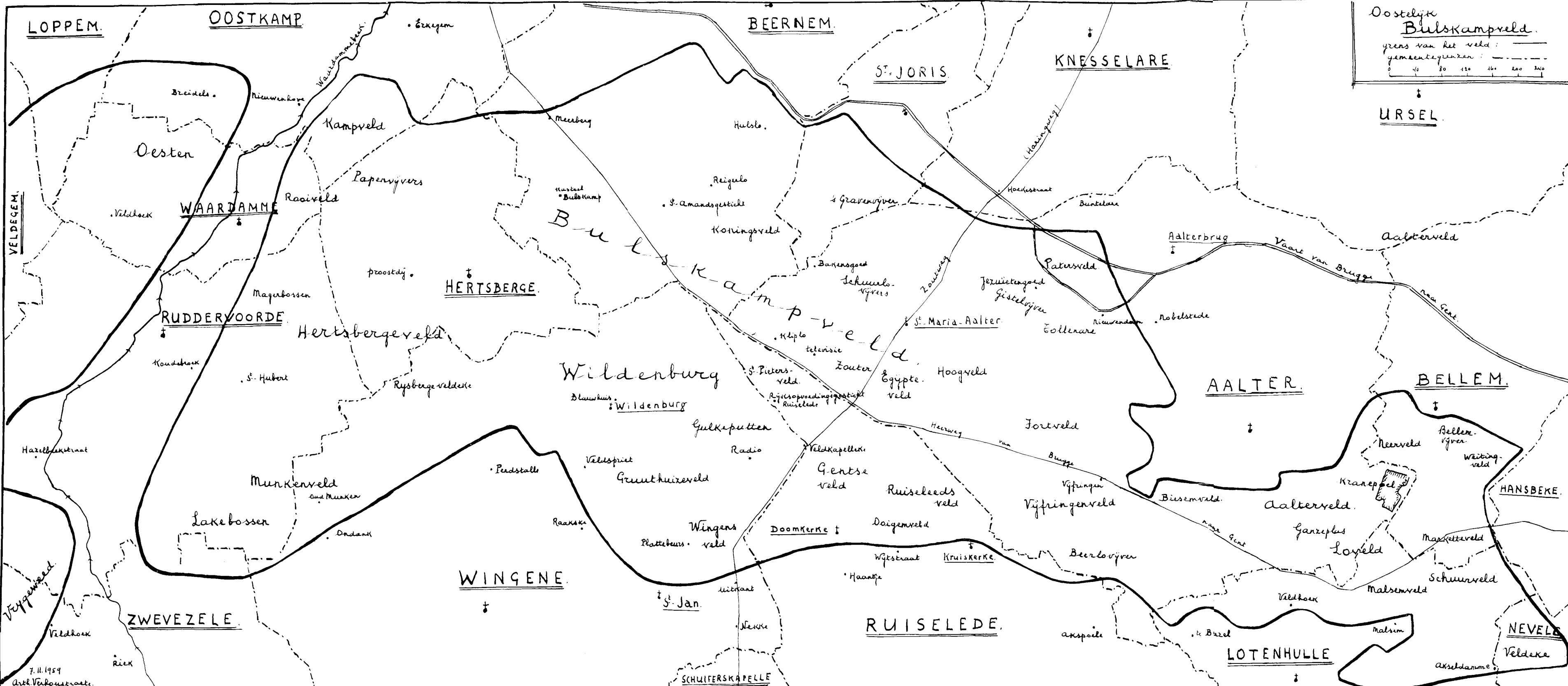
hoek van Beernem (achter het tegenwoordige Sint-Amandsge-
sticht) en verliet het veld op Beernem, te Meerberg. De
heirweg liep vervolgens verder over Moerbrugge en Steenbrugge
naar de Sinte-Katelijnepoort te Brugge.

Langsheen deze heirweg lag het Vijfringengood op Aalter.
Hier bevond zich een vermaarde hostellerie, de *Vijf Ringen*.
Deze hostellerie verkwijnde en werd ten slotte totaal verlaten
als de heirweg alle betekenis verloor als handelsweg, toen het
kanaal van Brugge naar Gent voltooid was. (1623). Verder
westwaarts, op Kliplo (foutief Klippelhof) stond Onze-Lieve-
Vrouw in een «tropelken» homen. Nog iets verder, daar waar
Aalter, Ruiselede en Beernem bijeenkomen, stond de galg (het
heerlijkheidsteken) van de heerlijkheid de Nieuwen-op-Beer-
nem. Het gebruik wilde dat men de galg bij voorkeur lansch
een grote weg plaatste. Aldus stond het «pilorijn» van de
heerlijkheid Woeste op Aalter eveneens langs deze heerweg,
op het Biesemveld.

Een andere bekende weg is de *Zoutweg*. Men kan deze
weg vervolgen van Tielt, over Schuiferskapelle, Wingene-Nekke,
door het Wingense veld, voorbij het Veldkapelleke, door de
Zouters (vijvers), het Aaltershoeke, Hoekestraat en zo verder
naar Knesselare, Maldegem en Aardenburg. De vraag kan hier
gesteld worden, gezien de naam van de straat, of men hier
misschien in oude tijden zout uit de vijvers gewonnen heeft.
Het is geweten dat men dat deed, namelijk uit de «moeren»
te Waarschoot.

Van het voornoemde Veldkapelleke is alleen geweten
dat het getekend staat op een plan van het Sint-Pietersveld,
van 1771. Deze kleine bidplaats staat op het grondgebied van
Wingene, maar op de grens met Ruiselede. Men komt hier
Onze-Lieve-Vrouw dienen om verlost te worden van de koorts.
Moeraskoorts kwam vroeger vaak voor in het vijver- en
moerasrijke gebied van Wildenburg. Tot voor enkele jaren
gebeurde het nog dat men de koorts «afbond» door een lint
rond een boom in de omgeving van de kapel te binden!

Het kanaal van Brugge naar Gent raakt slechts even het
Bulskampveld, van aan Grand'mère (grensscheiding Aalter-
Knesselare) tot aan de Nieuwendam op Aalter. Dit kanaal

Oostelijk
Bulskampveld
grens van het veld : ———
gemeentegrenzen : - - - - -
0 40 80 120 160 200 240

7.11.1959
Arch. Verhulst

heeft een hele geschiedenis. Reeds van ouds hadden de Bruggelingen grachten gedolven tot in de omgeving van de Nieuwendam. Aldus ontstond de *Zuidleie*. In 1378 zouden zij deze verlengen tot op de Leie, in de omgeving van Deinze. Zij hadden daartoe van Lodewijk van Male oorlof verkregen, mits betaling van een som gelds, die de graaf nodig had. De Gentenaars hadden de graaf die tegemoetkoming geweigerd en waren in opstand gekomen. Als de Brugse vaartdelvers op het gebied van het Gentse gekomen waren, tussen Sint-Joris, Knesselare en Aalter, men zegt niet juist waar, werden zij tot tweemaal toe door de Gentse «*Witte Kaproenen*» verjaagd, die enkele van de delvers doodden. Hierop liet de graaf de werken stil leggen. In 1585 togen de Bruggelingen opnieuw aan het werk. Graafwerken werden uitgevoerd aan de Nieuwendam, op de zuidkant van Aalter, (in de omgeving van de Poekebeek, die men gedeeltelijk zou gebruiken) en te Gottem, waar het kanaal in de Leie zou uitmonden. (Overblijfsels van de werken op de zuidkant van Aalter, aan het Oud Leike, zijn nu nog te zien). Na enkele weken arbeid liet de Goeverneur-generaal van de Nederlanden het werk opnieuw stilleggen. Er was opnieuw tegenstand van de Gentenaars. Evenals in 1379 zagen de Gentenaars in het ontworpen kanaal een bedreiging voor hun handel met Frankrijk langs de Leie. De zaak werd voor de rechtbanken gebracht. De procedure vorderde zeer langzaam. Ondertussen was Sluis in handen van de Hollanders gevallen (1604), Brugge was van de zee afgesneden, het Zwin was trouwens zo goed als verzand. Brugge was een dode stad geworden en had geen belang meer voor een vaart naar de Leie. In 1613 werden de werken opnieuw aangevat, doch dit maal door de Staten van Vlaanderen en men dolf niet meer in de richting van Deinze, maar wel in een rationeler richting, namelijk naar Gent. Het moet gezegd worden dat deze laatste werken, die op bevel van de Aarts-hertogen Albrecht en Isabella uitgevoerd werden, eerder met een strategisch dan met een handelsverkeers doel verricht werden. Het nieuwe kanaal zou een demarkatielijn tegen Holland zijn. (Een voorloper van het Albertkanaal dus!) Dit kanaal, het hoeft gezegd, heeft die rol uitstekend vervuld in de daaropvolgende oorlogen.

Andere voorstellen zijn nog onderzocht geweest. Aldus in 1587, tijdens het proces, stelden de Bruggelingen een andere richting voor van de vaart. Deze zou nu lopen van Moerbrugge, langs Erkegem, Hertsberge, Wingene-Nekke, Doomkerke, Akspoele en de Poekebeek. Dit voorstel leek de Bruggelingen zelfs voordeliger, omdat het de hoogvlakte van Aalter ontweek. Het vond echter ook geen genade bij de Gentenaars !

* * *

Grote *historische feiten* hebben geen plaats gehad op het Bulskampveld. De schermutselingen tussen de Brugse vaartdelvers en de Gentse Witte Kaproenen, in 1379, werden hierboven aangehaald.

Men kent de betwisting tussen Willem van Normandië en Dirk van de Elzas nopens de troonopvolging van Vlaanderen, na de moord op Karel de Goede. In dit verband deed de slag van Akspoele, in 1128, veel inkt stromen in de laatste eeuw. Vele geschiedschrijvers betwisten dat deze slag te Akspoele, op Ruiselede, plaats zou gehad hebben. Zij menen dat hij eerder in de omgeving van Aalst moet gebeurd zijn. (Willem van Normandië sneuvelde in het beleg van deze stad). Het moet gezegd, de oudste schrijvers, waaronder Galbert, een tijdgenoot, vermelden Akspoele niet. Maar Galbert zegt wel dat 's anderendaags morgens, na de slag, er Bruggelingen uit de stad trokken om hun doden te gaan begraven. De slag kon dus niet al te ver van Brugge plaats gehad hebben, vermoedelijk in de omgeving van de heirweg van Brugge naar Gent. (Zie Alphonse Wouters. *Avènement et mort de Guillaume de Normandie*, in *Revue d'histoire et d'archéologie*, 1860).

Sommige schrijvers brengen zelfs de *Gulke putten* op Wingene-Wildenburg in verband met de slag van Akspoele : hierin zouden de gesneuvelde van die slag begraven geweest zijn ! Indien deze legende enige grond van waarheid bevat, dan zou de gemelde slag midden het Bulskampveld moeten plaats gehad hebben. Voor de ligging van de Gulke putten, zie de kaart van Ferraris, «Gullike putten».

* * *

Na het wezen en de geschiedenis van het Bulskampveld besproken te hebben, kan een overzicht van de *ontginning* ervan gegeven worden.

Behalve op enkele zeldzame plaatsen, was dit veld geen woestijn in de echte betekenis van het woord. Het had wel enige economische betekenis, alhoewel deze weliswaar zeer gering was.

Wij hebben er reeds op gewezen dat men er hout en turf ging halen en dat men er beesten liet grazen.

In het reeds aangehaalde dokument betreffende Schalk-lede-Pinnoks leest men dat men aan de heer van Pinnoks moest betalen 4 deniers voor elk voer hout en 2 deniers voor elk voer turf. Het was echter verboden turf te delven onder de grond. Men moet weten dat men onder turf (dat men boven de grond afstak met de «turfhouwe») ook verstond het heidekruid, laag kreupelhout en graszoden. Turf, echt turf, werd echter ook bovengehaald op het Bulskampveld. Vele van de vijvers zullen wel oude turfputten geweest zijn.

In 1820 waren er te Aalter nog zes *turfputten*, samen 910 roeden (1 ha 36 a) groot ter wijk Stratem. Er had dat jaar echter geen ontginning van turf meer plaats gehad.

De bossen, meestal «maghere bosschen», «slechte bosschen», die spontaan op het veld ontstaan waren en groten-deels maar bestonden uit kreupelhout, leverden brandhout.

Op het veld en in de droogliggende vijvers liet men de *beesten grazen*. In het meer aangehaalde stuk betreffende Pinnoks leest men dat men moest betalen aan de heer van die heerlijkheid een jaarlijkse taks van 4 deniers voor elk paard, 2 deniers voor elke koebeest en 1 denier voor elk schaap van degenen die «buten de casselrie (van Kortrijk) daer up quaemen te weeden».

Dat de nabijheid van grazing op het veld een aanleiding was tot het houden van kudden schapen is een natuurlijk en wel bekend feit. In 1709 waren er te Aalter 7 kudden schapen, die ieder zoveel belasting betaalden als iemand die 4 gemet land gebruikte. Het veld was bovendien een geschikt terrein voor de *jacht* en voor de vogelvangst. Jacht en vogelvangst waren voorrechten van de heren, maar praktisch verpachtten zij dit recht aan de meestbiedende.

Veel van de vijvers waren van dammen en afwaterings-buizen voorzien, ten einde ze geschikt te maken voor de *visteelt*. Vooral karpers werden gekweekt. Bij deze vijvers behoorden speciale putten, reservoirs geheten (savooeren, schu-voeren), waar de gevangen vis bewaard werd tot op het oogenblik van de verkoop.

Het 5^e penningkohier van Wingene van 1577 vermeldt vijvers die verpacht werden voor de *visteelt*, gelegen op het «Muenicke velt». De proost van Hertsberge verpacht diversche vijvers gelegen op Wingene voor 5 pond groten en 25 karpers 's jaars.

De vijvers van het Jezuïetengoed op Aalter werden regelmatig verpacht voor de *visteelt*. Onder de voorwaarden vindt men steeds dat de pachter de dammen moet onderhouden, evenals de buizen om het water af te laten en dat hij de vijvers met vis moet beleggen. Boven een pachtsom in geld moet de pachter altijd een zeker aantal karpers leveren aan het Jezuïtenklooster te Brugge. Aldus, bij voorbeeld, in 1650, moet de pachter jaarlijks 150 volwassen karpers leveren in het begin van de Vasten. (Ik veronderstel dat die karpers bewaard werden als «gezouten vis»!) (Zie R.A. Brugge, fonds Jezuïeten, inventaris Y, passim.).

In 1727 verzoekt de parochie Aalter om remissie van haar aandeel van de jaarlijkse subsidie aan de Majesteit en, onder andere beweegredenen, zeggen de wethouders : «Bovendien syn binnen de selve prochie menighte vyvers van excessive grootte, van 100, van 50, 40, 30 ende min ghemeten, de welcke hooghe in de lasten ghebundert syn, om dat voor het delven van de twee vaerden (bedoeld zijn de Sassevaart en de Brugse vaart), den rivier vis wel ghetrocken was, door dien den zee vis van het Sas ende Blanckenberghe soo oncostelick in Ghent niet en conde ghebracht worden. Deze vyvers ligghen nu ter tyt meest al vague en in soo miserabelen staet, dat de selve niet erstelick en syn, ende men vreest dat die altyt vague sullen blyven». Elders zeggen zij «dat den rivier vis goeden coop ende niet veel ghetrocken en is, door de abundantie van den zeevis, die voor het delven van de twee vaerden soo oncostelick in deze provincie niet en conde ghebrocht worden». (R.A. Gent, fonds Land van de Woestijne.

Rekening Aalter 1727 en R.A. Brugge, Jezuïeten, Y, bundel 1857).

Dat belette echter niet dat er altijd maar voort vis in de vijvers gekweekt wordt. In de archieven van na 1727 vindt men gedurig verpachtingen van vijvers om met vis te beleggen, uitgaven voor reparaties aan de visvijvers, enz. Zelfs heden-daags wordt er nog vis geteeld in de Kranepoel.

Zoals reeds gezegd werd, zijn al de vijvers van het Bulskampveld, behalve de Kranepoel, thans verdwenen. De ontginning van het veld vereiste eerst en vooral een goede afwatering, die, ipso facto, het drooglopen van de plassen medebracht. Toch kan men de plaats van veel vroegere vijvers nog goed herkennen door een weelderige groei van riet en andere specifieke waterplanten.

* * *

Positieve gegevens over de ontginning van het Bulskampveld bezitten wij pas van uit de 16^e eeuw.

Uit het 5^e penningkohier van *Wingene* weten wij dat, in 1577, jonker Jan Wyts, heer van *Wildenburg* aldaar toen bezat «een upperhuus... leen wezende, rontomme bewatert ende t nederhof metten huusinghe daer up staende», groot met de aanpalende landen ongeveer 12 gemet. (1 Kortrijks gemet : 400 roeden : 0.35 ha.).

Verder verpachtte hij nog twee behuisde hofsteden gelegen in het Bulskampveld, samen groot onder «velt landt ende verloren vivers» 25 bunder.

Gezegd penningkohier van *Wingene* vermeldt nog een vijftal behuisde hofsteden die verpacht werden samen met een zeker aantal bunders veld of veldland. Een ervan lag te Noordakker, in 't Vrije, en twee «te Herstraete».

Men vindt de oudst bekende «uitnemingen» van veld in de leen- en renteboeken van de heerlijkheid van de Woeste op Aalter. (R.A. Gent, fond Land van de Woestijne, nrs 370-373).

Gewoonlijk stelt de heer van de Woeste als voorwaarde dat de uitnemer «daer een huys op edificieren soude» «binnen de drye jaer» «weerdich drie pondt» «t velt in partije te lande

bringhen ende te culture». De te betalen rente bedraagt meest altijd een schelling parisis per hunder.

Van de volgende «uitnemingen», toegestaan vóór 1600, alle gelegen op de tegenwoordige parochie Sint-Maria-Aalter, was er in 1635 (landboek) nog maar de aangeduide oppervlakte ontgonnen :

1525 - groot 97 gemet, gelabeurd in 1635 slechts 11 gemet ;	
1526 - groot 76 gemet, » » 1635 slechts 23 gemet ;	
± 1550 - groot 60 gemet, » » 1635 slechts 15 gemet ;	
vóór 1550 - groot 94 gemet, » » 1635 slechts 20 gemet ;	
vóór 1600 - groot 99 gemet, » » 1635 slechts 14 gemet ;	
vóór 1600 - groot 36 gemet, » » 1635 slechts 5 gemet ;	
± 1550 - groot 48 gemet, » » 1635 slechts 15 gemet ;	

In het geheel staan er in het landboek van Aalter, van 1635, op het grondgebied van de gezegde parochie (die 1086 ha groot is), slechts 60 ha landbouwgrond en 4 ½ ha bos.

* * *

Gedurende 200 jaar, van 1550 tot 1750, werd er weinig of geen veld *ontgonnen*. De tijden waren er te onrustig voor.

Na de herovering van het land door de Spaanse troepen, in 1584, was de bevolking uit de dorpen rond het Bulskampveld volledig weggelopen, om reden van de gedurige uitvallen van de Hollandse «Vrijbuiters» uit Oostende en uit Sluis. Niemand was gebleven. Die toestand duurde meer dan vijftien jaar en pas na de val van Oostende, in 1600, kon er gesproken worden van een redelijke terugkeer van de inwoners. (Zie hierover in «Appeltjes van het Meetjesland», jaarboeken van het Geschiedkundig Genootschap van Eeklo, artikelen van verschillende schrijvers, allen in hoofdzaak gesteund op de resolutieboeken van de Oudburg van Gent van de betrokken jaren.) — De terugkerende bevolking beijverde zich om de geleden schade te herstellen en om nieuwe grond te ontginnen. Aldus vermeldt het landboek van Aalter (1635) vele percelen op het Aaltershoekje als «eerst uyt den velde ghenomen» en «staende met d'eerste vrucht», «staende met d'eerste vromt».

Doch het orkaan dat ontketend geweest was door de opstand tegen Spanje was nog maar pas geluwd, als in 1635 een tachtigjarige periode begon van bijna gedurige oorlogen

die ons gewest hard teisterden. De bevolking van de dorpen moest meer dan eens, vooral rond 1700, op de vlucht gaan voor het oorlogsgeweld. Pas in 1748, na de vrede van Aken, brak een langdurige rustige periode aan.

De bevolking van de dorpen, die in de voorgaande periode, zoniet in dalende lijn, dan toch nagenoeg stabiel gebleven was, steeg nu snel, zeer snel zelfs in sommige dorpen.

De Regering moest uitzien naar maatregelen om bestaansmogelijkheid te bezorgen aan de aangroeiende bevolking. Op het platteland liet de schaarste aan landbouwgrond zich hard gevoelen. Om daarin te voorzien werd de *ontginning van de heiden* aangemoedigd.

In 1772 verscheen in Brabant en in Henegouwen een ordonnantie die aan de eigenaars van ontgonnen heiden bepaalde fiskale voordelen schonk, o.m. vrijstelling van vermeerdering van de grondbelasting gedurende dertig jaar. Een dergelijke ordonnantie verscheen nooit in Vlaanderen. (Zie de plakaten, ordonnanties, enz.). Wel hielden de colleges van de verschillende kasselrijen zich met de kwestie bezig. De Privé Raad van de Majesteit in de Nederlanden had een ontwerp van algemeen plakaat over de ontginning van de heiden opgesteld, en dit aan de Staten van Vlaanderen medegedeeld. Het advies van de ondergeschikte colleges werd ingewonnen. (Resolutieboek Brugse Vrije 1771-1777, folio 27). Het college van de Oudburg van Gent, in zitting van 29 januari 1773, verklaarde dat het verschijnen van een algemeen plakaat wenselijk was. Het stelde voor de dertig eerste jaren na de ontginning volledige vrijstelling te verlenen van alle publieke lasten en van tienden; de dertig volgende jaren zou die vrijstelling nog de helft bedragen. (R. A. Gent, Oudburg 770). Het verschijnen van dit plakaat liet op zich wachten. In 1786 richtten verschillende eigenaars en gebruikers van heiden op Aalter een verzoekschrift aan de Majesteit om vrijstelling van grondlasten te verkrijgen op nieuw ontgonnen velden. Zij stelden zich tevreden met een vrijstelling van slechts vier jaar. (R.A.G., Land van de Woestijne, nr. 23). Het antwoord van de Regering is niet tot ons gekomen.

In 1795 werd ons land definitief aan Frankrijk gehecht. De Fransen voerden hier de in hun land bestaande wetgeving.

bepaaldelijk de wet van 3 frimaire VII, op de ontginning van de heiden in. Hoofdzakelijk bestond deze hierin, dat aan de eigenaars van heiden die tot bouwland gebracht werden, vrijstelling van vermeerdering van grondbelasting verleend werd gedurende tien jaar. Die periode van vrijstelling bedroeg dertig jaar ingeval het ontgonnen veld bebost werd.

De Belgische wet van 24 maart 1847 bracht de vrijstelling voor de tot bouwland gebrachte heiden, van tien tot vijftien jaar. Dit is de nu nog steeds geldende wetgeving.

* * *

In 1634 vragen Geert van den Bogaerde en Boudewijn van der Meersch in een rekest aan de wethouders van Aalter, vrijstelling van belasting voor 3-6-9 jaar. Zij bezaten 300 gemet veld en vijver op het Bulskampveld, dat zij zouden trachten zoveel mogelijk te ontginnen. Dit werd hun toegestaan. (R.A. Brugge, kaarters «blauw» 10.945). Van den Bogaerde, alleen eigenaar geworden van dit goed, richt in 1639 een nieuwe aanvraag, ditmaal aan de Koning. Hij vroeg vrijstelling van alle lasten gedurende dertig jaar. Hij beweerde reeds 300 gemet ontgonnen te hebben en hij beloofde er nog 300 te ontginnen als hij de gevraagde vrijstelling bekwam. De wet van Aalter geeft een negatief advies. Van den Bogaerde had nog geen 300 gemet ontgonnen en van de 600 gemet die hij bezeten had, waren reeds de 5/6 verkocht aan de Jezuïeten. Bovendien waren deze 600 gemet toch maar belast, «in prijs», voor 28 gemet. De ontginning van van den Bogaerde ging toch niet door op grote schaal. (R. A. Br. fonds Jezuïeten, bundels 1839 en 1840).

Volgens het landboek van Aalter van 1635 bezat Geert van den Bogaerde 678 gemet aan veld en vijver en 135 gemet aan hofsteden en land. Deze hofsteden, drie in aantal, lagen de eerste (thans verdwenen) op het Hooggoed, te zuiden van de Zeilschootvijver; een aan de Tollenarevijver, zeer dicht te Nieuwendam, die nog bestaat en de derde de eveneens nog bestaande grote hofstede van het Jezuïetengood. (Van den Bogaerde was ook eigenaar van het goed van Reigerlo op het Bulskampveld in Beernem).

schillende Staten te vermijden, werd de Jezuïetenorde in 1773 door paus Clemens XIV afgeschaft. (Nota : de orde werd in 1801 door Pius VII hersteld). De goederen van de afgeschafte orde werden door de onderscheiden Regeringen aangeslagen en verkocht. Ook de Oostenrijkse regering deed dat, en dit onder het voorwendsel van met de opbrengst van de verkoop de schulden van de gewezen Jezuïeten te betalen. De verkoop van de goederen op Aalter had plaats in 1780. (Alg. R. A. Brussel, Finantieraad, bundels 7819, 7820, 7821). Bij deze verkoop was de toestand van het Jezuïetengoed als volgt :

zaailand en hofsteden	312 gemet (139 ha)
bos	424 gemet (188 ha)
veld en vijver	260 gemet (115 ha)

Van de meer dan 950 gemet veld en vijver dat er was als de Jezuïeten het goed verworven, bleven er maar 260 meer over. In min dan 135 jaar, en dan nog meestendeels oorlogsjaren, hadden zij bijna 700 gemet ontgonnen. Dat is een bewonderenswaardige uitslag, die de paters Jezuïeten tot eer strekt. Dat dit gebeurde zonder tegemoetkoming van officiële zijde kan schijnbaar waar zijn, maar strookt niet met de werkelijkheid. Het meer dan 1000 gemet grote Jezuïetengoed stond in het landboek van Aalter maar getakseerd («in prijs») voor 66 gemet en die prijs is tot het einde toe onveranderd gebleven. De wethouders hebben de ontgonnen gronden nooit hoger getakseerd dan als wat zij het voordien waren. Deze vaststelling is niet alleen waar voor het Jezuïetengoed, maar voor alle eigenaars, zonder onderscheid. Men mag bijgevolg zeggen dat de verschenen of te verschijnen ordonnanties en plakaten over de ontginning van de heiden niets anders deden dan een reeds bestaande toestand bekrachtigen en legaliseren.

(Voor alles wat betreft het Jezuïetengoed op Aalter, zie : Rijksarchief Brugge, fonds Jezuïeten ; inventaris Y.).

* * *

In 1811 was de toestand van het *gewezen Jezuïetengoed* als volgt :

Zaailand en hofstede	81 ha
Bos	376 ha
Heide	13 ha

De nieuwe eigenaars hadden de ontginning krachtig voortgezet. Bijna alle heide was verdwenen. De oppervlakte aan zaailand was echter ook merkelijk (met meer dan 1/3) verminderd. De oppervlakte aan bos was echter verdubbeld!

In 1835 was er maar 264 ha bos meer, doch 208 ha land en geen heide meer. De periode van *ontbossing*, die volgde op een periode van intensieve bebossing van het veld was ingezet. (Gegevens uit het kadaster).

* * *

Onder de andere klooster-eigenaars op het Bulskampveld is de *priorij van Hertsberge*. Dit was een afdeling van de Benediktijnerabdij van Cysoing, in Noord-Frankrijk. De stichting zou teruggaan tot de eerste helft van de 9^e eeuw. Onder de begiftigers van de priorij vindt men de graven van Vlaanderen. Dirk en Filips van den Elzas, die uitgestrekte oppervlakten aan veld schonken. De priorij bezat 629 gemet (= 280 ha) grond in 1577. De priorij werd tijdens de Geuzenberoerten verwoest, maar was in 1640 hersteld. De priorij heeft steeds met veel moeilijkheden te kampen gehad, grotendeels te wijten aan het feit dat er te Hertsberge maar een zeer gering getal monniken verbleven, die, naar beweerd wordt, het als een straf aanzagen zo ver van het vaderhuis te moeten leven. Bij de verkoop van de priorijgoederen door de Franse republikeinen bestond het grootste deel ervan nog uit veld en slecht bos. (Naar de mededeling van de heer Alfons Verstraete, van Waarschoot, student te Leuven).

De Cisterciënzerinnenabdij van *Marquette* (bij Rijsel) bezat 77 gemet (31 ha) goed te Bellem, op het veld. Hiervan waren er in 1640 17 ha veld, 7 ha bos en 7 ha land. Hier ook was de toestand nagenoeg ongewijzigd als dit goed door de Fransen verkocht werd. De oorzaak is natuurlijk te zoeken in het feit dat dit goed veel te ver van de abdij verwijderd lag.

* * *

Een stuk van omstreeks 1768 en dat in het bundel 557 van het fonds Ursel, Rijksarchief Gent, zit, leert ons hoe men te werk ging om het veld tot kultuur te brengen. Het gaat hier over *Kliplo* op het Aaltershockje, dat men, ten onrechte *Klip-*

pelhof noemt, want er stond helemaal geen hof ! In dat stuk zegt men :

«Naer rype examinatie van een deel ouden bosch, heyde ende oude vyvers, gelegen binnen Aeltre, genaempt het Klip-pelhof, groot circa 150 gemet Gendtsche maete, omme alle tselve tot culture te brenghen ende daervan in de toecomst profyt te genieten, tsy tot saeylanden ofte maeken van bos-schen, behoorde g' observeert te worden : Eerst moet er eenen middel gevonden worden om het waeter uyt de voorenste vyver te connen lossen, dat syn cours moet nemen noortwaert tot in de Brugsche vaert op de prochie van St. Jooris. Sonder dat sulckx ghedaen sy ist onmogelyck de vyvers tot eenighe culture te brenghen ofte de becostynghe waere teenemael vruchteloos. Maer aenghesien het terrein groot is ende buyten de vyvers hooghten ligghen die niet en connen inonderen, can men provisoirelyck voortgaen met het defrireren.

Eerst alles meten.

Dan dreven trecken.

Oock behoorde rypelyck ondersocht of men geen middel vinden can om eenighe van de vyvers tot maeymeerschen te brenghen.

Het afcappen van den aenwas der heyde, garshutten ende andere oncruyden, midsgaeders die te branden, sal seer veel faciliteren om den sueren ende bitteren grondt te soeten ende beteren aerdt te brenghen ;

Naer dat die afcappynge ende handynghe ghedaen sy. can den grondt seer ghevoegelyck met een coppel peirden ende ordinairen ploeg gelabeurt worden ende daerinne rogghe ofte coolsaet ghesaeyt, wies de vrucht, salvo justo, de becostynghe sal uytbrenghen.

Het volgend jaer wederom heploegt ende besaeyt met haver ofte bouquyt sonder vette, sal waerschyndelyck wederom meer als de becostynghe uytmaecken.

Het derde jaer met Brugsche of Oostendsche vette, zeep ende bleeckersasschen gemest ende andermael met rogghe besaeyt, sal wederom in twee jaeren meer als den oncost ghevonden worden, ende alsoo sal den grondt tot eenen goeden standt ende vruchtbaer ghemaect worden, tsy om saey-landen te blyven ofte bosch te maecken.

De voorder heyde, daer men geen moere ofte aenwas heeft om af te cappen ende te branden, moet met ordinairen ploeg omgereden worden, daernaer dweirs gevierendeeld, daer naer gebrocken met een yzeren egde, soo daenigh dat die capabel is omme daerinne te saeyen, maer moet oock mette vette ofte asschen ghemest worden als hiervoren ende dat ten minste 5 à 6 consecutieve jaeren, gelabeurt ende besaeyt om den bitteren ende sueren aert daeruyt te weiren.

... d'experience doet ons leeren datter menighvuldighe sterile landen, soo op Aeltre als andere daeromtrent ghelegghen, tot het defriceren ende cultiveren tot goeden staet syn ghebracht, tot groot proffyt van de gonne die sulckx ondernomen hebben, recours tot de PP. Jesuiten van Brugghe.

Men sluyt hiermede dat eenen persoon den middel hebbende om soo een werck aen te gaen, syn pennynghen niet beter nochte profitaebelder can aenlegghen, te weten als hy geen gelt wilt spaeren, om alles te doen ghelyck hiervoren is aenghewesen».

Het resultaat van de ontginning van Kliplo, dat voordien totaal veld en vijver was is (kadaster 1811) :

hofstede en land	4 ha
bos	46 ha
heide	3 ha

Hier dus ook heeft de ontginning bestaan vooral in een bebossing.

* * *

Hier volgt nog een voorbeeld van ontginning uit Aalter. Het is wel spijtig dat ik steeds Aalter moet aanhalen, maar het moet gezegd worden : er is geen enkele gemeente op gans het Bulskampveld die een zo uitgebreid en rijk archief bezit. (Er zijn gemeenten, Ruiselede, b.v., ook Beernem, Wingene, die zo goed als geen archief hebben).

Te zuiden van de gemeenten Aalter ligt het Aalterveld, dat men nu het Loveld heet, ook op de militaire kaart. Het landboek vermeldt hier een groot veld dat echter ongemeten was en waarbinnen nog verscheidene eveneens ongemeten vijvers lagen, als daar zijn de Ganzeplas, de Landendam, het Aalterken, enz. Gans deze eigendom, die op de heerlijkheid van Bellem en Schuurveld lag, werd in 1756 voor

slechts 80 pond groten verkocht. (R.A. Gent, fonds Bellem, nr 22, fol. 100. Volgens een koopbrief van 1771 was dit veld 374 gemet (: 166 ha) groot en werd slechts voor 6 gemet 370 roeden in de belasting aangeslagen. 135 ha lagen op Aalter, de rest lag op Lotenhulle. In 1773 reeds begon de nieuwe eigenaar met de ontginning. 150 gemet (66 ha) werden in cijnspacht gegeven met de verplichting van er, binnen de tijd van één jaar, een woonhuis, een stokerij, schuren en stallingen op te bouwen. In 1800 stonden er op deze eigendom vier grote hofsteden en tien andere huizen. Een prijzij van een deel van die eigendom, 90 ha groot, gedaan in 1800 ; schatte de waarde van dit deel op 3000 pond groten.

In 1811 was de toestand als volgt :

hofsteden, huizen, land	62 ha
bossen	73 ha
heide	0 ha

Ik zou hier nog voorbeelden van ontginningen kunnen aanhalen gedaan door de graven van Merode. Deze, als heren van Aalter, bezaten aldaar honderden hectaren grond op het Bulskampveld. (Hiervoren werd reeds gezegd dat de heer van Aalter eigenaar was van al het ongemeten veld.) Doch steeds maar voorbeelden uit dezelfde gemeente ware al te eentonig. Vermelden wij slechts dat het de van Merode's waren die alhier de *den* ingevoerd hebben. De den of pijnboom (*pinus sylvestris*, door het volk ten onrechte *spar* geheten) blijkt uit de Baltische landen herkomstig te zijn. Hij blijkt reeds van in de 17^e eeuw in de Kempen ingevoerd te zijn, maar was in Vlaanderen nog onbekend. De Meroden waren Brabantse-Kempische heren (Merode-Westerlo) ; zij zullen de den in hun streek zeer goed gekend hebben en in hun archief vindt men dat zij in 1772 zeer veel veld gescheurd hadden te Aalter en met sparrezaad bezaaid hadden. (1811 : Merode : 262 ha bos, waarvan 75 ha dennen).

* * *

Jakob-Lieven van Caneghem, Gentenaar en eenvoudig wever van afkomst, maar rijk geworden dank aan het invoeren door Lieven Bauwens van de mechanische spinnerij, kocht in 1808 van de voormalige vrouw van *Bellem*, de prinses van

Montmorency, het domein van Bellem. Dit goed, dat zich ook op Aalter uitstreckte (het begreep o.a. de Kranepoel) bestond toen uit :

Kasteel en park	13 ha
Bossen	34 ha
Hofstede en land	18 ha
Veld en vijver	76 ha
Wegen	4 ha

Samen 145 ha

De heer van Caneghem herbouwde het kasteel van Bellem en liet al de heiden ontginnen en bebossen ; ook het bouwland echter liet hij grotendeels bebossen. Hij deed de Kranepoel verdiepen en afdammen, zodat dit de enige vijver is van gans het Bulskampveld die tot op de dag van heden bewaard bleef. Hij verdubbelde nagenoeg de oppervlakte van het domein van Bellem, doch, getrouw aan zijn gewoonte, liet hij ook nagenoeg alles bebossen. In 1821 kocht hij, van de erven van kanunnik van Hoenacker, het domein van *Wildenburg* op *Wingene*, alwaar hij de zelfde ontginningsprocédés als te Bellem toepaste. Hij overleed te Gent in 1847, 85 jaar oud. Op zijn grafmonument te Bellem leest men : «Door het werk dat hij gedurig aen ontelbare arbeyders vijftig jaeren lang wist te geven, om de omliggende heiden en boschgronden vruchtbaer te maken, mag hij de verlichte weldoener dezer landstreek genaemd worden. Intelligens super egenum et pauperem. Pertransiit benefaciendo».

J. L. van Caneghem had slechts één kind, een dochter, Jeanne, die huwde met Eugene-Jozef de Naeyer, die reeds in 1842 overleed. Jeanne van Caneghem overleed in 1861. Eugene-Jozef de Naeyer had vier dochters, namelijk :

1. Elisa-Maria, die trouwde met Frederik de Kerchove en waarvan de tegenwoordige bewoners van het kasteel van Bellem afstammen ;
2. Georgine, die in 1840 te Gent trouwde met Frederik-Karel van der Bruggen ; hiervan stammen af de van der Bruggen van Wildenburg ;
3. Zoë-Isabella, die met Henri 't Kint de Roodenbeek trouwde.

4. Regina-Eugenie die trouwde met Jan de Smet en waarvan afstammen de de Smet de Naeyer's.

* * *

Het *domein* van *Wildenburg*, dat Jacob-Lieven van Caneghem in 1821 van kanunnik van Hoenacker kocht, strekt zich uit op de noordkant van de gemeente Wingene, van de Veldspriet af tot op de grens met Beernem. Het is 510 ha groot en is gelegen langs weerskanten van de weg van Wingene naar Beernem. Het kasteel het «Blauwhuis» is de kern ervan. Dit kasteel zou, volgens Sanderus in *Flandria Illustrata*, gebouwd geweest zijn door Jan Wyts, heer van Wildenburg, overleden in 1580. Het «penningkohier» van Wingene van 1577 vermeld het als «een upperhuus staende up Bulscampvelt, leen wesende, rontomme bewatert, ende t nederhof metten huusynghen daer up staende».

Als Jacob-Lieven van Caneghem dit domein verwierf, was het, buiten wat bouwland en meers rond het Blauwhuis, nog totaal onontgonnen veld en vijver. Hij zette met zijn aangeboren doordrijvende kracht de ontginning en de bebossing van het veld in, dat, na zijn overlijden, in 1847, onverdroten voortgezet werd door de schoonzoon van zijn dochter, de heer Frederik-Charles van der Bruggen. Deze laatste trouwens werd door de Koning tot de adelstand verheven en baron geschapen, als beloning voor de door hem tot stand gebrachte ontginningen.

Omstreeks 1850 was de toestand van het domein van Wildenburg als volgt :

Landbouwgrond		138 ha
Bos		275 ha (waaronder 92 ha dennen)
Veld en vijver		151 ha

Er valt te bemerken dat zo goed als al de heide die in 1850 nog overbleef op de oostkant van de weg naar Beernem gelegen was.

De heer baron Frederik van der Bruggen bouwde in 1859 nevens het Blauwhuis de Sint-Joriskapel, die later de parochiekerk van Wildenburg zal worden. In 1860 bouwde hij, recht over het Blauwhuis, het kasteel van Wildenburg.

Heden ten dage is er ongeveer 215 ha bos en geen heide meer. Al de rest is landbouwgrond. Er staan vier kastelen op dit domein, namelijk : Het Blauwhuis, Wildenburg, de Warande en de Varens.

De heerlijkheid van *Bulskamp of van Wildenburg* bestond in een heerlijke rente op 515 bunder veld «wesende den mees-tendeels bevyvert». (Leenboek van het kasteel van Kortrijk, 1565). Leden van het geslacht Wyts waren heren van Wildenburg, van omstreeks 1490 tot omstreeks 1700, wanneer Joris-Ferdinand Wyts ze gerechterlijk moet laten verkopen aan N... van Hoenacker, advokaat te Brugge.

* * *

Het op Beemem gelegen deel van het Bulskampveld is nagenoeg 1400 ha groot. Slechts 158 ha daarvan werden gemeten en in het landboek van 1722 opgenomen. De rest, meer dan 1200 ha, was ongemeten woest veld !

De toestand was hier even desolaat als op Wildenburg en op het Aaltershoekje. (Dit laatste, de tegenwoordige parochie *Sint-Maria-Aalter*, is 1086 ha groot ; daarvan waren, in 1635, 5 ha bos en 60 ha landbouwland verdeeld over zes hofsteedjes).

Van de 158 ha in *Beernem*, die gemeten waren, lagen er dan nog 24 aan de rand van het veld, bij Meerberg, 70 ha waren veld en 9 ha bos. De overblijvende 55 ha landbouwland waren verdeeld over zes hofsteden, waaronder Hulslo de grootste was. Deze hofsteden lagen als verloren midden in het uitgestrekte onontgonnen veld. Nog op het einde van de 18^e eeuw was een deel van dit veld nog praktisch niemands-land en was het zogenaamde «'s Conincxvelt».

Uit de publieke archieven is er weinig te halen over de ontginning van het veld op Beernem. Het is mogelijk dat het privaat archief, voor zover dit bestaat, meer gegevens zou verschaffen ; een bezoek aan het Lippensgoed wees echter uit dat er aldaar weinig bruikbaar archief aanwezig was.

Een hofstede die toebehoorde aan de heer van Doorne, gelegen op de grens met Aalter, was 150 gemet groot onder land, bos, veld en vijver als zij in 1725 gekocht werd door de eigenaar van het Bakensgoed op Aalter. Het landboek van

Beernem vermeldt daar maar 35 gemet 195 r. van als zijnde gemeten. Enkele jaren later, in 1759, waren die 150 gemet voor het grootste deel door de nieuwe eigenaar tot landbouwgrond gebracht. (R. A. Gent, Land van de Woestijne, 205).

Geraard van den Bogaerde, die wij reeds leren kennen hebben ter gelegenheid van de bespreking van het Jezuïeten-goed, had in 1640 omtrent 380 gemeten veld en vijver gekocht van een zekere Chrystiaen de Jonckheere. (R.A. Brugge, fonds Jezuïeten, inv. Y, nr. 1862). Dit is het tegenwoordige domein van Reigerlo te Beernem. Zo woest was de streek toen nog, dat men schreef dat die 380 gemet gelegen waren in het Bulskampveld «op de prochie van Oostcamp»! Boven de voornaamste ingangsdeur van de hofstede staat een opschrift waaruit blijkt dat Andreas van den Bogaerde en vrouw Angelica Rotsaert in 1749 en volgende jaren «dit goet Reygerloo, alsdan rau velt, hebben tot vruchtbaerheyt gestelt, bebauwt, beplant met boomgewassen, die volgens natuer den gront passen». (Zie : Ryserhove, Beernem, blz. 100). (Het kasteel van Reigerlo werd slechts omstreeks 1846 gebouwd).

Gans de zuidwesthoek van Beernem, op de westkant van de oude heerweg van Gent naar Brugge is het domein van Bulskampveld, thans beter gekend als het «Lippensgoed», naar de naam van de tegenwoordige eigenaar. Het is 415 ha uitgestrekt en is tegenwoordig voor het grootste deel bebost. Dit domein blijkt omstreeks 1800 aangekocht geweest te zijn uit het nationaal domein door een zekere Lambert Malfait. Deze bouwde hier een kasteel en het goed werd aanvankelijk, naar hem, het «Lambertsgoed» geheten. Deze Malfait, die te Beernem overleed in 1803, had in 1800 het veld van de abdij van Sint-Pieters, gelegen te Ruiselede, gekocht (zwart goed!). (Zie Ryserhove, «Beernem», voor meer gegevens over het kasteel van Bulskampveld). Dit domein, als Malfait het kocht, was totaal woest en verlaten veld. Hij en zijn opvolgers hebben de ontginning met ijver aangevangen en doorgezet, zodanig dat er in 1833 maar 75 ha veld, gelegen op de grens met Wildenburg, meer overbleef.

* * *

Het *Sint-Pietersveld* op Ruiselede is ongetwijfeld geheel of deel van 45 bunder veld bij Bulskamp die de gravin Joanna

in 1225 aan de Sint-Pietersabdij van Gent verkocht. De bisschop van Doornik, Walter de Marvis, bepaalt, in 1242, grosso-modo de grenzen van verschillende parochies op het Bulskampveld en hij zegt dat het Sint-Pietersveld bij Ruiselede behoort. («wastinam Sancti Petri, que wastina extenditur a dicta parochia». Zie : «Notice sur la bruyère de Bulscamp et sur l'itinéraire suivi par Walter de Marvis, etc.», door kan. J. O. Andries, Brugge, 1867). Volgens het renteboek van 1683 van de heerlijkheid van Sint-Pieters-Schalklede in Ruiselede was het veld 82 (Kortrijkse) bunder groot. Dat ware 116 hectaren; (R.A. Gent, fonds Sint-Pieters, nr. 256). Werkelijk is zijn oppervlakte 127 hectaren. (kadaster van Ruiselede).

Op 15 oktober 1771 schrijft de abt van de Sint-Pieters aan de wethouders van Ruiselede : «Alsoo wy van intentie syn tot culture te brenghen onse heyde binnen onse heerlijkhe van Sint-Pieters Schalcklede, tot nu toe vaeghe gheleghen hebbende, sonder ghepoint ofte belast gheweest te hebben» en hij vraagt «vreydom der geseyde onse heyde voor een sekeren termijn van jaeren van alle pointinghen, belastinghen ende contributien». (R.A.G., Sint-Pieters, 2^e reeks 1342). De wethouders nemen slechts in 1787 een besluit. Zij beslissen «midts het veld van de abdye van Sente Pieters, groot 90 bunders, niet en bevonden wort van eenighe pointinglasten binnen dese prochie» en, vermits er op deze prochie geen landen, bossen of velden zijn die niet belast zijn, «zoo is by gemeene resolutie de zelve partye velt by provisie gestelt op 9 bunder».

Doch reeds in 1770, dus vóór haar schrijven, had de abdij een huis op het veld laten bouwen. In 1771 en 1772 gaat zij over tot de ontginning van 37 bunder 1026 roen Cortryckx, maekende in ghemeten tot 114 gem. 126 r°. Rauw veld was omgereden geweest, in elf distincte partijen verdeeld, liggende tussen grachten «nevens de uytghesteken dreven». Sommige percelen waren reeds met vruchten bezaaid, andere lagen «gesaetvoort», nog andere waren beplant met stekken van berken, abelen, essen, Italiaanse populieren, beuken en andere soorten van boomgewas. De totale prijs bedroeg £ 525.19.6 (R.A.G., Sint-Pieters, 2^e reeks, nrs 1343, 1343 en andere).

De goederen van de Sint-Pietersabdij werden door de Franse republiek aangeslagen. Het Sint-Pietersveld, groot 90 bunder onder veld, bos en vijver, werd op 24 frimaire jaar IX (15.12.1800), voor 15.000 frank verkocht aan Lambert Malfait, de eigenaar van het domein van Bulskampveld op Beernem. (R.A. Brugge, archief departement van de Leie, nr. 623, vervreemd goed).

Eigenaar van het Sint-Pietersveld in 1829 (kadaster) was dhr Euliséé Bulteau-Malfait, van Rijsel, die overleed te Beernem in 1834. Toen was, behalve 16 ha, gans dit veld nog heide. Later, rond 1840, was Jan Perneel, advocaat te Brugge, eigenaar ervan. De Perneels waren afkomstig van Ruiselede en bezaten uitgestrekte landerijen op het veld, onder Aalter en Beernem. Toen was de toestand als volgt :

suikerfabriek en stokerij met stoom,	
koomwindmolen, 7 huizen, enz.	4.13.52 ha
bossen	9.22.10 ha
heide	2.68.20 ha
landbouwland	110.99.40 ha

totaal : 127 ha 03 a 24 ca

Later nog behoorde dit domein toe aan de «Société de Bruges pour la fabrication de sucre de betteraves» en nadien aan de «Société nationale pour entreprises industrielles et commerciales». In 1849 werd gans het domein door de Staat aangekocht, die hier de Rijksverbeteringsschool van Ruiselede vestigde.

* * *

Het kadaster door de Fransen gemaakt rond 1810 ware een goede dokumentatie om de uitslag van de ontginning van het Bulskampveld, in de onderscheiden gemeenten waarop dit veld zich uitstreckte, te bestuderen en te vergelijken. Jammer genoeg is dit weeral niet mogelijk : terwijl die Franse kadastrale dokumenten overal aanwezig zijn op de gemeentehuizen in Oost-Vlaanderen, blijken zij onvindbaar te zijn in West-Vlaanderen. Zelfs op de Bewaring van het kadaster te Brugge blijken de oudste aanwezige kadastrale dokumenten maar van rond 1830 te dateren. Wij moeten van de nood een deugd maken en de gegevens gebruiken die te onzer beschikking

staan. Het ware anders wel interessant de gegevens van de landboeken te vergelijken met die van het frans kadaster en deze laatste met het kadaster van rond 1830. De Franse tijd is een tijdperk geweest van intensieve ontginning op het Bulskampveld.

De municipale agent van *Aalter* zegt dat er in 1801 op zijn gemeente waren :

1557 ha landbouwland ;
1712 ha bos ;
1205 ha heide.

(Deze getallen hebben weliswaar betrekking op gans de gemeente, maar dat is maar een klein bezwaar ; al de heide immers en bijna al het bos lagen op het Bulskampveld).

In 1635 (landboek) waren er :

2130 ha veld en vijver ;
520 ha bos.

In 1811 was de toestand de volgende :

2106 ha bos, zijnde 45 t.h. van de totale oppervlakte van de gemeente ;
181 ha veld en vijver.

Het kadaster van 1835 geeft :

1841 ha bos (1681 ha op het Bulskampveld) ;
19 ha heide + 22 ha vijver (de Kranepoel).

De landbouwtelling van 1846 geeft 961 ha bos en geen heide meer ; die van 1895 geeft 866 ha bos en die van 1950 geeft 732 ha bos. (In dit laatste getal zijn begrepen 278 ha of 37 p.c. naaldbomen ; in 1811 was dit percentage 16,6).

De analyse van de bovenstaande getallen tonen aan dat er reeds van in de 18^e eeuw een intensieve bebossing van de heide plaats gehad heeft, die nog voortduurde in 1811. Nochtans waren er van de 1022 ha heide die tussen 1801 en 1811 ontgonnen geweest waren, maar 391 tot bos gebracht geweest ; 631 waren landbouwland geworden. Na 1811 treedt een periode van ontbossing in, die reeds goed merkbaar was in 1835 en daarna in versneld tempo voortgaat. In 1846 was de oppervlakte aan bos gevallen op nagenoeg de helft van 1835. Dit is normaal, want de bebossing wordt aangezien als de eerste stap van de ontginning van de heide. De ontbossing lag

trouwens in de lijn van de politiek die de toenmalige regering volgde in zake van het oprichten van nieuwe bevolkingscentra. Getuige daarvan het volgend uittreksel uit een rondschrĳven dd. 4 januari 1848 door het provinciaal goevernement van Oost-Vlaanderen gericht aan alle gemeentebesturen en aan alle grootgrondeigenaars. (Gouvernement de la Flandre orientale. Division spéciale. Rzg. G/2, N° 3429. Agriculture ; déboisement.).

«en Flandre, l'étendue du sol cultivé n'est plus en rapport avec le chiffre de la population ; c'est à cette cause que l'on doit attribuer en partie l'état de souffrance des provinces flamandes. En conséquence, il faut chercher par tous les moyens praticables à élargir la zone des cultures... Sans parler des terrains entièrement incultes, il est un genre de propriétés qui serait susceptible d'une transformation avantageuse : je veux parler des terres boisées ; si l'on s'en rapporte aux données du recensement agricole, il existe encore dans la Flandre orientale 13.593 hectares de bois.

Comment se fait-il que dans une province où le manque de travail et de terres arables se fait sentir à un si haut degré, l'on compte encore des étendues de bois aussi considérables ? On a attribué ce fait si étrange à la circonstance que la plupart de ces propriétés se trouvant situées à des distances trop grandes des centres d'habitation. La qualité relativement inférieure du sol a été citée comme une autre cause de l'existence de ces bois ; mais il est évident que cette dernière cause ne peut suffire à elle seule pour expliquer l'état d'abandon où se trouvent en quelque sorte ces terres...

On a dit que la création de villages nouveaux au centre de ces masses boisées aurait pour résultat infaillible le défrichement successif et la mise en culture réglée des bois des Flandres...

Monsieur le ministre de l'Intérieur n'hésitera pas à seconder, par tous les moyens en son pouvoir, l'érection de nouveaux centres de population et, dans ce but, le département de l'Intérieur se déclare dès-à-présent disposé à prendre à sa charge, avec l'aide des provinces et avec celle des communes qui seraient en état de fournir un secours pécuniaire, la construction de chapelles et de maisons d'école, partout où les

propriétaires consentiront à convertir leurs bois en terres arables et à y élever des habitations et des bâtiments d'exploitation en quantités convenables...

Il me serait agreable de connaître les décisions que vous prendrez ou les propositions que vous pourriez juger convenable de faire, en suite de la présente, concernant les bois que vous possédez....».

Bij de grote eigenaars klopte de Regering echter aan dovemansdeur, althans in ons gewest. Bij nazicht van de gegevens nopens de bossen die tussen 1855 en 1846 te Aalter gerooïd werden, komt men tot de vaststelling dat het deze zijn die aan kleine en middelgrote eigenaars toebehoorden. De grote eigenaars, de kasteelheren, behielden hun bossen onge-rept en zulks tot de dag van heden toe.

* * *

Hierna volgen enkele statistische gegevens betreffende de andere gemeenten van het oostelijk Bulskampveld.

(Behalve voor de telling van de bossen in 1950, die op gans de gemeente betrekking hebben, betreffen de getallen in de onderstaande tabel slechts de delen van de gemeente die tot het Bulskampveld behoorden).

	<i>Heide</i>	<i>Bos</i>
BELLEM		
landboek van 1640	275 ha	60 ha
kadaster van 1810	68 ha	211 ha
kadaster van 1835	0 ha	256 ha (waarvan 8 ha dennen)
hostelling van 1950		120 ha (waarvan 4 ha naaldbomen)

LOTENHULLE		
landboek van 1639	175 ha	360 ha
kadaster van 1815	18 ha	520 ha
kadaster van 1835	0 ha	400 ha (waarvan 16 ha naaldbomen)
hostelling van 1950		105 ha (waarvan 10 ha naaldbomen)

RUISELEDE		
kadaster van 1829	143 ha	244 ha (waarvan 136 ha naaldbomen)
kadaster van 1845	36 ha	341 ha (waarvan 156 ha naaldbomen)
hostelling van 1950		165 ha (waarvan 76 ha naaldbomen)

WINGENE

landboek van 1756	1010 ha	732 ha
kadaster van 1829	241 ha	1281 ha (waarvan 315 ha naaldbomen)
kadaster van $\pm$ 1850	195 ha	1311 ha (waarvan 375 ha naaldbomen)
bostelling van 1950		432 ha (waarvan 198 ha naaldbomen)

ZWEVEZELE

kadaster van $\pm$ 1850	9 ha	31 ha (waarvan 7 ha naaldbomen)
bostelling van 1950		24 ha

RUDDERVOORDE

kadaster van 1835	0 ha	562 ha (waarvan 46 ha naaldbomen)
bostelling van 1950		351 ha ($\pm$ 350 op oost. Bkmpveld)

WAARDAMME

kadaster $\pm$ 1850	0 ha	51 ha (3 ha naalddhout)
bostelling van 1950		154 ha ($\pm$ 25 ha op oost. Bkmpveld)

HERTSBERGE

kadaster $\pm$ 1850	128 ha	710 ha (waarvan 45 ha naaldbomen)
bostelling van 1950		165 ha (waarvan 166 ha naaldbomen)

OOSTKAMP

kadaster $\pm$ 1850	2 ha	115 ha (10 ha naaldbomen)
hedendaags nog ongeveer		90 ha (60 ha naaldbomen)

BEERNEM

landboek 1722	1329 ha	20 ha
telling 1810	206 ha	1430 ha (gans de gemeente)
kadaster 1850	90 ha	1010 ha ($\pm$ 150 ha naalddhout)
bostelling van 1950		445 ha (waarvan 202 ha naalddhout)

SINT-JORIS EN KNESSELARE

pro memoria. Op ieder van deze gemeenten is nog ongeveer 10 ha bos, waarvan de helft naalddhout is.

* * *

Er blijkt uit de vorenstaande gegevens dat er omstreeks 1838-1850 op het oostelijk Bulskampveld maar 501 ha heide meer was, tegen 7055 ha tweehonderd jaar vroeger. Dat is een vermindering met 6550 ha. De oppervlakte aan bos was in-

tegendeel gestegen met meer dan 4200 ha, tot een totaal van 6488 ha.

Er is hedendaags geen heide meer. De bostelling van 1950 toont aan dat er nog 2747 ha bos zijn, dat is nog meer dan een vierde van de totale oppervlakte van het oostelijk Bulskampveld.

Meer dan 2/5 van die bossen bestaan uit naaldbomen, zoals blijkt uit de onderstaande tabel :

	<i>Loofbomen</i>	<i>Naaldbomen</i>	<i>Totaal</i>
Aalter	454 ha	278 ha	732 ha
Bellem	121 ha	4 ha	125 ha
Lotenhulle	95 ha	10 ha	105 ha
Ruiselede	89 ha	76 ha	165 ha
Wingene	234 ha	198 ha	432 ha
Hertsberge	68 ha	167 ha	235 ha
Oostkamp	30 ha	60 ha	90 ha
Waardamme	25 ha	0 ha	25 ha
Ruddervoorde	234 ha	117 ha	351 ha
Zwevezele	24 ha	0 ha	24 ha
Beernem	243 ha	202 ha	445 ha
Sint-Joris	10 ha	2 ha	12 ha
Knesselare	0 ha	6 ha	6 ha
Totaal :	1627 ha	1120 ha	2747 ha

Aalter is de gemeente die de grootste oppervlakte aan bossen telt : meer dan 1/6 van haar grondgebied is met bos bedekt. Deze proportie is bijna even hoog te Beernem, maar bereikt 1/5 te Hertsberge.

Bijna al die bossen zijn eigendom van een klein aantal grootgrondbezitters. Aldus te Aalter, in 1941 bezaten vijf eigenaars 721 ha bos !

* * *

Er lagen eertijds geen *dorpen* binnen het Bulskampveld, slechts hier en daar vond men een afzonderlijke hoeve of een andere stichting. Aldus kan men vernoemen het Vijfringengoed op Aalter, het Blauwhuis op Wingene, de priorij van Hertsberge op Oostkamp.

De oude dorpen lagen aan de rand van het veld. Zij zijn voor het meestendeel zeer uitgestrekt, door het feit dat zij te

zekeren tijde een deel van het woeste veld bij hun grondgebied kregen. Hun tegenwoordige oppervlakte is :

Aalter	4633 ha	Ruddervoorde	2683 ha
Bellem	1208 ha	Waardamme	747 ha
Lotenhulle	1766 ha	Oostkamp	3432 ha
Ruiselede	3020 ha	Hertsberge	1118 ha
Wingene	4560 ha	Beernem	2792 ha
		Sint-Joris	644 ha

Aalter en Wingene tellen onder de uitgestrekste gemeenten van Vlaanderen en komen, na Maldegem en Poperinge respectievelijk op de 3^e en 4^e plaats in de rangorde van die gemeenten volgens de uitgestrektheid.

Enkel twee nieuwe gemeenten werden op het Bulskampveld opgericht, beiden in 1919. Het zijn Hertsberge, op het oostelijk deel van het veld en Veldegem op het westelijk deel. De eerste werd afgescheiden van Oostkamp, Ruddervoorde en Wingene; de tweede van Zedelgem en Ruddervoorde en Torhout.

De grenzen van de dorpen waren op het veld nauwelijks bepaald. De bisschop van Doornik, Walter de Marvis, bakende deze grenzen in 1242 af. (Zie o.m. het reeds vermelde werk van kan. Andries hierover). Dit gebeurde echter maar op zeer summiere wijze : meestal vergenoegde hij zich, om de scheiding op een bepaalde plaats tussen twee parochies aan te duiden, met een kruis te tekenen op een boom of zelfs maar op de grond. Men mag aannemen dat men op de aldus door de bisschop getekende plaatsen een kruisbeeld of een kapelleke opgericht heeft. Vermoedelijk heeft het kruis op het Ruiseleeds veld, op de grensscheiding van Ruiselede en Aalter, bij de Aalterse berg, hieraan zijn ontstaan te danken.

Deze onnauwkeurige grensafbakening was, in den beginne, zonder veel belang, vermits het woeste veld toch als een soort niemandsland aangezien werd. Dit bracht later echter verwickelingen mede, gelijk menig proces voor de Raad in Vlaanderen getuigt. Een deel van de grens tussen Aalter en Ruiselede, dwars het toen nog woeste veld, werd nog bepaald door een keizerlijk dekreet van Napoleon van 5 messidor, Frans jaar XII, 24 juni 1804. Het nazicht van de kadastrale plans toont

aan dat zelfs later nog, rond 1810, de Franse landmeters de grenzen van de gemeenten zelfstandig wijzigden waar dit hun geraadzaam bleek. Voorbeelden daarvan zijn te vinden bij de grenzen tussen Aalter en Bellem, Aalter en Knesselare, Lotenhulle en Poeke, Wingene en Beernem.

Het duurde tot in het midden van de 19^e eeuw vooraleer er *nieuwe parochies* op het Bulskampveld gesticht werden. Drie ervan, Sint-Maria-Aalter, Hertsberge en Wildenburg, liggen volledig binnen het oude veld. De andere, die hierna zullen genoemd worden, liggen op de rand ervan en bevatten binnen hun grenzen min of meer grote delen die niet tot het Bulskampveld van de 17^e eeuw behoren.

De oudste van die parochies is *Sint-Maria-Aalter*. Een onderpastoor van Aalter kreeg in 1844 opdracht van de bisschop van Gent tot het stichten van een parochie op het Aaltershoekje. De bevolking van dat gehucht bedroeg toen over de 800 zielen (tegen ten hoogste 100 in 1800), die op een uur en meer van het centrum van de gemeente woonden. Deze stichting hotste op geweldige tegenstand van het gemeentebestuur en van de kerkfabriek. De kerk en een school kwamen er toch in 1851. De Regering, die, gelijk wij reeds zagen, de oprichting van nieuwe bevolkingscentra sterk aanmoedigde, was echter krachtdadig moeten tussenkomen. De parochie Sint-Maria-Aalter is 1086 ha groot. De kerk is toegewijd aan Onze Lieve Vrouw, onder de titel van Hulp der Kristenen. Zij telt tegenwoordig over de 1400 inwoners en is volop in aangroei. (Zie A. Verhoustraete, «Sint-Maria-Aalter», in «Appeltjes van het Meetjesland», VIII, 1957).

Eerw. heer Karel Doom, pastoor te Ruiselede, bouwde van 1862 tot 1868, grotendeels met eigen middelen, een kerk op de noordwesthoek van Ruiselede, op het gehucht het Vlaantje. Hij las er de eerste mis in 1865 en vervolgens kwam iedere zondag een vreemde priester mis lezen. Eerw. heer Doom werd in 1868 proost van zijn eigen stichting. De kerk werd in 1874 geconsacreerd en werd in 1876 de zetel van een parochie waarvan de eerw. heer Doom de eerste pastoor werd. De kerk is toegewijd aan de H. Carolus-Borromeus. Slechts de noordelijke helft van de parochie is deel van het vroegere Bulskampveld. Hierbij behoort het welbekende Sint-Pietersveld. Zij

heeft een oppervlakte van 785 ha en telt een bevolking van 1050 zielen.

Het noordelijk deel van de gemeente Wingene vormt de parochie *Wildenburg*. Haar uitgestrektheid is nagenoeg 1600 ha. De kerk is toegewijd aan Sint-Joris. Baron Frederik van der Bruggen, bewoner van het kasteel het «Blauwhuis», bouwde hier in 1859 een kapel ter nagedachtenis van zijn op 16-jarigen ouderdom overleden zoon Joris. Deze kapel werd de laatste zondag van maart 1860 gewijd en op zondag 1 juli daaropvolgende had hier de eerste mis voor het publiek plaats. De kasteelheer liet ieder weekeind een priester komen, die op het kasteel overnachtte. De stichting vond tegenstand in het moerdorp, maar toch werd de kerk in 1871 als proostdij erkend. De kapel werd in 1880 vergroot en de proostdij werd in 1897 tot parochie omgevormd. Zij telde toen 1725 inwoners; tegenwoordig bedraagt dit getal maar 1220 meer, doordat de parochie het deel van Beernem verloor, dat er vroeger bij behoorde en dat naar de nieuw gestichte parochie Moeder-Gods overging (Zie kan. Lescouhier «Geschied. van het godsd. en kerkel. Leven in W.-Vl.». Ook het «liber memorialis» van de parochie).

Hertsberge was, vooraleer in 1919 de gemeente van die naam opgericht werd, het zuidelijk deel van Oostkamp. Er bestond hier reeds een kerk in 876, die toegewijd was aan de HH. Arnoldus en Gertrudis. De priester Walgarius schonk ze dat jaar aan de abdij van Cysoing, in Noord-Frankrijk. De abdij stichtte hier een proostdij, die voortbestond tot aan de Franse tijd. In 1851 werd er wederom een kapel opgericht, die in 1891 parochiekerk werd.

De parochie is 1126 ha groot en telt thans 1070 inwoners. De gemeente Hertsberge werd gevormd uit de Oostkampse wijk Hertsberge en uit delen van Ruddervoorde en van Wingene.

De zuidwesthoek van de gemeente Wingene vormt de parochie *Sint-Jan*. Zij behoort slechts gedeeltelijk tot het Bulskampveld en omvat het zogenaamd Wingens veld. Zij werd gesticht in 1913, maar de kerk werd slechts in 1957 gebouwd. Voordien deed men mis in de veldschool, die reeds sedert 1818 bestaat.

De parochie Sint-Jan, die 625 ha groot is, telde 1200 inwoners bij haar stichting, doch thans maar ongeveer 850 meer. Haar ongunstige ligging ten opzichte van de verkeerswegen is de oorzaak daarvan. Een groot aantal van de inwoners van het «veld», die elders werken, hebben de parochie verlaten om zich in gunstiger gelegen plaatsen te gaan vestigen.

De parochie *Kruiskerke* is gelegen op de noordkant van de gemeente Ruiselede. Het grootste deel ervan werd van de moeder-parochie van Ruiselede afgescheiden, maar een ander gedeelte maakte voordien deel uit van de parochie Doornkerke. Slechts het noordelijk deel van de parochie, het zogenaamde Ruiseleeds veld, is deel van het vroegere Bulskampveld.

De parochie Kruiskerke werd opgericht in 1947. Zij is toegewijd aan het H. Kruis. Zij is 575 ha groot en telt 700 inwoners.

Het deel van *Beernem* te zuiden van de vaart, behalve de wijk aan de brug, vormt de parochie van de *Heilige Moeder Gods*, gesticht op 31 december 1940. Zij telt thans ongeveer 2500 inwoners, zijnde bijna de helft van de totale bevolking van de gemeente. De oorzaak van deze gunstige toestand is te zoeken aan het feit dat de spoorweg en de autostrade de parochie doorsnijden van oost naar west en dat het spoorwegstation van Beernem op haar grondgebied staat.

Veruit het grootste gedeelte van deze parochie behoort tot het vroegere Bulskampveld. Het is op haar grondgebied dat men, op een goed tiental hectaren na, de 445 ha bos vindt die Beernem nog telt. Hier ook staat het kasteel van Bulskamp, dat rond 1800 gebouwd werd. (het «Lippensgoed»).

Reeds in 1846 hadden verschillende grondeigenaars van Beernem zich tot de Regering gewend, ten einde een kerk en school te zien oprichten op onbebouwde gronden van de gemeente. De gemeente was dit plan wel genegen, maar verklaarde niet te kunnen tussenkomen in de onkosten. Twee grondbezitters wendden zich in 1849 tot het provinciaal bestuur, ten einde een toelage te bekomen om een kapel te bouwen midden in de bossen, dicht het «Aanwijs», en aldus een nieuw wooncentrum te vormen. Hun aanvraag werd afgewezen. (Zie Ryserhove, «Beernem».) Van hun ontwerp

kwam dus niets terecht, wat des te verwonderlijker is omdat de Regering toen een politiek gunstig tot het oprichten van nieuwe bevolkingscentra voerde. Bijna honderd jaar later werd dit ontwerp toch en in een grotere vorm uitgevoerd door de stichting van de parochie H. Moeder Gods. De ontworpen kerk voor deze nieuwe parochie komt echter niet aan het Aanwijs, maar 1 ½ kilometer meer noordwaarts, dicht bij het station. (Tot nu toe wordt nog altijd gebruikt gemaakt van een noodkerk).

Sedert 1952 is het gehucht Drie-Koningen te Beemem, onder de aanroeping van het H. Kruis, opgericht tot annexe afhangelende van de parochie van de H. Moeder Gods. (Staatsblad, 28 september 1952).

Aalterbrug, kapelanij in 1938 en parochie in 1950, omvat slechts een 50 hectaren van het vroegere Bulskampveld, namelijk het Patersveld, dat vroeger deel was van het Jezuïeten-goed.

Laat ons nog vermelden dat er in 1786 een ontwerp bestond tot het oprichten van een parochie te Ruiselede, aan de *Wijstraat*, dicht de Vorte bossen, op de grens van het Bulskampveld. (Algemeen Rijksarchief Brussel, Kaart nr. 98). Ongetwijfeld heeft de overweldiging van ons land door de Fransen de uitvoering van dit ontwerp verhinderd. Ware het werkelijkheid geworden, dan zou er nooit spraak geweest zijn van de parochies Doomkerke en Kruiskerke.

* * *

Het is hier de plaats om te spreken over bepaalde *opeenhopen van kleine woningen* die men op het veld aantreft. Zij zijn eigenlijk niet kenschetsend voor het Bulskampveld, want men vindt dergelijke opeenhopen op alle grote velden. Maar kenschetsend is dat zeer veel geringe lieden elkanders gezelschap zochten en, op een geringe oppervlakte, dicht bijeen gingen wonen. Zij deden dit omdat een of andere eigenaar, ofwel een gemeentebestuur, een stuk land verkavelde in een groot aantal kleine perceeltjes, die zij konden kopen of in cijnspacht nemen om er een huisje op te bouwen. Gewoonlijk waren deze huisjes al niet meer dan krotten, die tegenwoordig echter snel aan het verdwijnen zijn. Hierin woonden

veelal bezembinders en turfhouwers, die hun grondstof of hun werk op het veld zelf vonden en die, vanzelfsprekend, ook wildstropers waren. Het grootste deel van hen bebouwde ook, vaak een minskuul, lapje grond.

De grootste van deze opeenhoppingen is de kern van het tegenwoordige dorp van *Sint-Maria-Aalter*. Op het einde van de 17^e eeuw had de heer van de Woeste een deel, groot 39 ha, van het Egypteveld in cijns uitgegeven aan Guillaume Botterman. In 1811 was deze cijns reeds verdeeld in 104 percelen, behorende aan 24 verschillende eigenaars en waarop er 23 huizen stonden. In 1865 waren er reeds 227 percelen, toebehorende aan 56 eigenaars en er waren 74 huizen. De verbrokkeling is steeds verder gegaan en in 1955 stonden er 146 huizen op deze kleine oppervlakte. Gans Sint-Maria-Aalter telde toen 389 huizen, zodat bijna 1/3 van het totale aantal samengedrongen staat op enkele hectaren grond.

Een ander dergelijk voorbeeld is het *Wingense veld*. Hier ook staat een groot aantal woningen opeengehoopt. Op een oppervlakte van 75 ha stonden er hier in 1840 92 huizen. 50 daarvan stonden op de «Schuiferskapellewijk» en 42 aan de Plattebeurs. Hier, in tegenstelling met te Sint-Maria-Aalter, is het aantal nadien maar weinig gestegen. Terwijl de eerst vernoemde plaats uitgroeide tot een waar dorp, alwaar er reeds van 1851 een kerk was, duurde het tot 1913 eer het Wingens veld een parochie werd, waarvan de kerk dan nog op tamelijk grote afstand van beide genoemde agglomeraties gebouwd werd. Dit laatste feit heeft als gevolg dat, in de laatste jaren, veel van de huisjes, die bouwvallig waren, afgebroken en niet herbouwd werden. Het een en het andere is oorzaak dat de bevolking van Wingene-St-Jan sterk aan het dalen is.

Zowel op het Aaltershoeckje als op het Wingense veld behoort de grond aan private eigenaars en werd er bijna niet op cijns gebouwd. (Aaltershoeckje : 4 op 74 gevallen ; Wingense veld : 15 op 92 gevallen).

Een derde voorbeeld van opeengehoopte bouw van kleine huisjes vindt men op het *Ruiseleeds veld*. Dit is echter van een ander type. Hier heeft de gemeente, grond uit het woeste 's herenveld genomen en in kleine perceeltjes in cijns pacht

gegeven om er een huisje op te bouwen. In 1840 stonden er hier 82 huizen op een oppervlakte van 56 ha. Deze toestand bleef nagenoeg ongewijzigd tot dat de parochie Kruiskerke gesticht werd. Sedertdien werden er verscheidene nieuwe huizen op en rond dat «parochieveld» gebouwd en er ontstond hier een werkelijke kern van een nieuw dorp, met kerk en school.

* * *

In 1952 en volgende jaren werden te Aalter, op het Loveld, ongeveer 165 hectaren beboste grond, daarin begrepen het water van de Kranepoel (22 ha) in kleine percelen verkaveld. Deze zijn zeer gunstig gelegen, langsheen de autostrade van Brussel naar Oostende, onmiddellijk aan de afrit van Aalter. Meest al de dreven in deze bossen werden gebetonneerd. De kopers zijn verplicht de bomen, in de mate van het mogelijke, te laten staan. Einde 1958 stonden er reeds 58 gebouwen in deze verkavelingen. Deze gebouwen variëren van ruime villas tot kleine schuilplaatsen. Het valt te betreuren dat de tegenwoordige eigenaars van de Kranepoel halsstarrig de toegang ertoe aan het publiek ontzeggen.

* * *

Hieronder volgt een tabel die de evolutie van de bevolking van de dorpen rond het oostelijk deel van het Buslkampveld aantoonst. Er valt op te merken dat andere factoren dan de ontginning van het veld invloed op die evolutie uitgeoefend hebben, ja, dat die ontginning daartoe meestal niet determinerend geweest is.

jaar	Aalter	Bellem	Lotenh.	Ruisel.	Wingene	Beernem	Oostk.
1620	1300	510	700	1500	1950	560	1240
1660	1910	835	1215	2680	2000	1050	1550
1700	1360	810	1000	2110	2025	1135	1500
1750	2050	785	1540	3160	2750	1110	2050
1795	3550	1080	2240	5050	5105	1735	2700
1815	4200	1361	2705	6700	?	2420	?
1860	6220	1879	2982	6839	6739	3874	4851
1920	7265	1837	2700	7051	8184	4967	6782
1958	7555	1529	2148	5256	7140	5730	7974

* * *

In het hier bestudeerde gewest zijn verscheidene belangrijke *kwekerijen van bosbomen*. De grootste zijn geconcentreerd op het Wingense veld, het Aaltershoekje en het Ruiseleedse veld.

Geen noemenswaardige houtverwerkende nijverheid is in deze streek gevestigd, niettegenstaande haar bosrijkdom. Er bestaan maar een paar kleine houtzagerijen en er is wat handel in mijnhout. De gevelde bomen worden naar elders ter verwerking gevoerd.

Tot over een dertigtal jaren waren Sint-Maria-Aalter en Sint-Joris centra van de *lattenklieverij*. Op een vijftal «lattenspletters» is deze specifieke huisnijverheid gans uitgestorven. De bouwnijverheid gebruikt maar zelden nog plafondlatten.

* * *

Een andere noemenswaardige *nijverheid* heeft zich evenmin in dit gewest gevestigd. Dit is trouwens een van de streken van België met het hoogste aantal werklozen. Het is ook een streek met een zeer hoog aantal forensen (werklieden die buiten hun gemeente gaan werken). De telling van 1947 wees uit dat er 905 werklieden van Aalter (7200 inwoners) naar elders gingen werken. Dit getal is thans ver voorbijgestreefd. Uit de twee spoorwegstations van Aalter trekken dagelijks meer dan 1600 personen naar hun werk. Ongetwijfeld, hierin is een groot aantal dat van uit de omliggende gemeenten hier naar de trein komt, maar men moet ook rekening houden met het zeer groot aantal personen dat met andere middelen (te voet, per fiets, per auto of per autobus) elders naar hun werk gaat.

* * *

Op het Bulskampveld vindt men een aantal inrichtingen van openbaar nut die hier gevestigd werden om wille van de afgezonderde ligging en de dunne bevolking van de streek. Het zijn :

- het *Rijksopvoedingsgesticht van Ruiselede* ;
- het *radioëlektrisch centrum van Ruiselede* ;
- de *televisierelaistoren van Ruiselede* ;
- het *Sint-Amandus-krankzinnigengesticht van Beernem*.

Al deze instellingen liggen gegroepeerd op of rond het Sint-Pietersveld, anders gezegd, rond het punt waar Aalter, Ruiselede, Wingene en Beernem bijeenkomen.

Het *Rijksopvoedingsgesticht* voor jongens van Ruiselede is de oudste van die instellingen. Het werd opgericht, onder de benaming van Hervormingsgesticht, bij koninklijk besluit van 8 maart 1849. Daartoe was de keuze van de Regering gevallen op een domein, groot 127 ha, gelegen op de noordwestelijke uithoek van het grondgebied van de gemeente Ruiselede, het zogenaamde Sint-Pietersveld. Dit domein behoorde toe aan de «Société Nationale pour entreprises industrielles et commerciales» en bestond uit de gebouwen die gediend hadden tot suikerfabriek en een hoeve met landerijen. Dit domein werd aangekocht door de Staat in 1849. De bouw van het gesticht, de inrichting en het bemeubelen van de lokalen vorderde regelmatig en in 1851 kon de school ongeveer als in orde beschouwd worden, doch reeds in de maand april 1849 ontving de nieuwe hervormingsschool haar eerste kolonisten, namelijk een groepje van 40 jongens, die van de strafinrichting van Sint-Hubert overgebracht werden. Op 30 juni 1851 had de officiële inhuldiging van het gesticht plaats; de kapel werd dezelfde dag ingewijd door de bisschop van Brugge.

De school werd herdoopt tot «Staatsweldadigheidsschool» in 1890 en wordt als «Rijksopvoedingsgesticht» betiteld sedert 1921.

Het landbouwbedrijf bij het Rijksopvoedingsgesticht van Ruiselede is, sedert enkele jaren, een autonome instelling.

Een koninklijk besluit van 28 maart 1852 richtte een *hervormingsschool voor meisjes* op te Beernem. De Regering kocht daarvoor een domein van 60 $\frac{1}{4}$ ha uitgestrektheid en dat aan dhr Louis Jacobsen toebehoorde. Deze eigendom bevatte enkele ruime gebouwen, die echter ver bij sleet waren. Nieuwe gebouwen werden opgetrokken, waarvan de officiële inhuldiging plaats vond op 10 oktober 1853. De kapel werd ingewijd op 29 mei 1860 door de bisschop van Brugge. Voor het personeel werd beroep gedaan op de zusters van Onze Lieve Vrouw van Namen, die in 1911 vervangen werden door de zusters van de Onbevleete Ontvangenis van Champion. De school van Beernem werd in 1890 herdoopt tot «Staats-

weldadigheidsschool» en in 1925 tot «Rijksopvoedingsgesticht». Zij werd in 1926 afgeschaft en de 38 aldaar nog vertoevende meisjes werden naar het nieuw gesticht van Sint-Servais (bij Namen) overgebracht. De gebouwen en het domein werden naderhand verkocht aan de Broeders van Liefde, die er een krankzinnigengesticht inrichtten.

In 1854 kocht de Regering een terrein van ongeveer 3 ha groot, gelegen tegenover de ingang van de gebouwen van de hervormingsschool van Ruiselede, maar op het grondgebied van *Wingene*. Aldaar werd een *succursale* van die school gebouwd, waarin, o.m., de «matrozenschool» (waarmede de eerste proefnemingen van 1852 dateren) gevestigd werd. Een vijver werd gegraven, waarin een schip te dobberen gezet werd. Het schip werd ingehuldigd in de lente van 1856. Deze matrozenschool heeft langen tijd een groot succes geweest. In 1925 werd de «succursale» afgeschaft. De gebouwen bleven verlaten ; in 1930 werden zij afgestaan aan de Regie van Telegraaf en Telefoon, die er zekere diensten van het Radio-elektrisch Centrum in vestigde.

(Zie : A. Mortier, «Gedenkboek bij het honderdjarig bestaan van het Rijksopvoedingsgesticht te Ruiselede, 1849-1949»).

Sint-Amandsgesticht te Beernem. In 1928 kocht de Congregatie van de Broeders van Liefde van Gent het verlaten Rijksopvoedingsgesticht voor meisjes van Beernem, met een oppervlakte van 63 ha bos en land. Reeds in mei van dat jaar kwam hier de eerste groep abnormale kinderen aan uit Zelzate. Daarnaast werden toen ook al 150 volwassen geesteszieken verpleegd. In 1930 echter werden de kinderen overgebracht naar het gesticht van het Strop te Gent. In september 1928 werd aangevangen met de bouw van een nieuw complex paviljoenen, die twee jaar nadien konden in gebruik genomen worden. Het oude gesticht Sint-Juliaan te Brugge werd afgeschaft en de kostgangers werden naar Beernem overgebracht. Er verblijven regelmatig omtrent 1200 geesteszieken in Sint-Amandus. Paters Capucienen uit de Boeveriestraat te Brugge zijn aan het gesticht gehecht als aalmoezeniers. Te dien einde hebben zij een kloosterken in de gebouwen van het voormalig Rijksopvoedingsgesticht. (Zie : Ryserhove, «Beernem».)

De Regie van Telegraaf en Telefoon bezit op het grondgebied van de gemeente Wingene een zendstation voor radiotelegrafie en radiotelefonie, genaamd het *Radioëlektrisch Centrum van Ruiselede*. (De ontvangststations van deze dienst bevinden zich te Liedekerke en te Jurbise). Alhoewel al de inrichtingen van dit centrum, behalve een enkele pyloon, op het grondgebied van de gemeente Wingene opgesteld zijn, draagt dit station de naam van Ruiselede, wegens de onmiddellijke nabijheid van het Rijksopvoedingsgesticht van die naam. Dit is echter maar van ondergeschikt belang, want dit station is bij zijn correspondenten toch maar bekend als «Brussel-radio». De inrichtingen van dit centrum worden immers bewerkt van uit het centraal telegraafkantoor van Brussel en gedeeltelijk ook uit dat van Antwerpen, zodat dit station feitelijk een soort relais is. (Volledigheidshalve moet gezegd worden dat zich hier eveneens de zenders en de antennes bevinden van Oostende-radio, die van uit het telegraafkantoor van die stad bewerkt worden). Dit een een commerciële inrichting, die voor doel heeft het wisselen van telegrammen en van telefoongesprekken te verzekeren; zij heeft geen uitstaans met de radiodiffusie van muziek en dergelijke. Deze dienst, gekend als «via Belradio» werd geopend in september 1927 met een verbinding, in telegrafie, tussen Brussel en New-York. Het Beheer van Telegrafien (de Regie van T.T. werd pas later gesticht) had op het grondgebied van Wingene een terrein van 80 ha gekocht. Hierop werd een gebouw opgericht waarin de nodige elektrische en radioëlektrische installaties opgesteld werden, evenals vier pylonen van van 284 meter hoog (zonder de donderscherm). Vier andere dergelijke pylonen werden gebouwd op het terrein van het Rijksopvoedingsgesticht van Ruiselede. (Een van deze laatste pylonen werd tijdens een storm omvergeworpen als hij zijn voltooiing nabij was en moest herbouwd worden). Deze pylonen dienden om een reusachtige antenne van 1600 meter lengte te dragen. Deze antenne werd gevoed door een alternator met een vermogen van 250 kilowatt. Deze zender werkte op de, naar de tegenwoordige normen, reusachtige golflengte van 18.000 meter. Doch het tijdperk van de lange golven liep op zijn einde. Reeds in 1929 werd er een lamp-

zender op korte golven met een vermogen van slechts 5 Kw te Ruiselede opgesteld. Hiermede werd het verkeer met Leopoldstad, in Kongo, afgewikkeld. Meer zenders en meer antennes werden in de volgende jaren opgericht. Zenders en antennes waren van verschillende types; alle werkten op korte golven en hun vermogen ging van 5 tot 90 Kw. In 1938 had men te Ruiselede 8 zenders ter beschikking, die in verbinding stonden met 11 verschillende correspondenten, waaronder, buiten Europa, New-York, Leopoldstad, Beyrouth, Buenos-Aires, Rio-de-Janeiro en Tokio.

Een van de hoge pylonen van 284 meter viel in december 1935 omver; in volle dag, maar in een dikke mist, vloog een Engels vliegtuig tegen een spankabel, die doorknakte en de val van de pyloon voor gevolg had. De lange-golfzender kon echter blijven werken met de helft van de antenne, die door de zeven resterende pylonen opgehouden werd.

Bij de inval van de Duitsers, in mei 1940, werden de binneninrichtingen grondig vernield. De pylonen, masten en antennes echter werden behouden. Duitse vliegers vlogen, tot tweemaal toe, tegen de hoge pylonen. Daarop lieten de Duitsers het deel boven de 120 meter in de lucht vliegen.

Het Duitse leger gebruikte het station tijdens de bezetting, maar, bij zijn aftocht in september 1944, vernielden zij, op hun beurt, de door henzelf ingerichte binneninstallaties. De Regie van T. en T. kon, na de bevrijding, alles opnieuw beginnen.

De dienst Belradio verzekert thans :

- 10 vastelandsverbindingen in telegrafie (Kopenhagen, Oslo, Stockholm, Helsinki, Moskou, Warschau, Wenen, Istanbul, Barcelona en Lissabon) ;
- 8 intercontinentale verbindingen in telegrafie (New-York, Leopoldstad, Buenos-Aires, Rio-de-Janeiro, Beyrouth, Shanghai en Tokio) ;
- 5 intercontinentale verbindingen in telefonie (New-York, Buenos-Aires, Rio-de-Janeiro, Leopoldstad en Elisabethstad) ;
- 2 intercontinentale verbindingen met telex (New-York en Leopoldstad).

Belradio verzekert bovendien nog de dienst in telegrafie en in telefonie met de Congoboten en met sommige andere pakketboten.

Het centrum van Ruiselede is te klein geworden : er is geen plaats meer om nog meer zenders te plaatsen en het terrein, dat thans meer dan 150 ha groot is, staat volgepropt met pylonen, houten masten en antennes van allen aard.

Daarom heeft de Regie in 1957 op het grondgebied van *Aalter* (wijk Kliplo), een terrein van 40 ha groot aangeworven, waarop een succursale gebouwd en een aantal antennes opgericht werden. Hier zullen een aantal zenders geplaatst worden, die automatisch van uit de centrale van Ruiselede zullen bediend worden.

Volgens het «Verslag over het dienstjaar 1958» van de Regie van Telegraaf en Telefoon werden er in gezegd jaar 385.932 particuliere telegrammen geseind over de zenders van Ruiselede.

Er waren bovendien nog in uitgaande verkeer van de telexdienst 7522 verbindingen (41.965 minuten) met de Verenigde Staten van Amerika en 4504 verbindingen (54.014 minuten) met Belgisch-Congo.

Het verslag deelt geen gedetailleerde getallen mede over het per radio afgewikkeld telefoonverkeer.

* * *

Omdat de ontvangst van de *televisiezender* Brussel-Nederlands, gevestigd te Waver (Tombeek) minder goed, of zelfs onmogelijk bleek in een gedeelte van West-Vlaanderen, heeft het Nationaal Instituut voor de Radio (N.I.R.) in 1958, op het terrein van de annexe van het Radioëlectrisch Centrum te Aalter, een relaisstation opgericht. Dit station, met een uitgestraald vermogen van meer dan 100 kilowatt, bestaat uit een 150-meter hoge mast en uit een gebouwtje dat de toestellen bevat.

De radiogolven, die de televisiesignalen dragen en die door Waver uitgestraald worden, worden hier, nadat zij te Vloesberg (bij Ronse) door een stel spiegels ontvangen en in de richting van dit relaisstation weerkaatst werden, eveneens door een spiegel (een plaat in aluminium die aan de mast hangt) opgevangen. Vandaar worden zij naar een ontvangst-

toestel geleid, versterkt en terug uitgezonden door de antennes, die aan het bovenste gedeelte van de mast bevestigd zijn.

Alhoewel dit station op het grondgebied van Aalter staat en zelfs niets te zien heeft met het radiocentrum van «Ruiselede», staat het toch bekend als de televisiezender van Ruiselede. Protest daartegen mocht niet baten. Alzo prijkt Ruiselede, buiten eigen schuld, eens te meer met 's andermans veren !

* * *

Het complex Rijksopvoedingsgesticht en Radiocentrum, met zijn zeer vele dienstgebouwen en technische installaties, alsmede met zijn talrijke huizen voor het personeel, is een dorp op zijn eigen. Er bestaat lager onderwijs ter plaats voor de kinderen van het personeel van de beide inrichtingen, terwijl een autobus van de radio die kinderen welke middelbaar onderwijs volgen naar Brugge voert. Verder beschikt dit personeel, vooral dit van de Radio, over veel faciliteiten voor zijn verplaatsingen naar de grote centra. Het personeel van de twee inrichtingen gaat ter kerk naar de kapel van het Gesticht ; zelden gaan zij naar hun parochiekerk (Wildenburg, Sint-Jan of Doomkerke, naar het geval). Met de omwonende bevolking heeft het maar een beperkte omgang.

Een tamelijk groot aantal personen vreemd aan beide gezegde inrichtingen heeft zich, vooral sedert de bouw van het radiostation, in deze omgeving gevestigd en leeft, in een grote maat, mede met die inrichtingen.

* * *

Tijdens het oud regiem lag het Oost-Bulskampveld onder drie kasselrijen : het gedeelte van het veld op Aalter was kasselrij Gent ; evenals een gedeelte ervan op Ruiselede. Een ander deel van het veld op Ruiselede evenals het grootste ervan op Wingene was kasselrij Kortrijk. Een klein deel van Wingene, Oostkamp (met Hertsberge), Beernem, Sint-Joris, Ruddervoorde, Waardamme en een deel van Zwevezele waren Kasselrij Brugge.

Over de *heerlijkheden*, die zich op het Bulskampveld uitstrekten, werd hiervoren reeds een en ander gezegd. De voornaamste onder hen waren :

de heerlijkheid van *Bellem en Schuurveld* strekte zich uit in Bellem, Lotenhulle en de zuidoosthoek van Aalter; het grootste deel van het veld op Aalter echter lag op de heerlijkheid van de *Woeste*.

In Ruiselede werd het veld gedeeld onder de heerlijkheid van het *Land van de Woestijne* en die van *Schoonberge* (beiden met zetel te Aalter), de heerlijkheid van *Ooigem* (zetel te Ooigem) en de heerlijkheid van *Sint-Pieters-Schalklede*, waarvan de abt van de Sint-Pieters-abdij te Gent de heer was.

In Wingene behoorde het grootste deel van Bulskampveld tot de heerlijkheid van *Bulskamp of Wildenburg*. Andere delen hingen af van *Gruuthusse, gezeid Tielt-ten-hove*, van de heerlijkheid van *Wingene* en van verscheidene andere kleine heerlijkheden.

Op Beernem lag het Bulskampveld onder de heerlijkheid van de *Nieuwen* en voor een klein deel onder die van *Zolschore*.

De kleine delen van dit veld op Sint-Joris en op Knesselare lagen respectievelijk op de heerlijkheid van den *Berghe* en die van het reeds gezegde *Land van de Woestijne*.

Op Oostkamp had men vooreerst de heerlijkheid van de proostdij van *Hertsberge*, die van *Nieuwenhove, gezeid Roden*, en de heerlijkheid van *Oostkamp*. Beide laatste heerlijkheden strekten zich ook uit in Waardamme.

In Ruddervoorde had men de heerlijkheid van het *hof te Hertsberge of Koudebroek*, die niet verward mag worden met de heerlijkheid van de proostdij van Hertsberge op Oostkamp. Er waren verder de heerlijkheden van *Zuudhove of hof te Ruddervoorde* en van *Gentbrugge met Steenbrugge*. Deze laatste heerlijkheid strekte zich uit, met een hoekje, op Wingene.

De beschrijving van die heerlijkheden vergt een afzonderlijke studie, die buiten het bestek van dit opstel valt.

Arth. VERHOUSTRAETE

STADS- EN KASSELRIJREKENINGEN

ALS BRONNEN VOOR LOKALE GESCHIEDENIS*

De rekeningen in het algemeen, die van steden en platelandsomschrijvingen (kasselrijen, in Vlaanderen) bijzonder, vertonen een aantal gemeenschappelijke kenmerken die hen een unieke plaats bezorgen onder de talrijke historische bronnen.

In eerste instantie stippen we aan : de quasi volstrekte *onpartijdigheid en objectiviteit*. In dit opzicht reiken ze hoog uit boven de bijna steeds door een bepaalde opinie gedragen en door deze tendenz sterk gekleurde en scheef getrokken voorstellingen van de verhalende bronnen. Een stadsrekening wil in beginsel niets verdedigen, niets bewijzen, tenzij de goede trouw en de eerlijkheid van de ontvanger en de magistraat van de stad, voor wie zij getuigenis van hun beleid aflegt. A priori ware het dus niet uitgesloten dat in de registers fictieve uitgaven zouden ingeschakeld zijn als gevolg van fiscale kuiperijen en manoeuvres van trossiers of schepenen. In de praktijk kan dit echter slechts vrij onschuldige gevalletjes betreffen, vermits op de rekening strenge controle werd uitgeoefend, met name door de hertogelijke commissarissen tijdens de jaarlijkse auditie (zie : Ass. en Biervl. *in fine*). Dubbel vermelde of onwettig geachte posten werden eenvoudig bij deze gelegenheid geschrapt (zie : Ass., B, 8).

(*) Ter illustratie wordt deze inleiding gevolgd door een partiële uitgave van de oudste rekening van Biervliet en de volledige uitgave van deze van het ambacht Assenede. In deze inleiding wordt herhaaldelijk verwezen naar passages uit deze beide rekeningen (voor Biervliet steeds naar de rekening van 10 juli 1404-30 april 1405). Ass. : Assenede ; Biervl. : Biervliet.

Een tweede kenmerk is wat ik zou willen noemen het *feitelijk* of «*realistisch*» karakter der rekeningen. Ik bedoel hiermee dat ze uitsluitend het relaas leveren van werkelijk voor-gevallen gebeurtenissen, van voldongen feiten. Deze eigenschap maakt hen tot onmiskenbare tegenhangers van andere bronnen die een meer theoretische of juridische toestand weer-geven. Oorkonden, keuren, privilegiën, vorstelijke mandamenten leren ons wel hoe de zaken zich zouden hebben *moeten* voor-*doen*, niet hoe ze zijn geweest ; ze leren ons alles over het *de jure*, weinig over het *de facto*. Een oorkonde kan beloven. Werd er aan gehouden? Een mandament kan bevelen. Werd het uitgevoerd? Een privilege kan verbieden. Werd het nageleefd? In vele gevallen moeten we ons voor een bevredigend antwoord tot de rekeningen wenden. Ze zijn een getrouwe spiegel van de historische realiteit.

De hier besproken bronnen munten in hoge mate uit door hun allerstriktste *nauwkeurigheid* (1). Doorgaans worden de gebeurtenissen er dag voor dag, en dit bijna bij het gebeuren zelf, in opgetekend. Men kan zich geen betere contemporaine getuigenis der feiten wensen. Getuigenis van een feilloze accuratesse ook, daar aan deze nauwkeurigheid reële fiscale gevolgen en belangen verbonden waren. Zo tekende men zeer precies vertrek- en einddatum van een reisopdracht der schepen aan om de juiste vergoeding te kunnen uitkeren, zoals ook wel niemand door slordigheid zal vergeten zijn, zonder protest en een aanvullende aparte notering voor gevolg te hebben.

Er blijft me tot slot nog te wijzen op de bijzondere *verscheidenheid* der informaties. Stads- en kasselrij (evenals andere) rekeningen kunnen diensten bewijzen aan specialisten in alle domeinen der geschiedkundige wetenschappen (2) en

(1) Volgens R. Knipping verbinden stadsrekeningen de preciesheid der oorkonden en de uitvoerigheid der kronieken.

(2) Als algemene inleiding tot de problematiek der stadsrekeningen kunnen we ten eerste de studie aanbevelen van W. JAPPE ALBERTS. *Mittelalterliche Stadtrechnungen als Geschichtsquellen*, RHEINISCHE VIERTELJAHRSBLETTTER, bd. XXIII, 1958, pp. 75-96 (voorbeelden hoofdzakelijk afgestemd op Oost-Nederlandse, Westfaalse en Nederrijnse gebieden).

ook in het bijzonder aan de beoefenaars van lokale geschiedenis, voor wie deze korte inleiding samengesteld werd. De aard der inlichtingen is wel heel verschillend van wat men doorgaans vermoedt er in te vinden. Men denke inderdaad niet aan een droge opsomming van cijfers, aan een gegoochel met bedragen, die enkel specialisten in fiscaliteit belang zouden inboezemen. Men mag zijn verwachtingen heel wat hoger stemmen.

Van het standpunt der algemene geschiedenis werden de rekeningen reeds duchtig doorpluisd en met succes als primordiaal materiaal in degelijke studies verwerkt. Lokale historici evenwel schijnen nog steeds slechts met de grootste terughoudendheid van deze bron gebruik te maken. Ten onrechte. Men kan toch bezwaarlijk plaatselijke toestanden beter leren kennen dan uit deze «dagboeken van het stadsgebeuren». Oude plaatsnamen, oude beroepen, functies, instellingen, folkloristische en religieuze gebruiken, alle lokale personages en gebeurtenissen vinden er een ruime weerklank in. Hoevele gebouwen worden niet in de rekeningen vermeld, hetzij wegens hun economisch belang, zoals de hallen en de markten (Biervl., A, b), hetzij wegens uitgevoerde herstellingswerken of bouwkosten (Biervl., B, b-e).

Stadsinstellingen zijn volstrekt niet te bestuderen buiten de rekeningen om. De titels der rekeningen leveren de meest betrouwbare gegevens voor het opstellen van lijsten van burgemeesters, trossiers en schepenen; in de registers van Biervliet, Assenede (cf. titels) en zelfs in die van steden als Brugge komen wel eens volledige opsommingen voor; in andere, zoals de Gentse, dient men zich met de namen der voornaamste magistraten te vergenoegen; ook de aanstellingswijze der magistraten kan nagegaan worden (Biervl., B, a; Ass., B, 2). Uit de rubriek der pachten van Biervliet (Biervl., A, b) blijkt dat dit stadje kon hogen op instellingen als vleeshuis, vismarkt, hallen; meer bepaald ook over een georganiseerd transportsysteem voor goederen (*scouden*), een controle-lichaam voor het meten van op de markt verhandelde waren (*meters*) en een brandweer-inrichting (Biervl., B, m). Kortom gegevens die toelaten het plaatsje naar zijn economische en sociale geledingen, en naar zijn belangrijkheid te peilen, en tevens

aanleiding kunnen geven tot vergelijkende studie der stadsinstellingen.

Sedert het verschijnen van Professor Van Werveke's *Gentsche Stadsfinanciën* ⁽³⁾ is het stellig overbodig nog te wijzen op de onschatbare waarde van stadsrekeningen voor de kennis van financieel beheer en organisatie der steden. Ook voor de kleine steden en kasselrijen zijn in dit opzicht nog heel wat interessante bevindingen te achterhalen. Een stadje als Biervliet kan zijn kas spijsen dank zij pachten, lijfrenten, issuen, verhuringen en assizen, terwijl een ambacht als Assenede in feite geen enkele bron van inkomsten bezit, en de magistraatskosten dan ook slechts bestrijden kan dank zij een jaarlijkse subsidie van de ontvanger-generaal van Vlaanderen (Ass., A). In elk van beide gevallen bleken ze echter onvoldoende en vertoont de balans der rekening een even nadelig saldo. Ook voor de studie der belastingen, met name die van de beden, zijn deze bronnen onmisbaar; nuttige details *ad rem* komen voor in posten met stortingen van bijdragen in de toegestane subsidies aan de ontvanger van de vorst ⁽⁴⁾.

Rubrieken als die van de pachten kunnen belangrijk bijdragen tot de studie der economische aspecten, en leren met name de producten kennen waarin in een bepaalde stad handel werd gedreven, of die lokaal geproduceerd werden. Zo is er in Biervliet sprake van wijn, bier, vlees, vis, *vette waren*, laken, mede en koren (Biervl., A, b). Verder zijn er verkopeningen van renten (Biervl., A, e), evenals losse gegevens in rubrieken als Diverse uitgaven, nopens het arresteren van kooplieden (Biervl., B, f, 3) en het confisceren van koopwaren (Ibid., 5).

Voor prijzen en lonen, momenteel in het brandpunt van de historische belangstelling, is eveneens rijk materiaal voorhanden in de in alle rekeningen zo talrijke rubrieken betreffende werken aan de gebouwen, waarin o.m. voor smeden, timmerlieden, ticheldekkers en metsers daglonen vermeld worden

(3) H. VAN WERVEKE, *De Gentsche Stadsfinanciën in de Middeleeuwen*, Brussel, 1934, Mémoires de l'Acad. Royale de Belgique, Cl. des sciences morales et politiques, t. XXXIV, 423 pp.

(4) Bv. in de rekeningen van Kottrijk (Alg. Rijksarchief, Brussel, Rekenkamer, n° 33.147, f° 9 v.) en Geraardsbergen (Id., n° 35.231, f° 17 v.).

(Biervl., B, b-c-d-e), voor ambtenaren de wedden (B, h) ; voor de prijzen zijn er verspreide vermeldingen van aankoop en verkoop van goederen door de stadsmagistraat.

Zelfs meer onverwachte gegevens, die men nooit met opzet in dit soort bronnen zou zoeken, worden aangetroffen. De rekening van Assenede deelt bv. een en ander mee dat de rechtshistorici interesseren kan, nopens de keure der Vier Ambachten (Ass., B, 19, 21, 24, 25), de actie der baljuws (Ass., B, 26-28, 35) en de organisatie der lokale jurisdictie (Ass., B, 4, 5, 40). Die van Biervliet vermeldt terloops (B, f, 8) iets over de overstroming van oktober 1404, evenals over het bestaan van een *uerclocke* (B, f, 6).

Ook politieke geschiedenis kan sporadisch door gegevens der rekeningen opgehelderd worden, al komen hiervoor hoofdzakelijk, maar dan ook in zeer sterke mate, de rekeningen van de grote steden (Gent, Brugge, Ieper) en het Vrije, die in het middeleeuwse Vlaanderen een zo determinerende politieke rol speelden, in aanmerking.

Zonder stadsrekeningen zou althans de oudste geschiedenis van de meeste volksvertegenwoordigingen in een onpeilbaar duister gebleven zijn ⁽⁵⁾. De meeste representatieve instellingen, o.m. ook de Leden en de Staten van Vlaanderen, zijn inderdaad pas vrij laat (16e eeuw) met het aanleggen van notulen en resolutieboeken begonnen. In de rekeningen, in de eerste plaats die van de Vier Leden ⁽⁶⁾, doch in bijkomende mate ook in die van kleine steden en kasselrijen (Biervl., B, f, 7 ; k, 4 ; Ass., B, 26), vindt men posten met de uitgaven van de naar de parlementen of Staten gestuurde gezanten, waaruit blijkt : datum en duur der zittingen, aanwezige steden, samenstelling der delegaties, voorwerp der besprekingen, en vaak zelfs relaas en resultaten der discussies.

(5) Hierover : J. W. BERKELBACH VAN DEN SPENKEL, in *Tijdschrift voor Geschiedenis*, jg. 1934, pp. 14-15 ; J. BILLIoud, *Les États de Bourgogne*, Acad. des Sciences, Arts et Belles-Lettres de Dijon, Dijon, 1922, 8°, p. 2.

(6) J. CUVÉLIER - R. DOEHAERT - J. DHONDT, *Actes des États Généraux*, K.C.G., Brussel, 1948, 4°, evenals in onze eigen uitgave *der Handelingen van de Leden en van de Staten van Vlaanderen (1364-1405)*, K. C. G., 4°, Brussel, 1959.

De rubriek der reizen biedt nog meer dan gegevens op het gebied der standen-vergaderingen. Ze vermelden politieke feiten, zoals in de rekening van Biervliet in 1404-05 : een militaire dreiging der Engelsen (Biervl., B, k, 1) ; economische feiten, zoals de arrestatie van kooplieden (Ibid., 2) ; feiten nopens bedijkingen (Ibid., 5, 8) en havenwerken (Ibid., 7).

Het onderzoek van o.m. Prof. D. Roggen en Prof. J. Duverger heeft intussen aangetoond welk een onschatbare diensten de rekeningen voor de kunstgeschiedenis bieden kunnen. We herinneren ons nog levendig hoe Prof. Roggen in zijn cursus met geestdrift kon uiteenzetten hoe hij dank zij deze bronnen van zo talrijke meesterwerken van de middeleeuwse plastiek en architectuur, inz. van de Brabantse hooggothiek, de vaak schier totaal onbekende auteurs had weten te identificeren, en hoe hij aldus ook de talrijke geestelijke contacten tussen deze *steenbickelers*, bouwmeesters en schilders, en het bestaan van duidelijke filiaties en «scholen» wist te achterhalen, die tot dan toe volkomen aan de aandacht der geleerden ontsnapt waren.

* * *

Het belang en het nut van het uitgeven van stadsrekeningen werden terecht door talrijke historici beklemtoond ⁽⁷⁾. Nochtans is een extenso-publicatie naar onze mening slechts verantwoord voor de oudste exemplaren, met name rekeningen uit de 13^e en 14^e eeuw, bij uitzondering 15^e eeuw ⁽⁸⁾. Het aantal registers wordt sinds de 15e eeuw zo overstelpend groot dat een uitgave, zelfs voor grote steden als Gent en Brugge, materieel onbegonnen en slechts van zeer relatieve waarde zou zijn. Goedkopere technische hulpmiddelen als microfilm staan thans immers ter beschikking der historici. Het is dan ook niet de bedoeling door deze korte bijdrage de lokale vorsers aan te

(7) F. QUICKE, in *Revue Belge de Philologie et d'Histoire*, bd. XIII, 1934, p. 575.

(8) Opmerking in analoge zin : JAPPE ALBERTS, *Mittelalterliche Stadtrechnungen*, o. c., p. 95.

sporen tot het uitgeven van volledige registers. Uittreksels publiceren mocht wel eens nuttig blijken. Onze eigenlijke intentie lag evenwel in het aantonen van de ongemeen grote waarde van de nog te weinig gebruikte stads- en kasselrij-rekeningen, en van de rijke variëteit aan inlichtingen die ze opleveren kunnen.

Een bijkomende aantrekkelijkheid van deze documenten is de grote zorg waarmede ze opgesteld werden. Door de zeer mooie en heldere schikking der rubrieken, en het bijna kalligrafisch schrift, behoren ze tot de meest toegankelijke bronnen, bijzonder geschikt voor een debuterende amateur-historicus.

* * *

Een belangrijke inlichting ben ik de lokale historici tenslotte nog schuldig : *waar kan men de Vlaamse rekeningen vinden?* In beginsel bevinden de stadsrekeningen zich in het stadsarchief van de betreffende stad : de rekeningen van Gent zoeken men dus in het stadsarchief te Gent, die van Nieuwpoort in het stadhuis van Nieuwpoort, die van Kortrijk in het stadsarchief (-bibliotheek) te Kortrijk, etc. De kasselrijrekeningen berusten in de provinciale rijksarchieven van Gent, Brugge en Middelburg. Vermits de magistraten voor de controle dubbels dienden over te maken aan de centrale regering (Rekenkamer te Rijsel) bevinden zich uitgebreide reeksen rekeningen voor talrijke steden en kasselrijen in de fondsen der Rekenkamer, waarvan een deel bewaard in het Algemeen Rijksarchief te Brussel (Rekenkamer), een ander deel in de Archives Départementales du Nord (Serie B) te Rijsel. Tenslotte bevinden zich om uiteenlopende redenen (bv. overmaken van fondsen) bepaalde stadsregisters in de provinciale depots (bv. het fonds van de stad Geraardsbergen op het Rijksarchief te Gent).

In de meeste der opgesomde archieven staan handschriftelijke inventarissen ter beschikking van de speurder naar stadsrekeningen. Voor enkele depots, die overigens de meeste dezer documenten bevatten, zijn evenwel uitstekende *gedrukte overzichten* voorhanden, waarin men op volgende pagina's de rekeningen kan terugvinden :

Algemeen Rijksarchief Brussel

A. PINCHART, *Inventaire des Archives des Chambres des Comptes*, bd. V, Bruxelles, 1879. Steden : pp. 65-125. Kasselrijen : pp. 160-190.

H. NELIS, *Chambre des Comptes de Flandre et de Brabant. Inventaire des Comptes en Rouleaux*, Bruxelles, 1914, pp. 121-124, betreft oudste rekeningen (zie echter aanvullingen in het ex. der leeszaal van het A.R.A.).

Archives Départementales du Nord (Lille)

M. BRUCHET, *Arch. Dép. du Nord, Répertoire Numérique, Serie B (Chambre des Comptes de Lille)*, Fasc. 1, Lille, 1921, pp. 195-198.

Koninklijke Bibliotheek Brussel

A. MERGHELYNCK, *Vade mecum... ou Catalogue-Répertoire de 555 manuscrits*, Tournai, 1896-97, pp. 95-120 en 457 (betreft de verloren rekeningen van Ieper, partiële afschriften uit de 19e eeuw).

Rijksarchief Brugge

E. VANDEN BUSSCHE, *Inventaire des archives de l'Etat à Bruges. Section I. Franc de Bruges*, bd. II, Bruges, 1884, pp. 46-65 (betreft Brugse Vrije).

Rijksarchief Gent

A. DIEGERICK, *Invent. sommaire des archives de la châtellenie d'Alost*, s. l., s. d., p. 6.

A. DIEGERICK, *Invent. sommaire des archives de la châtellenie d'Audenarde*, s. l., s. d., p. 4.

R. SCHOORMAN, *Invent. sommaire des archives de la châtellenie du Vieux-Bourg*, s. l., s. d., p. 8.

L. M. VAN WERVEKE, *Inventaris van het archief der stad Geraardsbergen onder het oud regiem*, Tongeren, 1935, pp. 89-93.

Stadsarchief Aalst

F. H. d'HOOP, *Inventaris van de oude archieven der stad Aelst*, Aelst, 1888, pp. 97-99 (betreft stad Aalst).

Stadsarchief Brugge

L. GILLIODTS-VAN SEVEREN, *Inventaire des archives de la ville de Bruges. Section I. Inventaire des Chartes, Introduction*, Bruges, 1878, pp. 23-25 (betreft stad Brugge).

Stadsarchief Gent

V. VAN DER HAEGHEN, *Inventaire des archives de la ville de Gand. Catalogue méthodique général*, Gand, 1896, pp. 184-85 (betreft stad Gent).

Stadsarchief Nieuwpoort

L. M. VAN WERVEKE, *Stad Nieuwpoort. Inventaris van het archief van het oud regime*, Nieuwpoort, 1937, pp. 92-100 (betreft stad Nieuwpoort).

Nederland

.....*De Rijksarchieven in Nederland*. Overzicht van de inhoud van de Rijksarchiefbewaarplaatsen (Ministerie van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen), s'Gravenhage, 1953, 1 bd., 404 pp. Te consulteren i.v.m. rekeningen van Zeeuws-Vlaanderen (R.A. Middelburg).

* * *

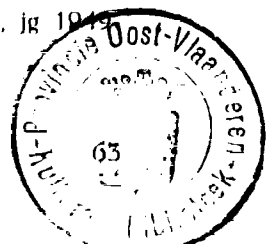
Als eerste oriëntatie, en zonder aanspraak op volledigheid, moge tot slot een overzicht volgen van enkele uitgegeven rekeningen van Vlaamse steden en kasselrijen :

Aalst

P. VAN NUFFEL, *De oudst bewaard gebleven stadsrekening van Aalst (1394-1395)*, Aalst, 1928. 80 pp.

Aardenburg

C. WYFFELS, *De oudste rekening der stad Aardenburg (1309-1310) en de opstand van 1311*, Archief, Vroegere en latere meded. vnl. in betrekking tot Zeeland, jg 1949, 50, pp. 10-52.

Brugge

J. COLENS, *Le compte communal de Bruges en 1302-1303*, Annales de la Soc. d'Emul. de Bruges, XXXV, 1885.

Dendermonde

J. BROECKAERT, *De oudste stadsrekening van Dendermonde (1377-78), gevolgd van die over 1392-93*, Annales du Cercle arch. de Termonde, bd. XIII, 1908, pp. 177-288.

Eeklo

[V. FRIS - E. NEELEMANS], *De rekeningen der stad Eecloo*, s. l., s. d.

Gent

J. VUYLSTEKE, *Gentsche Stads- en Baljuwsrekeningen 1280-1336*, Gent, 1900. (met register door A. Van Werveke, Gent, 1908).

N. DE PAUW en J. VUYLSTEKE, *De rekeningen der stad Gent. Tijdvak van Jacob van Artevelde (1336-1349)*, Gent, 1874-85, 5 dl.

J. VUYLSTEKE, *De rekeningen der stad Gent. Tijdvak van Philips van Artevelde (1376-1389)*, Gent, 1893.

Geraardsbergen

V. FRIS, *De oudstbewaarde stadsrekening van Geeraardsbergen (1397-98)*, Bull. de la Soc. d'hist. et d'archéol. de Gand, bd. XX, 1912, pp. 316-77 en 396-426.

V. FRIS, *Uittreksels der stadsrekeningen van Geeraardsbergen van 1475 tot 1658*, Bull. de la Soc. d'hist. de Gand, 1912, pp. 45-99, 163-227.

Ieper

G. DESMAREZ - E. DE SAGHER, *Comptes de la ville d'Ypres, de 1267 à 1329*, C.R.H., Bruxelles, 1900-1913, 2 vol.

Kortrijk

TH. SEVENS, *De gemeenterekening van Kortrijk over het jaar 1391-92*, Bull. van de Geschied- en Oudheidk. Kring te Kortrijk, bd. I, 1903-04, pp. 95-119.

Oostende

G. G. DEPT, *De oudste rekening van Oostende, 1403-1404*, Annales de la Soc. d'Emul. de Bruges, bd. 75, 1932, pp. 180-217.

Sluis

J. H. VAN DALE, *De oudste stadsrekening van Sluis*, in : H. Q. Janssen en J. H. Van Dale, Bijdragen tot de oudheidk. en gesch., inz. v. Zeeuwsch-Vl., dl. IV, 1859, pp. 1-51. (betreft rekening van 1391-1392).

Kasselrij Kortrijk

J. DE SMET, *De oudste rekening van de kastelnij Kortrijk*, Handelingen van de Geschied- en oudheidk. Kring van Kortrijk, bd. XI (n.r.), 1932, pp. 172-195.

Ter vergelijking enkele rekeningen uit *Holland-Zeeland* :

C. M. DOZY, *De oudste stadsrekeningen van Dordrecht (1284-1424)*, Bijdragen en Meded. Hist. Genootsch. Utrecht, XIV, 1893.

H. M. KESTELOO, *Stadsrekeningen van Middelburg (1365-1600)*, Middelburg, 1886-91.

W. S. UNGER, *Rekeningen van Middelburg (1365-1574)*. Bronnen tot de geschiedenis van Middelburg in de landsheerlijken tijd, bd. II, 's Gravenhage, 1926, R.G.P. bd. 61, pp. 107-670.

Zie verder uitvoerige bibliografie in het geciteerde artikel van W. Jappe Alberts.

W. PREVENIER

DE OUDSTE REKENING
VAN HET STADJE BIERVLIET

(*uittreksels*)

1 mei 1404 — 30 april 1405

- A. ORIGINEEL : Brussel, Alg. Rijksarchief, Rekenkamer, n° 32.061, register met kift in perkament, 34 folio's (9 v., 10 r. en v. en 34 v. onbeschreven). Het voorhanden exemplaar was bestemd voor de hertogelijke commissarissen (cf. marginale noten en eindnota in het frans opgesteld).
Op de voorkaft : *Biervliet M CCCC et V* (XVe eeuw), *Biervliet 1405* (XVIIe eeuw).
N. B. : cursieve gedeelten geven de ingekorte posten weer ; gedachtenstreepjes wijzen op weggelaten delen.

1. *Rekening : 1 mei 1404 - 10 juli 1404.*

(F° 1 r.) Rekeninghe om Clais Buke f. Joos ende Arnoud f. Jacops burchmeesters in Biervliet van dat zij ontfæen ende uitghegheven hebben van der stede goede binnen der tijt dat zij anbleven boven harer jaerscaere burchmeesters, van den eersten dach van meye int jaer MCCCC ende viere toten tiensten daghe van hoymaend daer naest volghende. Scepenen in dien tiden Hughe Maes, Jan Roel, Jan Diedolf, Pieter Boutshoof f. Willems, Willem de Corte, Lodewijc Buuc, Jacob Anneman f. Pieters, Hleynric Vossaert ende Jan Bramaert.

- A. Ontvangsten : 27 lb. 12 s. gro.
B. Uitgaven : 58 lb. 16 s. 1 d. ob. gro., 6 miten.
C. Nadelig saldo : 31 lb. 4 s. 1 d. ob. gro., 6 miten.

2. *Rekening : 10 juli 1404 - 30 april 1405.*

(F^o 11 r.) Rekeninghe om Pieter Alaerde ende Jan Danckaerde, burchmeesters van Biervliet, als van dat zij ontfaen ende huutghegheven hebben van der stede goede, beghinnende den tiensten dach in hoymaend int jaer ons heeren MCCCC ende viere, endende deze jeghewordeghe rekeninghe den laetsten dach van april int jaer ons heeren MCCCC ende vive. Scepenen in dien tiden : Clais Buuc f. Clais, Jan f. Gillis, Andries van Wachtebeke, Jan de Caerscietere, Pieter Willaert, Jacob van Croywerve, Jan f. Nobels, Gillis Pierost ende Jacob Plasch.

A. *Ontvangsten*

- a. Eerst van ouden resten : niet ontfaen.
- b. Ontfane van den pachten van der stede verpacht dit jaer ingaende den eersten dach van meye int jaer MCCCC ende vier voornoemd.

<i>Wijn assize :</i>	42 lb. gro.
<i>Bier assize :</i>	250 lb. gro.
(F ^o 11 v.) <i>Scoude</i> ⁽¹⁾ <i>assize :</i>	12 lb. 12 s. gro.
<i>Verpachting vleeshuis :</i>	3 lb. 6 s. 8 d. gro.
<i>Verpachting vismarkt :</i>	4 lb. 15 s. gro.
<i>Verpachting hallen :</i>	2 lb. 12 s. 6 d. gro.
<i>Verpachting vette waren</i> ⁽²⁾ <i>:</i>	8 lb. 5 s. gro.
<i>Verpachting van de brieven</i> <i>van de meters</i> ⁽³⁾ <i>:</i>	5 lb. 8 d. gro.
<i>Verpachting landgeld :</i>	5 lb. 20 d. gro.
<i>Wollen laken assize :</i>	18 s. gro.
<i>Verpachting van pacht</i> <i>van Hulst :</i>	26 s. gro.
<i>Mede assize :</i>	18 s. 6 d. gro.
<i>Koren assize :</i>	24 s. gro.

Totaal : 338 lb. gro.

(1) *Scoude* : open vaarttuig voor het vervoer van goederen.

(2) *Vette ware* : vette winkelwaar, als olie, smeer, kaarsen en reuzel.

(3) *Meter* : beaamte belast met het meten der ter markt gebrachte koopwaren, inz. graan.

- c. (F^o 12 r.) Ontfanc van lijfrenten vercocht binnen de vorseide burchmeesterscepe : niet ontfaen.
- d. Ontfanc van yssuwen (4) binnen den vorseiden burchmeesterscepe.

O.m. :

Item van Heynric Clovereine als over yssuwe en X^{ste} penninc van al den goede dat hem toecommen es ende verstorven van Adelise der weduwe Jacops Van Screyhem, bij zinen eede ontfaen : 8 lb. 10 s. gro.

(F^o 12 v.). *Totale som* : 21 lb. 11 s. 11 d. gro.

- e. Ontfanc van diversen parchelen ghelijc hier naer verclaert es.

(1) Eerst van Joos den Vos van huushueren van den huse, daer hij in woent, hem verpacht om 1 lb. gro. sjaers ; ontfaen over dat jaer : 1 lb. gro.

(2) Item van Josse van den Steene van den husekine up de marct hem verpacht jaerlix om 3 s. 6 d. gro. ; ontfaen over dit jaer de vorseide : 3 s. 6 d. gro.

(3) Item van Michiel Brainde van den tune neffens Jan f. Gillis verpacht jaerlix om 5 s. gro. ; ontfaen de vors. : 5 s. gro.

(4) (F^o 15 r.) Item van Jan Waltiere van herveliker rente die de stede jaerlix heeft up huus ende erfe wilen eer toebehorende Boudin Weistre 4 d. gro. sjaers, ontfaen over dit jaer de vorseide : 4 d. gro.

(5) Item van Clays Manvelle over zijn vrijhede van den ziedambochte over der steede twee deel : 26 lb. par., lopen 2 lb. 3 s. 4 d. gro. ; ontfaen de vors. : 2 lb. 3 s. 4 d. gro.

Totale som : 7 lb. 18 s. 10 d. gro.

- f. Ontfanc up den scoude assys te voren omme den nood van der stede als van den jare van M CCCC ende vive : 17 d. gro. van der scoude van den hiernavolghende personen.

(4) *Issue* : recht geheven door stadsbestuur op vermogens uit de stad gevoerd, o.a. erfenissen in de stad, toevallend aan personen er buiten.

Eerst van Joos Meet over llll scouden : 5 s. 8 d. gro.
(F^o 14 r.) *Totale som* : 20 lb. 13 s. 8 d. gro.

g. *Totale som van alle ontvangsten* : 388 lb. 4 s. 5 d. gro.

B. Uitgaven

a. (F^o 14 v.) Eerst Janne den Smet, ontfanghere ende Robrechte Boudins, commissarize die de wet vermaecten ; over haerlieder wedden ghegheven : 30 s. gro.
Item haerlieder cnapen in hofscheden ghegheven : 5 s. gro.
Totale som : 35 s. gro.

b. Yzerwerken

(1) Huutghevene van yserin werke, ende gherekent bij maenden, also hierna volghet. Ende eerst in de maent van hoymaend an thusekin bij der westporte ende an de venstre van de husekine bachten Clais Buux scuere.
Eerst ghecocht jeghen Arnoud de Maerscalc ll^c bartspikins om 2 d. gro. thondert, loopt : 4 d. gro.

Item de zelve smet van C naghelen, betaalt : 4 d. gro.
(F^o 15 r.) Item de zelve van ll paer clicke ghejanghe, 2 d. gro. over elc paer, betaelt : 4 d. gro.

Item Clais Boutshoofde van xliii lb. scarpelinghen gheorbuert ter westporte, 2 inghelen van den ponde, loopt : 9 d. gro. 1 inghel.

(2) Yserin werc in de zelve maend an thusekin tusschen de Brielporte ende den Boghaerthuse an den steeghere ter waterhuse ende an de brugghe ter Brielporte.

Eerst Arnoude de Maerscalc van ll^c latysers, 1 ½ gro. thondert ende van ll^{lc} bartspikins, 2 ½ gro. thondert, loopt te gadere : 15 ½ d. gro.

Item den zelve van ll^c laschysers, 5 d. gro. thondert, loopt : 15 d. gro.

.....

.....

(3) Yserin werc in houxstmaend an thec in davene ende ter hooftporte.

(4) Yserin werc in october gheorbuert an de husekine up de veste,

.....

(5) (F^o 15 v.) Yserin werc in november gheorbuert an de sluus bachten vleeschuse an den startvloer, an tusekin bij der westporte ende ter Brielporte om dorden te naghelne up de maste dar men over ghinc.

.....

(6) (F^o 16 r.) Yserin werc in december an de brugge bij Pieter Alaerts mole.

.....

(7) Yserin werc daer na gheorbuert an de veste bij Jacop Bolarde ende Joos de Vos tusschen der Brielporte ende der Calcpoorte.

.....

(8) *Totale som* : 32 s. 3 d. gro. 20 miten.

c. (F^o 16 v.) *Timmerwerken*

(1) Uutghevene van temmerwerke ende gherekent bij maenden also hierna volght. Ende eerst in de maend van hoymaend an tusekin bij der westporte ende an de venstrien van den husekine bachten Clais Buux scuere. Eerst Joos de Vos IIII ½ daghe, 6 gro. sdaeghs, loopt : 2 s. 3 d. gro.

Arnoud Bramaert, 1 dach : 6 d. gro.

Annekin Conkel, IIII ½ daghe, 3 gro. sdaeghs, loopt : 13 d. ½ gro.

Reyne de Vos, IIII ½ daghe, 2 gro. sdaeghs, loopt : 9 d. gro.

(2) Thout gheorbuert ten zelven werke.

Eerst Clais Buuc f. Clais van III brackoenen, 9 gro. van den sticke, loopt : 2 s. 3 d. gro.

Item Michiel Bramaerde van I dobbel sparre, daer de lene an den steeghere ter Westpoorte of ghemaect was, betaelt : 3 d. gro.

.....

.....

(F^o 18 v.) *Totale som* : 5 lb. 11 s. 11 d. ob. gro. 6 miten.

d. (F^o 19 r.) *Maken van ticheldaken*

Uutghevene van deckene de husekine up de veste ende van datter toebehoort in taswerke.

.....

Totale som : 28 s. 2 d. gro.

e. *Metswerken*

(F^o 20 r.) *Totale som* : 5 lb. 6 s. 4 d. gro. 1 inghel.

f. (F^o 20 v.) *Diverse uitgaven*

.....

(1) Item van salpetere te siedene ende te draghene, betaelt Meeuse den Bussemeester : 21 d. gro.

(2) Item Jacobs f. Noyts van 1 ½ lb. zeghelwas, 8 gro. van den ponde, loopt : 12 d. gro.

(3) Item eenen messagier sbisscops van Ludeke die brieve brochte om ontslaen te hebbene eenighe zine onderzaten uten lande van Voerne die ghearresteerd waren bij bevelle van onze gheduchter vrouwe ghedaen up alle Hollanders ende Zeelanders hem ghegheven : 12 d. gro.

(4) Item ghegheven eenen messagier die brieve brochte van onser gheduchter vrouwe als dat men midts maeren van den Inghelschen goede hoede doen zoude bij daghe ende bij nachte hier in de stede, hem ghegheven : 20 d. gro.

(5) Item eenen hode uut Aelmaengen die brieve brochte van mijn heere van Holland ende ooc van der stede van Ghend omme gherestituerd te hebbene eene male met habite van cleederen ende met gordelen zelverin toebehoorende eenen zinen meesters uut Aelmaengen van der Hanse, dewelke male ghenomen hadden de visschers van Oosthende ende hier an ghebrocht, hem ghegheven : 12 d. gro.

(6) (F^o 21 r.) Item Michiel Bramaerde van eenen vienden-deel pond smaers gheorbuert an duerclocke : 12 miten.

(7) Item eenen messagier die brieve brochte van der stede van Ghend als dat de voorscepen hier van der

stede zijn zoude teenen zekeren daghe te Curtricke om van daer te treckene metten ghedeputeerden sGhemeens Lands tot onser gheduchter vrouwe ⁽⁵⁾ hem ghegheven : 12 d. gro.

(8) (F^o 21 v.) Item Jan Alaerde den bastaerd die brieve brochte an onser gheduchter vrouwe als van den groten grieve dat hier ghesciet was bij der vloet, ⁽⁶⁾ hem ghegheven te zenen costen waert : 7 s. gro.

(9) (F^o 22 r.) Item ghezend bij nachte eenen knecht te Hughevliete ⁽⁷⁾ an den bailiu daer omme te verhoorne maren van den Inghelschen scepen die laghen voor Herlemude ⁽⁸⁾, hem ghegheven : 3 d. gro.

(10) Item eenen bode die brieve brochte van der stede van der Sluus als van spiers ⁽⁹⁾ die in tland waren wandelende, om die ghehouden tebbene, ghegheven : 12 d. gro.

(11) (F^o 22 v.) Item ghecocht ter Sluus eenen hulc ⁽¹⁰⁾ omme de vesten daer mede te repaereerne ende de barbekanne ⁽¹¹⁾ ende husekine te makene, om 14 lb. gro., betaelt de voornoemde : 14 lb. gro.

(12) (F^o 23 r.) Item Jacob Annemanne als over den assijs van Ill vate biers die Victor van Vlaenderen met zinen

(5) W. PREVENIER, *Handelingen van de Leden en van de Staten van Vlaenderen (1384-1405)*, K.C.G., 4°, Brussel, 1959, p. 341 e. v., n° 717.

(6) Bedoeld is de overstroming van 19 november 1404. Zie : M. K. E. GOTTSCHALCK, *Historische geografie van westelijk Zeeuws-Vlaanderen*, bd. I, Assen, 1955, pp. 201-211 ; G. G. DEPT, *Etude critique sur une grande inondation maritime à la côte flamande*, in *Etudes d'hist. dédiées à la mémoire de H. Pirenne par ses anciens élèves*, Bruxelles, 1937, pp. 105-124.

(7) *Hughevliete* : Hügevliet, verdwenen stadje in Nederland (prov. Zeeland), tussen Boterzande en Gaternisse.

(8) *Herlemude* : Arnemuiden, Nederland, prov. Zeeland.

(9) *Spiers* : spionnen, bedoeld worden Engelse spionnen.

(10) *Hulc* : vrachtschip.

(11) *Barbekanne* : buitenwerk van een vesting of kasteel.

ghezinde dronken in haerlieder herberghe als zij hier laghen van onzer gheduchter vrouwe weghe, 16 gro. van den vat, loopt : 4 s. gro.

(F^o 23 v.) *Totale som* : 75 lb. 12 d. gro. 5 miten.

g. *Oude resten*

Geen inkomsten, wel schuld tegenover Clais Buke f. Joos van 15 lb. 6 d. gro., min 1 inghel.

h. (F^o 24 r.) *Pensioenen*

Eerst Clais Buke f. Clais, secretaris van der stede over zine wedden van Zente Jansmesse ende van middewinter, ghegheven : 5 lb. gro.

Volgen : wedden van messagier, timmerman, sluismeeesters, etc.

(F^o 24 v.) *Totale som* : 20 lb. 14 s. 8 d. gro.

i. *Taswerken*

Totale som : 3 lb. 11 s. 6 d. gro.

j. *Dijkwerken*

.....

Item Pieter Boudin f. Weyts van XXVIII roeden dijk jeghen de westpoorte streckende westwaert metten eenen ende ende metten andren end an den dijk die Elewoud Allinc eerst ghenomen heeft, hem besteed de roede om 9 gro., loopt : 21 s. gro., betaelt de voornoemde : 221 s. gro.

(F^o 25 r.) *Totale som* : 12 lb. 18 s. gro.

k. *Reiskosten*

(1) Eerst Pieter Alaerde ende Lodewijc Buke ghezent te Ghend an minen heere den gouverneur omme met hem te spreken ende te gheven te kennene de cranckede van der stede, mits maren die doe ghinc van den inghelschen ; ende waren uut 11 daghe, elken 2 s. gro sdaeghs, loopt : 8 s. gro.

.....

(2) Item daerna Pieter Alaerde ende Andriese van Wachtebeke ghezent tUlst an mijn heere den gouverneur voornoemd ende an den ontfanghere van der stede om hemlieden te kenne te ghevene de scade ende achterdeel daer de stede in bevallen mochte bij den arrestamente ghedaen ute beveelne van onser gheduchter vrouwe up alle Hollanders ende Zeelanders ende up haerlieder goed te dien tijt zijnde hier binnen der stede, ende omme hier up haerlieder raed tebbene ; waeren huut II daghe elken, 2 s. gro. over den dach, loopt : 8 s. gro.

.....

(3) Item Lodewijc Buke ghezent te Ghend an den bailiu van Ghend (¹²) omme te wetene tverandworden van dien van Ghend als van XII scotteren die onze gheduchte vrouwe begheerd hadde an die van Ghent ghezent te hebbene hier binnen der stede, omme die telpen bewaerne, ende was huut IIII daghe, 2 s. gro. over den dach, loopt : 8 s. gro.

.....

(4) (F^o 25 v.) Item ghezent Jan f. Gillis ende Gillis Pierote tAtrecht ten verzouke van dien van Ghend als omme metten ghedeputeerden sGhemeene Lands te verzoukene ende te biddene onser gheduchter vrouwe dat haer wilde ghelieven te commene resident binnen den lande ende ooc andre pueynte angaende den Ghemeen Lande (¹³), ende waeren huut te paerde X daghe, elken 5 s. gro. sdaeghs, loopt : 3 lb. gro.

.....

(5) Item Pieter Alaerde ghezent te Bochoute ten ontbiedene van den ontfanghere omme advys tebbene up de stede te voordikene, ende was huut I dach, loopt : 2 s. gro.

.....

(12) Dankaerd van Oegierlande is baljuw van Gent van 1389 tot 1411 (L. P. GACHARD, *Inventaire des archives des Chambres des Comptes*, bd. II, Bruxelles, 1845, p. 383).

(13) PREVENIER, *Handelingen*, p. 343. punt f.

(6) (F° 26 r.) Item ghezent Lodewijk Buke te Grandpreyt ⁽¹⁴⁾ met brieven van onser gheduchter vrouwe an den abt ende convent van daer om gracie tebbene van haerliedder rente hem ghegheven over zijn coste : 24 s. gro.

.....

(7) Item ghezend Jan Dankaerde ter Sluus om een scip te copene de barbecane mede te makene, was huut III daghe, 2 s. gro. sdaeghs, loopt : 6 s. gro.

(8) Item ghezent Pieter Alaerde ende Jan f. Gillis te Ghend an onzen gheduchten heere omme de dicage van Ysendiken prochie, waren huut V daghe, elken 2 s. gro. sdaeghs, loopt : 20 s. gro.

.....

Totale som : 23 lb. 16 s. 4 d. gro.

l. (F° 26 v.) *Presentwijnen*

Eerst den commissarizen die de wet vermaecten VIII kannen wijns ghehaelt te Heynric Vossaerts, 5 gro. den stoop, loopt : 5 s. gro.

Verder werd geschonken voor : mer Jan Vilaine, de baljuw en de wet van de Vier Ambachten, de ontvanger, Robrecht Boudins, Victoire van Vlaanderen, de watergraaf, de kapitein, Joos van Valmerbeke, de heer van der Capelle en de baljuw van Brugge.

Totale som : 2 lb. 15 s. gro.

m. (F° 27 r.) *Waken tegen het vuur*

Lamsin de Vroede	}	elc van deze V nachte ende II daghe, 10 inghlen onder dach ende nacht, loopt : 3 s. 10 d. 2 inghlen.
Jan Scaec		
Jan Moen		
Jan Crooc		

.....

(F° 27 v.) *Totale som* : 38 s. gro. 2 inghlen.

n. *Lijfrenten*

Uutghevene van lijfrenten bij der hant Pieters Willaerts, wijn assizere in dit jeghenwordeghe burchmeesterscip van

(14) *Grandpreyt* : Grandpré, Cisterciëner abdij, afhangend van Villers, diocces Luik, gemeente: Mozet-les-Tombes.

I vullen jare ende gherekent bij maenden, also hierna volghet.

Eerst in wedemaend

Arnoud Larke	6 s. gro.
Annin Larke	6 s. gro.
Marie Clais Boutshers wijf	1 lb. gro.
Somme :	32 s. gro.

.....

.....

(F^o 34 r.) *Totale som* : 256 lb. 16 s. 4 d. gro.

o. *Maken der rekening* : 10 s. gro.

p. *Balans*

<i>Totaal uitgaven</i> :	409 lb. 14 s. 8 d. gro. 19 miten
<i>Totaal inkomsten</i> :	588 lb. 4 s. 5 d. gro. —
<i>Nadelig saldo</i> :	21 lb. 10 s. 3 d. gro. 19 miten

Aldus ghebreeect den voornoemden burchmeesters van dat zij meer uutghegheven hebben dan ontfaen : 21 lb. 10 s. 3 d. gro. 19 miten.

C. *Nota der commissarissen*

Ce present compte et l'autre compte des deux mois precedens ont esté oys par nous Jaques Belle, chevalier, bailli de l'Escluse, et Godefroy le Sauvage, bailli d'Ardenbourcq et recepveur dudit lieu de l'Escluse, commissaires en ceste partie, ad ce present et par nous appelé Boudin filz Jehan, bailliu dudit lieu de Biervliet le penultisme jour de fevrier l'an mil IIIe et cinq. Et apres ce que par nous a esté fait demandé a la commune loy dudit lieu se aux dis comptes ilz savoyent ou vouloient aucunement contredire, par laquelle loy fu respondu que non, mais que yceulx comptes ilz tenoyent pour justes et agreables, a par nous esté faite protestacion ou nom de nostre tres redoubté seigneur ou cas que en temps advenir aucune

chose fust trouvé a dire es diz comptes ou a aucuns d'iceulx, que les bourgmaistres et la dite loy estoient de ce a droit comme il appartendroit. En quoy ilz communement se soubmirent et moyennant ce les dis comptes ont par nous esté acceptez et clos, comme dit est. Tesmoing noz signatures manuelz ycy sus. (*Get.*) Jacop Belle - G. De Wilde.

W. PREVENIER

DE OUDSTE REKENING
VAN HET AMBACHT ASSENEDE ⁽¹⁾

(*in extenso*)

12 september 1402 - 24 oktober 1403

A. ORIGINEEL : Brussel, Alg. Rijksarchief, Rekenkamer, n° 41.719, register in perkament, zonder koft, 12 folio's, waarvan de laatste twee onbeschreven. Het voorhanden exemplaar was bestemd voor de hertogelijke commissarissen, zoals blijkt uit de marginale noten en de eind-nota, alle in het frans opgesteld door deze ambtenaren, naar aanleiding van de auditie der rekening te Axel op 25 oktober 1403. Van het door de schepenen bewaarde exemplaar van dat register is geen spoor terug te vinden.

(F° 1 r.) Dit es de rekeninghe van Roegaer van der Leyen, Ghyssebrecht van Mendonc, Jan Gheerolf Jacobs sone, Jan Everdey, Pieter Hamer, Willem de Pape ende Jan Noyd, als scepenen in Asseneder ambocht, van alle den ontfanghe ende huutghevene, dat zij ontfanen ende huutghegeven hebben sident dat zij scepenen ghemaect waren, dat was den XII^{sten} dach in september int jaer XIII^{le} ende twee, tote den XXIII^{sten} daghe in october int jaer XIII^{le} ende drie.

A. O n t v a n g s t e n

Eerst (a) so hebben de voorseyde scepenen ontfanen bij

(a) *In marge (door commissarissen)* : Il appert de l'ottroy par lettres du receveur de Flandres donnees XXII de septembre CCCC et deux.

(1) Het ambacht Assenede is een deel der Vier Ambachten, omschrijving in het Gentse kwartier. Andere delen : ambachten Bouchoute, Hulst en Axel.

eenen ottroye hemlieden ghegheven van Janne den Hond,
ontfanghere van Vlaendren, dat comt : 325 lb. par.
Somme bij hem zelven.

B. Uitgaven

(F^o 1 v.) Dit es dat huutgheven van den voorseyden
scepenen up tvoorseyde ont fanc.

(1) Eerst betaelt over der commissarisse costen : 36 lb.

(2) Item so omboot de bailliu van den Vier Ambochten ⁽²⁾
scepenen van Asseneder ambocht te Assenede omme
haren eed te doen den XIII^{sten} dach in september, daer
waren zeven scepene, elken 10 s., comt : 3 lb. 10 s.

(5) Item so ghaven scepenen ten zelven daghe den cos-
tere van der kerken, van dat hij een cruce haelde ute der
kerken, daer zij up zwoeren : 7 s.

(4) Item so leyde de bailliu van den Vier Ambochten
de ghemeene Vier Ambochte te gadere te Assenede den
XIX^{sten} dach in september, omme ghedreghe vonnessen,
ende omme de voorboden te oordineme; daer waren
zeven scepenen, elken 10 s., comt : 3 lb. 10 s.

(5) Item so ghaven scepenen eenen cleerc van den
voorboden te scrivene ende van eenre coppien die de
bailliu hadde daer ute; over zine stoffe, pine ende
moeyte : 20 s.

(6) Item reden scepenen te Rijssle an den ontfanghere
van Vlaendren den XXII^{sten} dach in september omme een
ottroy te hebbene te haren costen waerd; daer waren
twee scepenen, Jan Gheerolf f. Jacops ende Willem de
Paepe ende waren ute sesse daghen, elke 20 s. sdaeghs,
comt : 12 lb.

(2) Baljuw van de Vier Ambachten in 1403 is Jan van de Berghe. Zie
over deze bekende ambtenaar en jurist : EG. I. STRUBBE, *Jean van
den Berghe, écrivain et juriste flamand (13...-1439)*, BULL. DE LA
COMM. ROYALE DES ANC. LOIS ET ORDONN. DE BEL-
GIQUE, bd. XII, 1925-28, pp. 174-201.

(7) Item ghaven scepenen den ontfanghere van Vlaendren (a) van den brieven van den ottroye : 4 lb. (b)

(8) Item ghaven scepenen tsontvanghers cleerc van der commissien te scrivene : 3 lb. (c)

(9) (F^o 2 r.) Item ghaven scepenen Finaerde, ons gheduchts heeren messagier, die ons gheduchts heeren herliken vride brochte den welken te Rijssle in de camere ute gheroupen was den vijften dach in oktober, ende verlinghede tote Sinte Baven daghe (1 oktober) : 20 s.

(10) Item so reden scepenen te Axele ten beveilne van den bailliu van den Vier Ambochten, mids eenen ghedinghe dat de bailliu voorseid hadde tjeghen eenen Pieteren Leeuwe; ter eerster dachvaerde so waren sesse scepenen, Roegaer van der Leyen, Ghijselbrecht van Mendonc, Jan Gheerolf f. Jacops, Jan Everdey, Pieter Hamer ende Willem de Pape, ende waren ute eenen dach, elken 20 s., comt : 6 lb.

(11) Item so reden scepenen anderwaerven te Axele ten beveilne van den bailliu voorseid, ute dien dat ter eerster dachvaerd scepenen gheen berecht consten ghecrighen; daer waren vijf scepenen, Jan Gheerolf f. Jacops, Jan Everdey, Pieter Hamer, Willem de Pape ende Jan Noyd, ende waren ute eenen dach, elken 20 s., comt : 5 lb.

(12) Item ghescijnt Alexanderse Spierinc, souverain bailliu van Vlaendren (3) svrindaeghs voor sHelichs Keerst dach (22 december), als hij te Assenede was, Vl cannon wijns van 6 gro. den stoop, comt : 3 lb. 12 s.

(13) Item ghescijnt minen heere van der Capelle (4).

(a) *Doorstreept* : in hovesscheden van onsen ottroye. — (b) *Doorstreept* : 16 lb. — (c) *Naderhand werd deze post doorstreept, terwijl de commissarissen der auditie in margine noteerden* : Royé parce qu'il est compté dessus.

(3) Alexander Spierinc was souverain-baljuw van Vlaanderen in 1402-1403; voordien schout (1387-94) en baljuw (1394-1399) van Brugge. (M. BRUCHET, *Arch. Départementales du Nord. Répertoire numérique. Serie B*, Lille, 1921, p. 158 en 162; GACHARD, *Inventaire*, o.c., bd. II, p. 358).

(4) Jan de Visch, heer van der Capelle.

raed ons gheduchts heeren van Bourgoengen (a), den darden dach in laumaend, viere kannen wijns van 6 gro. den stoop, comt : 48 s.

(14) Item ghaven scepenen Luke van Berlegheem over de serganten van der camere van Rijssle tharen nieu-daghe : 20 s.

(15) Item ghaven scepenen Ectorre van Moorle over ons geduchts heeren messagiers te paeide tharen nieu-daghe : 10 s.

(16) (F^o 2 v.) Item ghaven scepenen scepenenbode van Ghent te hare karshavonde : 12 s.

(17) Item ghaven scepenen den moderaers van Ghend te hare karshavonde : 6 s.

(18) Item so leyde de bailliu van den Vier Ambochten de ghemeene Vier Ambochten te gadere te Hulst den XX^{sten} dach in laumaend omme ghedreghene vonnessen ; daer waren zeven scepenen, ende waren daer eenen dach, elken 20 s., comt : 7 lb.

(19) Item so leye de bailliu van den Vier Ambochten de ghemeene Vier Ambochten te gadere ten polre in mijns heeren hof van der Capelle omme een vonnesse dat ghewijst was up de moeder cuere (⁵) ; daer waren viere scepenen upten XIII^{sten} dach in spoorkele, Roeger van der Leyen, Jan Gheerolf f. Jacobs, Pieter Hamer ende Willem de Pape, ende waren ute eenen dach, elken 20 s., comt : 4 lb.

(20) Item so reden scepenen anderwaerven ten polre omme seker ghebrece dat zij hadden ter eerster dachvaerd den XXII^{sten} dach in spoorkele daer waren zeven scepenen ende waren ute eenen dach, elken 20 s., comt : 7 lb.

(a) *Bovengeschreven.*

(5) J. TH. DE SMIDT, *De keuren van de Vier Ambachten van 1242 en 1261 en die van Saafingen van 1263*, Versl. en Meded. der Vereen. tot uitg. der bronnen v. h. Oud Nederl. recht, bd. XI, 1954, p. 92.

(21) Item ghaven scepenen here Willemme Bachelere omme dat hij de moeder cuere translateerde uten latine in vlaemsche, ende den mesniede van den hove te verdrinkene : 12 s.

(22) Item ghaven scepenen den bailliu van den Vier Ambochten over zine drie maeltide die hij jaerlijx ghecostumeert es te hebbene van scepenen : 6 lb.

(23) (F^o 3 r.) Item so leyde de bailliu van den Vier Ambochten de ghemeene Vier Ambochten te gadere te Axele den eersten dach in maerte omme ghedreghene vonnesse ; daer waren zeven scepenen ende waren ute eenen dach, elken 20 s., comt : 7 lb.

(24) Item so reden scepenen van den Vier Ambochten sdinxsendaeghs in de sinxendaghe (5 juni) tote minen heere van Axele omme met hem te sprekene, of hij de moeder cuere houden wilde in sijn hof, twelke hij consenterde ; daer waren zeven scepenen ende waren ute eenen dach, elken 20 s., comt : 7 lb.

(25) Item so reden scepenen voorseid tsaterdaeghs daernaer ten polre in mijns heeren hof van der Capellen ende namen de moeder cuere ende voerdense in mijns heeren hof van Axele ; daer waren zeven scepenen ende waren ute eenen dach, elken 20 s., comt : 7 lb.

(26) Item so sende de bailliu van den Vier Ambochten de ghemeene Vier Ambochten te Ghend den XXVI^{sten} dach in wedemaend midsgaders den Ghemeenen Lande van Vlaendren ⁽⁶⁾ omme te hoorne de begheerte van gheduchts heeren Rade ; daer waren viere scepenen Roe gaer van der Leyen, Ghijssebrecht van Mendonc, Jan Gheerolf f. Jacops ende Willem de Pape, ende waren ute eenen dach, elken 20 s., comt : 4 lb.

(27) Item so reden viere scepenen bij beveilne van den bailliu van den Vier Ambochten metten sheeren cnapen

(6) Over deze vergadering van het Gemene Land (d.i. de steden en de kasselrijen van Vlaanderen), nopens een verzoek van de hertog om troepen contra Engeland, zie : PREVENIER, *Handelingen*, pp. 268-271.

omme de maten te besoukene ; daer waren Jan Gheerolf f. Jacops, Jan Everdey, Pieter Hamer ende Willem de Pape, ende waren ute eenen dach, elken 20 s., comt : 4 lb.

(28) Item so reden scepenen bij beveilne van den bailliu van den Vier Ambochten te Axele omme te hoorne eenen cleerc, gheheeten Pieter van Kierlieu ^(a), die daer cam van ons gheduchter vrouwen met lettren ; daer waren twee scepenen, Roegaer van der Leyen ende Willem de Pape, ende waren ute eenen dach, elken 20 s., comt : 40 s.

(29) (F^o 5 v.) Item so voeren twe scepenen te Ghend omme sbaillius ende scepenen lakin te coopene ; daer waren Jan Gheerolf f. Jacops ende Willem de Pape ; daer of te coste ghedaen ende over pine ende moeyte : 6 lb.

(30) Item so coste sbaillius ende scepenen lakin te haren cleedere, die zij jaerlijx ghecostumert sijn te hebbene : 96 lb.

(31) Item ghegheven van den lakine te sceerne ende eenen bode die tlakin van Ghend brochte te Assenede : 40 s.

(32) Item ghegheven Pieter Vardenoodte, cleerc van der vierscare van Assenede, over zine cleederen die hij gheloghen heift te hebbene van scepenen jaerlijx : 10 lb.

(33) Item so leyde de bailliu van den Vier Ambochten de ghemeene Vier Ambochten te gadere te Axele den XIII^{sten} dach in hoymaend omme ghedreghe vonnessen ; daer waren zeven scepenen, ende waren ute eenen dach, elken 20 s., comt : 7 lb.

(34) Item so leyde de bailliu van den Vier Ambochten de ghemeene Vier Ambochten te gadere te Hulst den laetsten dach in hoymaend omme ghedreghe vonnessen ; daer waren vijf scepenen Ghijsselbrecht van Mendonc, Jan Gheerolf f. Jacops, Pieter Hamer, Willem de Pape ende

(a) *Bovenbeschreven door de hertogelyke committarissen (zelfde hand als eind-nota).*

Jan Noyd, ende waren ute eenen dach, elken 20 s.,
comt : 5 lb.

(35) Item ten zelven daghe so sende de bailliu van den Vier Ambochten twee scepenen te Ghend omme oorcondscap te secghene tusschen den bailliu voorseid ende eenen Roeland Hughaerde ; daer waren Roegaer van der Leyen ende Jan Everdey, ende ware ute eenen dach, elken 20 s., comt : 40 s.

(36) (F^o 4 r.) Item van den drien haveghedinghen ende van den oorcondscepe te hoomē tusschen partyen, van zesse daghen diere scepenen over saten, telker waerve twee daghen, daer of te coste ghedaen : 18 lb.

(37) Item van verlyese dat de voorseide scepenen hebben van den besette van Steeland ende van der Moerstraten van dat zij verharemt ende vermindert zijn dat zij haren tax niet ghelden connen (7) : 10 lb.

(38) Item ghaven scepenen den bailliu van den Vier Ambochten in hovesscheden, die hi sijn dochter begaf te Oost Eecloo in den clooster : 6 lb.

(39) Item ghaven scepenen Pieter f. Heins eenen scuttere te hulpen van eenen cleede omme dat hij scepenen ghedient hadde : 40 s.

(40) Item hebben scepenen te coste ghedaen binnen desen jare van dat zij altoos tsondaeghs hebben ghesijn ter vierscare, omme ons gheduchts heeren recht te bewaerne : 16 lb. (a)

(41) Item ghaven scepenen van Hulsterambocht ende van Axelambocht omme een ander ottroy dat zij haelden an den ontfanghere van Vlaenderen ; daerof hemlieden

(a) *Doorstreept* : 24 lb.

(7) Toespeling op de inning der belastingen. Het globale quotum van het ambacht was vast bepaald bij de toestemming en moest integraal opgebracht worden. De schepenen van het ambacht stonden in voor de repartitie onder de bevolking. Het niet betalen door bepaalde personen was dus voor hen louter verlies.

ghegheven van costen over scepenen van Asseneder
ambocht : 3 lb. (a)

(42) (F^o 4 v.) Item van dat de voorseide scepenen sijn
comen te Axele omme rekeninghe te doene van al hare
ontfanghe ende huutghevene binnen haren scependomme
over haerlieder costen : 14 lb.

(43) Item ghaven scepenen eenen cleerc van der rekenin-
ghen te makene ende te scrivene over zine stoffe pine
ende moeyte : 6 lb.

C. Balans der rekening

Somme van den uutghevene : 339 lb. 17 s. par.

Ende de ontfangc draecht : 325 lb. par.

Aldus blijkt dat de uutgheven

meer draecht dan dontfangc : 14 lb. 17 s. par.

D. Nota der commissarissen

Ce present compte fu oy a Axelle le XXVe jour d'octobre
l'an MCCCC et trois par maistres Jehan de Niele^s ⁽⁸⁾
et Thierry Gherbode ⁽⁹⁾, conseillers de monseigneur le
duc de Bourgogne, commissaires en ceste partie. Present
avec eulx Pierre Alards, bailli de Hulst et d'Axelle, en
l'absence de Jehan de le Berghe, bailli des Quatre
Mestiers, qui estoit malade.

W. PREVENIER

-
- (a) *In margine (door commissarissen)* : Il est apparu par les lettres de
l'ottroy du receveur de Flandres du XXIe jour de juing l'an MCCCC
et trois, dont lesdits eschevins ne sont pas aidé.
- (8) Jehan de Nielles : meester der Rekenkamer van Rijsel (1395-98),
raadsheer van Filips de Stoute, gouverneur van Atrecht (1407), kan-
selier van de hertog van Guyenne (1411). Zie : B. POCQUET de
HAUT-JUSSE, *Les chefs des finances duciales de Bourgogne sous
Philippe le Hardi et Jean sans Peur (1363-1419)*, in : *Mémoires Soc.
Hist. du droit bourguignon*, Dijon, 1937, fasc. IV, 3e liste.
- (9) Thierry Gherbode : secretaris en raadsheer van Filips de Stoute,
meester en garde-chartes van de Rekenkamer te Rijsel : zie F. DE
COUSSEMAKER, *Thierry Gherbode, secrétaire et conseiller des ducs
de Bourgogne (13...-1421)*, *ANNALES DU COMITE FLAMAND
DE FRANCE*, bd. XXVI, 1902, pp. 175-385.

HET GOED TEN BROEKE TE EVERGEM

In de vruchtbare noordelijke uithoek van Evergem vervat tussen de huidige Kerselaarstraat, het Sleins Vaardeken en de Burggravenstroom liggen de oudste en grootste landbouwuittelingen van Evergem. Van west naar oost treffen wij er aan het Goed ter Langerbeken, het oudste ontginningscentrum der St-Baafsabdij, vervolgens het Goed van het Wevershuis te Gent, daarna het uitgestrekte goed van de familie Triest, thans over twee hofsteden verdeeld, nog verder oostelijk het Goed ten Broeke en eindelijk het groot leen, dat in 1270 toebehoorde aan Hendrik Rijnvisch en een oppervlakte had van meer dan 40 bunder, hetzij nagenoeg 60 ha.

Al deze complexen zijn tot op heden betrekkelijk weinig verbrokkeld en behoren nog steeds tot de grote hoeven van Evergem. Thans liggen zij alle in de parochie Wippelgem.

Tussen deze hoeven neemt het Goed ten Broeke een gans bijzondere plaats in. Het betreft hier immers geen landbouwuitteling alleen, maar tevens vinden wij hier een «opperhof» als vast verblijf voor de heer. Midden dit uitgebreid landbouwcomplex was dan al vroeg sprake van het «huys van plaisance».

Vermoedelijk gesticht bij het begin der XIIIe eeuw, na de laatste grote ontginningsfase in onze streek ⁽¹⁾, was het Goed zoals de meeste grote hoeven in de Oudburg, vanouds in handen van een Gentse patriciërsfamilie nl. de *Borluut's* ⁽²⁾.

(1) Zie hierover het magistrale werk van Dr. A. VERHULST. *De Sint-Baafsabdij te Gent en haar grondbezit.* Uitgave Kon. Vl. Academie voor Wetenschappen, Klasse der Letteren. Verhandeling nr. 50. Brussel 1958.

(2) Wij danken zeer hartelijk Dr. J. Buntinx, conservator van het Rijksarchief te Gent, die zo vriendelijk was ons inzage te verlenen van zijn genealogisch werk over een tak der familie Borluut.

Een dokument van 25 september 1351 deelt ons mede dat Boidin of Boudewijn Borluut, de oudst gekende bezitter van het Goed reeds overleden is. ⁽³⁾. Bij zijn tweede vrouw, Agatha van de Putte, had hij twee kinderen : Agatha, toen reeds gehuwd met Raas van Maeyghem en Pieter, nog minder-jarig en onder voogdij van zijn halfbroer Salomon Borluut. Het Goed ten Broeke blijft bij wederzijdse overeenkomst voorlopig in handen van Agatha Borluut en haar man, terwijl Pieter een erfelijke rente bekomt op een huis in de Veldstraat, 43 gemeten grond bij St-Omaars, het ouderlijk huis in de «guldine strate» ⁽⁴⁾, waar zijn vader Boidin uit verstorven was en tenslotte een erfelijke rente van 40 pond par. op 43 gemeten grond te Aandijk in Akselambacht.

Nochtans op 4 juli 1353 ontstaat er na de dood van Agatha van de Putte een betwisting omtrent de kateilen die zich op het Goed ten Broeke bevinden. ⁽⁵⁾. Raas van Maeyghem en zijn vrouw werden toen door een rechterlijke uitspraak van de schepenen van Gedele gedwongen, de helft van de $\frac{3}{4}$ t.t.z. de $\frac{3}{8}$ der kateilen af te staan aan Katelijne van der Stichelen, gehuwd met Sanders Conte en aan Jan Utenhove, zoon van ser Eertelief.

Dit geschil zal op 18 september 1353 definitief bijgelegd worden. Raas van Maeyghem zal binnen het jaar 5 p. gr. tournois uitbetalen aan Jan Utenhove. ⁽⁶⁾.

Op 27 augustus 1353 evenwel, volgde een nieuwe verdeling van het Goed. Agatha Borluut en haar man Raas van Maeyghem behouden $\frac{3}{4}$ van het Goed in volle eigendom en daarbij $\frac{1}{8}$ van de kateilen. Robrecht Buffel, gehuwd met Agatha van de Putte, weduwe van Boidin Borluut, bekomt $\frac{1}{4}$ van de kateilen in vruchtgebruik. Tenslotte krijgt Pieter Borluut, de jongste zoon, nog steeds onder voogdij, $\frac{1}{4}$ van

(3) Stadsarchief Gent, Reeks 330, nr 1, f° 71 v°.

(4) «Guldine strate (later Seminariestraat, verdwenen steeg voor Sint-Janskerk)» Dr. M. GYSSELING, *Gent's vroegste geschiedenis in de spiegel van zijn plaatsnamen*. Standard-boekhandel. Gent 1954. p. 46.

(5) Stadsarchief Gent, Reeks 330, nr 1, f° 182 v°.

(6) Stadsarchief Gent, Reeks 330, nr. 1, f° 212 v°.

het Goed en de helft der kateilen toegewezen. Hiermede verklaren de partijen zich akkoord. ⁽⁷⁾.

Op 24 juli 1354 wordt de helft der kateilen, die aan Pieter Borluut fs Boidin toegewezen waren, verkocht aan Jan Borluut fs Gerelm. De beide voogden Salomon Borluut en Goswijn Mulaerd, motiveren deze verkoop als volgt : «ande welke Cateylen van den huusinghen groeten cost te legghene es, wies pieter voernomd onghestaet es te doene. Ende al ware hijs ghestaet nochtan en dochten hemlieden nyet up hare conscienchie dat peters profijt ware». ⁽⁸⁾.

Rond diezelfde periode beschikken wij over een cijnsboek der St-Baafsabdij. Voor het Goed ten Broeke wordt de «novus census» betaald door Jan Borluut 12 sch., Pieter Borluut 6 sch. en Robrecht Buffel eveneens 6 sch. ⁽⁹⁾. Het tarief van de novus census was 1 sch. per bunder. Dit betekent dat het Goed toen een oppervlakte had van nagenoeg 24 bunder.

Jan Borluut fs Gerelm, bewoonde van nu af het Goed en was zelfs kerkmeester van Evergem. Een tekst van 22 oktober 1355 deelt ons immers mede dat er te Evergem een twist ontstaan was tussen Pieter Daman en onze Jan Borluut, beiden kerkmeesters, die aldus een weinig stichtend voorbeeld gaven aan hun medeparochianen. ⁽¹⁰⁾. Bij schepenvonniss worden ze hiervoor uit hun ambt ontzet en er wordt aan de proost van de St-Baafsabdij en de pastoor van Evergem opdracht gegeven, een nieuwe kerkraad samen te stellen. Immers deze onderlinge ruzie, vermoedelijk in het bijzijn van een menigte omstaanders, was de schepenen en de proost «blaelic».

Op 17 april 1357 maken de voogden van Pieter Borluut bekend, dat Pieter's aandeel in het Goed ten Broeke, volledig

(7) Stadsarchief Gent, Reeks 330, nr 1, f° 209 r°.

(8) Stadsarchief Gent, Reeks 330, nr 1, f° 246 r°.

(9) Rijksarchief Gent, K 1436, f° 10 v°. Zie eveneens het hoger geciteerde werk van Dr. A. Verhulst.

(10) «Alse van alle mesdaden, wancosten, nijden ende haten, die geschiet ende ghevallen sijn, te Jan Borluuts ser Gherems sone In Tgoed ten Brouke, staende in de prochie van Everghem», Stadsarchief Gent, Reeks 330, nr 2, f° 44 v°.

overgegaan is op Jan Borluut fs Gerelm. ⁽¹¹⁾. Deze Jan koopt rond dezelfde tijd van Mergriete van der Spieghelle, het leen Wiendekin Gavere te Langerbrugge, 15 bunder groot. ⁽¹²⁾.

Ook het deel van Raas van Maeyghem, gehuwd met Pieter's zuster, was in zijn hand overgegaan, zodat van nu af gans het Goed in eigendom komt van Jan Borluut. Tweehonderd jaar lang zullen zijn rechtstreeks nakomelingen de eigenaars blijven van het Goed ten Broeke.

Een ongedateerd renteboek tussen 1379-1408 ⁽¹³⁾ licht ons in over de volgende bezitter van het Goed. Het is Gerelm Borluut, die zijn vader opvolgt en hiervoor eveneens de verschuldigde cijns betaalt. In 1408 wordt hij op zijn beurt opgevolgd door zijn zoon Simoen, ⁽¹⁴⁾, die kort na 1462 overlijdt en opnieuw door een zoon Gerelm opgevolgd wordt. ⁽¹⁵⁾. Deze sterft omstreeks 1502 ⁽¹⁶⁾ en het is Boudewijn Borluut, heer van Schoonberge, die zijn vader opvolgt. ⁽¹⁷⁾.

Deze Boudewijn Borluut is gestorven kort voor 1539. In datzelfde jaar immers betaalt zijn weduwe Margriete Serclaus, «gheseyt Vyncx», met haar vier kinderen Jan, Joos, Francois en Filiep Borluut, de verschuldigde vaste cijns van 24 sch. par. ⁽¹⁸⁾. Het Goed had toen evenwel reeds een oppervlakte van 28 à 29 bunder.

Als dusdanig wordt het op 17 maart 1543 n.s. verpacht aan Christoffel Buus fs Joos tegen een jaarlijkse pachtsom van 28 pond gr., 800 mutsaards hout, 8 steen vlas, 12 tiense kazen.

(11) Stadsarchief Gent, Reeks 330, nr 2, f° 74 v°, 75 r°.

(12) Rijksarchief Gent, fonds St-Baafsabdij nr 31, f° 16 r°.

(13) Rijksarchief Gent, K 1450, f° 23 v°.

(14) Rijksarchief Gent, fonds St-Baafsabdij nr 46, f° 60 r°, nr 61, f° 83 v°.

(15) Rijksarchief Gent, K 2448, f° 53 r°.

(16) Rijksarchief Gent, K 2610, f° 91 r°.

(17) Naast hun bezittingen te Evergem, bezaten de Borluuts, reeds sedert de XIVe eeuw uitgestrekte bossen te Schoonberge, onder Antler. Vandaar de titel «heer van Schoonberge».

(18) Rijksarchief Gent, K 2611, f° 120 v°. «De IIII kinderen van bouwijn borluut XXIIII v. p. vanden goede ten broucke groot XXVIII oft XXIX bunderen oost ghelant leen van magriete van Imbysen west Jonkv. phelippijne van Imbysen».

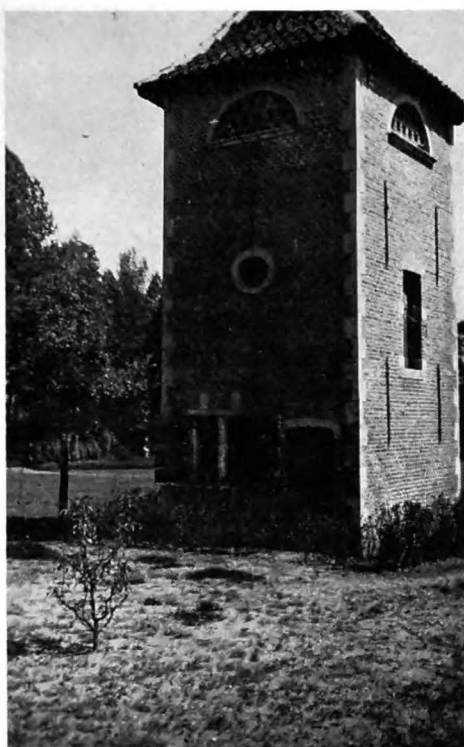
600 bussels roggestro, de helft van het fruit, met alle renten en kommer ten laste van de pachter. ⁽¹⁹⁾).

De pachter is eveneens verplicht alles te vervoeren wat zijn meesters hem vragen zullen. Hij moet zorgen voor teen en bandroeden, die bij de strobekking der daken gebruikt worden. Het fruit zal hij moeten brengen naar het huis van de meesteres te Gent. Telkenjare zal hij 50 opgaande wilgenpoten aanplanten. Voor elke verdroogde of omgevallen wilg zal hij er twee in de plaats planten. Het is de pachter verboden te snoeien. De dreef en de grachten met de visserij, blijven eveneens voorbehouden aan de eigenaars. De pachter zal de doornhagen onderhouden, hij zal eveneens zorgen dat de gebouwen in goede staat blijven. Speciaal zal hij letten op de vorst, de daken en de horenbomen. Moesten de eigenaars van plan zijn, binnen deze pachttermijn een nieuwe schuur op te richten, dan zal de pachter gehouden zijn te zorgen voor dekstro en het loon van de dekker te betalen. In geen geval zal hij pachtafslag mogen vorderen voor waterschade. De lating van de pachter zal minstens 6 pond gr. moeten bedragen, want een dergelijke som heeft hij evenzo bij het ingaan van zijn pacht ontvangen. Ook de lating van de houw wordt zeer nauwkeurig gespecificeerd. Op gans het Goed bevindt zich volgend houtgewas : 348 tronkeiken, 2680 groene en 250 droge wilgen, 236 plantsoenen, waaronder eiken, essen en olmen en 250 wilgenpoten. Het eigenlijke opperhof bestaande uit de mote en de singels met wat er op staat, blijft voor de heer gereserveerd. Dit was de oude middeleeuwse toestand.

Spoedig zal dat alles veranderen. Inderdaad op 10 februari 1552 n.s. verkopen Fransois Borluut en zijn mede-erfgenamen aan *Willem van Putthem fs Pieter* het grootste deel van het Goed ten Broeke nl. 20 bunder 1 gemet 135 roeden voor 27 pond gr. per bunder, hetzij in totaal voor 552 p. 19 sch. 10 d. gr. ⁽²⁰⁾. Deze belangrijke som volstond

(19) Stadsarchief Gent, Reeks 301, nr 96, f° 170 v°.

(20) Originele oorkonde in het bezit van de huidige eigenaar de heer Jean Maertens de Noordhout, die we langs deze weg hartelijk danken voor de vriendelijke bereidwilligheid, waarmede hij ons inzage verleende van alle nog bij hem berustend archiefmateriaal van zijn Goed.

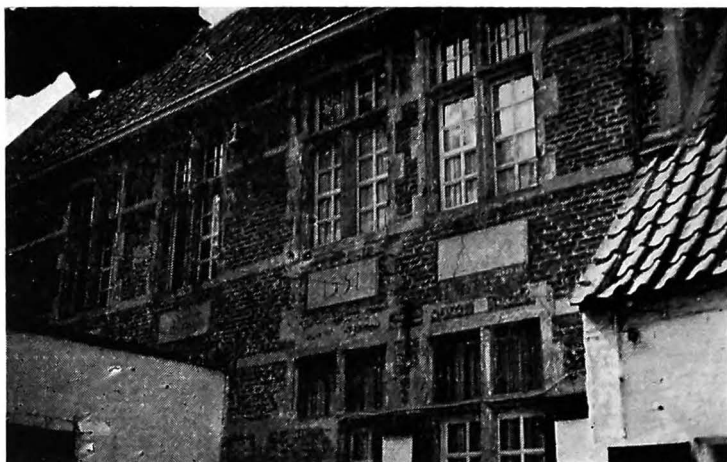
Duivetoren van het oud kasteel.

nauwelijks om het zwaarbelaste goed af te betalen. Inderaad 5 renten met een totale waarde van 508 p. 5 sch. 4 d. dienden ingelost, zodat de verkoper slechts de magere som van 44 p. 14 sch. 6 d. overbleef. De verkoper behield de dreef, de singels en de mote met daarbij een 10-tal bunder van het oorspronkelijk goed.

Dit laatste deel werd kort daarop eveneens verkocht aan Joris Vijt fs Joris, ⁽²¹⁾ die het na 1560 op zijn beurt verder verkocht aan Willem van Putthem fs Pieter, zodat deze laatste bij zijn dood omstreeks het jaar 1570 het ganse Goed ten Broeke met een totale oppervlakte van 34 bunder, hetzij nage-noeg 50 ha in eigendom bezat.

Het is deze Willem van Putthem, die het Goed zijn huidig uitzicht geven zal. In 1551 herbouwt hij het «huis van

(21) Rijksarchief Gent, K 2611, f° 122 r°.

Oud Kasteel - Huidige toestand.

plaisance», thans nog bestaand als hoveniershuis. (Zie bijgaande foto). Naast het neerhof van het kasteel bouwt hij aan weerszijden van de dreef een pachtgoed en verdeelt de oppervlakte van het Goed derwijze dat elke hofstede een oppervlakte heeft van 16 bunder.

In 1571 vinden wij als pachter op de westzijde van de dreef We Lieven de Bruyckere ⁽²²⁾ die een jaarlijkse pacht som betaalt van 18 pond gr. en 2 steen vlas. Op de oostzijde betaalt Christoffel Boelens dezelfde pachtprijs.

Na de dood van Willem van Putthem en zijn echtgenote Lievijne Lammens, grijpt op 16 april 1576 de verkaveling van hun goederen plaats. Kavel A, die het volledige Goed ten Broeke omvat met nog een paar kleinere bezittingen te Zomergem en Stekene wordt toegewezen aan *Jan van Putthem*. ⁽²³⁾. De andere twee kavels, waaronder een Goed te Westbeke in Evergem gaan naar Lievijne van Campen, ge-

(22) Stadsarchief Gent, PE f° 26 v°.

(23) «Alvooren den gheheelen grondt van eefven, bij de overledene tsamen In huwelicke wesende gheconquesteert ende in coope vercreghen Jegheens Joncheer franchois borluut ende Jooris vijs met twee ghemeten meersch commende van den heleghe gheest van Euerghem ghenaeemt *tgoet ten broucke* groot vierendertich bunderen vier hondert dryendertich roeden». Stadsarchief Gent, Reeks 530, nr 93, f° 351 r°.

huwd met Hendrik van Ydegheem en dochter van Cornelis van Campen en Jozijne van Putthem; aldus de kleindochter van Willem van Putthem en naar Anna van Putthem, gehuwd met Hieronimus Hauwe.

Het landboek van 1601 geeft als pachter op de westzijde Pieter Beelaert, op de oostzijde Jan van Hyfte aan. ⁽²⁴⁾.

Het is nog dezelfde Jan van Putthem, die op 3 juni 1622 de westhoeve voor 9 jaar verpacht aan Pieter de Baerdemackerefs Bertelmeus tegen een jaarlijkse pachtsom van 52 pond 15 sch. 4 gr. en 4 steen vlas. ⁽²⁵⁾.

Daarenboven zal de eigenaar recht hebben op het fruit van 12 appelbomen, dat door Pieter kosteloos zal dienen vervoerd te worden naar het huis van de heer te Gent. Minstens driemaal per jaar, buiten oogst- en zaaitijd, is de pachter gehouden zijn meesters te voeren van Gent naar het Goed en omgekeerd. Er is verder een verplichte levering gestipuleerd van 300 gelei stro en de pachter zal eveneens dienen in te staan voor de bedekking der daken. De afval van stro mag hij voor zich zelf houden. Opnieuw is de lating van het hout zeer streng gestipuleerd. Het eiken hout moet 9 jaar oud zijn, het elsen 7 en het wilgenhout 4 of 5 jaar.

Op 14 februari 1631 wordt het Goed door dezelfde huurder in pacht genomen voor 40 p. gr. en 2 steen vlas. De oude eigenaar Jan van Putthem was ondertussen overleden en werd opgevolgd door zijn zoon *Andries*.

In de tweede helft der XVIIe eeuw werd hij op zijn beurt opgevolgd door zijn zoon *Jan Frans van Putthem*, ridder, heer van St-Martens-Lierde.

Bij diens overlijden zijn het zijn erfgenamen en kinderen *Vincent van Putthem*, heer van St-Martens-Lierde, *Vrouw Marie van Putthem*, gehuwd met *Charles van Uttenhove* en *Janne-Thérèse van Putthem*, douairière van *Jr Adriaan de Pas*, die op 9 september 1699 gezamenlijk besluiten het Goed ten Broeke te verkopen. Het wordt als volgt beschreven: «Al voeren eene schoone mote met het huys van plaisance en

(24) Rijksarchief Gent, fonds Evergem nr 59, f° 50r v°.

(25) Rijksarchief Gent, fonds Evergem, nr 451.

andere edifitien daer op staende binnen dobbel wallen ende dobbel singels metsgaders dolme dreve oost de scheermeersch suyt de dreve loopende tusschen de wallen en de naervolghende pachthoven noort den duyvemeersch tsamen met de volgende partijen al gelegen binnen de voornomde prochie. In eenen block groot tusschen de drij à vierendertich bunders gebruyckt bij drij distincte pachters ten advenante van vijftentneghentich ponden tsiaers.» (²⁶).

Dit Goed ressorteerde onder 3 verschillende heerlijkheden : het Graafschap Evergem, Galiotsakker en Coppensdamme. Het werd aangekocht door *Mr. Ignace Albertus de Smet*, Advokaat in de Raad van Vlaanderen en door zijn broer Jan Baptist de Smet voor 2.101 p. 5 sch. 6 gr.

In 1716, na de dood van Jan-Baptist de Smet, gaat het bij successie over naar zijn neef *Jacques-Dominique de Smet fs Jacques Antoon*, «basselier in beede de rechten».

Het moet zijn dat neeflief in grote geldverlegenheid geraakte want op 12 juli 1726 hypothekeert hij het Goed voor een totale som van 1500 pond gr., tegen een intrest van 5 %. Geldschieder is *Sieur Jan van Schuerbeke fs Charles*, heer van Coppensdamme. (²⁷). Dit gebeurde een tweede maal op 21 mei 1728 bij dezelfde geldschieder, ditmaal voor een bedrag van 500 pond gr. (²⁸).

Wanneer in 1739 *Jacques-Dominique de Smet* overlijdt, worden zijn bezittingen verkocht en wordt ook het Goed ten Broeke onder de hamer gebracht. Alles wordt in blok verpacht : het kasteel met het neerhof en de beide pachthoven aan weerszijden van de dreef. Koper hiervan is door bemiddeling van procureur *Michaels*, *Dame Barbara Norbertina Odemaer*, weduwe van heer en meester *Louis Ignace Lefèvre*, in leven erfachtig ontvanger-generaal der opper- en nederkasselrij van Oudenaarde.

Het beslissende bod ten belope van 3416 pond 18 sch. 4 gr. werd gedaan op 29 juli 1739. Met de onkosten erbij

(26) Rijksarchief Gent, fonds Evergem, nr 423, f° 34 r°.

(27) Rijksarchief Gent, fonds Evergem nr 592, f° 83 v°.

(28) Rijksarchief Gent, fonds Evergem nr 592, f° 159 v°.

bedroeg de totale koopsom 3587 pond 15 sch. 2 gr. wisselgeld, hetzij 4185 pond 14 sch. 4 gr. courant. (29).

Kort daarop in 1741 schenkt diezelfde dame in huwelijksdote aan haar dochter Françoise Philippine Lefèvere gehuwd met *Jr Louis van den Hecke*, erfachtig ontvanger en tesorier-generaal van de kasselrij van de Oudburg, het gehele Goed ten Broeke. (30).

Op 3 maart 1753 volgt dan de definitieve vaderlijke erfenisregeling. De vier kinderen van de douairière van *Jr Louis Ignace Lefèvere* nl. *Jacobus Josephus*, *Françoise Philippine* gehuwd met *Jr Louis van den Hecke*, *Livine* gehuwd met *Jr Jan-Baptist Joseph Papejans de Barlestein* en *Lucie Lefèvere* hebben dan elk hun erfdeel ten belope van 50.000 gulden ontvangen. *Louis-Mattheus van den Hecke* was toen reeds overleden. (31). In 1756 waren zijn beide kinderen, *Louis en Barbara van den Hecke* reeds in bezit van het Goed. (32).

Onmiddellijk ten oosten hierbij aanleunend lag het groot leen van *Jr Charles de Longheville*, met een oppervlakte van 40 bunder. In 1635 wordt dit leen in 2 delen gesplitst. Het kleinste hiervan met een oppervlakte van 12 bunder, vormde een afzonderlijke heerlijkheid en werd van nu af steeds genaamd «heerlijkheid Longheville» naar de vroegere bezitter. (33). Dit leen kwam op 18 maart 1744 eveneens in bezit van *Jr Louis-Mattheus van den Hecke*, (thans hoeve bewoond door *Dobbelaere's*) en werd aldus voor de eerste maal en tot op heden met het traditionele Goed ten Broeke versmolten. (34).

Op 23 maart 1768 greep tussen de beide kinderen van *Jr Louis-Mattheus van den Hecke* nl. *Jr Louis van den Hecke*,

(29) Rijksarchief Gent, fonds Evergem nr 431, f° 114 r°.

(30) Rijksarchief Gent, Familiefonds nr 1981.

(31) Rijksarchief Gent, Familiefonds nr 1981.

(32) «1756, de twee kinderen van *Jr Louis van den Hecke* de lembeke, verwekt ten eersten huwelijke met vrouwe *françoise lefevere*, die 't zelve hadde bij huwelijke dote van hare moeder voornomd, de douairière van *Jr Louis Ignace lefevere*». Archief J. Maertens de Noordhout.

(33) Rijksarchief Gent, fonds St-Baafsabdij nr 65, f° 71 r°.

(34) Rijksarchief Gent, K 7964.

heer van Lembeke en Vrouw *Barbara Xaveria van den Hecke*, naderhand gehuwd met *Jr François Piers fs Jr Louis* een verkaveling plaats voor notaris Lebègue te Gent, waarbij het ganse Goed eigendom werd van laatstgenoemde erfgename. ⁽³⁵⁾. Ook het leen, de heerlijkheid Longheville werd haar bij verkaveling van 13 oktober 1774 toegewezen. ⁽³⁶⁾.

Te dezer gelegenheid werd eveneens de figuratieve kaart van het Goed gemaakt, die wij hiernaast gedeeltelijk afdrukken.

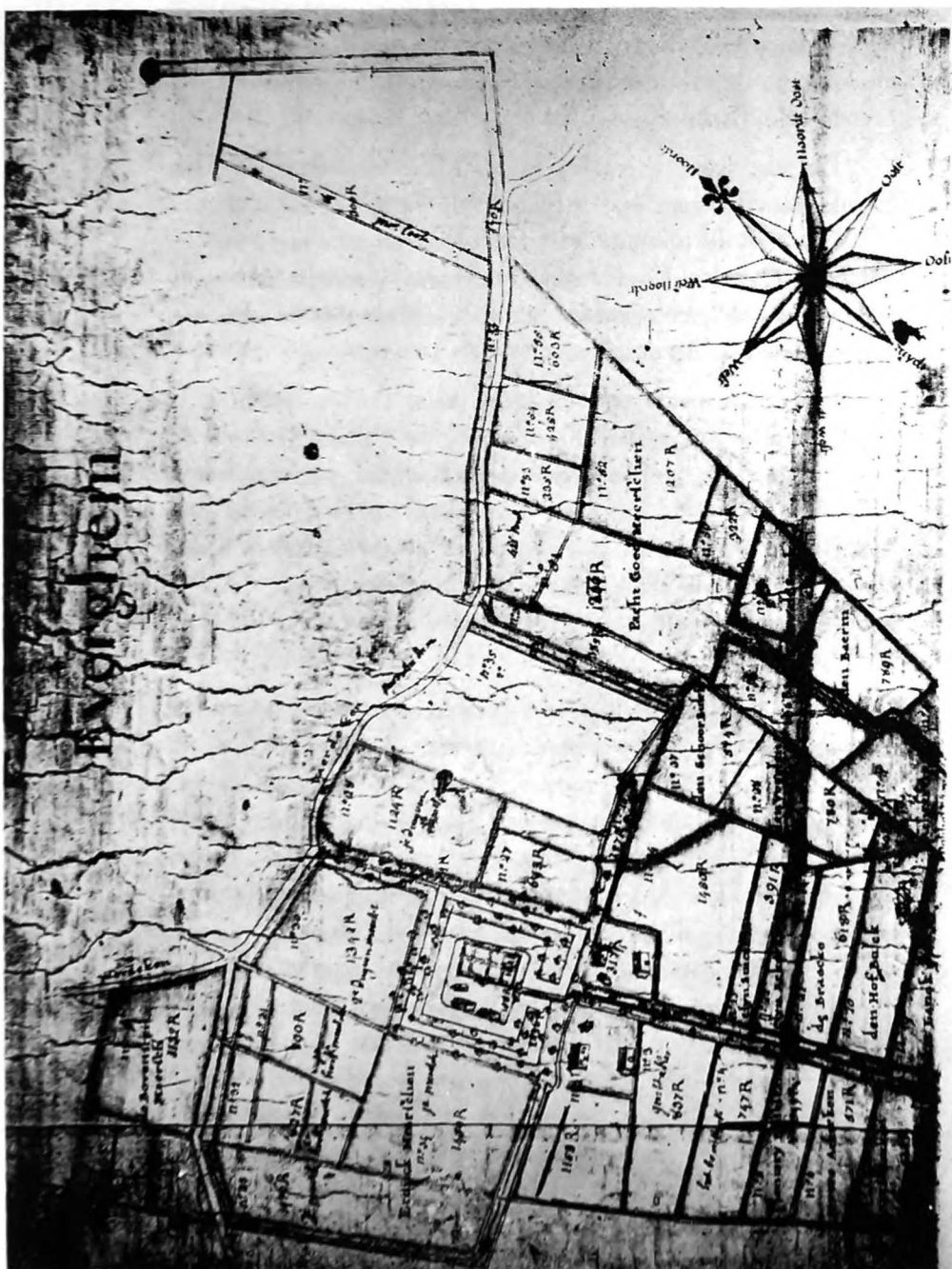
De echtelingen Piers-Van den Hecke hadden hun vaste woonplaats te Gent en verbleven slechts zelden op hun goed te Wippelgem.

Het moet zijn dat ook hun financiële positie niet al te schitterend was, want op 20 oktober 1779 hypothekeerden zij voor meester Pieter Peeren, koninklijk notaris te Ieper het Goed ten Broeke voor een totale som van 55.000 Brabantse gulden. courant geld. Acht verschillende renteheffers brachten deze som op :

1. Mevrouw Marie-Claire van de Zande,
We Heer en Meester Niklaas François
van Renynge de Vorxvrije, Poperinge : 6.000 gulden
2. Heer en Meester Jacques van de Goesteene, Poperinge : 5.266 gulden
3. Heer Filiep Benoit van Renynge, Poperinge : 900 gulden
4. Heer en Meester Jan Baptist Pelckmans,
priester, Pastoor der St-Jansparochie te
Poperinge : 6.000 gulden
5. Mevrouw Isabelle Claire Françoise Be-
caert, weduwe van Heer en Meester
Guillaume François Bertin de Langhe,
Ieper : 5.890.11.10 g.
6. Meester Cornelis Walwein, Ieper : 3.000 gulden
7. Sieur Robert François Delmotte, Ieper : 5.942.14.10 g.
8. Jr Jan Baptist de Gheus, heer van Peruwij, Ieper : 6.000 gulden

(35) Rijksarchief Gent, fonds Evergem nr 601, f° 215 r°.

(36) Rijksarchief Gent, fonds Evergem nr 601, f° 215 v°.

Fragment van het grondplan van het Goed ten Broeke, 1768. Men bemerkt het oorspronkelijk kasteel en de beide pachthoven aan weerszijden van de dreef. Rijksarchief Gent : Fonds Kaarten en plans nr 1999.

Deze hypotheek werd aangegaan tegen een intrest van 4,5 % en werd van kracht met ingang van 20 juli 1779. ⁽³⁷⁾.

Zoals hoger gezegd bedroeg de totale oppervlakte van het gehypothekeerde goed 48 bunder, waarvan het eigenlijke Goed ten Broeke 34 bunder besloeg en de heerlijkheid Longheville 14 bunder.

De akt werd overgebracht voor de vierschaar van het Graafschap Evergem op 19 februari 1780. ⁽³⁸⁾.

Dit was de toestand van het Goed en zijn eigenaars op het einde van het Oud-Regime. Alvorens verder te gaan verwijlen wij nog een ogenblik bij de pachters der hoeven aan weerszijden van de dreef.

Op de westzijde was in 1708 Pieter Boelens pachter. In 1735 huurde Frans van Kerckvoorde fs Pieter, het hof ter grootte van 15 bunder voor een jaarlijkse pachtsom van 40 p. 10 sch. ⁽³⁹⁾. Hij bleef er pachter tot bij zijn dood in 1773. Bij het overlijden van zijn vrouw op 24 mei 1748 wordt een Staat van Goed overgemaakt. Aldus zijn wij in staat de grootte en de belangrijkheid van bedoelde hofstede in detail te volgen. ⁽⁴⁰⁾.

De huishoudelijke inboedel, verspreid over het woonhuis, de kelder en de zolder bestond uit het gewone haardgereedschap : hangel, brander, rooster, vuurschop, hangijzer en een tang. Verder was er een tafel, een zetel, 7 stoelen, een poffet (keukenkast), een grote koperen ketel, een handketel, 2 marmieten, 2 emmers, een kastrol, een lepelberd met lepels, mostaardpot, een bank, een lantaarn, een klok, gleier- en aardewerk, 22 steen gezwingeld vlas, 3 steen werkengaren, een karn met toebehoorten, een bank, een blok, een tafel, nog een poffet, een schapraai, 2 koffers, een kast, een slaapkoets, een pot met smeer, een pluimen bed en hoofdpeluw, dekens, slaaplakens, al de klederen en het ondergoed, 3 paar slaaplakens, 17 el lijnwaad, potten met wat boter, 2 strekkoetsen.

(37) Rijksarchief Gent, fonds Evergem nr 601, f° 214 r°.

(38) Rijksarchief Gent, fonds Evergem nr 601, f° 216 r°.

(39) Rijksarchief Gent, fonds Evergem nr 431, f° 114 r°.

(40) Rijksarchief Gent, fonds Evergem nr 245, f° 177 r°.

een kweem, kuipen, een bijl, twee spaden, een trog, 18 meuken lijnzaad, pieken met haken, heinsel, bobijntje, garelen, 2 zakken haver, 12 zakken rogge, dorskleed, 2 vlashekels en 2 spinnewielen, dit alles voor een totale waarde van 60 pond 2 schellingen 4 groten. Het baar geld bedroeg 40 pond gr. Belangrijker evenwel om de waarde van het bedrijf te kennen is de baat in de schuur en stallen.

Frans van Kerckvoorde bezit in 1748 4 koeien, 4 runders, 3 kalveren, 2 paarden en een jaarling. Op 10 februari 1772 bezit dezelfde pachter op hetzelfde hof als hoornvee 4 koeien, 2 ossen, 3 vaarzen en 3 kalvers. Tijdens deze 24 jaar was zijn veestapel dus nagenoeg constant gebleven. (41).

Verspreid in schuur en stallen waren er 200 ongedorste korenschoven, 200 bundels hooi, 100 banden vlas, een snijpaard, vlegels, boothamers, stro, mesthaken, rieken, 2 landwagens, ploegen, een eg; een slede, een stortkar, al het harnas, een kruiwagen, 2 varkens, een varkensbak, peersen, 700 mutsaards hout, 300 gemengelde bondingen hout en 200 «ruymelijnghen». Het geheel vertegenwoordigde een waarde van 166 pond 4 schellingen gr.

De akkerprijs en de navette werden geprezen op 103 pond gr. 1 sch., Dit hoog bedrag pleit eveneens voor de belangrijke van de uitbating. (42).

Na het overlijden van Frans van Kerckvoorde fs Pieter in 1773, volgde zijn zoon Frans van Kerckvoorde, hem als pachter op. Niet voor lang echter want op 11 juni 1775 verhuisde laatstgenoemde met een veestapel van 15 hoornbeesten naar Belzele. Guillaume Martens was de nieuwe pachter, die het goed 12 jaar in gebruik had en in 1787 de plaats ruimde voor

(41) Rijksarchief Gent, fonds Evergem nr 19. Daar wij geenszins een afzonderlijke studie van beide pachthoven wensen te geven, zijn de gegevens betreffende de hoeve van Frans van Kerckvoorde slechts als een voorbeeld en een steekproef te zien, van wat er voorhanden kon zijn op een 18^e eeuwse Evergemse hoeve van nagenoeg 15 bunder groot.

(42) Rijksarchief Gent, fonds Evergem nr 245, f° 177 r°

Jan Temmerman fs Pieter, die tot op het einde van het Oud Regime op de westhoeve woonde.

De oosthoeve werd in 1723 bewoond door Jan Temmerman, vanaf 1726 door Christoffel Verstraete, in 1738 door Jacques Reyngoet, die de hofstede toen pachtte voor 36 pond gr. ⁽⁴³⁾. Jan Cleemput fs Geert pachtte de hoeve van 1759 tot 1775 en bezat in 1772 een veestapel van 4 koeien, 3 ossen, 2 vaarzen en 1 kalf. ⁽⁴⁴⁾. De volgende pachters waren : Pieter Mestdach fs Jan, van 1775 tot 1785, Jan Slock fs Jacques van 1785 tot 1793 en tenslotte Jan Frans Bosschaert, afkomstig van Nevele, die de hoeve betrok in 1793 en ze gans de Franse tijd zal blijven bewonen. ⁽⁴⁵⁾.

Keren wij thans terug naar de eigenaars van het Goed. In de stortvloed van het Nieuw Regime is de familie Piers-Vanden Hecke totaal verzwolgen. Tevoren hadden wij reeds gezien hoe hun bezittingen zwaar belast waren. Misschien was het Nieuw Regime hun niet gunstig gezind. In elk geval werd het Goed aangeslagen en aangekocht door de familie *Papejans*. Op 4 september 1825 geeft Juffrouw *Clemence Gislène Papejans*, dochter van wijlen Jacobus Josephus, rentenierster wonende in de Korte Mere te Gent en kort daarop verhuisd naar Brugge, volmacht aan haar broer Theodoor Franciscus Papejans over haar eigendommen naar goedgevonden te beschikken. ⁽⁴⁶⁾.

Het is dan deze laatste, die als gevolmachtigde van zijn zuster op 24 oktober 1825 het ganse Goed ten Broeke, verdeeld in 27 kopen en bestaande uit een oud kasteel met de twee hofsteden en de gronden van de gewezen heerlijkheid Longheville, verkoopt aan de heer *Louis-Jean-Eugène Maertens-Pelckmans*, bankier en later senator, wonende te Gent. ⁽⁴⁷⁾.

(43) Rijksarchief Gent, fonds Evergem nr 431, f° 114 r°.

(44) Rijksarchief Gent, fonds Evergem nr 19.

(45) Rijksarchief Gent, fonds Evergem, nr 65.

(46) Volmacht aangegaan voor Notaris Adriaan Frans Balliu te Gent, overgeschreven in de verkoopakte van 24 oktober 1825.

(47) Verkoopakte verleden voor Notaris Pieter Van de Velde te Evergem. (Archief J. Maertens de Noordhout).

De totale oppervlakte van het Goed besloeg 65 ha 83 a 64 ca, waarvan 3 ha 54 ca te Sleidinge en werd verkocht voor 66.500 gulden. ⁽⁴⁸⁾.

Sinds is het Goed tot op heden onafgebroken in dezelfde familie gebleven. De huidige bewoner en eigenaar van het Goed, de heer Jean Maertens de Noordhout is de achterachterkleinzoon van Louis Maertens-Pelckmans.

Blijven wij een ogenblik stilstaan bij deze uitzonderlijke figuur die Ludovicus Maertens was.

Hij werd geboren te Gent op 7 oktober 1781 als zoon van Joannes, afkomstig van Herzele (Aalst) en van Elizabeth de Backer, afkomstig van Geraardsbergen. Zijn ouders woonden toen op de Sint-Niklaasparochie in de Sterrestraat (vroegere verbindingsstraat van de Koornmarkt naar de St-Michielskerk (Leie)). ⁽⁴⁹⁾.

In juli 1804 huwde hij met Dame Marie Jeanne Pelckmans. Uit dit huwelijk sproten 4 kinderen :

- 1) Joseph - Jean - Corneille.
- 2) Colette - Jeanne - Isabelle - Ghislaine.
- 3) Leopold - François - Ghislain.
- 4) Marie - Colette - Ghislaine, naderhand gehuwd met Joseph-Antoine-Edouard Van Goethem, en jong gestorven.

Zijn echtgenote ontviel hem vroeg. Inderdaad Marie-Jeanne Pelckmans overleed te Gent op 17 september 1831.

Louis Maertens was toen reeds een invloedrijk man. Niet alleen was hij president van de «Banque de Flandre» te Gent,

(48) Ibidem. In 1831 werd de koers van de gulden bepaald op 2,10 F, zodat wij de prijs slechts mogen verdubbelen als wij hem in frank overzetten.

(49) «Octavi octobris (1781) infrascriptus vicepastor baptisavi Ludovicum Joannem Eugenium filium domicelli Joannis Maertens ex Erseele dittonis alostanae et domicellae Elisabethae de Backere gerardimontensis conjugum habitantium in de sterrestrate. Natum ibidem pridie hora undecima nocturna. Susceperunt Michael Maertens habitans in parochia S. Bavonis et domicella Joanna de Backer habitans in hac parochia.» Inc. Joannes Huybrecht vicepastor.
Handtekentingen van J. Maertens, M. Maertens, Joanna de Backer. Stadsarchief Gent, parochie Sint Niklaas, behoorten 1781.

maar in het pas gestichte koninkrijk België werd hij eveneens senator.

Toen hij in 1825 het Goed ten Broeke aankocht, vond hij er een vervallen kasteel «een oud speelgoed» zoals het in de verkoopakte beschreven staat. Daar hij zich tijdens de zomermaanden meer en meer te Evergem zal komen vestigen, laat hij in 1843 het nog bestaande kasteel bouwen.

Het oud kasteel wordt als hoveniershuis ingericht.

M. Ludovicus Maertens was eveneens begaan met de sociale vooruitgang en de materiële welstand van zijn pachters en omwonenden te Wippelgem. Deze mensen waren meer dan een uur verwijderd van de parochiekerk te Evergem.

Om in de nood te voorzien biedt hij aan de kerkfabriek van Evergem, op 7 november 1844, een perceel grond aan, om daarop een succursale kerk te bouwen, met een woonhuis voor de proost. Onder druk van de toenmalige pastoor van Evergem werd dit edelmoedig gebaar van M. Maertens afgewezen door de gemeenteraad, die zijn houding als volgt tracht te motiveren : «Dat niet tegenstaende men geenzints twijffelt aende goede inzichten waarmede den heer Maertens-Pelckmans bezielid is, het grootelijks te vreezen waere dat het toestaan eener dergelijke nieuwe invoering, onder vele betrekkingen nadeelige gevolgen zou te weeg brengen, dewijl het te veronderstellen is dat andere wijken der gemeente, zoo als den wijk Belzeele, ook de inrigting van eene Kapel zouden voordereen, inrigtingen die welhaest de Lasten en uitgaven der gemeente zoude verdubbelen ten grooten nadeele vande Armen en behoeftigen, waer van het getal nog dagelijks is aangroeijende». (50).

Toch zou M. Maertens voet bij stek houden. Wanneer de pastoor van Evergem overlijdt op 21 april 1855, hernieuwt hij zijn aanvraag op het Bisdom. Ditmaal wordt zijn poging met sukses bekroond. Einde november van hetzelfde jaar wordt reeds de eerste steen gelegd van de kerk. Op 1 oktober 1856 kon de nieuwe kerk door de inwoners van Wippelgem in gebruik genomen worden. Op grond geschonken door baron

(50) Gemeentelijk Archief Evergem. — Register Beraadslagingen van de Gemeenteraad, — 1830-1847, 82° blad.

de Neve de Roden en aan M. Ludovicus Maertens overgedragen werd aldus een kerk, een pastorijs, een kostershuis en een zaaltje gebouwd. ⁽⁵¹⁾. Bij testamentaire schikking van 16 juni 1857 werden al deze gebouwen door Ludovicus Maertens aan de gelovigen van Wippelgem geschonken. ⁽⁵²⁾. Om deze bijzondere verdiensten gepresteerd in dienst van de Kerk, werd hij tot commandeur in de Orde van Sint-Joris verheven.

Deze familiale patriarch overleed op 1 maart 1872 in zijn woning op de Korenlei te Gent in de ouderdom van 90 jaar 4 maand en 23 dagen. ⁽⁵³⁾.

De verkaveling van de belangrijke goederen nagelaten door Ludovicus Maertens gebeurde op maandag 20 januari 1873 voor notaris Jules Lammens te Gent. ⁽⁵⁴⁾. De 4 kavels waren vertegenwoordigd door zijn 2 nog in leven zijnde kinderen Leopold en Colette, door de kinderen van zijn overleden zoon Jozef en door de minderjarige dochter van Gustave Van Eyll : Angélique.

Deze laatste was het kind van Marie-Louis van Goethem, dochter van Jozef en Marie-Colette Maertens zodat Angélique Van Eyll, de achterkleindochter was van Ludovicus Maertens.

Naast bezittingen te Drongen, Bachte-Maaria-Lerne, Zomergem, Merendree en Sleidinge, lagen de goederen van Evergem verspreid over 2 grote groepen. Het voornaamste deel vormde nog steeds het Goed ten Broeke, maar er lag toch reeds een hoeve van meer dan 17 ha te Kerkbrugge.

Elke partner had recht op een kavel ter waarde van 172.678 F.

Wat ons hier uitsluitend interesseert is het Goed ten Broeke met zijn beide hofsteden. De hoeve aan de oostzijde werd hij kavel B ondergebracht en viel te beurt aan Leopold Maertens. Het kasteel met de hoeve aan de westzijde van de dreef werd toegewezen aan Colette Maertens.

(51) Kerkarchief Wippelgem. Liber Memorialis 1856.

(52) Testament in bezit van de familie Maertens.

(53) Stadsbestuur Gent. Burgerlijke Stand : Overlijdens 1872, nr 740.

(54) Privaat Archief J. Maertens de Noordhout.

Wanneer Colette Maertens op haar beurt te Gent overlijdt op 10 november 1874 wordt haar nalatenschap verdeeld onder haar broer Leopold, de kinderen van haar overleden broer Jozef en het kleinkind van haar overleden zuster Marie-Colette.

Van de bezittingen die zij had te Evergem, Meigem, Waarschoot, alsmede van haar roerende goederen en kontante penningen interesseert ons hier alleen de hoeve aan de westzijde van de dreef en het kasteel, dat zij het jaar te voren van haar vader geërfd had. Dit deel komt volledig aan haar broer *Leopold Maertens*, die aldus opnieuw integraal eigenaar wordt van het Goed ten Broeke. Zijn deel vertegenwoordigde toen een waarde van 179.468,24 F. $\frac{1}{3}$ van de nalatenschap bedroeg evenwel slechts 96.986.04 F, zodat hij een meerwaarde ontving van 82.482,20 F die uitgekeerd diende te worden aan de kinderen van Jozef Maertens. ⁽⁵⁵⁾.

Uit het huwelijk van Leopold Maertens met Dame Barbara Vandermaelen, sprongen 2 kinderen : *Albert*, die zijn vader en grootvader opvolgde als President van de «Banque de Flandre» en *Clementine*, gehuwd met Adolf de Kemmeter, ingenieur te Gent. Nadat hun vader overleed op 8 januari 1898, werd op woensdag 8 juni 1898 voor meester Hector Van der Eecken, notaris te Gent, overgegaan tot een nieuwe verdeling van de nalatenschap. *Albert Maertens* bewam toen, naast verschillende verspreide bezittingen te Evergem en Sleidinge «Une vaste propriété formant domaine d'un contenance de soixante-cinq hectares, vingt-huit ares, quarante centiares, comprenant le château dit «Het Kasteel ten broucke», avec parc, potager, étangs, avenue, drèves, prés, et plusieurs fermes le tout d'un seul tenant». ⁽⁵⁶⁾.

Na de dood van Albert Maertens in 1933, kwam het goed aan zijn kleinzoon *Jean Maertens*. Deze verhuurde het aan zijn oom *Réné Maertens*, die het als zomerverblijf inrichtte. Tenslotte betrok de eigenaar Jean Maertens definitief het kasteel in 1942.

(55) Privaat Archief J. Maertens de Noordhout.

(56) Privaat Archief J. Maertens de Noordhout.

Sinds 3 juni 1929 werd de familie gerechtigd de woorden «de Noordhout» (naar haar vroegere bezittingen op de wijk Noordhout te Drongen) aan haar naam toe te voegen.

Besluiten wij met een kort overzicht te geven van de pachters der twee grote hoeven aan weerszijden van de dreef, dit vanaf het Nieuw Regime.

Beginnen wij met de westzijde. Nadat Jan Temmerman het hof verlaten had, werd het in 1798 betrokken door Angelus Poelman uit Oostakker. ⁽⁵⁷⁾. Sinds 1810 pachtte Jacobus Franciscus Steyaert de hoeve, die in 1825 een oppervlakte had van 19 ha 7 a 53 ca voor 574 gulden 28 cent 's jaars. ⁽⁵⁸⁾. In 1830 werd hij opgevolgd door *Pieter Frans Claeys*. ⁽⁵⁹⁾. Dit gezin vertrok op 16 september 1854 naar Nazareth. De hoeve werd dan betrokken door *Serafien D'Hooge*, afkomstig van Zomergem, die echter het volgend jaar reeds overleed. ⁽⁶⁰⁾. Zijn weduwe en kinderen bleven op de uitbating tot 1893, datum waarop *Jacob-Bernard Boone*, de hoeve betrok. ⁽⁶¹⁾. Deze werd opgevolgd door zijn zoon *Theofiel* en door zijn kleinzoon *Maurice Boone*, de huidige pachter. Tot in de 19e eeuwen waren de gebouwen pachterkapitaal, dus eigendom van de pachter. In 1825 bv. worden de gebouwen in prijsij overgenomen. Zij zijn geschat op 1370 gulden 37 cent. Zijn zij op het einde van de pachttermijn min waard dan zal de pachter bijleggen; zijn zij meer waard dan moet de eigenaar of de nieuwe huurder de meerwaarde betalen, die nochtans de 85 gulden 71 cent niet mag te boven gaan. ⁽⁶²⁾.

Zoals wij reeds hoger gezien hebben was *Jan Frans Bos-schaert*, pachter van de oosthoeve sinds 1793 en bleef het

(57) Gemeentelijk Archief Evergem, Bevolkingsregister nr 16 en 17, telkens Sectie E nr 51.

(58) Koopcontract 1825. Privaat Archief J. Maertens de Noordhout.

(59) Gemeentelijk Archief Evergem, Bevolkingsregister 1825, nr 19, Sectie E 28.

(60) Gemeentelijk Archief Evergem, Bevolkingsregister 1846, Sectie E 26.
— Bevolkingsregister 1866, Sectie E 26.

(61) Schriftelijke mededeling van zijn kleinzoon Alfons Boone.

(62) Koopcontract 1825. Privaat Archief J. Maertens de Noordhout.

vermoedelijk tot 1809. ⁽⁶³⁾. Hij werd opgevolgd door *Jan Frans Mestdagh*, afkomstig van Drongen, die in 1825 de hofstede met een oppervlakte van 20 ha 96 a 62 ca pachtte tegen een jaarlijkse pacht prijs van 617 gulden 14 cent. ⁽⁶⁴⁾. Zijn zoon *Bernard* volgt hem op en zal in 1839 een pacht van 1587,30 F betalen. ⁽⁶⁵⁾. Deze bewaarde pachtbrief leert ons dat het aan de pachter nog altijd opgelegd is te betalen «in gangbaere goude of zilvere geldspecien en in stukken niet minder als van vijf francs en geenzints in papier, biljetten, bons, coupons noch alle andere verbeeldende voorwerpen van Gelde, op pene van nulliteyt.» Verder mag de pachter geen schapen in de meersen drijven, hij mag geen bijen houden en zijn vee niet laten los lopen in de dreven. Het hard hout mag slechts om de 9 jaar gekapt worden, het zacht om de 7 jaar. Hoewel de gebouwen thans aan de eigenaar toebehoren, worden zij toch in prijzij aan de pachter overgemaakt, die met de opkomende pachter de meer- of minwaarde dient te regelen. Pachtersrecht dient hij te betalen bij zijn aankomst, maar bij zijn vertrek zal hij daar eveneens van genieten. De lating der gronden zal bestaan uit 6/12 bezaaid met rogge, 1/12 met tarwe, 1/12 met gerst, 1/12 met jonge klaver uit vlas of haver en 3/12 vaag om door de aankomende pachter naar believen bezaaid te worden. *Bernard Mestdagh* en zijn geboortemedepachter *Pieter Frans Claeys* zullen samen de grote dreef elk voor de helft behoorlijk onderhouden. Van april tot september zullen zij dit maandelijks doen. Driemaal 's jaars moet de pachter zich met wagens en paarden ter beschikking houden van de eigenaar. Dit zijn de voornaamste van de 19 clausules in het pachtcontract vervat. Voor de rechten van de opkomende en afgaande pachters wordt er nog verwezen naar het Reglement van de Oudburg van Gent van 16 oktober 1671!

Bernard Mestdagh vertrok met zijn gezin op 5 juni 1869 naar Lembeke ⁽⁶⁶⁾ en werd als pachter opgevolgd door *Jan*

(63) Gemeentelijk Archief Evergem, Bevolkingsregister 1803, Sectie E nr. 55.

(64) Koopcontract 1825. Privaat Archief J. Maertens de Noordhout.

(65) Pachtcontract 1839. Privaat Archief J. Maertens de Noordhout.

(66) Gemeentelijk Archief Evergem, Bevolkingsregister 1866, Sectie E nr. 31.

Hendrik Van Thuyne die op 8 december 1873 eveneens uit Evergem wegtrok. ⁽⁶⁷⁾. *Leander Staelens* volgde hem op tot 19 mei 1886, datum waarop *Arnold Dierkens*, afkomstig van Ertvelde zich hier als pachter komt vestigen. In 1907 huwt *Theofiel Van Beneden* met zijn dochter Emilie en neemt de pacht van zijn schoonvader over. Sinds 1937 tenslotte heeft *Gerard Van Beneden*, zijn vader als pachter opgevolgd. ⁽⁶⁸⁾.

BESLUIT

Het Goed ten Broeke, in de Heffink te Wippelgem behoort tot de voornaamste landbouwuitbatingen van Evergem. In het centrum van deze uitbating lag het opperhof, later «huys van plaisance» van de heer.

Vermoedelijk van bij zijn ontstaan in de XIIIe eeuw tot in 1551 was het in handen van een Gentse *patriciërsfamilie* : de Borluut's.

In de XVIe eeuw, de eeuw van zoveel belangrijke evoluties, ging het Goed over op leden van de *kleine platte-landsadel* : de heren van Putthem, die zich betitelen als ridders, heren van St-Martens-Lierde.

In de XVIIIe eeuw is het de nieuwe bezitskaste : *hoge ambtenaren en magistraten*, die het Goed in handen hebben. De leden der familie de Smet, zijn juristen : Ignace-Albertus was advocaat en zijn neef Jacques-Dominique is «basseleer in beede de Rechten».

Louis van den Hecke is ontvanger en tesorier-generaal van de Oudburg. Zijn schoonmoeder, die het Goed aan zijn vrouw in huwelijksdote geschonken had, was de weduwe van Louis-Ignace Lefèvere, erfachtig ontvanger-generaal der kasselrij van Oudenaarde.

(67) Gemeentelijk Archief Evergem. Bevolkingsregister 1866, Sectie E nr. 31.

(68) Schriftelijke mededeling van de heer Gerard Van Beneden, huidige pachter.

In de XIXe eeuw tenslotte stellen wij vast dat een opkomend geslacht van durvende industriëlen en financiers resoluut de leiding in handen neemt : Ludovicus Maertens, is tegelijk bankier en senator. In en om zijn Goed is hij de absolute, doch zeer paternale heerser.

Zijn nakomelingen rustten niet op hun lauweren, maar hebben zich tenvolle aangepast aan de noodwendigheden van de moderne economische structuur, door zich leidinggevende posities te verzekeren in de financiële en industriële wereld.

Aldus zien wij achtereenvolgens de bezitters van het Goed ten Broeke behoren, en dit voor elke periode, tot de typisch leidinggevende standen van de maatschappij. Aanvankelijk tot een stedelijk patriciërs geslacht (Borluut), daarna tot de kleine landadel (van Putthem), vervolgens tot een juristen- en ambtenaarsgeslacht (de Smet, van den Hecke). tenslotte tot de nieuwe elite der XIXe eeuw , het bankiersgeslacht, Maertens.

A. DE VOS.

BIJLAGEN

I

1357, 17 april. — Goswijn Mulaerd en Salomon Borluut, voogden van Pieter Borluut fs Boidin, hebben diens deel van het Goed ten Broeke te Evergem verkocht aan Jan Borluut fs Gerelm.

Kenlic sij dat Goessin mulaerd Ende saelmon Borluut, vohde ende maghe ende Vriende Sijn commen voer scepe-
ne(n) Toeghende ende verclarende hoe ende in wat manieren
dat sij adden vercocht bij co(n)sente van Pietren Borluute
selue, den he(er)e Janne Borlute Gheerems zone was, al dat
recht dat piet(er) borluut boud(ing) zone was, adde en(de)
ebbe(n) mochte Jnt goet ten Brouke in Eruen Cateylen Ende
in so wat manieren het beleghe(n) mochte wesen nyets
vteghesteken omme tmeeste nutscep en p(ro)fijt, Dat piet(er)
selue Goesine en(de) Salmoene vors. der Inne zaghen, Omme
twelke sij Scepenen(n) als ou(er)vochde baden en(de) ver-
zochten dat sijre in consenteere(n) wilden als ou(er)vochde,
So dat scepenen(n) ghehoerd de neerenste bede en(de) versouc
van Pietre(n) selue, Goessine en(de) Salmoene(n) als vocht
en(de) maghe van pieter vors. vp den voerscreuene(n) coep
maenden Goessine en(de) Salmoene vors. als vohde en(de)
maghe en(de) vriende van pietr(en) vors., en(de) Piet(er)
selue in haer co(n)sie(n)cie en(de) in haer ziellen, ofte hem
orborlic ende p(ro)fitelic dochte de Coep vors. van den vors.
goed m(et)s(gaders) datt(er) toeboerd Twelke sij in haer
co(n)sciencie namen dat hem beter ghedaen dochte dan ghe-
laten. Mits den welken scepenen(n) als ou(er)vochde co(n)-
senteerden en(de) willecorden Goess(in) Salmoene en(de)
pietr(en) selue voert te gane m(et)s(gaders) den vors.
coepe. Ende daer toe te doene al datt(er) sculdich es toe
ghedaen te sijne omme de meeste bate orboere ende p(ro)fijte
dat sijre in zaghen. Actu(m) xvij. die aprilis».

Stadsarchief Gent, Reeks 330, nr. 2, f° 75 r°.

1543, 17 maart n.s. — Jonkvrouw Margriete Serclaus, «gheseyt Vyncx», weduwe van Bouwen Borluut, geeft samen met haar kinderen Jan, Joos, Frans en Filiep Borluut, voor 9 jaar in pacht aan Christoffel Buus fs Joos het Goed ten Broeke te Evergem en Sleidinge groot 28 à 29 bunder winnende land te Evergem en 20 bunder meers en bos te Sleidinge, tegen een jaarlijkse pachtsom van 28 lb. gr., 800 mutsaards, 8 steen vlas, 12 tiense kazen, 600 bussels stroo, 1/2 fruit en alle renten, kommer en lasten.

«Christoffels buus fs Joos, heeft ghehuert en(de) In loyalen pachte ghenomen Jeghens Joncvr. margriete serclaus gheseyt Vyncx, Weduwe van Wijlen Joncheere baudewin borluut ouer haer zeluen, ter causen van haer bijleuinghe, voorts als moedere en(de) vooght van Jan, en(de) Joos borluut, en(de) fransoys borluut ouer hem zeluen, en(de) ouer ph(ilip)s zijnen broedere, een behuust goet, ghenampt tgoet ten broucke groot wesende, xxviii ofte xxix bundere(n) ligghende ouer dese zijde vanden ledekin, metgaders xx bundere(n) lants zo In meersschen, zo In bossche ligghen(de) ouer dander zijde vanden leedekin, al lettelt min ofte meer vand(er) Juuste mate onbegrepen, waerof de pachtere te vreden es zonder leuringhe van diere te doene Omme de so(m)me van achtentwintich ponden groo(te)n tsi(aer)s Vlaamscher munten vrij zuuers ghelts, bouen allen co(m)mere(n), ende lasten, acht hondert van den besten mutsaert euerghemsche taeille, te ghendt gheleuert, zonder afslach van pachte, acht steenen vlas, twalef tiensche kazen en(de) zes hondert goet Rogghen stroo, al Jaerlix onghemindert der voorn. somme, bouen desen moet de voors. pacht(er)e ooc betalen de soucRenten ende heerlicke Rente gaen(de) vuten voors. goede en(de) ooc voeren al tghuendt dat zijne voors. meestersse, en(de) meesters hebben te voerne, en(de) te doene vp tvoorn. goet, binnen den heckene vander dreue, ofte daer omtrent, al zonder haerl. cost. ende ditte eenen termijn van neghen Jae(re)n, waerof den eerste pacht Innegaen zal den eersten dach van meye Int Jaer XVc xlv, en(de) den eersten pacht vallen en(de) v(er)-schijnen zal te kerssauonde naer vrome Int zelue Jaer en(de)

also voorts Jaerlicx achteruolghen(de), den termijn gheduerende. Te betalene Jaerlix ten twee paymenten, deen heeft te kerss(auon)t naer vrome alsvoore(n), en(de) dander heeft tsente Jansmesse daer naer, eerstc(ommen)de de pachtere moet ooc leueren alle de teen, en(de) banderoeden die men v(er)beseghen zal vp tvoorn. goet, moet Inshelijcx van allen den appele(n) en(de) fruyte, staen(de) ende groyende vp den bogaert, buuten den houe en(de) binnen den houe, deen heeft leueren alle Jare zijnder voorn. meestersse, ende meesters thuerliedier huuse, zonder huerlieden cost, en(de) de andere heeft behouden tsijnen prouffijcte, voort es de voorn. pachte(re) ghehauden alle Jae(ren) te plantene een vijftich vp gaende wulghen poten vp tvoorn. goet ende leueren die groyende en(de) houden wassende, ten hende van zijnen pachte, en(de) voor elck drooghe wulghe diemen af houden sal, ofte o(m)me vallen zal, zal daer vooren planten twee wulghen pootstaken, plantsoenen groyende, ende wassende. Item de pachtere en mach commen In gheenerande maniere an gheene vp gaen(de) houten, om troncken noch om snoyen. Item behauden de voorn. meestersse, ende meesters thuerliedier waerts alle de grachten, en(de) Visscherien, Inshelijcx de dreue en(de) beede de syngdelen, ligghende Rontomme den huuse, met datter vp staet, en(de) groeyt, ofte wassen zal, den pacht gheduerende, behaудens dat de pachtere es ghehauden te Ruymene alle de haghe(n) ende doornen, zonder zond(er) meestersse of meesters cost, tot haren wedersegghen. Item de pachtere moet onderhauden alle de huusinghen vp tvoors. goet, wel te ghereke van vorsten, daken, hoorenboomen, en(de) van plaestinghen de weeghen, ofte and(er)sins, en(de) Indien de voorn. meestersse, ende meesters deden maken binne den zeluen pachte, een nieuwe schuere ofte stallinghe(n), de voorn. pachtere zal ghehauden zijn die te doen deckene, en(de) te leueren tstroo, ende de dachhueren te betalene tot zijnen coste zonder afslach van pachte. Item es bespreck dat de voors. pachtere gheen afslach hebben en zal, nog moghen heessen van eeneghe water Jaeren diere up zouden commen moghen, binnen desen voors. pachte. Item a(n)gaende de leeninghe ende latinghe vander besaethede en(de) messe zo es de pachtere sculdich te latene tsijnen afschee-

dene totter somme van zes ponden grooten Vlaemscher munten
weert zijnde, dat hij kent ontfaen hebbende tsijnen anco(m)-
mene. Item angaen(de) der latinghe vand(en) slachhoute cant-
houte lueck ofte Rijs van troncheecken ofte troncwulghen, es de
pachter sculdich te latene als hier naer volcht, eerst anden
vorsten bilc ande straete vp de Westzijde vander dreue, bloot,
daer naest vier belcken van drie Jare(n) oudt, daer naest zes
sticken van twee Jaere(n) oudt, en(de) voorts vijf belcken
daer naest, een Jaer oudt en(de) twee belcken an thof van
twee Jaeren oudt ende voorts alle dandere bloot van canthaute
en(de) troncRijs. Item daer staen vp tvoors. goet Jnt ancommen
vand(en) voors. pachte drie hondert achtenveertich tronch-
eecken; onder cleene en(de) groote, zess en(de) twintich
hondert en(de) tachtentich groene Wulghen, ende twee
hondert en(de) vijftich drooghe troncwulghen. Item daer
waeren ooc tsijnen a(n)commene twee hondert zessendertich
plantsoenen, onder heecken, hesschen ende hollemen, zonder
ande synghele, en(de) twee hondert wulghen poten. Ende dit
voors. goet moet de voorn. pachtere laten te zijnen afschee-
dene In goeden drichte en(de) loyalen pachte tsij huusen ofte
lant, ende Indiens zo ghebuerde dat de voors. pachtere tsijnen
afsheedene meer latinghen liete ofte In besaedheden, dan
totter somme van vj p. gr. voorseyt, die hem alsvooren ghe-
leuert zijn, daer al zal zijn meestersse en(de) meesters staen
ter kuere, die te a(n)veerdene ofte niet altijs om penninx
werdde, ende om Redelicken prijs, mits dadt den pachtere
alsoe gheleuert es. Item al tghuendt dies voorseyt es was hem
gheleuert voor meye. Ende den voorn. pachtere en mach tvoorn.
goet niet voorts verhueren noch ouerlaten, zonder tconsent van
zijnder meestersse, ofte meesters en(de) Indien gheualle dat
de voorn. pacht(er)e ouerlede deser weerelt, voor texpierere(n)
van desen pachte en(de) termeyne voorseyt, zo sal den voors.
pacht van deser voorwaerde te nieuuten en(de) extynct wesen,
vp dadt heml. belieft, omme alsdan metten voors. goede
huerlieder wille te doen, en(de) moet de voors. pachtere stellen
souffisanten zekere en(de) borghe Indient hemlieden belieft.
Belouende de comparant vp tverbant van zijnen persoon ende
alle zijn goedinghen, al tghuendt voorseyt te houdene, goet.
vaste ende van weerden, zonder daer Jegkens te doene, ofte

laten doene In eenigher manieren, Renunchierende als te desen van alle exceptien, vrijheden cleereghe en(de) poorterien, en(de) zonderlinghe vand(en) Rechte zegghen(de) dat generale Renunciatie niet en dooch, v(er)souckende Jnt ghuendt voorseyt, bij scepen(en) voorn(om)t ghecondempneert te zijne, en(de) de voorn. scepenen ghehoort de voors. kennessen, beloften, v(er)banden, Renunchiatien, metsgaders tversouck en(de) begheerte vanden voors. comparant hebben hem ghecondempneert en(de) condempneren bij desen Jnt onderhouden en(de) vulcommen van al tghuendt dies voorseyt es. Actum den xvijen jn maerte XVc xlij».

Stadsarchief Gent, Reeks 301, nr. 96 f° 170 v°.

III

1552, 10 februari n.s. — Fransois Borluut fs Boudewijn, verkoopt aan Willem van Putthem fs Pieter het grootste deel van het Goed ten Broeke met een oppervlakte van 20 bunder 1 gemet 133 roeden voor 552 lb. 19 sch. 10 d. gr.

Wij Pieter de Vos, bailliu mijns heeren sprelaets ende der kercken collegiale van sente baefs van zijnder heerlicheide vierschare ende voogdie van Euerghem met datter toebehoort. Jan vander straten Schauteete ende Wettelic maenheere metgaders als Scepen Jan temmerman, xp(ist)offels bijlevynck zeggher neudt xp(ist)offels van vlaenderen, claeys de Wale, Joos haddins ende Jan de nokere ter tijdt van nv, doen te wetene ende maken condit ende kennelic allen den gonen die dese p(rese)nte L(ett)ren van toecomsten zullen zien ofte hooren Lesen hoe dat voor onslieden als voor heere ende wette bouenghenompt co(m)men ende ghecompareert es In propren persooene, *Joncheer franchoys borluut fs Bauduwins de welcke kende Lijdde ende verclaersde kendt Lijdt ende verclaerst bij desen wel ende duegdelic zonder eeneghe fraude vercocht hebbende Willem van puttem fs pieters diueersche partcheelen ende gronden van eeruen zo wel van meersschen zayende Lande, zeker bosschelkin als andersins vuten goede hem comp(ar)ant toebehoorenden(de) ghenaempt tgoet ten broucke In pachte ghehouden bij Joos haddins also de zelue ghestaen*

ende ghelegghen zijn binnen der prochie van Euerghem Con-
forme der Leuerynghe danof bijd(en) vercoopere den coopere
ghedaen volghend den contracten danof tusschen hemlieden
comparanten ghemaect gheaccordeert ende onderteeckent Ende
ooc der metynghe danof ende van elcken vercochten partcheele
zonderlynghe ghedaen bij Accorde van hemlieden Coopere
ende vercoopere bij meester Joos mertins ende gillis Eggherick
als bij Scepen(en) vand(er) kuere jn ghendt ghestelt ende
gheco(m)mitteert heurl(ieden) gheswoorne Landtmeters naert
verclaers van heurl(ieden) certificatie danof bij hemlieden
ghexpediert ende bij hemlieden onderteeckent begrepen in zeker
bladt pappiers hier ghesien ende ghesen van als breeder
mentioneren(de) van alwelcken metten condicien Reseruatiën
ende bespreken Inde zelue certificatie ende contracten ghemen-
tioneert alhier de declaratie ende specificatie ghedaen werdt.
Te wetene. Eerst bijd(en) voorn. Joncheere franchoys hem
Willem van puttem vercocht ende gheleuert Tsaylandt ghele-
ghen vpde oostzijde vand(er) dreue streckende naer tvoornom-
de goet ten broucke daer anne dat ande oostzijde ghelandt es
Joos van brakele gheseydt vand(en) bossche west de dreue
vand(en) voornomden goede ende zuudt commende an sheeren
strate, zeker stick Landts beghinnende ande voorn. strate
bijd(er) zeluer metynghe groot beuonden twee ghemeten twee
hondert twintich Roeden. Item tweeste stick ouer de zelue zijde
noorde waert ghemeten streckende naerden houe oost tgoet van
Joos vand(en) bossche voornompt ende west de voorn. dreue
groot twee ghemeten twintich Roeden. Item noch tstick nef-
fens den voorn. Lande west co(m)mende ande dreue oost den
voorn. joos vanden bossche groot twee ghemeten twee hondert
vyfentwintich Roeden. Item noch stick daemeffens betnoort-
waert oost ende west de voors. ghelande groot twee ghemeten
hondert twintich Roeden. Item noch een stick Landts altyts
volghen(de) deen den anderen betnoortwaert oost ende west
de voornomde ghelande groot twee ghemeten twee hondert
Roeden. Item een vi^o stick neffens den voors. Lande oost
meester Jacob de blasere ende west de dreue groot twee
ghemeten neghentseue(n)tich Roeden. Item een vij^o stick nef-
fens den zeluen Lande oost de voorn. Jacob de blasere ende
west de dreue groot beuonden twee ghemeten ende achten-

twintich R. Item noch een viii^e stick vpde oostzijde vand(en) voornomder dreue wesende tleste daer de stecken gheslegghen staen oost de voorn. meester Jacob de Blasere ende west de den voorn. viij^{en} sticke Landts oostwaert neffens den voorvierentsestich Roeden. Item een bosschelkin ghelegghen thenden den voorn. viijen sticke Landts oostwaert neffens den voornomden meester Jacob groot zessentsestich R. Ten anderen tsaylandt ghelegghen vpde westzijde vand(er) voornomder dreue streckende zuudt vand(er) straten jnne west ant Landt van meester Joos triest ende oost ande voornomde dreue. Eerst deerste stick ligghende lanx der straten oost ande voornomde dreue ende west meester Joos triest groot twee ghemeten ende hond(ert) Roeden. Item een ij^e stick noortwaert vppe daer neffens ligghende co(m)mende west bachter der hofstede van meester Joos triest oost de dreue groot twee ghemeten twee hondert Roeden. Item een derde stick neffins den zeluen lande oost ende west de zelue ghelande groot een ghemet een hondert een en(de) tseuentich Roeden. Item een iiij^e stick daer neffens Ligghende co(m)mende oost ende west als vooren groot een ghemet twee hondert twee Roeden. Item een Ve stick betnoortwaert oost co(m)mende ande zelue dreue en(de) west ant voorn. goet van meester Joos triest groot twee ghemeten twee hondert achtententich R. Item een vi^e stick daer neffins oost de dreue ende west de voorn. meestere Joos triest groot twee ghemeten twee hondert zeuen en(de) tneghentich R. Item een vij^e stick Landts ooc comende ant lant van meester Joos triest oost de dreue groot een ghemet twee hondert twee en(de)vijftich Roeden. Item een viii^e stick Landts ant zelue lant noortwaert oost ande voorn. dreue west den voorn. triest groot een ghemet twee hondert twee en(de) tachtentich Roeden. Item een ix^e stick bet noortwaert west de voorn. meester Joos triest oost de dreue groot een ghemet twee hondert een ende tsestich Roeden. Item een x^e stick Landts daer de stecken gheslegghen staen streckende west ant Landt van Mr Joos triest oost ande dreue groot twee ghemeten een hondert achtenvijftich R. Item noch eene dreue bijd(en) vercoopere den coopere vercocht als bouen ghemeten ende afgheluydt ande westzijde van svercoopers goede ten prouffijte vand(en) coopere o(m)me duer de zelue dreue te weghene naerde meerschen bijd(en)

coopere jeghens den vercoopere mede ghecocht de zelue dreue streckende noortwaert totten voorn. ghecochten meerschen groot beuonden ses en(de) tsestich R. Dit naervolghende zijn de partijen van meerschen die de vercoopere metten voorn. partijen den coopere vercocht heeft ende eerst den gonen ligghende in schoormeersch streckende metter westzijde lanx den zynghel vanden houde noort de calene ende oost Joos vanden bossche) groot beuonden drij ghemeten een hondert sestien Roeden. Item noch eene meersch bet oostwaert inden voorn. schoormeersch west ghelant Joos vanden bossche ende oost zegher goetals groot beuonden twee hondert Roeden. Item noch de meersch ligghende vande westzijde vanden houde danof den eersten ghenampt es den Langhen meersch west daeranne ghelant den helegghen gheest van Euerghem groot beuonden vijf ghemeten acht en(de) tseuentich Roeden. Item noch bet waert vercocht ende ghemeten den meersch ghenampt de achterste meersch groot beuonden drij ghemeten twee hondert vijftien R. oost co(m)mende ande Vaert ende noort ghelant meester Joos de grutere. Bouen al welke vercochte partijen van Lande ende meerschen den voorn. Joncheere franchoyes gheconsenteert heeft den voorn. coopere te volghen(de) inden middelmeersch ghelegghen west anden voorn. langhen meersch totten nombre van twee bunderen min vijftien R. hoe wel nochtans danof bijden eersten contracte gheene mentie ghemaect en es nemaer andersins bij consente vanden voorn. vercoopere ghedaen ende gheaccordeert present diuersche personen. Al de voornomde vercochte ende toeghelaten partijen van Lande bosch ende meerschen *tzamen groot wesende Twintich bunderen een ghemet hondert dryendertich Roeden.* Desen voors(ey)en coop es ghedaen omme de somme van *zeuen en(de) twintich ponden gr. Vlaems voor elc bundere* van negen hondert R., *tzamen beloopende ter so(m)me van vijfhondert tweenvijftich ponden neghentien s. tien d.* allynck groote, bouen der heerlicke rente vuten voorn. vercochten partijen gaende die de coopere tzijsen Laste nempt naerden heerlicken Last ende groote van gronde zonder meer. In ghenouchdoene ende betalynghe van welcker somme de zelue coopere tzijsen Laste ghenomen heeft. Eerst eene Rente van sestien ponden grooten tsiaers Losrenten den

penninck xvj^e die michiel de hamel Rentmeestere van mijnen heere van beuere vpt voornomde gheel goet ten broucke heeft Beloopende in principale twee hondert zes ende vijftich ponden gr. metten croose verschenen ende te verschijnen totten eersten in meye xvc tweenvijftich bedraghende zessentwintich ponden dertien sch. vier den. gr. Ten anderen eene Lijfrente van acht ponden gr. tsiaers ten liue van meester lieuin tackoen Losselic den pennynck viij^e bedraghende jn principale achtenveertich ponden gr. ende van croose verschenen totten voorn. eersten in meye ten ellef ponden twalef sch. gr. Ten derden eene ghelijcke Lijfrente losselick den pennynck achte ten Liue van meester Antuenis trest metten verloope van diere totten ghelijcken eersten jn meye bedraghen(de) acht ponden gr. Ten vierden eene Rente van twee ponden gr. tsiaers Losselic den pennynck xvj^e ten prouffijte van Jan van caneghem jn principale bedraghen(de) tweendertich ponden gr. metten verloope van diere bedraghende totten voorn. eersten van meye twee pont vijf sch. gr. Ten V^{en} eene Rente van twee ponden tien sch. gr. tsiaers te Lossene den penninck xvj^e ten prouffijte vand(en) hoors van wijlent mijn heere van stamburch jn principale beloopende veertich pon(den) gr. ende tverloop van diere totten zeluen eerste daghe van meye bedraghen(de) drij pond(en) vijftien sch. gr. Bouen al welcke partijen jn massen beloopende vijfhondert acht ponden vijf sch. vier den. gr. den coopere co(m)mende in betalynghe vanden voorn. gheheelen coope hij noch Restende zijn zoude de somme van vierenveertich ponden veertien sch. zes den. gr. van welcker Reste hem de voorn. vercoopere van wegghen zijnen coopere jn uplegghe van ghereeden pennynghen hij hem den vercoopere jn handen ghegheuen ende andersins voor hem verschoten ende betaelt kende te vullen ghecontenteert ende vuldaen zijnde den zeluen danof duegdelic ende wettelic quite schelden(de) ouer hem zijn hoors ende naercomers en(de) teeuwighen daghen metten expressen condicien jn heurl. eerste oontract ghementioneert. Te wetene dat de coopere zijne gherechte partijen volghen zullen also die ghestaen ende ghelegghen zijn met heurl. beplantynghen an beede zijden vand(en) reste van den voorn. goede ten broucke metten huusaigien ende de dreue met heurl. beplantynghen de welcke niet jegghenstaen(de) desen den

voorn. Joncheer Franchoys vercoopere jn proprieteyt blijen
 Toebehoorende duer welcke dreue de coopere ofte zijn pachtere
 alleenelic zullen moghen wegghen met ghetidegher vrome vuer
 Jaer ende achterjaer totten voornomden meerschen jnden
 schoor vpt oosthende vanden houe dies blijen de grachten
 ouer beede zijden van der zeluer dreue ghelegghen zoo verre
 als hem scoopers ghecochte Landt bestrect den coopere ende
 vercoopere alf ende alf toebehoorende ende ten Respecte van
 dien egalic ende ghelijc ghelast elc van zijnder zijden te
 Rumene ende Reparerende ter beuridinghe ende behoorlicke
 heynynghe van heurlieden beeden. Ende als angaen(de) de
 grachten ghelegghen ande straten an beede zijden vand(en)
 jnganck vand(en) voorscr. dreue mette vutplantynghe daer an
 ter straten staende zullen gheheel volghen den ghecochten
 Landen totten palen ende ghescheede danof tusschen heml.
 contractanten ghedesigneert ende gheteect Omme den vrien
 acces ende Invaren te hebbene ende behoudene vand(er)
 voorn. dreue. Ende ghemeerct dat de voorn. vercochte ende
 ghecochte meersschen ghelegghen westwaert vanden voorn.
 goede ende houe ten broucke als hettynghe wesende gheenen
 toeganck nocte dreue en hadden heeft voorts de voorn.
 Joncheer franchoys den voors. willem van puttem de voorn.
 dreue ende wecht hiervooren jnde vercochte ghenoteerde par
 tien ghementioneert gheconsenteert ende afgheleyt van eender
 Roede breedde bliuens upde westhenden vanden beelcken
 bijd(en) coopere tot zijnen houe ghereserueert van welcker
 dreue de voorn. coopere zijne hoors naercom(m)mers ende
 pachters vrij ende pachters vrij ende libre ghebnuucken ende
 posseseren zullen Totter heeft vander gracht die daer neffens
 bijd(en) vercoopere vutgheleydt zal worden zes voeten wijdt
 als voor heml. propre zonder dat hij vercoopere zijne hoors
 ofte naerco(m)mers ande zelue dreue ofte wech metter heeft
 vander toecommende Gracht Recht hebben ofte behouden
 zullen. Es voorts bijd(en) voors. contracte ghecondicioneert
 ende besproken dat de voornomde vercoopere temwaert be
 haudt, als hem bijden voornomden Coopere toeghelaten ende
 bij heurlieder principalen contracte gheaccordeert zijnde den
 pacht vand(en) Jare xv^e eenenvijftich tot meye xv^e twee
 vijftich. Tot welcker tijdt van meije hij vercoopere den zeluen

pacht vand(en) Jare xvc eenenvijftich tot meye xvc tweendaer anne eenigh Recht ofte deel zal vermoghen te heessche-
ne. Naer welcker meye xvc tweenvijftich de voorn. coopere
vanden pachtere ontfanen zal zijn deel van pachte den pacht
gheduerende waert verclaers der voorwaerden danof wesende
jn aduenant vand(er) grootte vand(en) lande ende Jaerlix-
schen pacht al ten goede beuinde; ende zo verre als tvor-
nomde gheheel goet ten broucke meer belast mach wesen dan
tgone voorscreuen tzij vander bijleuijnghe van svercoopers vrou
moedere, twintich sch. gr. tsiaers ten prouffijte van Bertholo-
meus meyeraert, sheeren coope die de vercoopere voorde date
vand(en) voorn. contracte schuldt was, ofte andersins zo be-
looft hij vercoopere zijnen coopere ende tghecochte goet te
quitene ontlastene ende Indempnerende jeghens elcken, met
belofte van hem coopere jn eerven te doene ten eersten dat
moghelic zij. Ende voor de zelue Indempniteyt den coopere
In handen ende zekere wettelic te stellene de Reste van zijnen
goede ten broucke zo tzelue ghestaen ende ghelegghen es metten
huusen boomen ende anderen catheylen daer vp staende met
Ghelijcke belofte van tzelue niet voordere te moghen alienerene
belastene nochte vercoopene dan metten zeluen Lasten van
Indempniteyte ende garante van hem coopere de voorn. ghe-
cochte partijen van Lande ende meersschen Inder manieren
voorscreuen te doen ende laten ghebruuckene jnder eeuwicheyt
jeghens elcken. Daer jnne ooc verbinden(de) de zelue ver-
coopere zijnen persoon ende al zijn goet zo wel tgene present
als ooc toeco(m)mende. Ende van ghelijcken de coopere van
zijnen ghecochten goede jn eerven zijnde beloofde tzelue zijn
ghecochte goet jn zekere te stellene voorde quitynghe van-
d(en) voors. anghenomen Renten jn minderynghe van zijnen
coope ende voorts hem ende al tzijne present ende toeco(m)-
mende. Ende zo verre als sheeren coop meer bedraecht dan
tcapitaal van scoopers voorscreuen anghenomen Lasten danof
moet hij coopere, den vercoopere jndempneren ende den
zeluen betalen zonder svercoopers cost. Es voorts besproken
dat jndien naermals de voorscreuen partijen van lande ende
meersschen meerdere ofte mindere beuonden wierden dan
voorseyt es dat zijlieden coopere ende vercoopere danof blijven
onverlet ende elc anderen ghehouden Instant te doene jn ad-

venant vanden coopere. Ende midts den behoorlicken kerckgheboden vand(en) voors. ghecochten partijen ouerleden zuuere ende zonder eeneghe calainghe meer dan bij meester Joos borluudt svercoopers broedere die danof naerderhandt wettelic gherenunchiert heeft zo tzelue bleek bijd(en) verclaers vanden schauteete met scepenen die den zeluen meester Joos o(m)me tachtervolghen van zijnder voors. calainghe wettelic gheintimeert hadden. Ende ooc dat bleeck bijd(en) hantghescrijte van Jan borluut ooc svercoopers broedere vanden Renunciatie van zulcker calainghe van naerhede als hij nu ofte naermaels zoude moghen doen, de welcke Renunciatie de zelue Jan personelic jnde presentie van Scepenen gheaggreeert heeft naert verclaers der acten danof ghexpediert vand(en) iij^{en} february xv^eli. So heeft hem de voornomde Joncheer Franchoyt vanden voors. partijen van Lande bosch ende meersch ende elcken zonderlinghe wettelic onthoot ontgoet ende ontheeft met sprekende monde ende weerpen(den) alleme ten behoue ende prouffijte vand(en) voorn. Willem coopere den welcken hij comparant daer Jnne begheerde ende consenteerde verghift ghegoet ende gheeft te werdene. Ende dien volghende de voorn. Willem coopere te desen ooc mede comparerende ende accepterende de voorgaen(de) vercoopynghe vpdrachten stipulationen ende verbanden zo wasser de zelue Willem ouer hem zijnen hoors ende Naercommers wettelic toeghedaen jnne verghift ghegoet ende gheheeft metten Lasten voorscreuen, Omme tzelue zijn ghecochte goet te moghen ghebruuckene ende possesserene vromene ende ontvromene als te zijnen ghecochten ende wel betaelden goede van weggen mijns voors. heeren ende der kercken voornompt. Met belofte die de vercoopere zijnen voors. coopere bijdesen doende es van hem den voors. coop jnder manieren voorscreuen te garanderene doen ende laten ghebruuckene jnder eeuwichheit jeghens elcken daer jnne metgaders in al tgene bij hem hier vooren belooft ende toegheseydt Specialic jn zekere stellen(de) de Reste van zijnen voorn. goede ten broucke also tzelue ghestaen ende gheleghen es metten huusen boomen ende catheylen daer vp wesende Belast zijnde met twintich sch. gr. tsiaers jn prouffijte van Bertholomeus meyerart als daer vp beset zijnde metgaders zulcken Rechte van bijlevynghe als daer anne scomparants

moedere zoude moghen quereleren ofte heessen zonder co(m)mers. Ende voorts general. vp hem en(de) al tzijne present ende toecomende met belofte van tzelue niet te moghen alierene ofte andersins te belastene dan metten voorscreuen Lasten. Ende ouer dander zijde zo heeft de voornomde Willem coopere voorde quitynghe van zijne anghenomen Renten jn zekere ghestelt toornomde zijn ghecochte goet vanden welken hij alsnu ter eeruen gheco(m)men es en(de) voorts hem en(de) al tzijne present ende toeco(m)mende. Elc vanden voorn. contractanten heurl. ghedeuoteerde partijen van zekere vpbrynghe(n) jn sheeren handen jn fijne van Rechte verzekethede Omme waert bij also dat de vercoopere ende coopere elc zo verre alst hem angaen jn ghebreke waren te vulco(m)mene den voornomden coop metten condicien ende jnder manieren voors. jn dat gheual tzelue ghebreck ofte ghebreken ande voornomde gheden(o)mmeerde zekers de persoonen van hemlieden comparanten ende heurl. ander goet al naerde costume jn ghelijcken gheuseert ende zo zijl. te Rade vinden zullen Consenteren(de) de zelue zekers te bliuen stane toeten ende ende vulco(m)men van al tgene vooren verclaert begheerende de voornomde comparanten jnt onderhaut ende vulco(m)men van al tgene voorscreuen ghecondemneert te zijne. Achtervolghende welken wij Scepenen bouen ghenompt de zelue comparanten ghecondempneert hebben ende condempneren bij desen. Ende o(m)me dieswille dat alle dese voorscreuen zaken ende elc point zonderlynghe ghedaen zijn gheweest met allen den manynghe vonnessen ende anderen solempniteyten van wette diere toe dienden ende behoorden ghedaen te zijne ende dat zij zouden zijn ende bliuen goet vaste ghestandich ende van weerden teeweghe daghen zo hebben wij Bailliu, Schauteete ende Scepen(en) bouenghenompt dese presente letteren van toecomsten elc onder gheseghe met onsen propren zeghele hier an huut hanghende den Tiensten jn sporcle vichtienhondert een ende vijftich.

(get.) J. Clacys.

Oorkonde in het bezit van de heer J. Maertens de Noordhout, huidige bezitter van het Goed ten Broeke. Origineel 65,5 cm. x 65,5.

IV

1622, 3 juni. — Jan van Putthem geeft voor 9 jaar in pacht aan Pieter de Baerdemaeckere fs Bertelmeus een behuiscd pachtgoed, wezende de westzijde van het Goed ten Broeke te Evergem groot 15 bunder tegen een jaarlijkse pachtsom van 32 lb. 13 sch. 4 gr. en 4 steen vlas, de volgende 8 jaar voor dezelfde som en 3 steen vlas of 5 sch. voor elke steen vlas.

Desen onderschreuen daghe zijn vergadert gheweest ten huuse van Jan van putthem, Pieter de baerdemaeckere fs b(er)th(elmeu)s met zijne huusvrouwe en(de) schoonmoeder, alwaerden voornompden baerdemaecker kent wel ende deuchdelick in Loyalen pachte genomen thebben Jgehens den voornomptden putthem, een zijn behuust pachtgoet gheleghen binnen euerghem wesende de westzijde vanden goede ten broucke oost de dreue vanden zeluen goede west tgoet van Jan de dobbeleere, beghinnende van tsheeren straete noort Jeghens den opstal ende dreefken Loopende naerde meersschen vanden wederdeel vanden anderen goede, Voorts volcht desen goede de groote hettynghe commende oost jeghens de buutensinghele metten cleenen hettyncxken daerneffens metten zuut zijde ieghens tvoomompde dreefken. Item noch eene mersch genaempt dmiddelmeersch groot ontrent drijghemeten zoo die nu light ommebracht, oost de duuemeersch, Noort den waterloop oost zeepgracht zuut de bouenschreuen hettynghe, Item noch twee meersschen gheleghen ouer de voornompde zeepgracht vp Sledynghe alle dese voornompden partijen tot nu toe In pachte besit Jan Temmerman, midtsgaders eenen beslotenen bilck met een bilcxkens daerneffens ouer straete commende wten sterfhuuse van Wilent Joncheer Joos van braeckeke, voort commende an tsheeren straete, oost de dreue vanden voornompden Putthem, tsamen groot In zaylant, ettynghe ende maimeersch vijfthien bunderen onbegrepen van welcker groote en(de) leggher hij hueraere hem van als te vreden hout, ende ditte metten conditien bespreken reseruatiën en(de) Limitatiën naervolghende. Eerst zal hem putthem volghen alle Jaere twaelff appellomen, suuer van alle de boomen staende vp thof van deser huerynghe die hij alle Jaere zal v(er)moghen te kiezen tzijnen geliefte, ende wort hij huereere ghehouden

tzelffste freyt tot Ghent sM(eeste)rs huuse te voeren oncost
 den M(eeste)re voorts vermach hij Putthem te doen ofte
 laeten vellen zulcke ende alsoo veele troncheecken alst hem
 belieuen zal, vpdat voompde goet staende en(de) hij
 hueraere es ghehouden de blocken en(de) spaenderen danof
 commende vp dwaeter te nemen ten behoufue van hem Put-
 them ofte zijns actie hebbende zonder vergelt soo hij pachter
 oock ghehouden es alle Jaere dry reysen met waghen ende
 peerden te dienen zijnen M(eester)e haelen ende brenghen
 van Ghendt totten goede en(de) vanden goede tot Ghent,
 behoudens dat tselfst niet en gheschiede jn pachters principalen
 ougst. Item es hij Pachter ghehouden Jaerlicx te Leueren drij-
 hondert leuerbaeren gelijc van zeuen palmen, oft elck hondert
 tot acht schellynghen groo(te)n ter keure vanden M(ees)(ter)e
 omme zijnen wille mede te doene ende huereere moet oock
 leueren alle de theen en(de) banderoen diemen van doen
 hebben zal Int decken vanden huise schuere ende ouenbuer
 vanden zeluen goede, midtgaders den decker dienen oft doen
 dienen tzijnen coste, die zal hem volghen den afval vanden
 houden daecke niet oorboirlick totten wercke, oft onheusie
 stroot, den Pachter is oock ghehouden te planten binnen zijnen
 pacht te weten alle de vijf leste Jaeren tot vijftien leuerbaere
 wulghen poten groene, en(de) texpireren van zijnen pacht
 leuerynghe te doene es oock ghehouden zijne meerstersse te
 leueren het eerste Jaer vier goede steenen vlas vanden besten
 en(de) de resterende Jaeren tot drij stenen Jaerlicx oft vijf
 schellynghen groo(te)n voor elcken steen ter keure vande
 meestersse, den pachter heeft gheenderande recht an eenighe
 opgaende boomen plantsoenen, tzij hert ofte murwe, met bijle
 ofte houmes angaende de Langhe dreue, vpstal ende dreefken
 streckende naer de meersschen achter thuus, bliuen gemeene
 metten andere Pachters gereserueert tverwas van(den) haute
 en(de) canten twelcke den M(eeste)r themwaerts reserueert
 ouer zulck en is hij huereere nieuersel breeder gherecht, dan
 jnde Partijen hier vooren verhaelt, midts hij Putthem de rest
 als Zyngheles, wallen mote schipgracht en(de) andersins them-
 waerts reserueert den huereere en vermach niet meer binnen
 zijnen pacht als ten expireren van dien eenighe houwen van
 haute tzij canten troncken hert ofte Murwe te cappen dan

tzijnen getijdighe oude te weten het eecken tzijnen neghen
 Jaeren, het helsen tsijnen zeuen Jaeren, het Wulghen tzijnen
 vijf ofte vier Jaeren, al up peyne ende verbeurte vanden
 gecapten houte tot profijcte vanden Mr en(de) dat ouder
 beuonden woort es hij pachter ghehouden zijnen stocke te
 verwallen en(de) beede de bilcken te weten den sessen ende
 zeuensten vande straete innewaerts neffens elcanderen gele-
 ghen, moet hij pachter, tzijnen afscheene braeck laten den
 huereere verclaert dit voornompde ghehuert thebben tzijnen
 eyghen proffijte en(de) gebruyck ende niemants el, ouersulcx
 en vermach tzelfste niemant ouer te Laeten ofte voorts ver-
 hueren niet meer jnt particulier als jnt generale den pachter is
 oock ghehouden metten afgaenden pachter ouertecommen an-
 gaende tgone hij zoude mogen pretenderen nopende zijne
 leeninghe, Latynghe Naevette, Labeur als andersins ende zulcx
 hem van rechtsweghe zoude moghen commen zonder dat hij
 Putthem dies angaende te moeyen heeft, den afgaenden Pach-
 ter vermach zijne huusynghen bij hem daer op thof ge-
 maect te weeren, Nemaer hij hueraere heeft begheert vermach
 dien angaende met hem te accorderen dyncket hem goet die
 den Mr zooverre hem angaet niet anne en draecht, es ghehou-
 den zijnen Jaerlicxschen pacht te betaelen tsM(eester)s be-
 liefte, Moet hij Pachter oock tzelfste goet bevrijen van straet
 berijdinghe waterloop ruymen en(de) alle andere reerale Lasten
 diemen ten Lasten an dien zoude moghen heesschen gherese-
 rueert dheerlicke rente die den Mr alleene tzijnen Lasten neemt.
 den huereere es oock ghehouden te betaelen oncost den Mr
 de somme van twee ponden groo(te) ten daghe van het an-
 ueerden vande voorwaerde en(de) bouen dien de huusvrouwe
 vanden verhuerdere twee dobbelducaeten jn specie en(de) de
 Maerten eenen dobbelen ducaet al oncost en(de) onghemin-
 dert den Jaerlicxschen pacht en(de) dit eenen termijn van
 neghen Jaeren jngaende kerssauont xvjc tweentwintich voor de
 somme van tweendertich ponden derthien schellynghen vier
 groo(te)n tsiaers, zuuers ghelts bouen alle voorgaende bespre-
 ken hiervooren verhaelt. desen iij Junij 1622 ter p(rese)ntie
 van Jan dobbeleere fs lieuins, franchoys Modde, en(de) My
 p(rese)nt als schrijuer Mr Jan teerlynck ons toirconden dat
 siin als bouen Midtgaders p(rese)nt Lieuin de dobbeleere.

Putthem 1622.

Dit is tmerck P(iete)r de baerdemaecker fs b(er)th(el)m(eu)s.

My present Mr Jan teerelynck Jan de dobbelere.

Ick Lieuen de dobbelare.

Dit is tmerck — franchoys Modde.

desen viertienden februari durent ses hondert eenendertich soo heeft pieter de baerdemaker filius bertelmeus andermael herhuert en(de) In Leale pachtte ghenomen Jeghens nu meester andris van putthem sijn beheuyt pachtgoet Ligghende binnen euerghem soo wel lant als maeymes en(de) ettinghe met alle de aude condicien gheen wt ghesteken nochte ghereuert ten ware dat den vernomden van putthem quame ouer te Laten aen Jonckheer sarrels Woiters oft aen Imant el het clijn dreefken met het clijn bilcxken daer neffens co(m)mende wt sterfheuus van wijlent Jonckheer Joos van brakel soo sal hij baerdemaker daer moeten afscheeden miest hem baerdemaker daer af validerende naer aueante van de groote van sijnen pacht met condicie dat hij van nu voerst Jarelyx betalen sal de so(m)me van *veertich ponden* grooten siaers seuuers ghelts bouen allander condicien In sijn Leste veurwaerde vermeldt behaluens dat hij maer Jarelyx en sal gheuen *twee stenen vlas* Inde plaetse van de drij steenen welken pacht In ghaen sal kersauent eenendertich en(de) teerste Jaer van betalinghe vallen en(de) verschijnen sal kersauent tweendertich en(de) alsoo voorst van Jare tot Jare tot expireren van neghen Jaren In kennis der Waerhijet hebben wij dit respectiuelijck onderteeckent ter presentie van franchoys modde datum als bouen. (Handtekeningen of merktekens van Pieter de baerdemaker (m), francois modde (m) And. van Putthem, Pauwels van der mijnsbrughe).

Rijksarchief Gent, fonds Evergem nr 451.

PACHTERS VAN HET GOED TEN BROEKE

a) *Ganse Goed.*

- 1543 : Christoffel Buus fs Joos.
- 1552 : Joos Haddin.

b) *Gesplitst Goed.*

Westzijde :

- 1571 : We Lieven de Bruyckere.
- 1601 : Pieter Beelaert.
- 1614 : Laureins Dhondt.
- 1622 : Pieter de Baerdemackere.
- 1647 : Frans de Jaghere.
- 1708 : Pieter Boelens.
- 1735-1773 : Frans van Kerckvoorde fs Pieter.
- 1773-1775 : Frans van Kerckvoorde fs Frans.
- 1775 : Guillaume Martens.
- 1787 : Jan Temmerman.
- 1798-1810 : Angelus Poelman.
- 1810-1830 : Jacobus Steyaert.
- 1830-1855 : Pieter Frans Claey's.
- 1855-1893 : Serafien Dhooghe, daarna zijn weduwe en kinderen.
- 1893-1909 : Jacob Bernard Boone.
- 1909-1953 : Theofiel Boone.
- 1953- : Maurits Boone.

Oostzijde :

- 1571 : Christoffel Boelens.
- 1601 : Jan van Hyfte.
- 1627 : Marten Dobbelaere.
- 1723 : Jan Temmerman.
- 1726 : Christoffel Verstraete.
- 1738 : Jacques Reingoet.
- 1759 : Jan Cleemput fs Geert.

1775 : Pieter Mestdach.
1785 : Jan Slock.
1793-1810 : Jan Frans Bosschaert.
1810-1840 : Jan Frans Mestdach.
1840-1869 : Bernard Mestdach.
1869-1873 : Jan van Thuyne.
1873-1886 : Leander Staelens.
1886-1907 : Arnold Dierkens.
1907-1937 : Theofiel Van Beneden.
1937- : Gerard Van Beneden.

HET WESSEGEMSE OP AALTER

Over de heerlijkheid van *Wessegem*, die van de Wet-achtige Kamer van Vlaanderen afhing en waarvan de zetel te *Ursel* was, is er reeds meermaals in «Appeltjes» gehandeld geweest door dhr Daniël Verstraete. Ik zal mij hierna hoofdzakelijk beperken tot de enclaves van deze heerlijkheid die op *Aalter* lagen.

Deze heerlijkheid is niet volledig te vereenzelvigen met *Ursel-'t-Gentse*, of Oudburgse deel van *Ursel*. Weliswaar lag het grootste deel van haar gebied binnen dit deel van die gemeente, maar er lag ook veel leen- en rentegrond van die heerlijkheid op *Ursel-'t-Vrije*. Anderdeels lagen er enclaves van het Land van de Woestijne en van *Wulfsberge* op *Ursel-'t-Gentse*, terwijl er aldaar heel wat allodiale grond was.

De wet van *Wessegem* had het bestuur over gans het *Gentse* deel van *Ursel* en dat zal wel de oorzaak zijn waarom dit deel gewoonlijk *Wessegem* geheten werd. (Zie o.m. Gemeentearchief van *Ursel*. *Metinghe Ursel 't Ghentsche of Wesseghem*. 1643).

* * *

Er lagen verscheidene enclaves van de heerlijkheid *Wessegem* op *Aalter*. Het *Wessegemse* aldaar had zijn eigen baljuw en schepenen, die onafhankelijk waren van die van *Ursel*. (Zie, b.v. Land van de Woestijne 29 folio 140).

Maar er zijn nog andere feiten die op een vroegere nauwe betrekking tussen *Wessegem* en *Aalter* wijzen.

De banmolen van het Land van de Woestijne te *Aalter* stond, voor het midden van de 16^e eeuw, op de *Lindeberg*, dat is op de westkant van de straat van de kerk naar het station, ongeveer halfweg. Nadat hij een tijd lang elders ge-

staan had, werd hij in 1757 naar zijn oude plaats teruggebracht. Het perceel waarop de molen stond was eigendom van de heer. Het is echter eigenaardig dat dit perceel ingesloten lag tussen percelen die Wessegems waren. (Deze percelen werden in 1549 verwisseld tegen percelen die het Land van de Woestijne op Wessegem in Ursel liggen had. Zie L. v. d. W. r² 8 in fine).

Het parochie *eueland* (= hooiland), d. i. de gemeenzame weide of dries lag bij deze molen. Het was slechts enkele roeden groot en in 1513 reeds spreekt het kerkarchief van het «verloren euelant an de meulen waerop nu de rosmeulen staet».

Andere onder Wessegem ressorterende grond, samen 12 gemet groot, lag in de nabijheid van de kerk, op de zuidkant van het dorp.

De kerk van Aalter was aan de heer van Wessegem een jaarlijkse rente, *offerpenningen* geheten, verschuldigd. Niets is mij bekend nopens de oorsprong en de reden van deze rente, doch, gezien haar zeer gering bedrag (slechts 6 groten), moet zij tot zeer oude tijden opklimmen. Zij werd betaald door de kerkmeesters en door de pastoor, elk voor de helft. (R. A. Gent, rolrekening nr 287, anno 1533. — Kerkrekeningen 1616 en 1633. In latere rekeningen komt deze rente niet meer voor).

* * *

Dat alles laat vermoeden dat het *grafelijk domein* van Wessegem zich vroeger veel verder uitstreckte dan ons nu bekend is en, onder meer, grote delen van Aalter omvat heeft.

Het domein van Wessegem eveneens mag niet met de heerlijkheid verward worden. Beide zaken waren, uitteraard, nauw verwant, maar het archief van de Rekenkamer te Brussel bevat afzonderlijke rekeningen van het domein en van de baljuws. Het domein werd slechts verkocht zeer lang na dat de heerlijkheid in leenpand gegeven was. Dit laatste gebeurde in 1626 (R.A.G. Staten van Vlaand., nr 4765, fol. 84, 143), terwijl het Koningsgoed te Ursel en het Prinsengoed te Knesselare slechts in 1762 door de Majesteit vervreemd werden (R.A.G. L. v. d. W. 34, fol. 195, - R.A. Brugge, Burg 48, fol. 212).

De heerlijkheid van de Woestijne op Aalter was reeds van voor de 13^e eeuw genomen uit het grafelijk domein. Dit zal, in casu, wel het domein van Wessegem geweest zijn, maar het ware niet korrekt te zeggen dat Woestijne van de «heerlijkheid» Wessegem gesplitst geweest is. Eerst genoemde heerlijkheid, die zich oorspronkelijk op de noordoosthoek van Aalter en op de zuidoosthoek van Knesselare uitstreckte (in de onmiddellijke omgeving van het foncier van Wessegem dus), zal de naam van *Land van de Woestijne* krijgen in 1376, nadat de graaf Lodewijk van Male ze, samen met de parochies Aalter en Knesselare aan zijn bastaardzoon, Lodewijk de Fries, geschonken had.

Een andere bastaardzoon van de graaf, Lodewijk de Haze, kreeg het goed van Wessegem, dat in 1370 aangeslegen geweest was, wegens moord, op Gerard de Moor, ridder. (Vredius, II, 257). De Haze sneuvelde in de slag van Nicopolis tegen de Bulgaren in 1396. Zijn bastaardbroeder, Victor van Vlaanderen, volgde hem op in het bezit van Wessegem. (Vredius, II, 284, 285. Arch. Nord, B 1921). Victor van Vlaanderen overleed in 1430. (Arch. Keure Gent, 1429-1430). Het domein van Wessegem blijkt toen teruggekeerd te zijn naar het domein, want er bestaan zowel domein- als baljuwsrekeningen van 1431 af.

De leden van het geslacht van Vlaanderen, die heren waren van het Land van de Woestijne hebben verbleven op het «huus ter Woestijne» (het tegenwoordige Woestijnegood), totdat Lodewijk van Vlaanderen, ridder, in 1546 een ander «huus» inrichtte niet ver van de kerk van Aalter. (Dit laatste huis werd in 1590 door de Vrijbuiters verbrand en niet meer herbouwd).

Men kan zich terecht afvragen of de leden van het geslacht van Vlaanderen die eigenaars waren van het domein van Wessegem ook niet op het «huus ter Woestijn» gewoond hebben. In de oude kerk van Aalter, die eveneens in 1590 verbrand werd, was er een «venster» ter gedachtenis aan de heer van Erpe. Margareta van Vlaanderen († 1506), kleindochter van Victor van Vlaanderen was gehuwd geweest met Adriaan Schoutheete van Zuylen, heer van Erpe. (Hist. de la maison de Schoutheete, door ridder de Schoutheete de Ter-

varent). — Men vond daar bovendien «vensters» van «die van Liedekerke», van «Liedekerke allié de Craene» en van «Janne van Rasseghem, vrou van Lens en van Liedekerke». Dat zijn allemaal namen die men terugvindt in de verwantschap van Victor van Vlaanderen, maar die met Aalter en het Land van de Woestijne geen uitstaans hebben. (Epitaphes et monuments des églises de Flandre, etc., uitgave de Béthune, 1900).

* * *

Behalve de reeds vermelde, lagen er nog andere enclaves van de heerlijkheid Wessegem op Aalter, namelijk op Oostmolen, bij de Klodzak, op de Pietendries in de Molenakker, op de Doorn t'einden de Weststraat en bij het goed ter Venne. In totaal 25 gemet groot.

Eveneens bij het goed ter Venne lag de heerlijkheid *Venakker*, die een leen van de heerlijkheid Wessegem was. (Het goed ter Venne zelf lag onder Woestijne.) Het foncier van Venakker was slechts 24 gemet groot, (R.A.G., Ursel 656), maar in het landboek van Aalter vindt men maar 16 gemet, of ongeveer 7 hectaren. De heerlijkheid vermocht een baljuw en zeven schepenen om wet te doen in civiele zaken; zij vermocht verder tol, vondst en de boete tot 3 pond parisis. Zij had een inkomen van heerlijke renten groot 46 schellingen parisis. Bij gebrek aan een renteboek dat bewaard bleef is het niet mogelijk al de percelen te vereenzelvigen waarop die rente lag.

Het leenboek van Wessegem zegt dat dit leen lag in een «eeghenooode daer ment eertyts hiet Winenacker», maar het is klaar dat de naam Venakker duidt op de veen- en moerasachtige grond aldaar.

Het foncier van de heerlijkheid Venakker is altijd bloot zaailand geweest en het werd samen gebruikt met de hofstede die het foncier van de heerlijkheid ter Walle was. Deze laatste heerlijkheid was echter een leen van het Land van de Woestijne.

Nochtans hebben beide heerlijkheden, voor zover wij het kunnen achterhalen, steeds dezelfde heren gehad en dezelfde personen waren baljuw of schepenen, en van Walle en van Venakker.

Hier volgen de namen van de bekende *heren* van Walle en van Venakker.

- 1542 - Willem van Lake.
- 1557 - Joos van Lake, filius Willems, per mortem patris.
- ? - Lieven de Croocq, by coope ten decrete.
- ? - Jacob Cortewyle, by overneminghe. Deze was ook heer van ter Laken op Aalter en hoogbaljuw van het Land van de Woestijne.
- 1586 - Joncvr. Catharina Puessins, weduwe van jor Jacob Cortewyle.
- 1591 - Jor Jan van Havere, filius dheer Frans, by coope.
- 1623 - Jor Frederik Nieulant, by coope.
- 1649 - Jor Frans Nieulant, bij gifte van zijn vader, wiens tweede zoon hij was.
- 1700 - Jor Frederik-Pieter Nieulant, heer van Ruddervoorde, Walle en Venakker, na de dood van zijn vader. Hij kreeg de heerlijkheid van Ruddervoorde, gezegd Koudebroek van zijn moederlijke oom Jan Wouters. Hij was heer van de prochie Ruddervoorde, van de heerlijkheid van Hertsberge en van die van Gentbrugge op Ruddervoorde. Hij overleed te Gent in 1735 en werd in het hoogkoor van de kerk te Aalter begraven. (De tegenwoordige hofstede ter Walle was immers het buitengoed van de Nieulants).
- 1727 - Francisca-Petronilla Nieulant, dochter van Hubert-Frans, burggraaf van Nieulant en Pottelsberghe, broeder van Frederik-Pieter. Zij kreeg Walle en Venakker van haar oom, met last fideicommissaire in 1727. Zij was de echtgenote van Jor Petrus-Joannes Nieulant Voorderhove. Proces nopens de feodale goederen rees tussen deze laatste (ondertussen burggraaf van Nieulant en Pottelberghe ge-

worden, *causa uxoris*) en vrouw Eleonora-Francisca Nieulant, douairière van Jor Cornelius Sandelin. Zij was de zuster van voornoemden Jor Frederik-Pieter Nieulant. Een overeenkomst werd gemaakt en in

- — 1736 werd Eleonora-Francisca Nieulant, douairière van Jor Cornelius Arnoldus Sandelin, in zijn leven heer van ten Hulle te Gent, vrouw van Walle en van Venakker, dat zij in 1737 verhief.
- — 1764 - Jor Cornelius-Frans Sandelin, heer van ten Hulle, bij successie van zijn moeder.
- — 1766 - Vrouw Justine-Petronella Sandelin, douairiere van Jor Louis-Jacques van Crombrugghe, heer van Loovelde, als hoir feodaal van de voorgaande hare zuster.
- — 1787 - Jor Emmanuel-Charles van Hoobrouck, heer van Asper en Zingem verheft Walle en Venakker op het hoofd van zijn vrouw, Eleonora-Francisca, barones van Schiffer, haar toekomende bij het overlijden van de douairiere van Loovelde.
- — 1789 - Jor Hubert-Frans van Hoobrouck, oudste zoon van de hovenstaanden, bij gifte van zijn moeder, in faveur van zijn aanstaande huwelijk met Sofia-Teresia van der Bruggen, filia Jor Frans-Jan, heer van La Douve.
Dit was de laatste heer.

De tegenwoordige eigenaar van het oude foncier van Venakker, alsmede van het goed ter Venne, is de heer Prosper van Damme-Lestienne, gemeentesekretaris te Oedelem.

A. VERHOUSTRAETE

UIT EEN OUD RENTEBOEK

HOE DE HEER GOET ANVEERDEN ZAL IN ACHT MANIEREN

Man ofte wyf ofte jonghe lieden *sterfvende by desperatie*, tgoet compt den heere, ten waere by poorterye daer privilegie waere ter contrarie.

Ten IIe zal den heere anveerden peerden, coyen, stieren ofte andere dieren die eenich persoon of personen ter doot brochten.

Ten IIIe zal den heere anveerden *stragiers goet*, ghelyc stomme beesten, peerden, coyen, stieren, calvers ende andere beesten die ontvluucht zyn van huerl. woonste, zonder ghevolcht te zyne van yemant die men van rechtsweghe daeran recht vermeent, nochtans zal den selv. heere in sommige plaatsen schuldich zyn te doene een kerchghebot ende ten naesten dynghedaeghe tgoet afwinnen by justitie.

Ten vierden zal deelen *bastaert goet* van vaderlycke zyde tenzy dat by privilegie van de stede poorters zynde den contrarie useerde ende dat moederlycke zyde by privilegie tgoet gheheel wechdroech.

Item daer een sterfhuys ghevalt dat den naesten bestaende niet en bestaet den deerden vierden ofte vyffden, soo zal men dat goet deelen in vier quartieren, te wetene : van de vaderlycke zyde ende moederlycke zyde van svaders vaderlycke zyde ende de moeders moederlycke zyde ende soo wat quartier ongheheescht bleve, den heere zal dat anveerden voor *lagane goet*.

Item den heere es meughende alle *ghesleten goet* te anveerden daer hy dat vindt onder de landen van zyn roede ende jurisdictie.

Item den heere es gherecht in sterfhuusen gheabandonneert by vreesse dat de aeldinghers ofte hoirs uutsien tgoet te anveerden by dat de schulden zouden tgoet verwassen ende als dat ghebeurt zal den heere dat goet anveerden by justitie als hoeft om elcke schuldenaere te betaelen naer qualiteyt van schuldt ende advenant van goede, ende mits datter blyft zal den heere hebben metghaeters ontfuende zyn redelycken salaris ende dat dit goet es ghereputeert van *gheabandonneert goet*.

Item soo waer een persoon vliet uut vreesse van schuldenaers, den heere zal tgoet anveerden mits dat de schuldenaers heml. niet en Moghen berechten ende dat goet vercoopen ten oirboore van de schuldenaers ende gheven elck naer qualiteyt van de schult, behoudens zyn salaris ende isser rente blyft den heere ende dit eetmen *vlucht goet*.

(Renteboek van Poeke de anno 1532. Rijksarchief Gent, fonds Preud'homme d'Hailly, nr 499).

A. VERHOUSTRAËTE

DE ONTWIKKELING VAN DE LANDELIJKE POST TE NEVELE

1. De Bode

Te Nevele, zoals trouwens ook elders, was er voor tweehonderd jaar een bode, ook snel- ren- of paardebode genoemd. Deze man bracht al de brieven en stukken van bestuurlijke aard naar Gent.

In 1730 was Joannes Claeijs de landelijke bode te Nevele, opgevolgd door zijn zoon Jacobus Claeijs in 1794, welke bekend staat als «bode van de lande van Nevel op de Stad Gent, voor alle post ende brieven ende plakaten bij hem ten dienste gebracht ende besteld.» Zijn wedde bedroeg 1 pond 10 schelling, welke vergroot werd met 17 pond voor alle ordinaire dienst. ⁽¹⁾.

In 1800 wordt Pieter Van Hersele gemeentelijke bode met een wedde van 1 pond en 10 schelling vergroot met 17 pond en 10 schelling voor bijkomende posten. ⁽²⁾.

Al de poststukken werden naar Gent overgebracht te paard. Hiervoor werden ze opgeborgen in een lederen zak welke aan het zadel van het paard hing. Deze bergplaats noemde men «de male».

Jacobus Verleye werd paardebode op Gent den 14 september 1822 en ontving een jaarwedde van 37 gulden. ⁽³⁾. In 1827 was de bijverdienste van de bode zo gestegen, uit hoofde van allerlei brieven welke hij medenam voor private personen

(1) Nevele, G.A. Rekeningen blz. 80, 1793.

(2) Nevele, G.A. Rekeningen blz. 80, 1800.

(3) Register der gemeenteraadszitting van 11 september 1822.

aan 6 cent per stuk, dat het gemeentemagisstraat de wedde verminderde met 12 gulden, zodat zijn jaarlijkse verdienste nog 24 gulden bedroeg. ⁽⁴⁾. Deze som werd in 1830 nogmaals verminderd zodat ze nog 12 gulden groot was. ⁽⁵⁾.

Het was de zelfde Jacobus Verleije welke met de speciale «depeche» naar Gent snelde en er op bevel van de burge-meester van Nevele, de tussenkomst vroeg van de gewapende brandweer van Gent om de onlusten welke te Nevele uitbra-ken, ter gelegenheid van de oprichting van de eerste vrijboom, te komen beteugelen. ⁽⁶⁾.

Den 19 september werd de jaarwedde voer de bode uit de begroting geschrapt ; «uit oorzaak dat de gemeente geen voordeel meer heeft». ⁽⁷⁾.

Jacobus blijft nochtans privaat bode en liet zich nu voor post brieven, stukken, enz. per stuk vergoeden. Nochtans en-kele jaren later had dit ook afgedaan, vermits Nevele nu in 's lands postdienst werd ingeschakeld.

II. De Postdienst

De gemeent Nevele werd bij de inrichting van de post-dienst afhankelijk van het postkantoor Deinze in 1836. Dit postkantoor welke 19 omliggende gemeenten bediende had daarvoor 6 briefdragers. Een hiervan was aangewezen voor ronde zes, waarbij Nevele, Meigem en Poesele behoorde. De briefdrager Jacobus Van Hove, kwam om de twee dagen de brieven te Nevele bezorgen en ook afhalen. ⁽⁸⁾.

Met deze regeling was het plaatselijk bestuur echter niet tevreden. In een schrijven van 16 september 1837 maakt het gemeentebestuur de overheid opmerkzaam op een toestand welke dringend zou moeten veranderen. Ze wezen er op dat het brievenport te Nevele hetzelfde is als te Deinze : daar gebeurt de lichting dagelijks en hier te Nevele slechts om de

(4) Register der gemeenteraadszitting van 14 september 1827.

(5) Register der gemeenteraadszitting van 14 september 1830.

(6) Zie jaarboek nr. 7 «Appeltjes van het Meetjesland». De burgerwacht van Nevele, gedurende de omwentelingsjaren van 1830-1831.

(7) Register der beraadslaging 19 september 1833.

(8) Postmuseum Med. nr. 247.

twee dagen. Deze toestand, aldus de overheid, is zeker niet duldbaar door het feit dat Nevele een kantonhoofdplaats is en er vele zakenlieden verblijven. Ze doen verder beroep op het gezond verstand en vragen zonder omwegen een plaatselijk postkantoor. ⁽⁹⁾. In 1841 werd in deze toestand verholpen en werden nu ook dagelijks brieven te Nevele besteld. De uitreiking begon onmiddellijk na de doortocht van de postkoets, Rijsel-Antwerpen, welke liep over Moeskroen, Petegem en Gent. ⁽¹⁰⁾.

Volgens een dienstregeling van 1 april 1850, na de reorganisatie van de landelijke postdiensten, moesten de bestellers te 16 uur terug zijn op het kantoor Deinze. Op hun terugweg dienden ze alle brievenbussen te lichten in de verschillende gemeenten. Op 28 maart werd de Nevelaar B. E. Dobbels als besteller op ronde zes benoemd. Deze briefdrager moest iedere morgen te voet naar het kantoor Deinze en moest er dus ook 's avonds terug zijn. De man gebruikte meermaals de hondenkar als verplaatsingsmiddel op deze lange weg, terwijl zijn trouwe hond menig brief aan huis bracht.

Dit alles bleef zo tot einde 1851. Toen werd er aan het spoorwegstation te Hansbeke een spoorwegpostkantoor gehecht. Van toen af werd de briefwisseling voor Nevele, Poesele en Meigem door dit kantoor uitgereikt. Een tweede briefdrager B. Sergeant werd de 28 maart 1856 benoemd, gevolgd door E. Rombout de 26 oktober 1861. ⁽¹¹⁾.

De 3 januari 1862 richt de gemeenteoverheid terug een brief aan de heer Minister, om toch een plaatselijk postkantoor te verkrijgen, en de gemeenten Vosselare, Meigem, en Poesele in een zelfde kring te brengen. Ook zou dit kantoor kunnen bediend worden bij middel van een postmaal op het station van Landegem. ⁽¹²⁾.

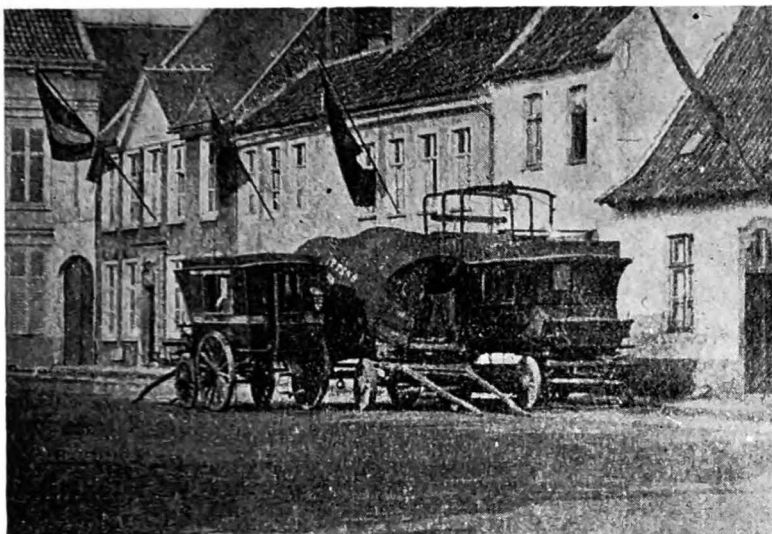
Einde december 1862 verkreeg Nevele een kleine voldoening. De heer Minister van Openbare Werken gaf bij besluit van 4 december 1862, 5^e afdeling no 11863, een mach-

(9) Register der beraadslaging 16 september 1837.

(10) Postmuseum Med. nr. 2-47.

(11) Nevele G.A. Bevolking 1865.

(12) Register der beraadslaging 3 januari 1862.

De postmaal in 1900 op de Markt te Nevele.

tiging een relais in te richten met de postmaal op het station van Landegem en dit drie maal per week. Doch de concessie sprak enkel van reizigers. ⁽¹³⁾. Op 3 junari 1863 volgde terug een schrijven van de gemeente nopens het plaatselijk postkantoor. Dit schrijven omvat een hele verklaring over het feit dat Nevele 3452 inwoners telt, het nochtans verstoken blijft van een vast kantoor, waardoor alle handeldrijvenden zeer benadeligd worden. ⁽¹⁴⁾.

Eindelijk in 1865 werd er tenvolle voldoening gegeven en werd te Nevele een distributiekantoor opgericht welke in werking kwam op 30 juni 1865 met als datumstempel no 274. ⁽¹⁵⁾. De postzakken welke te Landegem en Deinze aankwamen werden naar Nevele overgebracht per postkoets, terplaats diligentie, maleposte of char-à-banc genoemd. ⁽¹⁶⁾. Als eerste postmeester werd August Faut, geboortig van Ursel, aangesteld. Het bureel was ten zijne huize gevestigd in de Langemunt,

(13) Korrespondentie jaar 1862.

(14) Register der beraadslaging 3 januari 1863.

(15) Postmuseum Med. nr. 224.

(16) Zie jaarboek nr. 8 «Appeltjes van het Meetjesland», De Malepostdienst te Nevele tussen de jaren 1865 en 1914.

no 12. Ditzelfde distributiekantoor werd in 1869 omvormd in een ontvangerij van 6^e klas, om op 1 juli 1876, bij algemene maatregel wat betreft de ontvangerijen van deze klas, in een onderontvangerij te worden omgezet. De kontrole over de boekhouding berust bij de ontvanger van het kantoor Deinze. (17).

Dit toezicht ging over in handen van het hoofd van het postkantoor Gent Station in 1877.

In 1885 werd Nevele gerangschikt in onderontvangerij 1^e klas. Van af 1891 werd dit kantoor overgebracht naar de Langemunt no 35. In 1911 de 28 januari komt voor het eerst de briefwisseling voor Nevele rechtstreeks aan en dit met de nieuwe verbinding door de buurtspoorwegen verwezenlijkt met stoomtractie. (18). Terzelfdertijd wordt het toezicht over het kantoor Nevele uitgeoefend door de ontvanger van Gent 6. In 1914 werd het kantoor Nevele verheven tot rang van ontvangerij van 3^e klas. Terwijl in 1937 het bureel overgebracht werd naar de Kortemunt no 3 en tenslotte in 1943 overgebracht werd naar een nieuw gebouw terug gevestigd in de Langemunt no 4. Toen bevatte het kantoor Nevele de uitreiking in de gemeenten Vosselare, Meigem en Poesele verdeeld over 6 ronden met 1268 woningen. (19).

In 1958 werd het kantoor verheven tot ontvangerij 2^e klas en werden de kantoren Lotenhulle en Bachte-Maria-Leerne met Nevele samen gevoegd. Verder werd het gemotoriseerd met 6 auto's en 2 bromfietsen, terwijl de gemeenten Nevele, Vosselare, St-Martens-Leerne, Bachte-Maria-Leerne, Meigem, Poesele en Lotenhulle bediend worden, verdeeld over 10 ronden met te samen 2485 woningen. Zo evolueerde de dienst van de paardebode tot een inrichting welke we op onze huidige dag, maar al te best naar waarde weten te schatten.

Lijst der Postontvangers van het kantoor Nevele :

1. Faut August, van 30 juni 1865 tot 30 juli 1867. (20).
2. Meijers Pierre Alfons, van 30 juli 1867 tot 16 oktober 1867.

(17) Postmuseum Med. nr. 224.

(18) Nationale Maatschappij der buurtspoorwegen nr. 5311-1.

(19) Mededeling de H. Postontvanger Lefever. Kantoor Nevele.

(20) Gemeente Nevele G.A. Bevolkingsregister blz. 34, 1866.

3. Van der Cruijssen Jan Frans, van 16 oktober 1867 tot 19 februari 1878.
4. Meganck Honoré, van 19 februari 1878 tot 25 juli 1891.
5. Dossche Kamiel, van 25 juli 1891 tot 9 juli 1914.
6. Meulemans M. E., van 9 juli 1914 tot 27 mei 1920. ⁽²¹⁾.
7. Balens J. B. J., van 7 juni 1920 tot 31 augustus 1944.
8. Loones M. R. J. C., van 12 oktober 1944 tot 15 mei 1948.
9. Lefever B. A., van 25 februari 1949 tot 28 januari 1959.

A. JANSSENS

(21) Postmuseum Med. nr. 231.

En de Kadastrale plannen van Popp voor Nevele.
Foto naar een oude opname van 1900.

ROMEINSE HEIRWEGEN IN HET MEETJESLAND

Daar in het gebied dat thans tot het Meetjesland behoort, bij ons weten, nog maar zeer weinig opgravingen werden verricht, die iets aan het licht brachten omtrent het verblijf der Romeinen in deze streek, is deze bijdrage noodzakelijkerwijze gebaseerd op gegevens en inlichtingen van latere datum en voor een overgroot deel, ten minste wat de besluiten betreft, op deductie. Van tastbare gronden is er dus vooralsnog geen spraak en het ligt helemaal binnen onze verwachtingen dat eventuele latere opgravingen of ontdekkingen wijzigingen zullen brengen aan de hier getrokken conclusies.

* * *

Tot nog toe werd algemeen aanvaard dat het Meetjesland door de Romeinen om velerlei redenen was gemeden. Men steunde daarbij op het feit dat nog geen vondsten uit de romeinse periode waren bovengehaald, terwijl men de dichte bossen en de moerassige toestand van de bodem als een onoverkomelijke hinderpaal voor kolonisatie aanzag. We zullen graag toegeven dat hier vermoedelijk geen uitgestrekte nederzettingen werden gesticht en dat de dun gezaaide bevolking wel niet veel contact zal gehad hebben met de veroveraars, maar dat het Meetjesland een witte vlek was op de kaarten van die tijd, willen we nu toch ook weer niet als boter op ons brood aanvaarden.

Diverse bronnen en gegevens laten ons inderdaad veronderstellen dat minstens twee romeinse heirwegen, van betrekkelijk belang, het grondgebied van het Meetjesland moeten doorkruist hebben of de onmiddellijke omgeving er van beroerden. Een eerste weg zou, volgens het thans bereikte stadium van onze kennis, van Bavai over Gent naar Boekhoute

geleid hebben ⁽¹⁾ terwijl een tweede Aardenburg moet verbonden hebben met Biervliet in oostelijke richting en wellicht met Oudenburg naar het westen toe. ⁽²⁾. Dat deze beide wegen slagaders zijn geweest van het overigens, naar onze begrippen, niet drukke romeinse verkeer, zullen we niet beweren, want eerder dienen ze tot de diverticula of tweederangswegen, met een nochtans wel bepaald doel, gerekend.

VAN BAVAI OVER GENT
NAAR BOEKHOUTE OF BIERVLIET

Alleen het laatste traject van deze weg, die volgens de literaire bronnen deze richting zou gevolgd hebben, interesseert ons. Tot nog toe wordt algemeen aangenomen dat die baan van Gent tot Boekhoute doorliep. Er is echter geen enkele duidelijke aanwijzing dat dit dorp het eindpunt van deze heirweg was. Onze kennis daaromtrent schijnt zich te beperken tot het feit dat van Gent uit die baan in noordelijke richting liep zonder meer. Daar nu alleen de huidige staatsbaan over Ertvelde daarvoor in aanmerking komt en deze niet verder dan Boekhoute loopt is men wellicht tot een dergelijke conclusie gekomen.

Overigens zijn er wel indicaties dat de vroegere romeinse heirweg dit traject zou gevolgd hebben zoals onder meer blijkt uit de steevaste vermelding «Ghendsche heirwech» die in documenten vanaf de vijftiende eeuw regelmatig voorkomt. Een andere aanduiding moet wellicht worden gezocht in het feit dat het wegdek van deze baan zeer vroeg verhard was en reeds in 1373 aanspraak kon maken op de benaming «caellseide ⁽³⁾ of «caulsye».

(1) Zie daaromtrent : *Alg. Gesch. der Nederlanden*, deel I, p. 146 en J. Maertens in *Bulletijn van de Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde van Gent*, deel 25 (1927). Ten slotte bevestigt prof. H. Van de Weerd, in «Inleiding tot de Gallo-romeinse archeologie der Nederlanden», Antw. 1944 - pag. 28.

(2) J. Mertens : *Oudenburg en de Vlaamse kustvlakte tijdens de romeinse periode*, *Biekorf*, 59^e jaarg. p. 322 e.v.

(3) *Rijksarchief Gent : Fonds Oosteeklo* nr. 1. Ook prof. Van de Weerd, op. cit. p. 23.

Over de uiteindelijke richting of het eindpunt van de weg wordt echter met geen woord gerept. Vandaar dat het dan ook een twistpunt vormt, overigens alleen op lokaal plan, indien deze heerweg alleen tot Boekhoute liep, of, zoals wel eens wordt aangenomen, Biervliet in die functie moet worden gezien.

Bij een onderzoek van beide mogelijkheden spreken enkele factoren in het voordeel van eerstgenoemde gemeente. Zo is er eerst en vooral de onbetwistbare oudheid van het dorp, dat reeds in de 10^e eeuw wordt vermeld en toen reeds een kerk bezat. Er is het feit dat Boekhoute aanvankelijk wel de belangrijkste lokaliteit van de Vier Ambachten moet geweest zijn, die echter door een reeks overstromingen werd geteisterd ⁽⁴⁾ en van dan af voor goed naar de achtergrond werd gedrongen. Bovendien wordt wel eens opgeworpen dat de ronde terp of vluchtheuvel waarop de dorpskom van Boekhoute is gebouwd, uit de tijd van de romeinse overheersing zou stammen. Er is echter geen enkel archeologisch bewijs dat ons daaromtrent zekerheid verschaft, terwijl het evenzeer mogelijk is dat deze terp slechts werd opgeworpen als verweer tegen de Duinkerke II transgressie die na de romeinse periode heeft plaats gehad.

Alhoewel de veelvuldige wijzigingen, welke het landschap ten noorden van Boekhoute heeft ondergaan, ten gevolge van gewilde of natuurlijke overstromingen, ongetwijfeld een moeilijkheid betekenen om te willen bewijzen dat Biervliet even veel recht heeft als Boekhoute, zijn er anderzijds toch ook weer factoren die ons doen overhellen naar deze versie.

Allereerst is er een topografische eigenaardigheid in de loop van de weg Gent-Boekhoute die onwillekeurig de aandacht trekt. Deze baan is inderdaad op een paar punten na vrij rechtlijnig tot aan de wijk Rijken, op het grondgebied van de gemeente Boekhoute, waar zij scherp naar rechts afbuigt en fel kronkelend naar het dorp van Boekhoute toeloopt. Deze verandering van richting valt zeer sterk op terwijl voor het overige nog moet worden opgemerkt dat dit punt van afwijking ongeveer samenvalt met de hoogste vloedlijn die tijdens de

(4) Vooral deze van 1375-76-77 en 1404.

opeenvolgende overstromingen werd bereikt. Redelijkerwijze mag worden verondersteld dat, indien de vroegere romeinse heirweg van hieruit nog verder in noordelijke richting liep, het ter oorzaak van deze watersneden is dat men thans zijn vroegere loop niet meer kan terugvinden, noch ter plaatse, noch op de oudere of recente kaarten.

Vóór de periode der overstromingen was er echter wel een belangrijke baan die van het punt Rijken uit, pal in noordelijke richting liep en vermoedelijk tot aan Biervliet doorgetrokken werd. In de documenten is ze gekend onder twee verschillende benamingen waarvan de oudste de «Cleilantswech» schijnt te zijn. De Potter en Broeckaert halen in hun Geschiedenis van de gemeente Boekhoute de vermelding Cleilantswech aan in het jaar 1312. In de vijftiende eeuw wordt de straat nog genoemd «clauwaerts weghe» en ook «in de wostine van clauwaerds weghe» terwijl een stuk van 1553 letterlijk vermeldt «de straet voor tclooster vande Willeminen wort a' 1553 inde charter van Frans Van de Velde genaemt Cleylants wech ende de geule in St. Jooris polder Cleylant geule...». ⁽⁵⁾. Vermoedelijk dient deze toponiem afgeleid van de persoonsnaam Dirk van Cleilant die destijds heer van Wevelswale was, een nederzetting in de onmiddellijke nabijheid van Biervliet gelegen. ⁽⁶⁾. Weinig later vinden we de weg echter terug onder de benaming «spriorenweghe». Het blijkt inderdaad dat in de 14^e eeuw deze straat eigendom was geworden van de Wilhelmiëten wat wellicht aanleiding gaf tot deze naamsverandering. ⁽⁷⁾. In 1539 lezen we inderdaad «sprioren weghe daer tcrucce van bouchaute preeet anden lantdijsck» ⁽⁸⁾ en in 1635 nog «aende straete diemen noempt spryooren». ⁽⁹⁾. De huidige plaatsnaam «spoor», die onder meer op de stafkaarten voorkomt, moet daar van afgeleid zijn.

(5) Rijksarchief Gent - Fonds St. Margaretha Deinze nr. 3. Vermoedelijk wordt hier bedoeld de kaart van Frans Van de Velde en niet «charter».

(6) Id.

(7) Golschalek : Historische geografie van westelijk Zeeuws-Vlaanderen. Assen, 1955, dl I, pag. 151.

(8) Rijks. Gent - Fonds Nieuwenbosche, nr. 7.

(9) Rijks. Gent - Fonds Boekhoute, nr. 92.

Afgaande op het feit dat tijdens de Middeleeuwen praktisch geen nieuwe wegen werden aangelegd, maar men er zich mee vergenoegde de reeds bestaande te gebruiken bleek er dus wel een weg aanwezig te zijn die Gent verbond met het uiterste noorden van Vlaanderen. Gotschalck beweert zelfs dat deze weg de grens moet uitgemaakt hebben tussen Rijks- en Kroonvlaanderen wat voor het meest noordelijke gedeelte zeer goed mogelijk is, maar wat tevens wijst op de belangrijkheid en oudheid van de baan. ⁽¹⁰⁾.

Zo komen we er dan ook toe de kandidatuur van Biervliet als wegenknooppunt onder het oog te nemen. Wel zijn er ook hier enkele punten die in het nadeel van de vroegere havenstad uitvallen en daaronder in de eerste plaats het totaal ontbreken van archeologisch materiaal uit de periode die ons bezig houdt. Dat mag echter niet onmiddellijk als een negatief resultaat worden aanzien want nog geen enkele poging in die zin werd tot nog toe ondernomen. Anderzijds werd inderdaad nog nooit bevestigd door een letterkundige bron dat Biervliet werkelijk heeft bestaan tijdens de romeinse periode of kan beroep gedaan worden op een romeinse plaatsaanduiding, maar dat kunnen we evenmin voor Oudenburg of Aardenburg waarvan we nochtans zeker zijn dat het destijds belangrijke romeinse nederzettingen waren. Sommigen vermoeden ten slotte dat het vroegere Portus Aepatiacus, een van de romeinse havens die in de Notitia Dignitarum worden vermeld, aan Boekhoutte moet toegewezen worden, ⁽¹¹⁾ waar weinig kans toe is, maar wat overigens uitstekend zou samenvallen met de geografische ligging van Biervliet.

De bijzonderste reden echter waarom door ons wordt aangenomen dat Biervliet het eindpunt van deze romeinse heirweg is geweest, ligt in toponymische en historische gegevens. Uit deze blijkt inderdaad dat tijdens de vroege Middeleeuwen en vooral in de periode voor de overstromingen zeer drukke betrekkingen moeten bestaan hebben tussen Biervliet en Gent. Op toponymisch gebied wordt dat duidelijk uit plaatsnamen die te Biervliet voorkwamen zoals de «Ghendsche wijk».

(10) Gotschalck, op. cit. p. 83.

(11) De Seyn : «Geschiedenis van de Belgische gemeenten» onder Boekhoutte.

Het testament van Nikolaas van Biervliet, klerk van de schepenen van Gent en dagtekenend van 1293 vermeldt een schenking van gronden gelegen «in vico gandensis in Biervliet». (12).

Politiek gezien blijkt dat het magistraat van het stadje tijdens de talrijke onlusten en onderlinge twisten, tussen de steden en de graaf, steeds de zijde van de stad Gent koos en dat het, in geval van betwiste zaken op bestuurlijk of rechterlijk gebied, steeds raad gaat inwinnen bij de schepenbanken van de Arteveldestad.

Ook economisch kan dat aangetoond worden en zo vernemen we onder meer dat Gentse kooplieden graag schepen uit Biervliet charterden voor hun handel op Hull (Eng.). Wanneer in het midden der 13^e eeuw de Vlaamse Hanze van Londen wordt opgericht is Gent daar niet bij aangesloten evenmin als Biervliet, alhoewel omliggende plaatsen als Aardenburg, Oostburg, Uzendijke dat wel zijn. Wanneer Gent ten slotte zijn eigen uitweg naar de zee wil zoeken is het terug in de onmiddellijke nabijheid van Biervliet dat de eerste oplossing wordt gezocht en wordt pas daarna aan de Lieve aandacht geschonken. (13).

Zoals reeds eerder gezegd, dagtekenen deze feiten uit het tijdperk van voor de grote overstromingen zodat mag worden verondersteld dat een directe en oude verbinding moet hebben bestaan tussen de beide agglomeraties. Nadien, op het einde van de 15^e eeuw, wanneer deze weg verdwenen is en Biervliet door zijn afzondering als stad en economisch centrum aan waarde gaat verliezen, worden ook deze betrekkingen verbroken en is er geen spoor meer te bekennen van enige verstandhouding tussen beide.

(12) Gotschalck, p. 86.

(13) Stadsarchief Gent : Rekeningen van de stad, 1369, fol. 15.

«Item scepenen Jan vander zickele, Jan Mayhuus, robbrecht van eecke, Jan uten Love, gillis babbaerd ende met hemlieden Jan oernic vorten *adontedaeche* naer sente andries dach omme te versiene ende ordinerne waer men eene sceepvaerd maken mochte tusschen der nuese ende der stede van ghend van IIII daghen die sy ute waren clx bb.»

Vandaar ook, dat wij menen te mogen besluiten dat niet Boekhoutte maar wel degelijk Biervliet als mogelijk, en zelfs vermoedelijk, eindpunt van deze romeinse heirweg moet worden aanzien.

DE VESTING AARDENBURG

Van deze zeer oude stad weten we met zekerheid dat er een romeinse nederzetting gevestigd was. De heer Van Hinte, lokaal archeoloog heeft een overvloed van materiaal uit de bodem gehaald en door standvastige en volgehouden opgravingen is hij er in gelukt zich een vrij duidelijk beeld te vormen van wat deze agglomeratie moet geweest zijn. Hij is er inderdaad van overtuigd dat Aardenburg tijdens de periode van romeinse overheersing een versterkt kamp is geweest met militair karakter, dat voor wat vorm en doel betreffen een vergelijking kan doorstaan met het onlangs door prof. Mertens opgegraven Oudenburg. ⁽¹⁴⁾.

Aardenburg zou volgens de heer Van Hinte een grens-vesting zijn geweest die niet alleen tot doel had de onmiddellijke omgeving en de daar gevestigde kooplieden te beschermen, maar bovendien de inzijpelingen en aanvallen van vreemde volkstammen moest afweren. Het feit dat de romeinse woonlaag er sporen vertoont van twee verwoestingen door brand, schijnt wel enigszins in die richting te wijzen.

Het druist volledig tegen de methodische en oordeelkundige werkwijze van de Romeinen in dat dergelijke vestingen zo maar in het wilde weg zouden opgericht zijn, terwijl het strategisch en ook economisch niet te verantwoorden is, indien deze punten niet onderling verbonden waren door heirbanen, zodat in geval van nood op vlugge wijze wederzijdse hulp kon geboden worden. Zo komen we dan ook tot de tweede heirweg die een gedeelte van het Meetjesland beroert en waarvan we voorlopig Aardenburg als centrum nemen.

VAN DE KUST NAAR ANTWERPEN

Dat er ook tijdens de romeinse periode reeds een verbinding is geweest tussen de kust en Antwerpen wordt algemeen aanvaard. In zijn werk over de romeinse villa's in België tekent

(14) Zie Bickorf, zoals hierboven.

prof. De Meyer hem zelfs op de bijbehorende kaart. ⁽¹⁵⁾. Hij situeert hem, volgens de trouwens algemeen gangbare opinie, van Brugge uit over de zandachtige kam die langs Maldegem, Eeklo, Lembeke, Wachtebeke, dwars door het Waasland loopt en inderdaad vermelden de toponymische gegevens van al die localiteiten een «antwerpschen heirwech» terwijl het onomstootbaar vaststaat dat hij ook als dusdanig is gebruikt geworden. De rekeningen van het klooster van Oosteeklo vermelden in het begin van de 16^e eeuw jaarlijkse posten waarin wordt medegedeeld dat de kloosterlingen, met de producten die op de gronden van het klooster worden gewonnen of daar vervaardigd, naar de Antwerpse markt gaan. ⁽¹⁶⁾.

In het archief van hetzelfde klooster echter vonden we ook een eenvoudige randnota, die bij ons twijfel deed rijzen omtrent deze zogenaamde romeinse heirweg en die ons na lang zoeken en vergelijken zou leiden tot een gans nieuwe conclusie. De tekst er van luidt als volgt : «...den Brugschen herwirth den welcken aldaer eerst gheleyt is gheweest ten jaere 1488, naer het verdrincken vande landen van Biervliet soo ghenouch ge-verifieert is gheweest bij overlech van seker acte verleent ende uytgegeven bij Jor Louys de Blasere als watergrave ende moormeestere van vlaendren van daten xxx april 1624...». ⁽¹⁷⁾.

Het document waarop deze gegevens worden vermeld is weliswaar van vrij jonge datum en dagtekent van 1664 maar er mag niet uit het oog worden verloren dat de schrijver van dit stuk, in casu een lid van de kloostergemeenschap van Oosteeklo, uitstekend geplaatst was om van deze gebeurlijke wijziging te zijn ingelicht. Bovendien is er voor de 15^e eeuw in documenten of stukken, geen spoor te bekennen van deze baan. Voor geen enkel punt van deze weg kan gewezen worden op een vroegtijdige verharding, zoals dat het geval was met de baan Gent-Biervliet, terwijl het kruispunt van deze met de zogenaamde antwerpse heirweg niet de aanleiding was tot het stichten van een nederzetting, zoals logischer wijze zou mogen verwacht worden.

(15) R. De Meyer : *De Romeinse villa's in België*. Antw. 1937.

(16) R.A. Gent : *Fonds Oosteeklo : Rekeningen*.

(17) Id. nr. 92 : *pachtafte van het jaar 1664*.

Voortgaande op de aanhaling van de kloosterlingen van Oosteeklo moeten we dus aannemen dat de verbinding kust-Antwerpen meer noordelijk gelegen was. Anderzijds beschikken we meer noordelijk over drie nederzettingen : Oudenburg, Aardenburg en Biervliet, waarvan twee met zekerheid als romeins kunnen aangeduid worden en een waarvan de waarschijnlijkheid in de vorige bladzijden werd bewezen. Gaan we bij middel van lat of regel deze drie punten op de kaart verbinden dan blijkt dat deze vrijwel op een rechte lijn liggen wat samenvalt met een der grondprinciepes van de romeinse wegenbouw. Afgezien daarvan blijkt dat de toponymische rijkdom van Aardenburg een vroegere «steenstraat», bevat waarvan prof. Van de Weerd zegt dat het een aanwijzing is voor het bestaan van een vroegere heirweg. We kunnen ze volgen vanuit het centrum en weten dat ze in N.O.-richting liep en dus naar Biervliet toe. ⁽¹⁸⁾. Te Brugge, stad gelegen op de rechtlijnige verbinding tussen Oudenburg en Aardenburg ⁽¹⁹⁾ en dus logischerwijze ontstaan aan een vroegere romeinse heirweg treffen we eveneens een steenstraat die vanuit het centrum meer naar het westen en dus in de richting van het huidige Oudenburg gaat. ⁽²⁰⁾.

Dat ten slotte ook Biervliet hierbij betrokken wordt is volkomen logisch als we aannemen dat de heirweg van Bavai over Gent deze stad aandeed. De nederzetting zou aldus ontstaan zijn aan de kruising van twee wegen.

(18) In een schenkingsoorkonde, dagtekenend van 1298 vernemen we dat hei daarin behandelde stuk grond gelegen is in de parochie St. Kruis, en dus ten O. van Aardenburg, «nordhalf den steendamme»e terwijl op diezelfde plaats in de omlopers van de 16^e eeuw en over een vrij grote afstand in de richting N.W.-Z.O. een «monnikenweg» wordt signaleerd waarover echter niet meer gegevens beschikbaar zijn. Zie Gotschalck, pag. 61 en 75.

(19) Let op de suffix-burg in alle drie de gevallen. Moet ook Biervliet niet afgeleid worden van een zeer oude vorm borg- of burgvliet. Opmerkelijk is dat boven of onder deze lijn praktisch geen — burg — suffixen voorkomen.

(20) In de 14^e eeuw heette de verbindingsweg tussen Aardenburg en Heile (de weg naar Brugge dus) ook «steendamme» terwijl ook de verniel- ding «heerweg steendamme» voorkomt. Zie Gotschalck, p. 61.

De gronden waarop deze theorie is opgebouwd moeten, naar eigen bekentenis, als zeer los worden aanzien, te meer daar het wellicht onmogelijk zal blijken enig archeologisch of geologisch bewijs te vinden in deze streek die eeuwen lang aan de vernielende invloed van het water heeft bloot gestaan en waar van de oorspronkelijke toestand niet het minste onderdeel is overgebleven.

Ten slotte willen we nog even aandacht schenken aan de legenden en de heiligenlevens van St. Elooï, St. Ursmer, St. Willibrord, die volgens prof. Van de Weerd evenzeer aanwijzingen kunnen verstrekken. Het is in dit verband wel opmerkelijk dat de vroegere kerstening in deze streek volgens de legende moet plaats gehad hebben in de dorpen of vlekken die in de onmiddellijke nabijheid van deze weg gelegen waren zoals Aardenburg, Oostburg, Watervliet, enz. Zoals de hierboven aangehaalde geleerde aanvaardt hebben ook deze predikers gebruik gemaakt van de hoofdwegen om de heidenen op te zoeken wat logisch is vermits de vroegste bewoning wellicht langs die verkeersaders was geconcentreerd.

Intussen hebben we echter nog maar een gedeelte van onze weg besproken en dient ook het traject Biervliet-Antwerpen nog onder het oog genomen. We moeten eerlijk bekennen dat deze streek tot nog toe volledig buiten onze belangstelling viel en we de eventuele bewijzen hier liever door meer bevoegden laten verzamelen. Persoonlijk menen we de voorkeur te moeten geven aan het traject Biervliet, Axel, Hulst, Antwerpen waarbij we willen doen opmerken dat ook Hulst onder meer over een Steenstraat beschikt.

Om te eindigen grijpen we ook in dit geval nog eens terug naar de legende en meer bepaald naar de Reinaert sage. Het mag nu wel als vast aanvaard worden dat de omgeving van Hulst de bakermat van de schrijver van dit epos is geweest. Daarbij valt het ons echter op dat hij meerdere malen spreekt over Elmare, klooster dat volledig buiten zijn omgeving ligt maar dat gestaan heeft langs de vermoedelijke heirweg Aardenburg, Biervliet, Hulst, Antwerpen. Is deze reisweg wellicht een verklaring voor het voorkomen van die naam in de sage van Reinaert.

N. KERCKHAERT

BIJDRAGE TOT DE GESCHIEDENIS VAN BELLEM

Bellem is geen van de oudste parochies van de streek. Als in 1242 de bisschop van Doornik dit gewest bereist om de grenzen van verschillende parochies vast te leggen, vernoemt hij niet eens Bellem. De bisschop zegt dat de parochie van Lo eindigt aan de Durme, op een punt waar ook Hansbeke en Zomergem samenkomen, d.i. aan Hanbekeveer. Zijn voorganger, heer Walter van Laethem, gaat de bisschop voort, had reeds de parochies Zomergem en Ursel afgebakend en had «Assent en Menevelt» van hun oude parochies afgescheiden. Wellicht is dit de stichting van de parochie Bellem, die bijgevolg omstreeks 1240 zou plaats gehad hebben.

De plaatsnamen Assent en Menevelt zijn thans onbekend. Ongetwijfeld werden zij, gelijk meest al de andere die in het verslag voorkomen, door de Franssprekende scribenten van de bisschop verwrongen. Menevelt kan misschien het Nereveld zijn; in latere geschriften, zelfs nog in de 18^e eeuw wordt dit veld soms geheten «Meerevelt» «Meirevelt».

Bellem zou gevormd geweest zijn, voor het zuidelijke deel, uit Lotenhulle en voor het noordelijke deel, waarschijnlijk uit Aalter. (Het is kenschetsend dat men nog hedendaags het «Aalterveld» en de «Aaltermeersen» kent, die in de noordoosthoek van de parochie liggen).

In de rekeningen van de baljuw van het Oudburg van Gent komt Bellem reeds voor in het jaar 1291.

Onder *feodaal opzicht* is de parochie in twee duidelijk onderscheiden delen gesplitst door de weg van Aalter naar Hansbeke, Wagebruggestraat geheten op Bellem.

Het deel ten zuiden van die weg (ongeveer 210 ha groot) lag onder twee heerlijkheden, namelijk de westkant onder Schuurvelde en de oostkant onder Schoonberge.

De heerlijkheid van Schuurvelde had haar zetel te Lotenhulle en het foncier ervan was het goed te Schuurvelde, dat even ten zuiden van de grens tussen Bellem en Lotenhulle ligt. Het Bellemse deel van deze heerlijkheid bestond uit niets anders dan veld, vijver en bos. Heden ten dage is dit deel bijna totaal bebost.

Ten noorden van de Wagebruggestraat lagen vijf zeer kleine enclaves van Schuurvelde, o.a. in de Hauen en in de Gavers. Vermeldenswaard is dat de visserij in de Bellembeek, tot aan haar monding in de Hoge Kale (nu de vaart) dicht bij Hansbekeveer, een leen van Schuurvelde was. Deze heerlijkheid, ten andere, had enkele lenen liggen in Hansbeke.

Schoonberge op Bellem was een enclave van de aldus genaamde heerlijkheid op Aalter. Hieronder lag het goed van de Cistercierinnenabdij van Marquette bij Rijsel. Dit was 31 ha groot, waarvan (in de 17^e eeuw) 7 ha bouwland en 7 ha bos; de rest was nog heide. Binnen deze heerlijkheid lagen eveneens het goed te Kromeke en het Klein goed te Kromeke.

Het deel van Bellem gelegen ten noorden van de Wagebruggestraat was van een ander constitutie onder feodaal opzicht.

Dit deel was zodanig doorspekt met percelen die onder het Land van de Woestijne (zetel te Aalter) renteplichtig waren, dat men geneigd zou zijn te zeggen dat gans dit geweest een deel van gezegd land en heerlijkheid was. Niet alleen afzonderlijke percelen, doch ganse hofsteden renteerden onder Woestijne (b.v. het «Groot Goed», alias de «Goedingen», en het «Kerkegoed».) Ook de priesteragie en zelfs het goed van de baron van Bellem waren in dat geval!

Doch de heer van het Land van de Woestijne was, in tegenstelling met Aalter en met Knesselare, alwaar hij tevens heer van die parochies was, geen heer van Bellem. Hij kon dus geen rechten laten gelden op de hem niet renteplichtige gronden; hij bezat evenmin het recht van hoge justitie te Bellem. Dit behoorde aan de Vorst, die tevens heer van Bellem was.

Het is aldus dat men heeft kunnen spreken van het «Vlaendersche» te Bellem.

(Vgl. met Ruiselede, alwaar de heerlijkheid van de Majesteit meestal geheten werd de «heerlijkheid van Vlaanderen».)

* * *

Halfwege de 15^e eeuw overleed de laatste heer van Schuurvelde, zonder erfgenamen achter te laten. Aldus keerde deze heerlijkheid terug naar het domein van de graaf van Vlaanderen en van toen af waren de dorpsheerlijkheid van Bellem en de heerlijkheid van Schuurvelde feitelijk verenigd. Zij hadden dezelfde baljuw ; onder deze treft men verschillende leden van de familie Wyts aan. Deze had een buitengoed dat stond omtrent daar waar later het kasteel van Bellem gekomen is, doch iets meer oostwaarts.

Koning Filips II verkocht in 1577 de heerlijkheden van Bellem en van Schuurvelde aan Mijnheer Karel Rym, die reeds heer van Ekenbeke te Aalter was. Bellem en Schuurvelde werden verenigd tot één heerlijkheid, onder de naam van «parochie en heerlijkheid van Bellem en Schuurvelde».

De verkoop was gebeurd, mits de som van 11.000 pond, om te kunnen voorzien in het onderhoud van het oorlogsvolk dat omwille van de beroerten op de voet was gebracht geweest.

Het verkopen van domaniale heerlijkheden of van domaniale inkomsten was een middel dat de vorsten vaak gebruikten om aan geld te geraken. Andere voorbeelden daarvan, in ons gewest zijn de verkoop

- van de heerlijkheid van Zeveren en van de greffie van de stad Eeklo in de 16^e eeuw ;
- van de heerlijkheden van Ursel en van Lembeke in de 17^e eeuw ;
- van het Prinsengoed te Knesselare en van het Koningsgoed te Ursel in de 18^e eeuw ;
- de onderhandelingen tot gebeurlijke verkoop van de stad Tielt en van de dorpsheerlijkheid van Ruiselede in de 18^e eeuw.

De Rym's, in rechte afstamming, zijn heren van Bellem gebleven tot in 1715, wanneer Maria-Theresia Rym haar vader opvolgde. Zij was gehuwd met Louis-François, prins van Montmorency, eerste kristen baron van Frankrijk, heer van Roeselare, enz... Dezes kleindochter, Louisa-Augusta, prinses de Montmorency, echtgenote van Marie Joseph de Vaudemont, prins van Lorreinen-Elbœuf, was de laatste «Vrouw» van Bellem.

De nieuwe heren van Bellem bezaten aanvankelijk geen goed op deze parochie, tenzij de «Capellekens», 22 gemet groot, gelegen op de grens met Lotenhulle, dat echter een deel was van het oude Schuurvelde.

Rond 1635 kochten zij het buitengoed van de Wyts', dat amper 15 ½ gemet groot was. Kort daarna, omstreeks 1650 bouwden zij hier een kasteel en in 1655 werd Bellem en Schuurvelde tot baronij verheven, nadat Karel Rym II het goed aanzienlijk vergroot had door aankoop, in 1652, van de Bellemvijver (155 gemet). Door toedoen van dezelfde Karel Rym werd de heropbouw van de kerk in 1650 voltooid. (Deze kerk was tijdens de Geuzenberoerten van het einde van de vorige eeuw verwoest geweest).

Voormelde prinses van Montmorency verkocht in 1808 het kasteel en gans het Bellems goed (daarin begrepen de Krompoel) aan Jacob-Lieven van Caneghem, die het in puin gevallen kasteel in 1815 liet herbouwen. (Tot dan toe was de hofstede aan de Krompoel zijn buitenverblijf geweest).

* * *

Zoals reeds gezegd is, had de heer van het Land van de Woestijne een groot aantal renteplichtige gronden op Bellem liggen. Ook het Schoonbergse was een leen van Woestijne. Bovendien had deze heer het recht van visserij in de Leie (d.i. in de vaart) en het recht van tol op die rivier tot aan de Voorput bij Hansbeke-veer.

Wat voornamer was, hij had bovendien het maalrecht binnen de kring van een mijl rond de «mijlstaak» te Oostmolen.

Gans Bellem lag binnen deze kring. Toch had de heer van Bellem, met oorlof van de vorst, in 1630 een molen te

Bellem opgericht. Anderdeels had de heer van Bellem bezittingen op Aalter, waaronder de heerlijkheid van Ekenbeke de voornaamste was.

Die toestand, het kon niet anders, was oorzaak van veel wrijvingen die aanleiding gaven tot processen die tot het on-eindige duurden : de partij die te Gent verloor, voor de Raad in Vlaanderen, ging te Mechelen in beroep bij de Grote Raad. (In het proces nopens de molen was er na honderd jaar nog geen beslissing gevallen !)

Om daaraan te verhelpen gebeurde er in 1747 een trans-aktie tussen de heer van Aalter en die van Bellem en Schuurveld.

Ingevolge daarvan cedeert de eerste aan de tweede alle rechten en preëminenties die hij zoude mogen bezitten binnen Bellem en Schuurveld, terwijl de heer van Bellem en Schuurveld cedeert aan de heer van het Land van de Woestijne de heerlijkheid van Ekenbeke en enkele andere lenen en gronden die hij op Aalter bezat. Alle hangende processen worden ge-doofd, daarin begrepen dat nopens de tussen Aalter en Bellem betwiste gebieden in het Switten en bij de Kielvoort, die gro-tendeels onder de heerlijkheid van de Woeste op Aalter lagen.

Hierdoor kwam de algeheelheid van het grondgebied van de parochie Bellem te liggen onder de heerlijkheid van Bellem en Schuurveld.

Wat later gebeurde er, in ons onbekende omstandigheden nog een andere *grenswijziging* met Aalter en wel ten noorden van de Krompoel. Het Romansveld en het Aalterse deel van Wagemerrie werden aan Bellem toegewezen.

Waarschijnlijk bij het opmaken van het Franse kadaster in 1810 gebeurde er een belangrijke grenswijziging met Zomergem. Gans de Spenhautkouter werd bij Bellem gevoegd, terwijl een veel kleiner gebied van Bellem, in Pauwelsbos, aan Zomergem toegewezen werd.

Vermelden wij nog dat de Capellekens, de Wulfput en de nieuwe vijver van Marquette, die in het landboek van Bellem (1639) staan, insgelijks in dat van Lotenhulle vermeld zijn, doch enkel pro memoria, wijl zij door Bellem belast werden.

* * *

Als kloosterbezittingen werd het goed van de abdij van Marquette (bij Rijsel) reeds vermeld. De abdij van *Sint-Pieters* nevens Gent had op de uiterste noordkant van de parochie 30 gemet eigendom liggen. Het landboek van 1659 vermeldt hier wel een «mote» en het «cloosterhof», maar er kan niet uitgemakt worden of dit goed nog behuisd was of niet.

De *priesteragie* of hofstede van de pastoor was 9 gemet groot (1 gemet : 0,4456 ha) en bestond in 1659, behalve de lochting, uitsluitend uit «Veltbilcken».

Op de noordkant van de vaart, op de westzijde van de Leistraat, bezat de pastorijs het Papenbilkje, groot 236 roeden. Als enig perceel op gans Bellem renteerde deze partij onder de heerlijkheid van *Wessegem* te Ursel. Dat de kerk hier vroeger tijds zou gestaan hebben is een louter verzinsel.

* * *

Op de zuidelijke oever van de vaart (gegraven van 1613 tot 1623) stond een reeks «forten», o.m. aan de Gote, aan het veer van Bellem, op Spildoorn en aan Hansbekeveer. Het voornaamste van al die forten was dat op Spildoorn, dat het groot fort Sint-Filips geheten werd. Later is de hofstede Spildoorn op deze plaats gekomen.

* * *

Onder de grote omwalde *hofsteden* van Bellem (einde van de 16^e eeuw), kunnen vermeld worden :

1. — Het groot pachtgoed van Jacques *de Santa Croce*, in de Goedingen, dat 55 gemet groot was. De heer Jacques Bruneau was eigenaar van dit goed in het midden van de 17^e eeuw. Hij was stichter van een wekelijkse mis in de kerk van Bellem.

2. — Het «Kerkegoed», 77 gemet groot, dicht het dorp en langsheen de noordkant van de dorpsstraat. De gebouwen van deze hofstede werden reeds over veel tientallen jaren gesloopt, maar de wallingen ervan zijn tot over enkele jaren gebleven.

3. — De hofstede aan de Moerstraat, die, vóór het verbreden van de Hoge Kale (huidige vaart), langsheen de oever van deze rivier stond.

Op de zuidkant van de dorpsstraat vond men, behalve de priesteragie, nog vier kleine behuisde hofsteden.

Een daarvan, de meest noordelijke, werd in 1715 eigendom van Joan Dierickx, baljuw van Sint-Pieters neven Gent, die er een «huis van plaisance» van maakte. Dit was de oorsprong van het rond 1830 gebouwde kasteel *Stuivenberge*, dat rond 1935, samen met het park, volledig gesloopt werd.

Een andere, nog bestaande hofstede, *de Rammelare*, dankt haar naam aan mijnheer Maximiliaan Rym, heer van Rammelare te Deinze, broeder van de baron van Bellem, die ze in 1697 gekocht had.

Veel familienamen vinden hun verklaring in een plaatsnaam, doch het omgekeerde is evenzeer waar.

Behalve het voorbeeld van de Rammelare, vermelden wij, onder meer andere, te Bellem : de Zuttershoek, naar een familie de Sutter die hier een hofstede met veel landerijeen had in de 17^e eeuw ;

Oudebotersveld, naar een bekende Aalterse familie uit de 16^e eeuw (Oubotere).

Het meest zuidelijke deel van Bellem, d.i. het deel gelegen te zuiden van de heerweg van Oostmolen naar Hansbeke, is ongeveer 415 ha groot ($\frac{1}{3}$ van gans de gemeente).

In de eerste helft van de 17^e eeuw was dit geweest nog grotendeels *heide en bos*.

(275 ha veld en vijver,

60 ha bos

80 ha bouwland, waarvan echter 30 ha in de dorpskom)

De kerk, de pastorie en het kasteel stonden toen werkelijk aan de rand van de woestijn. Deze was de meest oostelijke uitloper van het grote Bulskampveld, waarvan het gros lag op Wingene, Beernem en het Aaltershoeckje.

Als oasen in die woestijn lagen daar het Pannegoed, het goed te Kromeke en het klein Kromeke, die ieder niet meer dan 10 ha bouwland hadden.

In 1810 was er op het hierboven gezegde deel van Bellem maar 46 ha heide meer, waarvan 16 aan de Krompoel en 30 op Markette.

In 1835, vijftentwintig jaar later, was er aldaar geen heide meer, doch 178 ha bos (driemaal meer dan in de 17^e eeuw). Die toestand is heden ten dage weinig veranderd.

* * *

Op de uiterste zuidoosthoek van Bellem (op Markette) vindt men de oude *heerweg* van Gent naar Brugge. Beide Kromeke-goederen liggen er langs.

Afkomende van Berken te Ursel en leidende naar Aalter-Dries en Knesselare vindt men de Heerstraat, die over een lange afstand de grens vormt tussen Bellem en Ursel. Op sommige oude kaarten staat die weg aangeduid als zijnde een heerweg van Gent naar Brugge. Al is het waar dat alle wegen naar Gent leiden, dan vraagt men zich toch af waarom deze weg tussen Zomergem en Knesselare een geweldige omweg maakt, in plaats van het rechte spoor over Ursel-dorp te volgen. De weg zal ongetwijfeld niet anders geweest zijn dan een gewone heerweg, t.t.z. een straat die aan de heer toebehoorde gelijk men te Bellem nog vindt de Oostmolense heerweg en de heerweg naar Hansbeke of Bellemdreef.

Een brug over de vaart werd in 1773 gelegd, nog voor Aalter, die er maar een kreeg in 1775.

De straat van de brug naar de wijk Altebij — de Leistraat — werd in 1777, door de zorgen van de Staten van Vlaanderen, gekalseid. Er bestond een projekt om die kalseide op de zuidkant van de vaart tot op het dorp te verlengen, langs de Moerstraat. De grond van deze straat is echter van «Kwaden aard»; daarom verzocht en verkreeg de parochie in 1778, van de voogden van de toen minderjarige baronnes van Bellem, de afstand van de Kerkdreef, die als parochieweg, in de plaats van de Moerstraat zou gekalseid worden. Dit gebeurde echter slechts omstreeks 1807.

A. VERHOUSTRÆTE

HET VOLKSONDERWIJS TE ZOMERGEM

Hoever het onderwijs te Zomergem achteruitgaat is bij gebrek aan gegevens onmogelijk aan te duiden. De eerste maal dat daarover iets werd gevonden is in een parochierekening van het jaar 1628 waarin sprake is over een betaling van 5 pond groten aan de onderpastoor voor het «aencoopen vande pryzen voor de kynderen comende naer de Christelycke onderwysinghe». (1). Deze gemeentelijke toelage vinden wij nadien geregeld ieder jaar terug tot 1784. Het oudste onderwijs was dus wel datgene dat door de geestelijkheid werd gegeven aan de kinderen als voorbereiding tot hun Eerste Heilige Communie en wij weten dat dergelijke vorm van onderwijs in elke parochie, en zeker te Zomergem, veel verder terug gaat dan het jaar 1628.

De grootste zorg van de Katholieke Kerk is altijd geweest, haar leden te onderwijzen, en dit niet alleen in de regels van de Christelijke Godsdienst, maar evenzeer in alle takken van de wetenschap. Het is dan ook in de Kerk dat de oorsprong van het volksonderwijs dient gezocht en derhalve mogen wij zijn geschiedenis doen aanvangen met de dag waarop er voor het eerst een pastoor en een kerk zijn gekomen. Deze tijd ligt ongetwijfeld vele eeuwen achter ons en wij kunnen aannemen dat hij deze is waarop het dorp tot stand is gekomen met de kerk, de pastorij en de dorpsheer als begin en middelpunt van alle geestelijke ontwikkeling.

Het oorspronkelijk onderwijs beperkte zich ongetwijfeld tot de voorbereiding van de kinderen tot hun Eerste Communie. Het was dus hoofdzakelijk een godsdienstonderricht.

(1) R.A.G. Zomergem n° 8.

Maar het heeft zich waarschijnlijk niet lang tot dit enkel onderricht beperkt, want vrij vroeg zien we decreten verschijnen waarbij aan de dorpspastoor bevolen wordt zijn toevertrouwde parochianen, zowel volwassenen als kinderen, te onderwijzen in meerdere vakken. Het capitularium van Theodolf, bisschop van Orleans, zette in 800 de dorpspastoors er toe aan in hun parochies openbare scholen op te richten.

In 817 gaf Lodewijk de Vrome aan al de parochie-geestelijken de opdracht in hun pastorij of in de kerk, de kinderen te onderwijzen in de katechismus. ⁽²⁾.

Enkele jaren later werd zelfs bevolen, dat elke priester in zijn parochie een school zou oprichten, waar de kinderen geregeld zouden verzameld worden om in de kristelijke leer onderwezen te worden, maar waar tevens volwassenen zouden leren lezen, schrijven en rekenen. ⁽³⁾.

Ook het concilie van Lateranen in 1715 deed in de plattelandsdorpen veel scholen ontstaan.

Een plakkaat van 19 mei 1570 legde aan de ouders de verplichting op hun kinderen naar de dorpschool te zenden.

Decreten van 1607 en 1618, door Albrecht en Isabella uitgevaardigd, verplichtten het oprichten van dag- en zondagsscholen in elke parochie, om er de arme kinderen kosteloos te onderwijzen. Zelfs werd bepaald dat de jongens en de meisjes in afzonderlijke lokalen zouden verzamelen, terwijl de jongens door een onderwijzer en de meisjes door een onderwijzeres zouden onderwezen worden. De wethouders der parochies moesten een deel van het jaargeld van de leerkrachten en de kosten van huur en onderhoud van de gebouwen helpen betalen.

Twee andere verordeningen, een van 30 juni 1546 en een van 31 augustus 1608, eisten van de leerkrachten een bekwaamheidsattest dat door de pastoor of de deken der kringen werd afgeleverd. De onderwijzer moest op eed bevestigen, geen zedenschendende of goddeloze boeken bij zijn

(2) Leon Lebon : « Histoire de l'Enseignement populaire en Belgique », Brussel 1863 blz. 101 en 102.

(3) Leon Lebon : op. cit. blz. 103.

onderricht te gebruiken en er streng op te waken dat zijn toevertrouwde leerlingen regelmatig naar de mis gingen en al de godsdienstoefeningen devotelijk bijwoonden. De inbreuken op deze verordeningen werden gestraft met een geldboete van 12 tot 24 pond en konden zelfs de uitsluiting of de verbanning van de onderwijzers tot gevolg hebben. (4).

Veel van deze maatregelen ontstonden uit de noodwendigheid van de tijd; wij waren hier immers in de periode dat het Protestantisme en het Calvinisme hun weg hadden gevonden tot in de kleinste plattelandsgemeenten.

Men zal zich wellicht afvragen of ik hier niet te algemeen wordt en enigszins afwijk van mijn onderwerp: het volksonderwijs te Zomergem. Geenszins, want er zijn bewijzen genoeg om aan te tonen dat er te Zomergem een zekere vorm van degelijk volksonderwijs moet bestaan hebben, niet alleen in de jaren rondom de godsdienststrijd, maar lang daarvoor reeds.

Als ik in het parochiaal archief, dat dagteekent van de XVe en XVIe eeuw, documenten aantref, die door de inwoners van Zomergem niet alleen genaamtekend, maar tevens ook opgesteld werden, dan heb ik mij ook afgevraagd waar die eenvoudige mensen het schrijven en rekenen mochten geleerd hebben.

Eigenhandig geschreven rekeningen van metsers, timmerlieden, winkeliers, herbergiers, bakkers en andere stielmannen vond ik in deze archiefstapels menigvuldig terug; kleine, gebrekkige papiertjes, die toch ontegensprekelijk getuigen voor het vroegtijdig bestaan van een degelijk onderwijs in onze gemeente, alhoewel de manier waarop het werd gegeven mij tot hiertoe nog niet duidelijk geworden is. Waarschijnlijk ligt de uitleg hierin, dat de benaming «christelijcke onderwysinghe» een veel bredere betekenis had dan deze die hierdoor algemeen verstaan

(4) Placaeten van Vlaenderen : 19-5-1570, deel II blz. 15 art. XXXV.
26-6-1607, deel II blz. 128 art. XIX.
30-6-1546, deel I blz. 140 ; 31-8-1608,
deel II blz. 126 art. I.
19-5-1570, deel II blz. 15 art. XXXIII.
29-7-1630, deel III blz. 17.

wordt, n.l. de catechismus, die, vroeger evenals nu, door de pastoor aan de kinderen onderwezen werd als voorbereiding tot hun plechtige Heilige Communie. Het was bij de pastoor in de kerk en in de zondagschool dat onze mensen de elementaire begrippen opdeden. De geuzenpreken en antigodsdienstige geschriften, die in massa onder de bevolking werden verspreid, hebben ongetwijfeld een groot aandeel gehad in het onderwijs van onze buitenmensen.

Henri Pirenne, wanneer hij in zijn «Histoire de Belgique» handelt over het volksonderwijs ten lande gedurende de tweede helft der XVIIe en de eerste helft der XVIIIe eeuw, beweert, dat slechts de bizonderste lokaliteiten een school voor meisjes bezaten, terwijl er maar één jongensschool was voor drie gemeenten tezamen. De onderwijzers en onderwijzeressen hadden veelal geen enkele deugdelijke vorming genoten en waren soms zelf maar half geletterd. Hieruit mag men eens temeer besluiten dat het wel bij de pastoor was dat onze voorouders hun kennissen inzake lezen, schrijven en rekenen opdeden. (5).

Wat het volksonderwijs in de XVIIIe eeuw sterk bevorderdelijde waren de toneelverenigingen die vooral in het Vlaamse landgedeelte een ongemene ontwikkeling kenden. Iedere gemeente had haar «Kamer van Rethorica» of «Rederijkerskamer» die de inwoners vergastte op declamaties, treur- en blijspelen. Deze groeperingen stonden onder het beheer van de plaatselijke geestelijkheid en van de wethouders, die hun pogingen behartigden en steunden. Vooral de leeslust werd door het toneel bij de plattelandsbevolking opgewekt en aangemoedigd. Het is dan ook in de XVIIIe eeuw dat de eerste dagbladen in onze dorpen verschenen. Zeer vroeg reeds stuurden sommige begoede families hun kinderen bij particuliere onderwijzers buiten de gemeente. Ignaas Beyaert, zoon van Petrus, griffier van Zomergem volgde les te Rijsel bij Juffrouw Germaine Catteclin, bij wie hij inwoonde. (6). Judocus Versluys, jongeling te Zomergem, ging ter schole bij Abraham de Mey te Eeklo. Hij betaalde hiervoor jaarlijks 14 pond, waarin begrepen waren, de lessen, het onderwijsmateriaal, de logementskosten en de eet

(5) Henri Pirenne : «Histoire de Belgique», Brussel 1920, deel V blz. 305.

(6) R.A.G. Zomergem n° 83.

malen. Zijn zuster Anna-Marie-Rose volgde les bij David De Pauw in dezelfde stad. (7). De wezen van Pieter Versluys, begoede landbouwer te Zomergem lagen pensionaat te Ruiselede. (8).

De eerste maal dat er een schoolmeester te Zomergem genoemd wordt, is in een verslag van het bisschoppelijk bezoek te Zomergem op 11 oktober 1682 waarin gezegd wordt dat Joos De Kesele zich van zijn taak als schoolmeester ten volle kweet. (9). Nadien zullen er enige jaren verlopen vooraleer er over het onderwijs te Zomergem enig licht valt, wat niet wil zeggen dat het niet meer bestond. In 1738 was Norbertus De Kesele, die waarschijnlijk een zoon was van Joos, schoolmeester te Zomergem.

Het volksonderwijs ten lande werd zeer bevorderd onder de regering van Keizerin Maria Thérésia, gravin van Vlaanderen. Het was deze wijze vorstin die op 6 september 1774 een verordening deed uitvaardigen, waarin bepaald werd dat in elke gemeente, en vooral daar waar de kerk ver van het eigenlijke centrum gelegen was, een school moest gebouwd worden. (10). Eigenlijk was deze verordening, strikt genomen, op Zomergem niet van toepassing, aangezien de kerk hier juist in het centrum van de gemeente staat. Nochtans heeft het onderwijs hier vaste voet gekregen, na het verschijnen van deze verordening, want, wanneer op 14 april 1777 het Gouvernement Généraal een onderzoek instelde naar de toestand van het onderwijs in al de parochies onder de kasselrij van de Oudburg van Gent, dan antwoordden de wethouders van Zomergem, dat in «haerlieden parochie geen particuliere onderwysinstellinghen» bestonden, maar dat de parochie daarentegen 5 scholen bezat : een op de Kerkwijk (dorp), een te Beke, een te Meirlare, een te Hoetsel en een te Nekke. Zo brillant was het in die vijf scholen nu wel niet, want, zo schrijft de burgemeester : «de principaelste wetenschap bestaat in het lezen van vlaemsche geprinte boecken aende kinderen.

(7) R.A.G. Zomergem n° 92.

(8) R.A.G. Zomergem n° 93.

(9) R.A.G. Bisschoppelijk archief, B, n° 112, Bisschoppelijk bezoek van 11 oktober 1682.

(10) Leon Lebon : op. cit. blz. 103.

ende de beginsels van het schryven over dat het gaet : sonder datter eenen in staet is van de jonckheyt te onderrichten inde beginsels der fransche taele, ook niet inde cijfferconst, tenzij de cleyne beginsels». (11).

Men mag zich een «school» ten jare 1777 niet verkeerd voorstellen. Zelden was ze meer dan een plaatsje in het reeds te kleine woonhuis van de schoolmeester, een herberglokaal of zelfs maar een boerenschuur. Het «geprinte boeck» waarover de burgemeester het daar net had zal wellicht niets anders geweest zijn dan een geïllustreerd boekje over Gewijde Geschiedenis.

Alles bij elkaar genomen was de toestand van het volksonderwijs te Zomergem op het einde van de XVIIIe eeuw zo onbeholpen als verwaarloosd en weinig beter dan in de grote centra onder de late middeleeuwen.

Van de vijf onderwijzers waarover het gemeentebestuur in zijn antwoord aan het Gouvernement Général spreekt wordt geen enkele bij naam genoemd, maar de staten van goed uit die periode citeren er ons enkele van, o.a. Pieter Coppens op het dorp in 1754, Lievin Boelens te Daelmen in 1760, Judocus Coddens in de Durmstraat (huidige Dekenijstraat) in 1762, C. Heynssens te Stoktevijver in 1763 en Lievin Van Deynse te Beke in 1775. (12).

Eerst in 1790 tref ik de naam van een parochieonderwijzer te Zomergem aan, n.l. Jacobus De Vos. Hij vervulde hier het ambt van «primaire schoolmeester» en ontving vanwege het gemeentebestuur een jaarlijkse vergoeding van 1 pond 9 schellingen en 2 groten, voor het onderwijzen der arme kinderen. Het ambt van onderwijzer was dus een vrij beroep; de onderwijzer gaf betalend onderricht aan de kinderen van begoede families, terwijl het gemeentebestuur of soms de armendis tussenkwamen in het schoolgeld van de arme kinderen. (13).

Alhoewel het ambt van schoolmeester een vrij beroep was mocht nochtans niemand behalve de geestelijken dit ambt uitoefenen zonder daartoe door hogerhand te zijn gemachtigd.

(11) R.A.G. Oudburg n° 131.

(12) R.A.G. Zomergem n° 89 74 91-92 en 96.

(13) R.A.G. Zomergem n° 52 en 380.

Dergelijke toelating werd bekomen bij middel van een bekwaamheidsproef, die door de plaatselijke overheid of door het Gouvernement werd afgenomen. Het gebeurde zelfs dat een toelating om te onderwijzen door de dorpspastoor gegeven werd.

De Fransen hebben veel betrachtingen gedaan om het onderwijs, en vooral het volksonderwijs op een deugdelijke leest te schoeien, doch zonder veel succes. De ene wet na de andere werd nopens het inrichten en herinrichten van het onderwijs uitgevaardigd, waarvan in feite niet veel te recht kwam. Waar de krijgstrom werd geroerd en de penoenen en helmen der soldaten gedurig aanwezig waren kon de beschaving, en zeker het onderwijs maar bitter weinig vooruitgang maken. Kunst, wetenschap en volksonderwijs werden het eerst verwaarloosd.

Eerst werd besloten dat er minstens één school per kanton moest opgericht worden voor de jongens, waarin het onderwijs kosteloos moest gegeven worden. Er waren geen scholen voor meisjes voorzien. De onderwijzers en de onderwijzeressen moesten gekozen worden uit een lijst van kandidaten die diende bekend gemaakt aan de bevolking bij middel van aanplakbrieven. Dit alles leverde niet veel op. De wet van 29 frimaire jaar II (19 december 1795) had voor doel de wet op het onderwijs te réorganiseren. Hierin werd als volgt bepaald : Het onderwijs is vrij voor iedereen. (Tussen haakjes gezegd, was er in maart 1791 reeds een decreet verschenen waarin aan het onderwijzend personeel de eed van trouw aan de Republiek geboden werd). Iedere burger die zich tot het ambt van onderwijzer bekwaam achtte, mocht een school openen, mits toelating van het plaatselijk gemeentebestuur. In andere woorden ; het onderwijs werd in zijn geheel aan persoonlijk initiatief overgelaten of op de nek van de gemeentebesturen geschoven. Het werd een drijfverij van dorpspolitiek. Het enige goed dat deze wet inhield was, dat hij een poging deed om het onderwijs verplichtend te maken, want hij voorzag een geldelijke boete voor de ouders die hun kinderen niet minstens 3 achtereenvolgende jaren naar de school zouden sturen.

Een nieuwe wet, uitgevaardigd op 27 brumaire jaar III (17 november 1794), schafte het verplichtend onderwijs af

ten behoefte van het privaaf initiatief, doch de regeling van het onderwijs werd hierdoor enigszins verscherpt. Men eiste meer kennis van de kinderen die eenmaal toch voorbeeldige «citizens» zouden moeten worden. Het leerprogramma bevatte als hoofdvakken : lezen, schrijven, uitlegging van de Franse wetgeving, van de rechten van de mens en van de republikeinse moraal, de elementaire regels van de Franse taal, rekenen, landmeting, aardrijkskunde, geschiedenis der vrije volkeren en tenslotte het aanleren van heldendichten en (Franse) strijdliederen. De lichamelijke opvoeding en militaire oefeningen hadden in het nieuw leerprogramma een overwegend aandeel. Op bepaalde tijdstippen van het jaar moesten de leerlingen hulp gaan bieden in de huisgezinnen die door oorlogsomstandigheden getroffen waren. In andere woorden, de jongelingen gaan vervangen die door de conscriptiewet uit het huisgezin waren weggehaald om op een vreemd front te gaan vechten voor een natie die hun eigen vrijheden met de voeten trad. Ondanks het strenge toezicht van een samengetrommeld schoolcomitee bleef deze wet een dode letter, zodat men zijn toevlucht moest nemen tot een strengere onderwijswet, n.l. deze van 3 brumaire jaar IV. Het hoofdartikel van deze nieuwe dwangwet luidde met grote letters, de «Vrijheid van onderwijs» in. De leerstof bevatte het lezen, het schrijven, de beginselen van de rekenkunde, maten en gewichten, godsdienstonderricht, moraal, de principes van de constitutie, lichamelijke oefeningen, tekenen, noties van geschiedenis en aardrijkskunde, plantenkunde. Van het godsdienstonderricht kwam niet veel terecht aangezien het slechts mocht gegeven worden buiten de gewone klasuren. En weerom vlotte het onderwijs niet. De Fransen wisten het ten andere goed genoeg. De onderwijzers, verbonden door hun eed van getrouwheid aan de Republiek, vergiftigden de kinderen met republikeinse principes en anti-godsdienstige stellingen, zodat de ouders liever hun kinderen lieten vagabonderen dan naar school te sturen. Alleen werden nog kinderen geteld in de private scholen, die in het geniep bleven voortbestaan. De overheid beklagde er zich bitter over dat de zeggende openbare scholen hoe langer hoe meer verlaten werden, niettegenstaande men er aan de kinderen onderwees hoe zij zich «moesten gedragen om hun goed recht te

kunnen uitoefenen» ; anders gezegd, om leidzaam en braaf toe te zien hoe al hun vroegere vrijheden een na een worden weggevaagd en vervangen door nieuwe, vroeger nooit gekende verplichtingen die indruisten tegen hun godsdienst en hun geweten.

Onder het Consulaat werden meerdere betrachtingen gedaan om het onderwijs, dat meer dan ooit nodig bleek, op minnelijke manier weder in te richten. De wet van 11 florial jaar X (1 mei 1802) bracht dan ook verscheidene modificaties aan de drie voorgaande. Voortaan zou het lager onderwijs volledig overgelaten worden aan het initiatief van het plaatselijk gemeentebestuur, die hiervan, ongelukkig genoeg, spoedig een dorpspolitiek rotzooi maakte. De onderwijzers moesten door het gemeentebestuur gekozen worden, dat hun de volgende voordelen moest waarborgen : kosteloze huisvesting en een supplementaire vergoeding naast deze door de ouders van de leerlingen te betalen. De arme kinderen mochten kosteloos onderwijs genieten. Dat het aanstellen van de onderwijzers groot misnoegen uitlokte hoeft geen betoog. Het kwam er maar op aan de vriend te zijn van een overheidspersoon om het *velbetaalde* baantje te bemachtigen. Ook waren het niet altijd de kinderen van «wezenlijke» arme lieden die van het kosteloos onderwijs genoten. Het werd op de duur een openlijke strijd tussen de zogezegde «gesubsidieerde officiële» scholen en de private onderwijsinstellingen, die van alle geldelijke steun gepriveerd werden. Niemand mocht nog les geven zonder toelating van hogerhand. Het examen werd afgenomen in het gouvernementsgebouw te Gent en de examandus moest drager zijn van een attest van goed gedrag en zeden en van (Franse) burgertrouw. ⁽¹⁴⁾.

Op de circulaire van 7 florial jaar IX, tot het vinden van een geschikt persoon om in de gemeente Zomergem de Franse taal aan de kinderen aan te leren, antwoordde de «maire», dat twee bevoegde onderwijzers zich hadden aangeboden, maar de plaats niet wilden aanvaarden omdat ze niet lonend genoeg was. «Er zijn», zo schrijft de burgemeester, «in Zomergem veel personen die de Franse taal machtig zijn en zeer

(14) R.A.G. Zomergem n° 340.

geschikt blijken voor het ambt van onderwijzer, maar allen zijn van goeden huize en achten het niet nodig van deze plaats aan te nemen». (15). Verder verklaart hij dat veel kinderen van begoede families naar de pensionaten van Waarschoot, Eeklo, Deinze en Thielt gezonden worden, waar ze in goed-geslikte lokalen ondergebracht zijn. Hij bevestigt, — wat eigenlijk niet juist is —, de goede gang van het gewoon onderwijs in het Nederlands, dat in verscheidene scholen gegeven wordt, aan een groot aantal kinderen. (16). In tegenspraak hiermede zien wij dat twee onderwijzers verplicht worden hun school te sluiten bij gebrek aan leerlingen. Het was tenandere niet te verwonderen; de ouders waren niet geneigd hun elementaire principen te ruilen voor de nieuwe filosofieën, die door de republikeinse schoolmethodes aan de jeugd werden onderwezen. In een circulaire, gedateerd, 17 ventose jaar VI had de prefect Letourneux de toestand van het lager onderwijs op het platteland als «lamentabel» hestempeld en de gemeenteoverheden herhaaldelijk aangespoord voor een degelijke herinrichting van het onderwijs. Tevergeefs. De koppigheid van onze buitenmensen was sterker dan hun vrees voor de herhaalde bedreigingen van de sansculotten.

Op een rondschrjven van de prefect van het Département der Schelde, in date 10 messidor jaar XI (1803), nopens het inrichten van nieuwe scholen in de gemeenten van het Département, antwoordt de burgemeester van Zomergem, dat het steeds zijn grote zorg is geweest in zijn gemeente nieuwe scholen op te richten, doch dat hij tot nogtoe geen geschikt lokaal heeft kunnen vinden. (17).

Eindelijk wordt op 16 primaire jaar XI Maarten De Prest tot «primair» onderwijzer te Zomergem aangesteld. Op 10 mei 1808 krijgt hij het gezelschap van Frans Dhuygelaere, afkomstig van Assenede, die hier een pensionaat opricht, dat weinig succes kent en weldra gesloten wordt. (18). Op 12 april 1809

(15) R.A.G. Département de l'Escaut n° 1877 en 1878.

(16) R.A.G. Département de l'Escaut n° 1877 en 1878.

(17) R.A.G. Département de l'Escaut n° 1879.

(18) R.A.G. Département de l'Escaut n° 1878.

wordt Maartens De Prest wegens onbekwaamheid aan de kant gezet.

Met de klas van meester Dhuygelaere was het eigenlijk niet veel beter gesteld; ze werd alleen 's winters bezocht, omdat de kinderen gedurende de zomer thuis gehouden werden om op het veld te helpen. De man moest het dan ook maar voor lief nemen dat hem het hulpgeld vanwege het gemeentebestuur ontzegd werd. Van de andere kant had hij, door het ontslag van meester De Prest, ook meer betalende leerlingen, zodat hij toch nog in zijn levensonderhoud kon voorzien. ⁽¹⁹⁾.

In 1810 wordt Jan Baptist Muylaert als gemeenteonderwijzer te Zomergem aangesteld.

Hier dient een bijzonder woordje gesproken over het onderwijs dat reeds van in het begin der XIXe eeuw gegeven werd in het pasgestichte klooster te Zomergem, en over het ontstaan van een zondagschool.

In 1803 waren drie godvruchtige dochters vergaderd in het «Spinhuys», een tamelijk ruim gebouw, dat zich bevond aan de samenkomst van de Kasteeldreef en de Kruisdreef (nu Klein Londen), en toebehoorde aan zekere Maarten Willems, rentenier te Zomergem, waar zij, «uyt liefde Gods», de arme kinderen in de cathecismus onderwezen en tegen een zeer minieme vergoeding, een aantal meisjes leerden hand- en spellewerken. Deze verdienstelijke dochters, die in 1822 reeds de naam droegen van «zusters van Liefde», hebben het volksonderwijs te Zomergem zeer bevorderd. Zij bleven ook niet met hun drieën, want spoedig sloten zich andere meisjes bij hen aan, zodat zij in 1831 reeds, ten getalle van 29, een geestelijke orde vormden en op 21 april van dit jaar het kloosterhabijt aantrokken onder de naam van «Zusters van Sint-Vincentius à Paulo». Toen gaven ze reeds een degelijk en veelzijdig onderwijs aan meer dan 170 kinderen. ⁽²⁰⁾. Later werd hun school officieel aangenomen.

De parochiegeestelijkheid, de kloosters en andere liefdadigheidsinstellingen hebben in de ontwikkeling van het

(19) R.A.G. Département de l'Escaut n° 1878.

(20) R.A.G. Zomergem n° 342.

volksonderwijs steeds een voorname plaats ingenomen. Daar is het immers dat het onderwijs wortel heeft geschoten. Zelfs wanneer later het openbaar onderwijs algemeen was geworden in bijna elke parochie, hielden de geestelijken niet op met allerlei instellingen en genootschappen in het leven te roepen die tot doel hadden het volk te onderrichten, zowel op wetenschappelijk als op godsdienstig gebied. Noemen wij hier vooral de zondagscholen die in de kerk, openbare kapel of in een kloostergebouw werden gehouden en waarvan sommige tot een ver verleden teruglopen. In deze instellingen werd kosteloos onderwijs gegeven aan alle personen die er zich wilden begeven, zonder onderscheid van geslacht of ouderdom. Vanzelfsprekend werd er hoofdzakelijk godsdienstonderwijs gegeven, maar daarnaast leerde men er ook lezen, schrijven en rekenen. Sommige leerlingen betaalden een vrijwillige vergoeding, waarmede enkele schoolbenodigdheden werden aangeschaft. Het feit dat deze zondagscholen door honderden parochianen bezocht werden, getuigt voor de belangrijkheid ervan. Niemand zal het tenandere durven betwijfelen dat het in deze scholen was dat onze voorouders hun eerste kennissen opdeden, eerder nog dan in de officiële onderwijsinstellingen, die niet regelmatig konden gevolgd worden en waar het aan degelijke leermeesters ontbrak. De eerste zondagschool te Zomergem vinden wij gesticht op 23 juni 1822 door pastoor Michel Vander Piete, in de kapel van het klooster. ⁽²¹⁾.

Keren wij thans terug naar het lekenonderwijs. In 1816 vinden wij nog slechts twee «primaire» onderwijzers te Zomergem, die officieel door het gemeentebestuur erkend waren, n.l. Frans D'Huygelaere en Pieter Haeck. Ieder van hen genoot een jaarwedde van 150 gulden, vermeerderd met 100 gulden, dienstig voor het aankopen van prijzen voor de leerlingen. Deze prijzen bestonden uit kledingstukken zoals klompen, kousen, ondergoed, sjaals en wollen mutsen. ⁽²²⁾.

Van af dit jaar mag er over een min of meer geordend onderwijs te Zomergem gesproken worden, wat tenandere duidelijk zal blijken uit de bemoeiingen die het gemeentebestuur

(21) R.A.G. Zomergem n° 342.

(22) R.A.G. Zomergem n° 339.

er zich in het vervolg zal voor getroosten. Op 11 oktober 1817 werd reeds aan het G n raal Gouvernement aangevraagd om het openbaar onderwijs op een degelijke voet te mogen herinrichten. Verklaard werd dat de twee onderwijzers zich tenvolle van hun taak kweten en de ouders zich gaarne verplicht zagen hun kinderen regelmatig naar de scholen te sturen. Het gemeentebestuur zette de eerste stap van tegemoetkoming en bracht het jaarlijks hulpgeld tot 284 gulden, te verdelen over de jaarwedde en andere ondernemingskosten. Een bijzondere vergoeding dekte de huurprijs van het schoollokaal.

Een onderzoek werd vanwege de hogere instanties ingesteld en liep zeer nadelig uit. Bevonden werd dat de hoedanigheid van de twee schoolmeesters veel te wensen liet en deze werden verplicht hun ambt te staken. De jaarlijkse toelage slonk opnieuw tot 200 gulden. Het gemeentebestuur moest naar een gediplomeerde onderwijzer uitzien, zo luidde het bevel uit Gent. Op 21 mei 1818 plaatste het gemeentebestuur een aankondiging in een Gents dagblad, waarin om een bekwame schoolmeester voor de gemeente Zomergem gevraagd werd. Deze plaats werd aangevraagd door Van Beneden, lager onderwijzer te Gent ; hij werd niet aangenomen. Twee maanden nadien had zich nog geen nieuwe kandidaat aangeboden en op 5 augustus 1818 werd Adriaan De Keyzer door het gemeentebestuur zelf voorgedragen. Het antwoord bleef echter uit en ondertussen boden zich twee andere kandidaten aan ; Fred Tonneel en N. De Schrijver. De gouverneur riep de drie postulanten op voor een bekwaamheidsproef, teneinde de keuze beter te kunnen bepalen en om geen misnoegdheid te verwekken. Over dit examen hebben wij niets vernomen, maar op 8 december 1818 werd Adriaan De Keyzer door de Gedeputeerde Staten van Oostvlaanderen virtueel als onderwijzer van 1° klas te Zomergem benoemd, met een jaarwedde van 600 gulden. (23). Hij zou worden bijgestaan door een hulp-onderwijzer in de persoon van Jan Baptist Muylaert die op de wijk van Langehoeken woonde waar hij een partikuliere school openhield. Zijn jaarwedde werd bepaald op 250 gulden. Het duurde niet lang voordat hij wegens onbekwaamheid

(23) R.A.G. Zomergem n° 342.

aan de dijk werd gezet. Het onderwijs te Zomergem liep zeker niet van een leien dakje. ⁽²⁴⁾.

Door een nieuw onderzoek door de Gedeputeerde Staten van Oostvlaanderen naar de toestand van het onderwijs in alle gemeenten ingesteld, werd Zomergem eens temeer het kind van de rekening. Bevonden werd, dat de ouders hun kinderen naar de scholen van andere gemeenten stuurden en de schuld hiervan werd op de nek van de onderwijzers geschoven, die de hun toevertrouwde taak niet genoeg ter harte namen. Een brief door de Staten aan het gemeentebestuur dienaangaande gericht liet duidelijk verstaan dat men zich eens ernstig met de zaak ging bezighouden en dat zowel het gemeentebestuur als de onderwijzers er rekening zouden moeten mee houden. Opdracht werd gegeven het hulpgeld dusdanig te verhogen, dat het mogelijk werd een gediplomeerde onderwijzer te bekostigen en een goedgeschikt gebouw in huur te nemen dat als school zou kunnen ingericht worden. Het uitzien naar een schoolgebouw bood niet veel moeilijkheden want op 1 juli 1818 had zekere Bogaert reeds een huis aan de gemeente te huur aangeboden tegen 205,17 gulden 's jaars, met de voorwaarde dat alle herstellingen en verbouwingen voor de helft door beide partijen zouden gedragen worden. Het gebouw was voor het gewenste doel zeer geschikt. Het bevond zich op het dorp en bezat een verdieping met twee ruime kamers, die eventueel voor slaapvertrekken zouden kunnen dienen in geval er zich leerlingen van andere gemeenten als internen lieten inschrijven. Het was omgeven van een boomgaard en een strook land dat door de onderwijzer gedeeltelijk als moestuin en speelplaats kon gebruikt worden. Gans het goed besloeg een oppervlakte van 80 aren 59 centiaren. ⁽²⁵⁾. Het kwam tot een akkoord en voor de eerste maal had Zomergem zijn eigen schoolgebouw.

De herstellingen aan het gebouw kostten veel geld, meer dan men vermoed had en het werd een vraag waar het moest vandaan komen. Besloten werd de vrijwillige vergoeding die de leerlingen aan de onderwijzers betaalden af te schaffen en

(24) R.A.G. Zomergem n° 356.

(25) R.A.G. Zomergem n° 342 en 344.

te vervangen door een vastgesteld schoolgeld dat als volgt bepaald was. In de eerste of hoogste klas betaalden de ouders onderscheidelijk 6 - 10 ½ - 14 ½ - 17 ½ en 19 gulden 's jaars voor het eerste, tweede, derde, vierde en vijfde kind uit één-zelde gezin. In de tweede klas, 5 - 8 ¾ - 12 - 14 ¾ en 15 ½ gulden. In de derde klas 3 - 5 ¼ - 7,15 - 8 ¾ en 9 ½ gulden. In de vierde klas 2 - 3 ½ - 4 ¾ - 5 ¾ en 6 ½ gulden en in de vijfde klas 1 ½ - 2 ½ - 3 ¼ en 3 ½ gulden. ⁽²⁶⁾.

Uit bovenstaande blijkt dat er vijf klassen waren. Hoe deze van elkaar onderscheiden werden staat nergens vermeld en is mij ook niet duidelijk. Ik veronderstel dat het aantal lessuren over de verschillende klassen verdeeld werd of dat elke klas haar voorbehouden dag had. Alle tegenslagen ten spijt, nam het onderwijs voortdurend uitbreiding en het gemeentebestuur had er de handen mee vol. Om de week kwam een circulaire of een vragenlijst van de Gedeputeerde Staten het gemeentebestuur aan de zaak herinneren.

Van een nieuwe schoolmeester kwam voorlopig niets terecht. Meester De Keyzer werd eens flink op de vingers getikt en beloofde voortaan zijn best te doen.

Een tijd lang scheen alles goed te gaan want de verslagen nopens het onderwijs te Zomergem spreken met veel lof over de onderwijzer en over de manier waarop hij zijn ambt uitoefent. Deze echter schrijft op 27 februari 1821 een klachtbrief aan de Gedeputeerde Staten nopens de onregelmatigheid in de uitbetaling van zijn jaarwedde. Wanneer hierover aan het gemeentebestuur uitleg wordt gevraagd, luidt het antwoord, dat er nooit een vaste jaarwedde aan de onderwijzer was toegekend geworden, maar dat in 1817 reeds een som van 284 gulden in het jaarlijks budget was opgenomen ten dienste van het plaatselijk onderwijs, zonder enige andere bepaling. Men was ook van oordeel dat de onderwijzer geen redenen tot klagen had aangezien hij kosteloos het schoolgebouw mocht bewonen dat door het gemeentebestuur gehuurd en volledig onderhouden werd. Om een vergelijk in de zaak te brengen stemde het gemeentebestuur een vaste jaarwedde van 200 gulden waarmede de onderwijzer zich akkoord moest verklaren.

(26) R.A.G. Zomergem n° 386 en 345.

Middelwerijl was het huurkontrakt naar zijn einde gelopen en de eigenaar wilde het niet hernieuwen daar hij zinnens was het gebouw te verkopen. Hij vroeg er 3942,85 gulden voor. Onderhandelingen werden aangeknoopt die niets opleverden. Zekere De Potter, rentenier te Zomergem bood dan op zijn beurt een woning te koop voor 4650 gulden. Deze eigendom, die thans nog bestaat en gelegen is achter het huidig gemeentehuis, bestond uit een ruim woonhuis met twee verdiepingen, een boomgaard, een luthof en een groententuin, alles ter grote van 47 aren 50 centiareen. Na veel wrijven en schrijven kwam het tot een akkoord en werd de koop afgesloten voor 4000 gulden, te vereffenen in negen jaarlijkse betalingen van 444,44 gulden, verhoogd met de intrest aan 5 %. De eerste betaling geschiedde op 25 mei 1822 en de laatste op 15 juni 1830.

Zomergem had nu zijn eigen schoolgebouw en er was meteen een grote stap gezet naar de verbetering van het plaatselijk onderwijs. (27).

Het volksonderwijs, thans blijkbaar in zijn beste plooiën gelegd, werd de trots van het gemeentebestuur en besloten werd een onderricht in de Franse taal in te richten. Zekere Fideel Dobbelaere, inwoner van Zomergem, werd als «instituteur» aangesteld met een jaarwedde van 40 gulden. Een groot aantal leerlingen liet zich voor de Franse leergangen inschrijven en de ouders waren fier te kunnen zeggen dat hun kinderen de «Franse school fréquenteerden». Na een jaar tijds bleef er van het getal leerlingen echter niet veel meer over en zag men zich genoodzaakt de school te sluiten.

Op 13 mei 1826 werd door de heer De Perre, schoolopziener van het 3de schooldistrikt, waartoe Zomergem behoorde, een bizonder reglement op het plaatselijk onderwijs opgesteld. Het bevatte verscheidene rubrieken en artikelen die handelden over de bezoldiging en de verplichtingen van de onderwijzers, het schoolgeld van de leerlingen, de regeling van het bijkomend onderricht in de Franse taal, de vaststelling van de duur der speeltijden en verlofdagen, de programmas, de straffen en beloningen der leerlingen en tenslotte enkele aanwijzingen

(27) R.A.G. Zomergem n° 345 en 345.

betreffende de algemene inwendige orde, zoals onderhoud, verluchting en verlichting der lokalen, lichamelijke oefening en schoolwandelingen.

Uit dit reglement lichtten wij onderstaande artikelen.

I — Bezoldiging van de onderwijzers

a) In vervanging van hun vroegere jaarwedde zal aan de onderwijzers, vanwege het gemeentebestuur een maandelijks hulpgeld worden verleend, ten bedrage van 10 cent per leerling, die gedurende gans de maand regelmatig de school zal bezocht hebben. Uit dien hoofde zullen de nieuwe leerlingen slechts met de eerste van elke maand kunnen aangenomen worden. Het schoolgeld van de leerlingen, zoals vroeger werd bepaald, blijft voorlopig in voege.

b) Ten einde de betaling regelmatig te doen geschieden zullen de onderwijzers er toe gehouden zijn op het einde van ieder kwartaal een staat van onkosten voor te leggen, met vermelding van het aantal leerlingen gedurende die periode onderwezen.

c) De gemeenteonderwijzer zal kosteloos het schoolgebouw mogen bewonen en vrij gebruik hebben van de boomgaard en de moestuin die daarmede gaan. Nochtans zal hij de kosten van schoolbehoeften te zijnen laste moeten nemen en 's winters zorgen voor de verwarming der lokalen.

II — Schoolgeld der leerlingen

a) Het schoolgeld zal maandelijks vereffend worden en blijft als volgt bepaald :

A. Voor de laagste klas op 30 cent per maand.

B. Voor de middelste klas op 40 cent per maand.

C. Voor de hoogste klas op 50 cent per maand.

b) De leerlingen die de Franse leergangen wenschen te volgen zullen een bijkomend maandgeld betalen van 60 cent en hun materiaal zelf bekostigen.

III — Vaststelling der lesuren

De lessen zullen gegeven worden in het lokaal door het gemeentebestuur aangeduid, 's voormiddags van 9 tot 11.30 u. en 's namiddags van 1.30 tot 4 uur. De Franse leergangen, 's morgens van 7.30 tot 8.30 uur en 's avonds van 4.30 tot 6.30 uur.

De school zal enkel gesloten zijn op zon- en feestdagen en de zaterdagnamiddag. Behalve bovenvermelde dagen is er geen verlof voorzien, tenware het gemeentebestuur, in overleg met de opziener, in bepaalde omstandigheden, één of meer dagen vrijaf toekende.

IV — Indeling van het onderwijs

Het onderwijs zal in drie klassen worden ingedeeld : de laagste, de middelste en de hoogste. Een dagorde, door de schoolopziener opgesteld, zal in elke klas worden opgehangen en zal de volgende leerstof bevatten : lezen, schrijven, oordeelkundig rekenen, grondregels der Nederlandse taal, geschiedenis, aardrijkskunde, godsdienst en wellevendheid. Geen andere schoolboeken zullen mogen gebruikt worden dan deze door het gemeentebestuur of de schoolopziener aangewezen.

V — Straffen en beloningen der leerlingen

a) De straffen zullen slechts mogen bestaan in vernederingen en een kortstondig rechtstaan van de leerlingen.

b) Op het einde van ieder jaar zal van de leerlingen een proef worden afgenomen, waarna de geslaagden een beloning zullen ontvangen en tot een hogere klas zullen worden toegelaten. De proclamatie zal gepaard gaan met de opvoering door de leerlingen zelf van één of twee korte toneelstukjes.

De Franse leergang, hoe gebrekkig hij ook was, bleef de trots van het gemeentebestuur en van de onderwijzer. Deze trots leidde echter tot vele onregelmatigheden die een vinnige onenigheid tussen de twee onderwijzers deed ontstaan. Het gemeentebestuur verhoogde de jaarwedde van meester Dobbelaere met 10 gulden op de kap van zijn collega Adriaan De

Keyzer, die het als een affront opnam en dreigde met ontslagneming. Het gemeentebestuur liet zich door de bedreiging van De Keyzer niet afschrikken en bleef bij zijn besluit. Ook De Keyzer liet het bij woorden, maar trachtte zich op een andere manier te wreken en wel door op eigen hand een Franse klas in te richten waaraan hij weldra meer zorg besteedde dan aan de Nederlandse. Hij deed zijn oude leerlingen een dusdanig hoog schoolgeld betalen, dat zij de school verlieten. Door de gemeenteraad ter verantwoording geroepen weigerde hij uitleg te geven, bood op 18 september 1828 zijn ontslag aan en vertrok in oktober met zijn gezin naar Gent, waar hem een plaats van huisonderwijzer was aangeboden. De plaats van gemeenteonderwijzer was eens te meer vakant. Op 3 november daarna werd door de schoolopziener van het 3de schooldistrict, waartoe Zomergem behoorde, een examen afgenomen in de raadszaal van het gemeentehuis. De circulaire, dienaangaande door het gemeentebestuur rondgestuurd hield veel beloften in wat aanging de jaarwedde, huisvesting en bijkomende voordelen ten behoeve van de onderwijzer. Er boden zich drie examandussen aan : Albert Schreyer, onderwijzer aan de Rijkslagere school te Gent, houder van een getuigschrift hem op 22 april 1824 afgeleverd door de onderwijscommissie van Zuid-Holland, Jacob Stoens, openbaar onderwijzer te Sleidinge, drager van het getuigschrift 3de rang, bekomen door de onderwijscommissie van Oostvlaanderen op 23 juli 1825, en Constant Van Houte, onderwijzer aan de Staatsarmenschool te Gent, gemachtigd door een attest hem afgeleverd door laatstgenoemde instelling in data 14 augustus 1828. Het examen liep over een proef in het lezen, het schrijven, het rekenen, de kennis der Nederlandse taal en de onderwijsmethodiek. Albert Schreyer behaalde het hoogste aantal punten en werd bij eenparigheid van stemmen virtueel als gemeenteonderwijzer van Zomergem aangesteld. Zijn benoeming werd bekrachtigd door K. B. van 14 januari 1829 en hij opende zijn school in de eerste week van maart daaropvolgende. (28).

Nadien zien wij in de gemeentebegrotingen steeds maar meer toelagen verschijnen ten behoeve van het plaatselijk

(28) R.A.G. Zomergem n° 340.

onderwijs. De begroting van 1829 bevatte een post van 54 gulden voor het aankopen van een letterkas, een zwart bord, schoolbanken en diverse schoolbenodigdheden. Het jaar daarop verleent de Staat een toelage van 423,28 gulden, die echter gedurende vele jaren nadien achterwege blijft.

In 1831 zijn ons reeds drie onderwijzers te Zomergem bekend; het zijn Albert Schreyer, gemeenteonderwijzer, Bernard Dhooge, hulponderwijzer voor het Nederlands en Gerard Smulders, hulponderwijzer voor het Frans, die terzelfdertijd schoolmeester was te Ronsele. De hulponderwijzers genoten ieder een jaarwedde van 50 gulden, ten uitsluitelijken titel van aanmoediging. Een weddeverhoging door meester Dhooge aangevraagd wordt afgewezen om reden dat hij een hoog inkomen geniet van zijn betalende leerlingen.

In 1834 wordt Pieter Vereecken, particulier onderwijzer, door het gemeentebestuur in vast dienstverband aangenomen. Het onderwijspersoneel is thans ten getalle van vier.

Het jaar 1835 brengt in de toestand van het onderwijs te Zomergem een grote verbetering. In de maand oktober vraagt zekere Severin Rosseel, onderbestuurder van een kostschool te Ingelmunster, de toelating om in Zomergem een «pensionaat» te mogen oprichten. Het gemeentebestuur, steeds bekommerd voor de ontwikkeling van het onderwijs in zijn gemeente, is met het voorstel van Rosseel zeer gevestigd en geeft onverwijld zijn toestemming. De zaak krijgt geen uitstel en op 4 november reeds wordt het pensionaat geopend. Op de dag zelf van de opening verscheen in «Journal des Flandres», een franstalig dagblad dat in Gent werd uitgegeven, de volgende aankondiging.

PENSIONNAT DE SOMERGEM

sous la Direction de Séverin Rosseel.

*Jusqu'ici professeur des deux cours supérieur
au pensionnat d'Ingelmunster*

Cet établissement qui est sous la protection du clergé et de la régence, est près de l'église, et offre sous le rapport de la beauté, de la grandeur et de la situation, tout ce qu'on peut désirer pour une maison de ce genre.

Outre la religion, qui sera la base de l'instruction, on y enseignera d'après les meilleurs auteurs : la langue française et la flamande, l'arithmétique, la tenue des livres, le style épistolaire, l'écriture, la géographie, la sphère, l'histoire, la déclamation, etc.

On y prépare aussi les enfants pour la première communion.

Le prix de la pension est de 280 francs par an ; celui de la demi-pension, qui consiste dans le diner et le goûter, de 140 francs.

On paie par trimestre et d'avance.

La nourriture sera variée, saine et abondante, la même pour les élèves que pour les maîtres.

Les cours se sont ouverts le 4 novembre.

Pour plus amples informations s'adresser au Directeur.

Het eerste jaar werden in het pensionaat reeds 55 leerlingen ingeschreven ; het getal internen en externen is ons echter niet bekend.

Het onderwijs werd in 1835 te Zomergem gegeven door Severin Rosseel, bestuurder van het pensionaat, en door Eduard De Vogelaere, gemeenteonderwijzer, in januari benoemd. Van meester Dobbelaere, meester Vereecken, meester Smulders en meester Dhooge was geen sprake meer.

Dat het onderwijs te Zomergem nadien op rolletjes liep spreekt uit de verslagen die het gemeentebestuur geregeld aan de Gouverneur liet geworden en waarin het met veel lof omweven wordt. Van 1835 af verdwijnen hier voorgoed de particuliere onderwijzers en wordt alleen nog melding gemaakt van twee gemeenteonderwijzers die door de gemeente en de Staat bezoldigd worden. Door een van de verslagen nopens het onderwijs te Zomergem weten wij dat er in 1837 reeds 42 leerlingen aan het pensionaat les volgden waaronder 2 internen ; dit laatste getal was het volgend jaar reeds tot 15 gestegen. Men mag zich wel afvragen met welk comfort meester Rosseel zijn 15 logés onder dak bracht. Wellicht handelde hij naar het voorbeeld van zijn collega Karel Martens, die in Ronsele een gelijkaardige instelling bestuurde en waar de inwonende leerlingen onder de blote dakpannen sliepen en mee

aten aan de familietafel. Het dient nog vermeld dat Rosseel en De Vogelaere in hetzelfde huis woonden en beurtelings in hetzelfde lokaal school hielden. Om daarin verbetering te brengen besloot de gemeenteraad in zijn zitting van 24 juni 1837 een tweede huis te huren voor meester De Vogelaere, dat tevens als school zou worden ingericht. Dit gebouw bevond zich aan het begin van de Kasteeldreef tegenover de kerk.

In 1838 gaf Rosseel reeds les aan 45 externen en 20 internen. De Vogelaere onderwees in de zomer 150 en in de winter 225 kinderen. Het onderwijs was dus degelijk en algemeen. (29).

Geruime tijd loopt alles als gesmeerd, tot wanneer een verzoek van Rosseel om weddeverhoging, dat door het gemeentebestuur wordt afgewezen, aanleiding geeft tot een reeks moeilijkheden die uitlopen op het ontslag van de onderwijzer. Op 28 april 1841 verlaat Rosseel de gemeente en Donaat De Knibber, hulponderwijzer te Eeklo, neemt zijn plaats in.

Ondanks de goede rapporten, die het gemeentebestuur over de nieuwe «directeur» geeft, kan ik bestatigen dat het aantal leerlingen van De Knibber van maand tot maand afneemt ten behoeve van scholen buiten de gemeente. Hiervoor vindt ik slechts één verklaring, deze namelijk, dat De Knibber niet bekwaam was om een kostschool te besturen en door zijn sprong van ondermeester naar «directeur de pensionnat», lelijk zijn voet had verstuikt en de gewenste vooruitgang van het onderwijs niet meer kon volgen.

Wat staat de arme man dan beter te doen dan er stilte vandoor te gaan en zijn geluk op een andere plaats te gaan beproeven. Een plaats van bediende bij de accijnzen, die hem wordt aangeboden, komt dan ook te goeder ure en hij verlaat Zomergem op 28 oktober 1843.

Meester De Vogelaere, tot hertoe gemeenteonderwijzer, promoveerde tot bestuurder van het pensionaat, dat, eerlijk bekend, er geen meer was, aangezien alle internen en zelfs een groot deel van de externen de school verlaten hadden. De toestand was nu zo, dat het onderwijs te Zomergem tot tegen

(29) R.A.G. Zomergem n° 346.

het nulpunt was gedaald en het gemeentebestuur er niet bijster gelukkig om was. ⁽³⁰⁾).

Te weinig ingelicht nopens de financiële toestand van de gemeentekas in die periode, (een groot overschot was er stellig niet), kan ik moeilijk de schuld van dit alles op de nek schuiven van het gemeentebestuur. Wij bevinden ons hier immers in een tijdstip dat veel gemeenten in grote financiële moeilijkheden zaten, die te wijten waren aan de tijdsomstandigheden. Toeneming van de lijnwaadcrisis, ziekteëpidemiën, mislukking van de koren- en aardappeloogst, waren medeoorzaken van het toenemen van het getal noodlijdenden waarvoor de gemeent diende te zorgen. Het onderwijsprobleem was niet het enige en zelfs niet het grootste dat zich stelde. Toch meen ik dat het gemeentebestuur beter had gedaan een kleine tegemoetkoming te doen aan Rosseel, zelfs ten koste van een andere noodzakelijkheid, om hem te kunnen behouden. Uiteindelijk stond het nu te midden van de scherven van een totaal uiteengevallen onderwijs, die toch ten koste van veel geld en moeite terug aaneen moesten worden gebracht.

Op 23 september 1842 werd de eerste organische schoolwet ingevoerd, die aan het lager onderwijs eindelijk zijn bestendig en officieel karakter gaf. De vele artikelen van deze wet kunnen als volgt worden samengevat.

Er zal in elke gemeente van het Rijk, waar het particulier onderwijs niet voldoende wordt gegeven, minstens één school worden opgericht, waarvoor een bestaande particuliere school als dusdanig kan erkend worden.

De arme kinderen, wier ouders zulks verlangen, en waarvan het aantal door het gemeentebestuur en het Bureel van Weldadigheid zal worden vastgesteld, zullen kosteloos onderwezen worden, hetzij in de gemeenteschool, hetzij in gelijk welke andere onderwijsinstelling.

De leerstof van het lager onderwijs zal ondermeer de volgende vakken bevatten : godsdienst en moraal, schrift, lezing, metriek stelsel, beginselen der rekenkunde, grondregels der Nederlandse, Franse en Duitse taal, naargelang de plaat-

(30) R.A.G. Zomergem n° 341.

selijk gesproken taal. De godsdienst en de moraal leer zullen gegeven worden door de geestelijke overheid en zal niet kunnen verplicht worden aan de kinderen die tot een andere godsdienstovertuiging behoren.

Het toezicht over de scholen zal worden uitgeoefend door het gemeentebestuur en een schoolopziener, volgens de bepalingen der wet van 30 maart 1836 ; de godsdienst en moraal leer door de geestelijken, die evenwel het onderwijs in zijn geheel zullen mogen inspecteren.

De gebruikte leerboeken zijn onderworpen aan het toezicht door de wet bepaald. Ze zullen nagezien worden door een Controlecommissie en goedgekeurd door het Gouvernement. De boeken, uitsluitend dienstig voor het godsdienstonderricht, blijven onder controle van de geestelijke overheid.

De onderwijzers zullen door de gemeente benoemd worden ingevolge artikel 84 nr. 6 der wet van 30 maart 1836. Gedurende de eerste vier jaren zullen alle benoemingen door het Gouvernement moeten worden goedgekeurd, waarna de gemeentebesturen de onderwijzers zullen mogen kiezen onder de kandidaten die gedurende minstens twee jaar met vrucht de lessen zullen gevolgd hebben aan een Staatsnormaalschool. Uitzonderingen op deze standregel zullen altijd in overweging kunnen genomen worden.

Het gemeentebestuur zal een onderwijzer slechts voor de duur van drie maanden mogen ontslaan. Alleen het Gouvernement zal een definitieve beslissing mogen nemen, en zulks na overleg met de kantonale inspecteur en met de onderwijzer in kwestie. Een openstaande plaats zal binnen de 40 dagen moeten worden ingenomen. Wanneer er binnen deze termijn geen benoeming plaats heeft, zal de onderwijzer die de plaats «ad interim» waarneemt, van ambtswege benoemd zijn.

De kosten van het lager onderwijs zijn ten laste van de gemeente. De hiertoe vereiste sommen zullen in de gemeentebegroting onder de rubriek «Verplichte uitgaven», geboekt worden.

De jaarwedde van de onderwijzers wordt vastgesteld door de gemeenteraad en zal niet lager mogen zijn dan 200 frank. De gemeente zal de gemeenteonderwijzer een woning bezor-

gen of hem tenminste een logementsvergoeding toekennen indien deze een huis in huur moet nemen.

Verder worden in deze wet meerdere onderwerpen behandeld, zoals het toezicht door de Staat en de Provincie, onderhoud der lokalen, studiebeurzen, diverse toelagen, examens, straffen en beloningen, verlof.

Grote veranderingen bracht deze nieuwe schoolwet in de toestand van het lager onderwijs te Zomergem niet teweeg, vermits hij niet veel meer was dan de bevestiging van verordeningen en besluiten die vroeger reeds door het gemeentebestuur nopens het schoolvraagstuk genomen waren. Hij ontnam niettemin aan het gemeentebestuur een deel van zijn autonomie, maar ontlastte het daarentegen van zekere verplichtingen. Ook het privaat initiatief werd er door onder de voet gelopen.

Bij Koninklijk Besluit van 7 oktober 1843 werd de heer Paul Kervyn, dokter in de rechten te Merendree, als schoolopziener voor het kanton Zomergem benoemd en op 4 november daarna gaf de bisschop van Gent het geestelijk opzierschap in de lagere scholen van zijn bisdom in handen van Eerwaarde Heer Jan Van Den Broele, oud-leraar aan het college van Geraardsbergen en onderpastoor te Nevele. ⁽³¹⁾.

Weldra kwam de ene verordening na de andere de gang van het lager onderwijs in lijn houden. Door een besluit van 1 juli 1844, werden meerdere beroepen onverenigbaar verklaard met het ambt van gemeenteonderwijzer, o.a. dit van tapper, herbergier, slijter van dranken, metser, beenhouwer, haarkapper, winkelier, notarisklerk, schatter van goederen, openbare verkoper, koriom al degene die de «aching van de onderwijzers konden schaden». ⁽³²⁾. Mits toestemming van het Centraal Bestuur of van de kantonale opziener, mochten de diensten worden waargenomen van koster, organist, gemeentesecretaris, landmeter, brievenbesteller, secretaris van het armbestuur en van de kerkfabriek. Deze toestemming werd gemakkelijk gegeven en zo komt het dat bijna ieder onderwijzer één of meer van deze bijverdiensten waarnam. Zo was de gemeenteonder-

(31) Administratief memoriaal, Prov. Oost-Vlaanderen, 1843 blz. 666.

(32) Administratief memoriaal, Prov. Oost-Vlaanderen, 1843 blz. 217.

wijzer van Ronsele gemeentesecretaris van Oostwinkel, terwijl de gemeenteonderwijzer van Oostwinkel organist was te Ronsele.

In januari 1845 werd door pastoor Michel Vander Piete in de gebouwen van het klooster een kantwerkstersschool opgericht, die in 1848 reeds 150 leerlingen telde en een staats-toelage genoot ten bedrage van 1000 frank. ⁽³³⁾.

Op 28 mei werd August Pots, leerling aan de Bisschoppelijke Normaalschool te Sint-Niklaas, als onderwijzer voor het Frans aangesteld, en bij zijn ontslag in november 1854, vervangen door Charles Ohrem, geboortig van Wetteren en drager van een diploma van onderwijzer van 1ste klas, hem afgeleverd te Lier op 18 maart 1853. ⁽³⁴⁾.

Een aanvraag van het gemeentebestuur aan het Ministerie van Onderwijs, gedateerd 15 november 1851, om in de gemeente een afzonderlijke school voor meisjes te mogen oprichten, blijft onbeantwoord. Een tweede verzoek van 26 mei 1852 blijft eveneens zonder gevolg. De burgemeester gaat dan persoonlijk de kantonale opziener opzoeken, die de zaak bij de hogere instanties gaat verdedigen maar eveneens van een kale reis terug keert. ⁽³⁵⁾.

In 1854 werd besloten tot de vergroting van het schoolgebouw. De heer Bureau, architect te Gent, werd belast met het opmaken van een volledig plan met bestek. De kosten werden geraamd op 4694,90 frank. ⁽³⁶⁾. De werken namen echter geen aanvang, werden voortdurend om futiele redenen op een zijspoor gehouden en geraakten uiteindelijk in de vergeethoek. Vijf maanden later werden de dossiers opnieuw bovengehaald en vroeg men aan de heer Bureau enkele wijzigingen aan de plans aan te brengen. Hierdoor werd de kostprijs op 3921,28 frank terug gebracht. ⁽³⁷⁾. Weerom bleef het bij besprekingen en veel wrijven en schrijven tot de zaak tenslotte als definitief geklasseerd werd. Op aandringen van

(33) R.A.G. Zomergem n° 349.

(34) R.A.G. Zomergem n° 349.

(35) R.A.G. Zomergem n° 349.

(36) R.A.G. Zomergem n° 349.

(37) R.A.G. Zomergem n° 341.

de heer Kervyn, die in een breedvoerig en kernachtig verslag aan de Gouverneur de hoogdringendheid van de bedachte werken uiteenzette, kwam de zaak opnieuw aan het rollen en kreeg definitief haar beslag met geldelijke tussenkomst van Staat en Provincie. De openbare aanbesteding had plaats op 30 mei 1855 in het gemeentehuis te Zomergem en het werk werd toegewezen aan de heren Charles Van Rontslé, timmerman te Hansbeke en Jan Baptist De Meyer, timmerman te Poesele, voor de som van 3498 frank. (38).

Hiermede stond het onderwijs te Zomergem op een effen baan en het gemeentebestuur schreef met brio aan de Gouverneur: «l'instruction publique dans cette commune est organisée d'une manière satisfaisante et ne laisse plus rien à désirer, tant à l'instituteur qu'au bâtiment d'école». Dat het veel beter was ingericht dan in de omliggende gemeenten en veelbelovende leerlingen voortbracht.

In 1855 worden verscheidene klasmeubelen en schoolbenodigdheden aangekocht en de klaslokalen versierd met aardrijkskundige kaarten, heiligenbeelden en gekartonneerde leerprenten.

Op 13 mei 1856 wordt een tweede hulponderwijzer benoemd in de persoon van Eduard Gowie uit Aalst, die reeds sedert november van het vorig jaar te Zomergem woonde en herhaalde malen een zieke onderwijzer had vervangen.

Nadien is het een gedurig komen en gaan van onderwijzers en ondermeesters.

Charles Ohrem gaat op 11 november 1856 naar Zelzate en wordt opgevolgd door Hippoliet Germonprez van Nukerke, gediplomeerd te Nijvel op 27 maart van het vorig jaar. Germonprez gaat er vandoor op 4 maart 1858 en Adolf Verpeylen, een Wetteraar, neemt zijn plaats in. In maart 1859 is het de beurt aan Eduard Gowie die plaats maakt voor Leopold De Vogelare, zoon van Eduard, die het onderwijzersdiploma bekam te Sint-Niklaas op 6 augustus 1858. Adolf Verpeylen, te Aalst benoemd als gemeenteonderwijzer rolt zijn matten op in mei 1862 en laat de last over aan Bruno Dehuyne uit Kwaremont, gediplomeerd te Sint-Niklaas op 25 augustus 1861.

(38) R.A.G. Zomergem n° 341.

Ook Leopold de Vogelaere verkiest de plaats van gemeente-onderwijzer te Melle boven die van hulponderwijzer in zijn eigen gemeente en neemt ontslag op 14 december 1862.

De vervanging van De Vogelaere plaatste het gemeentebestuur voor een grote moeilijkheid. Twee kandidaten postuleerden naar de openstaande plaats, n.l., Grégoir Deroeck van Bazel en Alfons Itterbeke van Zomergem. Beide kandidaten waren gedurende drie jaar leerling geweest aan de normaalschool te Sint-Niklaas, maar bezaten geen diploma. Itterbeke was een Zomergemnaar en Deroeck vervulde hier reeds vijf maanden het ambt van hulponderwijzer ad interim. Beide kandidaten bezaten dus enige prioriteitsrechten die ze dan ook deden gelden. Het gemeentebestuur, teneinde uit het slop te geraken, riep het advies in van de schoolopziener, die vierkant verklaarde dat niemand als gemeenteonderwijzer kon aangenomen worden wanneer hij geen wettig diploma bezat en derhalve de beide kandidaturen van de hand wees. De plaats werd dan op 6 oktober 1863 ingenomen door Henri Vanden Berghe uit Landegem, gediplomeerd te Sint-Niklaas op 4 september.

Uit een inspectieverslag van de heer Kervyn van mei 1864 bleek, dat het schoolgebouw andermaal niet meer aan de vereiste voorwaarden voldeed, gezien het dagelijks toenemen van het aantal leerlingen. Besloten werd, het schoolhuis en het aanpalende gebouw onder één dak te brengen en een nieuwe woonst voor de onderwijzer te bouwen. Een plan met bestek werd opgemaakt door de heer De Perre, architect te Gent, die de bouwkosten op 19551,69 frank raamde. Het werk werd zonder uitstel aangevat maar maakte trage vorderingen door het uitblijven van de beloofde subsidiën, zodat de gebouwen slechts op het einde van 1867 in gebruik werden genomen. Het werk had 19242 frank gekost, waarin de Staat en de Provincie respektievelijk waren tussengekomen voor 7635 frank en 5090 frank. ⁽³⁹⁾.

Ondertussen had het onderwijs in het klooster ook goede vorderingen gemaakt; 70 meisjes werden er dagelijks onderwezen in de godsdienst, het lezen en het schrijven. Enkele tijd

(39) R.A.G. Zomergem n° 341.

later werden er vier spellewerkstersscholen opgericht met 150 leerlingen. Men leerde er ook spinnen, weven en breien. ⁽⁴⁰⁾.

In 1868 geeft Bruno Dehuyne zijn ontslag als hulp-onderwijzer en Alfons Itterbeke, ondertussen gediplomeerd, wordt in zijn plaats aangesteld.

Bij ingang van het nieuwe schooljaar wordt Joannes Adolf Lievens uit Zomergem als leerling aan de Normaalschool te Sint Niklaas ingeschreven. Het jaar daarop krijgt hij het gezelschap van Jan Baptist De Groote, eveneens van Zomergem.

Alfons Itterbeke, in 1869 als gemeenteonderwijzer te Landegem benoemd, neemt ontslag en wordt vervangen door André Steyaert, die er op zijn beurt vandoor gaat op 16 februari van het volgend jaar. Henri Martens komt in zijn plaats.

Op 25 juli 1871 komt Constant Van Durme als hulp-onderwijzer voor het Nederlands het onderwijzend personeel versterken.

In 1877 liet het klooster een nieuw schoolgebouw optrekken en stichtte de eerste bewaarschool te Zomergem die door het gemeentebestuur erkend werd. De zuster-overste van het gesticht nam hiervan het bestuur in handen. Voortaan zal de ontwikkeling van het klooster zich vooral richten naar de behoeften van het lager onderwijs en de beschikbare gelden besteden aan het bouwen van scholen. ⁽⁴¹⁾.

Door de partijstrijd, die van 1847 tot 1884 in ons land werd uitgevochten tussen de liberalen en de katholieken, werd het katholiek onderwijs het kind van de rekening. In 1842 hadden beide partijen nog min of meer eendrachtig samengewerkt aan de eerste organische wet op het lager onderwijs, maar na 1847 werd de liberale schoolpolitiek geleidelijk vijandig tegenover de godsdienst. In 1864 werden de studiebeurzen, ingesteld ingevolge de wet van 24 september 1842, weder ingetrokken en overgedragen aan het officieel onderwijs.

Vanaf het ogenblik dat de liberalen de macht in handen hadden was het openbaar onderwijs het essentieel punt op hun programma. De organische wet van 1842 had aan de kerk het

(40) R.A.G. Zomergem n° 341.

(41) R.A.G. Zomergem n° 357.

recht van toezicht op de scholen niet kunnen ontzeggen, maar naarmate het nieuw regiem ingeburgerd geraakte werd alle geestelijk gezag in het onderwijs gekortwiekt.

1879 klinkt akelig als de galm van een doods-klok doorheen de geschiedenis van het katholiek volksonderwijs. Op 21 juni van dit jaar zegevierde in het parlement een nieuwe wet op het onderwijs, die door zijn triestige gevolgen in de volksmond als de «ongelukswet» werd gebrandmerkt. Het godsdienstonderricht werd op het leerprogramma der lagere scholen doorgeschrapt en mocht nog slechts na de gewone lesuren gegeven worden op uitdrukkelijke aanvraag van de ouders. Elke gemeente moest haar eigen officiële en neutrale school bezitten, terwijl de toelagen onttrokken werden aan alle private en vrije scholen, die voortaan niet meer mochten aangenomen worden. Het ging er dus om, het katholiek geloof in de harten der opkomende geslachten te doden.

De nieuwe wet kon echter geen beslissende triomf uitschallen, want de kristelijke ouders waren meer bekommerd om de zielen hunner kinderen, dan om de moderne schoolpaleizen en de filosofie die daarin onderwezen werd. De reactie was dan ook groot en sloeg vaak over tot geestdriftige strijd en heldhaftige overmoed. Van op de preekstoel werden de ouders op hun harde plicht gewezen op de opvoeding van hun kinderen te letten en hun aan de dwaalleer der officiële scholen te onttrekken. De onderwijzers die het hart hoog droegen gaven hun ontslag, ondanks alle bedreigingen en financiële nood. In het geniep stichtten zij vrije scholen die op minder dan twee jaar tijds 60 procent van de leerlingen tot zich trokken en weldra de officiële scholen deden leeg lopen.

De hevige schoolstrijd, door de ongelukswet ontketend, deed zich ook te Zomergem gevoelen. In zijn zitting van 16 januari 1879 had de gemeenteraad besloten een middelbare school voor meisjes op te richten, die echter bij gebrek aan belangstelling nooit tot stand kwam. De bevolking liet zich geen appels voor citroenen verkopen en de geestelijke overheid trad openlijk in de strijd tegen alle betrachtingen die langs officiële zijde gedaan werden. In juni 1879, kort na de afkondiging van de nieuwe onderwijswet stak de gemeenteraad opnieuw met een officiële school van wal en werden Adolf

Lievens en Jan Baptist De Groote aangesteld als onderwijzers. In het begin telde de school 27 jongens en 2 meisjes, maar op 24 juli, dus zeer korte tijd daarna, moesten de twee onderwijzers hun school sluiten bij gebrek aan leerlingen en werden ze door het gemeentebestuur aan de dijk gezet. Ook Zuster Justina, overste van het klooster, sloot haar deuren. Kamiel Mestdag opende opnieuw de officiële school met 4 leerlingen, slachtoffers van een paar liberaalgezinde grondeigenaars, die onder bedreiging van woonverbod hun pachters verplichtten van hun kinderen naar de openbare school te sturen. En toch schijnen er gevallen geweest te zijn, dat landbouwers zich liever lieten uitzetten dan zich te plooiën naar de praktijken van hun gewetenloze eigenaars. Het feit dat de school van meester Mestdag slechts 4 leerlingen telde, bewijst hoe algemeen het verzet te Zomergem was.

Eindelijk kwam in 1884 de katholieke reactie voorgevoed uit haar veren en bij de verkiezingen van 10 juli verloren de liberalen het bewind. Zij zouden het nadien nooit meer in handen krijgen. Dit betekende een ware triomf voor het katholiek onderwijs, dat opnieuw geopend en begunstigd werd. Reeds op 28 december werd de katholieke school te Zomergem voor geopend verklaard. Door de wet Woeste-Schollaert van 1895 werd het godsdienstonderwijs verplichtend gemaakt, behalve wanneer de vader er zich tegen verzette. Deze nieuwe wet bepaalde ondermeer, dat iedere vrije school, die aan de wettelijke voorwaarden voldeed, kon aangenomen worden.

Eindelijk werd door de wet van 15 juni 1914 de leerplicht ingevoerd; het was een zeer gelukkige wet die niet enkel het onderwijs maar ook de maatschappij veel voordeel bijbracht. Hierdoor werd een einde gesteld aan veel misbruiken en onregelmatigheden die het particulier onderwijs kenmerkten en hij bezorgde aan de autoriteiten een betere en bestendige controle over de opvoeding van de jeugd.

M. RYCKAERT

DE KERK EN DE KERKELIJKE INSTELLINGEN TE AALTER ROND 1600

Ten tijde van de godsdienstberoerten en van de opstand tegen Spanje op het einde van de 16e eeuw, oefenden de Calvinisten, onder Hembijze en Rijkhove, een dictatuur uit, niet alleen in de stad Gent en in het omliggende platteland, maar ook tot in Brugge, Oudenaarde en Kortrijk, ja zelfs tot in Ieper. Dit schrikbewind duurde van einde 1577 tot einde 1584 : de steden waren één voor één door Farnese genomen geweest en Gent, door de honger gedwongen, had zich eindelijk met de Koning van Spanje gereconcilieerd. Gedurende dit Calvinistische schrikbewind werden er vele kloosters verwoest, de kerken werden in beslag genomen en leeggehaald en de uitoefening van de katholieke eredienst werd onmogelijk gemaakt.

Het is van deze heroerten dat onze kerkrekeningen van het begin van de 17^e eeuw herhaaldelijk gewag maken.

De kerk van Aalter werd ook in het noodlottig jaar 1577 gesloten, hetgeen bevestigd wordt in het verslag van de visitatie die de bisschop van Gent in 1623 aan de kerk deed, en waarin hij zegt dat de kerk van Aalter «vóór veertig jaar gedurende bijna twintig jaar niet meer gebruikt was».

Er bestaan maar vier rekeningen meer van vóór die beroerten, namelijk van 1540, 1557, 1559 en 1573, maar wij weten uit latere bescheiden dat de laatste rekening van vóór de troebelen gesloten werd in oktober 1577 en dat de kerkrenten normaal geïnd geweest zijn tot en met het gezegd jaar 1577.

Vóór de bovenvermelde troebelen is het hier echter niet altijd rustig geweest gedurende de Geuzentijd. Zo weten wij

dat de Geuzen in mei 1567 de kerk met geweld opengebroken en geschonden hadden. Deze euveldaad gebeurde, zegt de Potter, met medeweten van Catharine van Botzelaar, de weduwe van Jacob van Vlaanderen, destijds heer van het Land van de Woestijne. Deze vrouw, die voogdes was van haar toen nog minderjarige zoon Lodewijk van Vlaanderen (5^e van die naam), heer van het Land van de Woestijne, had de Geuzen-predicaties op haar kasteel te Aalter toegelaten en het volk ertoe uitgenodigd : zij werd trouwens voor dit feit voor enige tijd uit het land verbannen. Haar zoon : Lodewijk V voor-noemd, trouwde met Maria van Marnix, de dochter van Filips van Marnix, heer van Ste-Aldegonde, medeopsteller van het beruchte Eedverbond der Edelen. Met zulke kasteelheren is het niet te verwonderen dat wij Aalter aantreffen onder de plaatsen alwaar er in 1578 een georganiseerde Calvinistische kerkgemeente bestond. Wij moeten er dus niet aan twifelen dat onze kerk door die gemeente gebruikte werd.

De bisschop van Gent, zoals wij hoger zagen, zegt dat de kerk van Aalter gedurende bijna twintig jaar niet gebruikt werd. Gent werd nochtans reeds in 1584 gereconcilieerd ; er is dus geen twijfel dat de uitoefening van de katholieke eredienst ook in Aalter reeds het zelfde jaar hersteld werd. Het blijkt echter dat de parochie door de troebelen zodanig ver-armd was, dat zij niet meer in staat was van een pastoor te onderhouden. (Zie verder meer daarover).

Met de reconciliatie van Gent waren alle Geuzen echter uit het land niet verdreven : de Staatse troepen hielden nog Sluis en Oostende.

Van daar uit deden de «Vrijbuiters», zoals men ze noemde, dikwijls uitvallen, en gedurende een van deze uitvallen werd de kerk (en gans het dorp) van Aalter verbrand. De Geschiedenis van Aalter van de Potter zegt dat deze euveldaad in het jaar 1590 gebeurde. In het kerkarchief is er een stuk van de hand van pastoor Fransenius, waarin deze zegt dat de kerk eertijds tenemaal door de vijand verbrand en geruïneerd werd, zonder echter te zeggen in wat jaar dat gebeurde.

Uit de eerste rekeningen van na de beroerten blijkt dat er in de kerk reeds terug godsdienstoefeningen, door een pries-

ter geleid, plaats vonden van in 1598, doch slechts maar op enkele grote feestdagen, zoals met Pasen en op Sint-Corneliusdag.

De kerk moet korte tijd vóór de beroerten vergroot geweest zijn, want de rekeningen van 1540 en van 1548 spreken van werken aan de nieuwe beuk en aan de toren. Zij bevatten geen gegevens om uit te maken welke deze beuk was.

In dezelfde rekeningen van 1540 is er ook spraak van de endeldeur en van de zuiddeur. Over deze zuiddeur, die thans toegemetsd is, maar waarvan de omlijsting nog zichtbaar is, lopen er verscheidene lezingen onder het volk, de ene al zo onwaarschijnlijk als de andere. De Potter trekt er zelfs de gevolgtrekking uit dat Aalter vroeger meer bevolkt was op de zuidkant van de parochie dan nu : het tegenovergestelde is echter waar, bijna gans die kant van de parochie was vroeger woeste veld. Waarschijnlijk was deze deur een zogenaamde «lijkdeur» die alleen maar geopend werd om lijken naar het kerkhof door te laten. (Cfr. Em. Huys, Geschiedenis van Geluwe). De rekening van het jaar 1619 vermeldt ten andere een lijkdeur.

Reeds van rond 1598 werd het altaar en het koor van Sint-Cornelius min of meer gerepareerd, maar het zal nog enige tijd duren vooraleer men er zal toe overgaan de kerk grondig te herstellen.

In 1608 werd er gewerkt aan het Sint-Corneliuskoor en aan de Sint-Corneliusgang.

Nadat meester-metselaars van Gent en van Brugge zich van de stoestand van de toren vergewist hadden, werd er in 1613 overgegaan tot de aanbesteding van de werken tot het houden staan van de nog gezonde gedeelten ervan.

De nieuwe klok werd de 20 december 1615 gewijd. Sedert de brand van de kerk in 1590 had men zich beholpen met op de trompet te blazen. Vóór den brand waren er in de kerk zeker twee klokken : een grote klok en een schelleken ; er was ook een «orloge».

In 1615 werd de toren boven de klok met stro afgedekt en werd er aangevangen met de werken aan de middenkoor en aan de middenbeuk. In 1622 had er een aanbesteding plaats

voor de werken aan de zuidbeuk en aan de zuidelijke kruiskapel, terwijl men reeds in 1617 aan het Onze Lieve Vrouwekoor gewerkt had.

De werken gingen maar heel traag vooruit ; men bouwde maar naarmate er geld voorhanden was. De kerk moest voor het grootste deel zelf de kosten van de heropbouw met eigen middelen dekken. Weliswaar kwam het burgerlijk bestuur ook in het dekken van de onkosten tussen, want wij weten dat er met dat doel een bijleg op de tienden geheven werd, die echter maar ongeveer 17 pond groten per jaar opbracht ; de steden en dorpen waren uitgeput door de langdurige onlusten en oorlogen van die tijd, en honderden kerken lagen verwoest of geschonden in het land.

De abdijs van Sint-Maarten in Doornik, die het patroonsrecht over de kerk bezat en de grote tiendeheffer te Aalter was, kwam in 1619 ook tussen in het dekken van de onkosten voor een som van 200 pond groten. De parochianen van Aalter zelf eindelijk droegen tot twintig pond bij tot het gieten van de klok en droegen rechtstreeks de onkosten van allerhande kleine werken.

De tijden waren ten andere verre van rustig : in 1621 en in 1633 moet men met de kerkornementen naar Gent vluchten, terwijl de rekening van 1625 een uitgave vermeldt voor een hesp die aan de Augustijnen van Gent ten geschenke gegeven werd «omdat zij het kerkdingen bewaard hadden».

Naarmate een deel van de kerk terug bruikbaar was, werd dit deel voorlopig met stro bedekt. Later, als de middelen het toelieten, werd de strooien dekking door schaliën vervangen.

In 1617 werden de vijf bogen op de noordzijde van de middenbeuk toegemetsd ; het zal duren tot rond 1783 vooraleer de O. L. Vrouwebeuk opgebouwd werd.

Gebrek aan rekeningen laat niet toe te zien hoe er verder aan de kerk gewerkt geweest is, maar het schijnt wel dat de herstelling tot in 1655 geduurd heeft. Dit jaartal is ten andere aangeduid in de ankers van de toren.

* * *

In 1616 werd er aanvang gemaakt met het bouwen van een pastorie, op een stuk land gelegen op de westzijde van de

kerk, ongeveer op de zelfde plaats waar de tegenwoordige pastorij staat. Een stuk van die tijd zegt dat er hier voortijds nooit geen priesteragie bestaan had.

* * *

Sint Dionysius (Denijs) was de patroonheilige van onze kerk vóór de troebelen van de Geuzentijd. Volgens het verslag over de bisschoppelijke visitatie van 1623 was het hoofdaltaar in de oude kerk aan Sint Denijs toegewijd, terwijl er altaren in de zijbeuken toegewijd waren aan Sint-Cornelius en aan Sinte Landrada.

Uit de kerkrekeningen blijkt dat ééNZelfde altaar toegewijd was aan de heilige Cornelius en Gisleinus (Gelein). Deze twee heiligen worden nu nog samen vereerd te Waarschoot en te Machelen terwijl er in het Sint-Jansgasthuis te Brugge een schilderij is waarop zij samen afgebeeld staan.

(In de oude kerk waren er bovendien nog altaren toegewijd aan Sint-Pieter, Onze Lieve Vrouw, Sint-Louis en de Nood Gods).

Het vaantje werd wel uitgestoken op de toren op Sint-Denijsdag, maar van een bijzondere verering van die heilige is er niets te vinden in de rekeningen, behoudens de opluistering van de dienst met orgelspel.

Integendeel, Sint-Corneliusdag werd op een bijzondere wijze gevierd. Daags te voren werd het kerkhof «geruimd» en werd het feest door trompetgeschal aangekondigd. Op de dag zelf had er een grote plechtige dienst plaats gedurende welke «de trompetten speelden».

De toeloop van volk was buitengewoon groot op die dag en de offergiften en de zegenpenningen aan het het altaar van SS. Cornelius en Gelein brachten op sommige jaren meer dan honderd pond parisis op. Er werden vele offeranden in natura gegeven, meest kiekens, maar ook tarwe, brood, boter, eieren, vlees, lammeren vlas en allerhande zaken meer. Gans het jaar door worden er giften in natura aan de kerk geofferd, zonder dat er verder een of andere heilige speciaal daarmede bedacht wordt.

Lodewijk van Vlaanderen (4° van die naam — ook gezegd Lodewijk van Praet —) heer van het Land van de

Woestijne, overleden in 1555 en begraven in de kerk van Aalter, had een stichting gedaan van achttien pond parisis ten voordele van de kapelanij van de Heilige Cornelius, bezet op de molen en op de maalderij van Aalter. Hiervoor werden wekelijks twee missen gedaan, die daarom de «meulemissen» genaamd werden.

Er bestond hier ook reeds een *gilde* van Sint-Cornelius, want deze doet, van 1557 af, insgelijks twee missen per week doen ter ere van haar heilige patroon. Aldus waren er wekelijks vier missen ter ere van die heilige.

De gilde moest over grote inkomsten beschikken, want in 1558 geeft zij aan de kerkmeesters de som van 36 pond, zijnde het overschoot van haar rekening. Het zelfde jaar hield zij een feestmaal waarop, onder andere, verorberd werden : een koe, twee tonnen bier, twee vaten erwten, driehonderd broden en vier stukken boter !

In het verslag over de visitatie van 1623 leest men, dat, met het weder in gebruik nemen van de kerk na de beroerten, het feest van de Heilige Cornelius opnieuw gevierd werd, maar ditmaal als patroon, uit hoofde van de plechtige ommeegang ter ere van die heilige.

Er valt echter op te merken dat de kerkmeesters in 1623 zes schellingen en drie groten betalen voor «elc hondert beeldekens van Sint-Denijs ende Sint-Cornelius, patronen van ons kercke» (gekocht te Antwerpen).

De latere rekeningen van na de beroerten maken verder echter geen gewag meer van enige verering van de Heilige Denijs en van Sint-Geleïn is er geen spraak meer.

De verering van Sint-Cornelius staat echter vaster dan ooit. Wij zagen reeds dat er van in 1598 gewerkt werd aan de herstelling van het altaar en van het koor van Sint-Cornelius. Hoogstwaarschijnlijk werd het nog bestaande borstbeeld van heilige in 1603 aangekocht ; in 1604 vermelden de rekeningen voor de eerste maal de aankoop van offerkaarsjes voor de pelgrims op Sint-Corneliusdag.

In 1606 had een ommeegang plaats ter ere van Sint-Cornelius op diens feestdag. Er had een plechtige dienst plaats en kosters uit het omliggende komen hem opluisteren met

gezag. Speellieden maken muziek gedurende de offerande en de ommevang en een vreemde priester komt een preek houden.

Van 1611 reeds duurt de kermis drie dagen en zij valt binnen de novene van de Heilige Cornelius. Uit sommige gegevens zou zelfs af te leiden zijn dat de kermis duurde van 14 september (H. Kruisverheffing) tot op 16 september (Sint-Corneliusdag).

Het gebruik van offergiften in natura bleef bestaan, zoals vóór de troebelen.

De rente om de meulemissen te doen ter ere van Sint-Cornelius was sedert 1578 niet meer betaald geweest, en de missen werden dan ook niet meer gedaan tot in 1628, wanneer de betaling van de rente hervat werd. Er werd toen één pond groten per jaar betaald. De stichting werd bovendien in 1634 door de bisschop van Gent, tot een mis te doen de eerste dinsdag van iedere maand, gereduceerd.

Een broederschap van de Heiligen Cornelius werd in 1620 ingesteld. Deze confrerie liet iederen donderdag «tot meerder cere van God en den Heilige Cornelius eene gezongen mis celebreren ; geaccompagneerd met den orgel, ter eere van het Allerheiligste Sacrament des Altaars, met voor en na de mis de benedictie».

Volgens het meer aangehaalde verslag over de visitatie van 1623 was er alsdan in de kerk van Aalter alleen maar een relikwie van de Heilige Landrada. Toch moet er niet aan getwijfeld worden, gezien de grote verering, dat er alhier, vóór de beroerten, een relikwie van Sint-Cornelius zal bestaan hebben, die tijdens de troebelen zal verloren gegaan zijn.

Nochtans, volgens de rekeningen van 1615, van 1618 en van 1620 werd de «rijve» van de Heilige Cornelius in de Sinksenommevang (zie verder) medegedragen. Het is echter mogelijk dat deze rijve slechts een beeld van de heilige was, want andere rekeningen (1615, 1616) spreken van deze «die Sint-Cornelis droughen».

Wat ervan zij, de eerwaarde Heer Jeremias Baes, die alhier pastoor was van 1653 tot 1662, had in 1656 een aanzienlijk deel van het hoofd van de Heilige Cornelius uit Rome bekomen. Hij schonk een tand aan de kerk van Aalbeke, maar

het aanzienlijkste deel van de relikwie schonk hij in 1659 aan zijn parochiekerk. De kerk van Meulebeke kreeg een relikwie van de Heilige Cornelius van de kerk van Aalter, ten tijde dat de eerw. heer Baes aldaar pastoor was. Later, kanunnik en pastoor van Sint-Baafs te Gent geworden zijnde schonk de heer Baes nog een relikwie van Sint-Cornelius aan het hospitaal van Kortrijk. (De relikwies van Meulebeke en van Kortrijk zijn in de loop der tijden verloren gegaan).

* * *

Tussen de kerkrekeningen bevindt zich een met de hand geschreven leven van de Heilige Landrada, waaraan, door een andere hand, toegevoegd werd dat de bisschop van Doornik in het jaar 1277 de vervoering vierde van het lichaam van de Heilige Landrada binnen Aalter.

Na de beroerten was er alhier nog een relikwie van die heilige, namelijk een deel van haar kaaksbeen. (Visitatie van 1623). Pastoor Fransenius ging ten anderen, in 1616, het «heiligdom van die Heilige te Brugge halen, alwaar het te «makene was».

Er bestond hier vroeger ook een kapelanij van de Heilige Landrada. Het verslag van 1623 zegt dat er alhier een kapel aan die Heilige toegewijd was, in het asyllum, niet ver van de kerk, maar dat er maar de fundamenteën van over gebleven waren. Het is zeer waarschijnlijk dat dit asyllum, dat ten dienste van de pelgrims zal gestaan hebben, stond op het zogenaamde «Vrijhof», dat aan Sint-Landrada toebehoorde, en dat gelegen was langs de Bellemstraat, met een uitweg langs de kant van de Kerkemstraat, (de tegenwoordige Lostraat).

(Tegenwoordig is er alhier geen relikwie van die heilige meer en is alle spoor van haar verering verdwenen).

* * *

Vóór de beroerten ging er ieder jaar, op derde Sinksendag, een ommevang uit, van de kerk naar de kapel van Onze Lieve Vrouw ter Pieten, op den Dries. Deze kapel stond daar waar de grenzen van Aalter, Knesselare en Ursel samenkomen.

Hoogstwaarschijnlijk, gelijk het in andere parochies gebeurde, volgde deze ommevang een zeer lange weg, die wij

nog kunnen terugvinden in de nu nog bekende «Processie-straten», namelijk de straat in Oostergem, tussen de Bellem- en Kesterstraten, op de Kattewegel, en op het Jezuietengoed, tegen Grand'mère. Deze processieweg zou dus omtrent 15 kilometer lang geweest zijn !

Onderweg werd er gegeten en gedronken, want de rekeningen van de kerkmeesters maken gewag van uitgaven «om de maeltijt omde ommeganck te Synxen». In de processie werd er muziek gemaakt door «trompers van spelen».

De ommegang van de derde Sinksendag werd na de beroerten hervat. De rekeningen van 1611 maken er reeds terug melding van. Er wordt echter niet meer uitgegeven voor maaltijden, noch voor trompers. Alleen de dragers van het kruis, van de vanen, van het beeld (of rijve) van Sint-Cornelius en van dat van Onze Lieve Vrouw worden nog betaald. In het verslag over zijne visitatie van 1623 bevestigt de bisschop dat er gene toneelspelen opgevoerd worden maar na de Vespers houdt de pastoor een sermoen aan de kapel.

Reeds van in 1624 wordt er in de rekeningen geen gewag meer gemaakt van de grote ommegang. Was hij achterwege gebleven omdat de kapel in puin lag, verwoest tijdens de verleden beroerten ? Ofwel was het omdat de kerk dat soort van ommegangen, die niet altijd stichtend waren, niet aanmoedigde ?

De kapel van ter Pieten was de zetel van een kapelanij. Deze was begiftigd met de ophrengst van het derde deel van de tiende van Aalter op de noordkant van de vaart. (De twee andere derden gingen, het een naar de heer van het Land van de Woestijne, het andere naar dezès slotkapelaan). Dit derde deel werd opnieuw in drie gelijke delen verdeeld onder de pastoors van Aalter, Knesselare en Ursel. Hiervoor moest ieder van de genoemde pastoors wekelijks een mis lezen in de kapel ter Pieten. Na de beroerten deed de pastoor van Aalter zijn mis in de parochiekerk. Wat de pastoors van Knesselare en Ursel deden is niet bekend. De bisschop van Gent besloot in 1725 de kapelanij te verenigen met het pastoraat van Aalter, maar deze beslissing kon maar in 1761 ten uitvoer gebracht worden, omdat de titelvoerende beneficiant van de kapelanij zolang blijven leven was,

In 1666 werden pogingen aangewend om de kapel van ter Pieten te herbouwen en aldaar, ten minste 's zondags een gelezene mis te laten celebreren. Het voorstel werd gesteund door de wethouders van Aalter, Knesselare en Ursel, terwijl de toenmalige bisschop van Gent geldelijke steun beloofde. Er was tegenstand van de pastoors van de drie parochies, die vreesden dat er aldaar een kapelaan zou aangesteld worden en dat zij aldus hun inkomsten uit de kapelanij zouden verliezen. Hoe ook, er kwam niets terecht van het voorstel!

* * *

Vóór de beroerten was er in Aalter een pastoor en één onderpastoor. Er was wel een kapelaan voor ieder van de kapelanijen van O. L. Vrouw en van St. Cornelius, maar zoals het toen de gewoonte was, verbleef de beneficiant van de kapelanij meestal niet ter plaatse; hij streek de beneficies op en gelastte daarbij nog zeer dikwijls een andere priester met het doen van de missen waarmede zijn beneficie belast was!

Heer Rogier van Gistel en zijn huisvrouw, Apollonia van Akspoele, begiftigden in 1358 de kapelanij van O. L. Vrouw met gronden gelegen in Dentergem en met renten bezet op andere te Dentergem gelegen gronden. Hiervoor werd de kapelaan verplicht te Aalter te verblijven en te helpen dienst doen in de kerk.

Wij bezitten geen gegevens die ons toelaten te weten hoe het alhier stond met de zielzorg gedurende het Calvinistisch bewind, noch gedurende de eerste jaren na de reconciliatie van Gent (einde 1584) wanneer de uitoefening van de katholieke eredienst hersteld was.

Wij weten alleen maar dat er hier een pastoor was in 1598 en dat er in 1599 een pastoor «quam om ons Paeschen te houwenen» en dat de zelfde pastoor dienst deed op Sint-Corneliusdag 1599.

In 1600 was er een pastoor, die reeds te Pasen 1603 door een andere opgevolgd was. Maar in 1605 gaan de Aalternaren aan de pastoor van Ruiselede «bescheet vragen om te weten of hij hen dienen zou».

In 1607 ook zitten de Aalternaren zonder eigen pastoor: zij gaan naar Gent in de Palmweek om te vernemen naar een

pastoor. Zij hebben er blijkbaar geen verkregen, want zij gaan later naar Dikkelvenne vernemen naar de pastoor die beloofd had te komen dienst doen met Aalter-kermis. Tenslotte is het de pastoor van Ruiselede die dienst doet met de kermis en die van Beernem op Kerstdag!

Einde december 1608 wordt Lieven Luda vermeld als pastoor van Aalter, maar die is het weeral niet lang gebleven, want reeds in juni 1609 wordt Fr. Zacharius Ficquet, Predikheer, aangeduid als bedienaar voor Aalter en Knesselare. Deze bleef tot midden 1613 wanneer hij opgevolgd werd door Geeraard Wellens, die ook pastoor van Knesselare was en die bleef tot in 1615. Na hem kwam Anthonis Melantois voor enige maanden.

In 1616 eindelijk wordt Joannes Fransenius (Fransen), die hetzelfde jaar eveneens tot pastoor van Bellem benoemd geweest was, als bedienaar van Aalter aangesteld. Hetzelfde jaar reeds begint deze priester met het bouwen van een pastorie te Aalter en in 1628 wordt hij ontlast van de zielzorg in Bellem.

Pastoor Fransenius verblijft alhier lange jaren. Hij werkt met veel iever aan de herstelling van de kerk.

De armoede van de parochie en de geringe inkomsten van de kerk en van de pastorie schijnen wel de voornaamste redenen geweest te zijn waarom Aalter zo moeilijk aan zijn pastoors geraakte en ze even moeilijk behield. In een stuk van het jaar 1626 zegt het magistraat «dat deur den kleenen middel van incompste van ons kercke ende cure, wij altoos zedert de troubelen qualijck hebben connen versien worden van eenen eygen pastoor, ten achterdeel van Godts dienst ende ghemeene prochiaenen».

Er bestaan maar zeer weinig dokumenten die ons toelaten te zien wat de toestand van onze parochie was tijdens het bewind van de Gentse Calvinistische theokratie. Wel weten wij dat er te Aalter een protestants kerkgenootschap bestond, dat afhing van de «classis» van Tielt, maar uit niets blijkt dat dit zeer ijverig zou geweest zijn. (Zie : Janssen, «De Kerkhervorming in Vlaanderen».)

Na de herovering van het land door Parma (1584) is gans de bevolking van Aalter (zoals trouwens ook die van al

de omliggende dorpen) op de vlucht geslagen. Enkele, zeer weinige, personen zullen de parochie verlaten omdat zij overtuigde Calvinisten waren, maar de overgrote meerderheid is gevlucht omwille van de herhaalde invallen, brandschattingen en plunderingen van de Hollandse Vrijbuiters uit Sluis en uit Oostende. Het is tijdens een van deze dat de kerk van Aalter in 1590 verbrand werd. Dit weglopen van de bevolking was algemeen : niemand was gebleven en het duurde tot in 1600 (na de val van Oostende) vooraleer er spraak kon zijn van een ietwat redelijke terugkeer van de bevolking. Overvloedige gegevens over deze vlucht zijn te vinden in de resolutieboeken van de Oudburg van Gent van de betrokken periode. De kerkrekening van 1633 maakt terloops gewag van dit «wechloopen» tijdens de beroerten, dat zo algemeen geweest was dat, in gezegd jaar, de kerkmeesters nog niet hadden kunnen achterhalen waar sommige van de aan de kerk gelegen percelen land gelegen waren.

* * *

Het magistraat en de pastoor zelf beijveren zich om een groter inkomen te verkrijgen voor de pastoor van de abdij van Sint-Maarten te Doornik, die alhier de grote tiendeheffer was. Pastoor Fransenius ging daarom zelfs in proces tegen de abdij, die bij sententie van de officiaal van het bisdom Gent in 1626 veroordeeld werd aan de pastoor, boven het eigen inkomen van de pastorij, geraamd op 25 pond en 2 schellingen, een jaarlijkse bijleg van 28 pond groten te betalen.

Pastoor Fransenius spant zich bovendien in om de bescheiden en oude rekeningen van de kerk, die tijdens de troebelen verloren gegaan waren, terug op te sporen, ten einde aldus het eigendomsrecht van de kerk en van de armentafel op hunne landerijen te kunnen vaststellen. Dit is hem niet altijd gelukt ; want sommige stichtingen, die vóór de beroerten bestonden, konden niet meer geïnd worden, bij gebrek aan schriftelijke bewijzen, alhoewel de pastoor, in zulke gevallen, niet aarzelde, te procederen.

* * *

Onder de *stichtingen*, die vóór de Geuzentijd, in de kerk van Aalter bestonden, vallen aan te stippen :

1. — Een jaargetijde voor Mher *Geeraard van Gistel* (overleden 1365), voor dezes zoon, Mher *Jan van Gistel*, en voor hun onderscheidene echtgenoten, Katelijne van Drongen en Mergriet van Longueval, in hun leven heren van het Land van de Woestijne, bezet op de molen en de maalderij van Aalter, te doen op de zondag vóór de Vasten.

2. — Een tweede jaargetijde voor de zelfde heren en voor hun echtgenoten, te doen op Heilig Sacramentsdag.

Na de beroerten werden deze twee jaargetijden gereduceerd tot twee gezongen missen te doen, de ene 's maandags vóór Vastenavond, de andere 's maandags vóór Heilig Sacramentsdag.

3. — Een jaargetijde voor *Jan van Vlaanderen* (overl. rond 1450) en zijn vrouw, Joanna van Reigersvliet, heer en vrouw van het Land van de Woestijne, te doen 's maandags na Vastenavond. Dit jaargetijde was bezet op zekere landerijen rond Biesemveld en op de Kleinen en den Grooten Baarlaarvijver.

Na de troebelen werd dit jaargetijde gereduceerd tot een gezongen mis 's maandags na de eerste zondag van de Vasten.

4. — De zelfde heer had gefondeerd het officie en de dienst van het Heilig Sakrament gedurende gans de oktaaf.

Dit werd na de beroerten vervangen door een gezongen mis op ieder van de zes werkdagen van gezegd oktaaf.

5. — *Lodewijk van Vlaanderen*, gezegd van Praat, heer van het Land van de Woestijne, had een jaargetijde gesticht, te doen op Sint-Catharinedag. Deze fondatie was bezet op het goed te Lake, gelegen op de zuidkant van de vaart, te Knesselare.

De stichtingsoorkonde werd na de troebelen niet meer teruggevonden en de rente werd niet meer betaald, niettegenstaande proces in de Raad van Vlaanderen, dat jaren lang onbeslist bleef hangen. Dit jaargetijde werd niet meer gedaan.

6. — Een jaargetijde voor Rogier van Gistel (14^e eeuw), dat op hetzelfde goed te Lake bezet schijnt geweest te zijn, maar waarvan geen verder spoor te vinden is.

7. — *Mevrouw Jostijne van Praat*, echtgenote van Lodewijk van Praat (zie nr. 5) overleden in 1545 en begraven te Aalter) had een jaargetijde voor haar gesticht, te doen de

tweede zondag van december en bezet op gronden gelegen op Buntelare.

De stichtingsoorkonde werd teruggevonden en de rente werd na de troebelen voort betaald. Dit jaargetijde, met brooddeling voor de arme, werd voortaan de maandag na de tweede zondag van december gedaan. (Dit is het enig oud jaargetijde waarvan nog heden ten dage memorie gemaakt wordt).

8. — Volgens een stichting van dezelfde heer Lodewijk van Praat moest iedere zondag de *Vespers* en H. Sacramentslof gezongen worden. Een rente werd hiertoe gesticht, bezet op het hof van Praat (tegenwoordig de Warande en de Boomgaard, alwaar die heer een huis staan had, dat tijdens de meergemelde beroerten vernield werd).

Deze stichting werd na de beroerten voort volbracht.

9. — Verder had dezelfde heer een bezet gedaan op de molen en op de maalderij van Aalter om iedere week missen te lezen ter ere van Sint-Cornelius. Er werd hierboven over deze missen gesproken.

10. — Zekere Jan van Pumoorte (of Jan Christiaan Moortre) had twee missen per week gesticht ter ere van de Heilige bisschop Nicolaas. Na de troebelen werd deze stichting gereduceerd tot een commemoratie van de Heilige Nicolaas in de maandelijkse mis van de H. Cornelius.

11. — *Jacob van Vlaanderen*, heer van het Land van de Woestijne, (overl. in 1566), had in 1564 een rente gesticht, bezet op gronden gelegen in Stratem, om met de opbrengst ervan olie te kopen voor de lamp die vóór het H. Sacrament brandt. (Het is de echtgenote van deze Jacob van Vlaanderen, Catharina van Botzelaar die bekend is wegens haar Calvinistische gevoelens).

Na een proces in de Raad van Vlaanderen, betalen de eigenaars van de gronden de rente voort van 1624 af, met al de achterstellen. Later werd deze rente echter afgekocht.

12. — In 1558 hadden Rogier van Gistel en zijn vrouw Appolonia van Akspoel een gifte gedaan aan de kapelanij van O. L. Vrouw van twee bunder en half grond gelegen te Dentergem en van zekere renten bezet op gronden in die parochie gelegen. Daarvoor moest er iedere zaterdag een mis voor

O. L. Vrouw gedaan worden te zijner intentie, terwijl de kapelaan van O. L. Vrouw, die aldus begiftigd werd, in Aalter moest verblijven en aldaar moest helpen dienst doen in de kerk. De gronden werden na de beroerten door de pastoor van Aalter verpacht te zijnen profijte. Sommige van de renten echter bleken niet meer invorderbaar te zijn.

15. — Voor de beroerten moesten de pastoors van Aalter, Knesselare en Ursel elke iedere week een mis doen in de kapel van O. L. Vrouw op de Pietendries. — Zie meer daarover hiervoren.

* * *

Onder de renten die ten voordele van de kerk gesticht werden, vinden wij drie «wijnrenten», bezet op verschillende gronden, al te zamen vier stopen wijn. De opbrengst ervan, die meestal in natura, dus in wijn, betaald werd, moest dienen voor de Paascommunicanten.

Deze renten werden na de beroerten voort betaald.

Het was hier inderdaad het gebruik dat de gelovigen, die hun Pasen hielden, na de communie, wat wijn te drinken en een stuk lijfkoek te eten kregen. Het is niet geweten wanneer dit gebruik verdwenen is.

Een ander gebruik vóór de beroerten bestond in het geven van «krakelingen» aan de kinderen op Witte Donderdag.

Het gebruik een witte duif in de kerk los te laten binst de Hoogmis op Sinksen, schijnt hier ook bestaan te hebben : de rekening van 1573 vermeldt een uitgaaf voor «eene witte duve jehens Synxen».

* * *

Geen bescheiden bestaan nog over de gronden die de kerk en de armentafel vóór de beroerten bezaten ; wel maken de rekeningen gewag van verpachtingen van gronden, maar zonder veel details.

In 1629 maakte pastoor Fransenius een inventaris van de gronden die aan de kerk toebehoorden, «sonder prejudicie van de verdonckerde alsnoch». Behalve het kerkhof, bezat de kerk 14 partijen grond, samen ongeveer 16 gemet groot.

Het kerkhof werd verpacht om het gras te laten afweiden door paarden of koeien, maar niet door zwijnen, zolang het nog niet afgesloten is, zegt de verpachting van 1626; daarna zal men het nog enkel mogen afmaaien. Het kerkhof was met notelaars beplant, waarvan het fruit verkocht werd ten bate van de kerk.

De andere partijen werden regelmatig openbaar verpacht.

Onder deze partijen valt het Vrijhof aan te stippen, waarvan hoger reeds gesproken werd.

Op het Vrijhof stond een klein huisje langs de Bellemstraat en het was verder met notelaars beplant, van welks fruit de pachter genot had.

De goederen die aan de kerk behoorden werden door haar in het jaar 1754 verkocht, om te voldoen aan de plakaten van de Regering, die de verkoop van de goederen «van doode hand» bevolen. Met de opbrengst ervan werd een rente aangekocht.

De Heilige-Geesttafel of armendis bezat, volgens de verpachting van 1626, 22 partijen land, groot 14 gemet 208 roeden. Daaronder waren drie kleine hofplaatsekens en twee bosjes.

Hieronder was de H. Geeststede, aan het kerkhof, waaruit in 1616 de grond voor de pastorie genomen werd. De H. Geeststede paalde ten oosten aan de Zwaan, die zelf aan Aalterplaats paalde en te noorden aan de Zwanestraat, thans Brouwerijstraat. Tussen de Zwaan en H. Geeststede lag een dreefken, de huidige Kerkstraat. De gronden van de armendis werden eveneens in 1754 verkocht.

De kapelanij van Onze Lieve Vrouw bezat te dien tijde een «motje» gezeid het «Papenwalleke» met een stuk land eraan op de zuidzijde en een bosje op de oostzijde, samen omtrent een gemet groot. Dit perceel is nog hedendaags eigendom van de kerkfabriek, die missen laat doen ter concurrentie van de pacht.

Verder bezat deze kapelanij te Dentergem 10 partijen land, samen twee en een vierde hunder Kortrijkse mate groot, gift van Mher Rogier van Gistel. (Zie hiervoren).

De kapelanij van Sint-Cornelius bezat ook enkele partijen land, die echter bij het kerkeland gerekend werden.

Bovendien bezat deze kapelanij een half bunder en dertig roeden land te Aarsele, genaamd den Aalst, die door de pastoor te zijne profijte verpacht werden.

Bovengemelde partijen land te Dentergem en te Aarsele werden tijdens het Frans bewind verkocht als zwart goed.

* * *

Buiten de hiervoren terloops vermelde inkomsten van de pastorijs vallen er nog aan te stippen :

a) de derde tiendeschoof uit de grote tiende (die de abdijs van Sint-Maarten te Dornik toekwam), van de landen gelegen tussen de (tegenwoordige) Lostraat, de beek naar het Biesemgoed, vandaar naar de tegenwoordige herberg de Sterre, zo langs de beek naar Stratem, langs de straat tot aan de oude molen (aan Aalter-statie) en van daar langs de Meuledreef naar de kerk.

(Tienden waren een belasting — gewoonlijk het tiende deel die geheven werden op het graan en op sommige andere vruchten. De opbrengst van de grote tiende over gans Aalter schijnt 200-230 pond belopen te hebben.

b) de vleestiende van lammeren en biggen de gehele parochie door. (Deze tiende was van de tien lammeren of indien er min dan tien waren, de tiende penning naar rechtvaardige schatting).

c) de novale tiende, dit is de 33-en schoof, gans de parochie door, geheven op de vroegere braakliggende gronden die de kultuur gebracht werden, op de geroede bossen en op oude hofsteden die opnieuw tot land gebracht werden. Deze tiende bracht al niet veel op.

* * *

De voornaamste bron voor dit opstel is het kerkarchief van Aalter geweest, waarvan het practisch de verkorte inhoud is. Dit archief, tamelijk rijk wat betreft de 17^e eeuw, bevat bijna niets meer uit de 18^e eeuw. De dokumenten betreffende

die periode blijken er over een vijftigtal jaren uit weggenomen geweest te zijn. De gegevens uit het kerkarchief werden aangevuld door die geput in de bisschoppelijke en uit de dekanale visitaties. In enkele gevallen werd er gebruik gemaakt van andere bronnen.

A. VERHOUSTRAETE

MINDERBROEDERS TE EEKLO

(Nieuw ontdekt dokument van 1680)

In het Sinte-Walburga-archief, bewaard op de dekenij van Oudenaarde, ontdekte ik, einde juni 1959, met de voorzienige hulp van Z. E. H. Robert Willems, nieuwe Deken van Oudenaarde, zo'n 500 stuks, aangaande het voormalig klooster van de Paters Minderbroeders Rekolletten te Oudenaarde. De 500 stukken lagen netjes in een eikenhouten kistje met op de flank in drukletters geschreven : *Archivum FF. Minorum Recollectorum Aldenardensium*.

Bij het opmaken van het inventaris tref ik wederom ⁽¹⁾ een HS nopens het voormalig klooster der Minderbroeders te Eeklo van date 1680. ⁽²⁾.

Het is een getuigenis van het magistraat van Eeklo ten gunste van de Paters, die hun goede diensten aan stad en bewoners hebben bewezen, looft vóór de notabelen van de stad Eeklo.

Een gelijkvormig getuigenis werd in 1655 ook gegeven door het magistraat van die tijd voor de notabelen van de stad om deze aan te zetten de toelating te geven aan de Minderbroeders een vast klooster te stichten te Eeklo. ⁽³⁾.

Later in 1688 vinden we eveneens een gunstige getuigenis van het magistraat, en deze keer om hen te verdedigen

(1) Zie «Appeltjes van het Meetjesland», nr. 7, 1956, blz. 209-220.

(2) Formaat : 23 x 30 mm. Dubbel blad. Oorspronkelijke kopij.

(3) P. A. VERSCHURE, *De Minderbroeders te Eekloo*, 1649-1949, blz. 16-17.

tegen een al te verwaande heer Pastoor van Eeklo, E. H. Jan Frans Kerremans. (4).

Wellicht werd dit getuigenis van 1680 aangewend om de notabelen en de bewoners aan te zetten de Paters te helpen in het voortbouwen van hun klooster, waarvan de fondamenteen reeds in 1664 waren gelegd. In 1685 was het klooster voltrokken.

In 1680 is gardiaan van het klooster te Eeklo P. Geraard Carlier. (5) en is vikaris P. Marcel Malasis. (6).

Op de rugzijde staat : *Testimonium Magistratus Eccloniani quoad laudabile obsequium ff : min : Recollectorum.*

Zonder titel begint het getuigenis : ALLEN DEN GONEN DIE DESE PRESENTE Letteren sullen sien en hooren lesen, Saluijt, Burghemeestere. ende Schepenen der stede Keure ende Vrijhede van Eecloo Certifieren met kennisse der waarheit, dat t'sedert de fondatie ende opcommijn van het convent Vande Eerwaerde Paters Recollecten binnen deser voornoemde Stede, de devotie ende Godvruchticheijt seer vermeerderd is, ende noch daeghelijckx is vermeerderende door het goet exempel, ende ghestichtich leven vande Religieusen van t'selve Clooster, soo door hunne sermoenen, administreren der H. Sacramenten, bijstaen ende vertroosten der Siecken, ende andere goede leerijnghen, tot groot contentement onser ghemeente,

(4) Archief Prov. Belg. *Conventus Ecclonianus*. Nr. 8, 16 december 1688.

(5) P. Geeraard Carlier is geboren omtrent 1636. Hij was 21 jaar oud toen hij zijn plechtige geloften aflegde in 1657 en in 1662 werd hij tot biechtvader en predikant aangesteld. Tot biechtvader van de zusters Penitenten te Nevele aangeduid op 13 september 1671 tot 1674. Van 1674 tot 1675 vinden we hem te Brugge (*Veteris Sacci*) als biechtvader van het Monasterium. Op 9 september 1678 is hij gardiaan te Eeklo en blijft er na een herbenoeming tot 1687. Intussen, van 1681 tot 1682, is hij biechtvader van de Zusters Penitenten van Nevele. Altijd volgens de *Tabulae Capitulares* (door P. Albanus Heyse uitgegeven in 1910 te Brugge) werd P. Carlier biechtvader van de zusters Annonciaden te Nieuwpoort. Hij stierf te Brugge in 1701.

(6) P. Marcel Malasis (Malasys of Malesys) werd op 18 juli 1660 tot biechtvader en predikant aangenomen. Op 17 maart, 1681, in het half kapittel, tot vikaris en magister van de fratres te Eeklo benoemd.

t'welcke daeghelckx meer ende meer wort versterckt in t'Ca-
tholijck gheloove teghen onse wederpartije, met welcke wy
daeghelijckx moeten handelen. In teecken der waerhijet hebben
wij dese certificatie verleent, omme te valideren aen den gonen
die dese noodich sal hebben, mitsgaders hier op doen drucken
den seghel van saecken, beneven de signature van den ghe-
sworen Greffier op het Staddhuijs in Cameren ter generaele
vergaederinghe desen xxv^{en} Septembre 1680 ende was onder-
teeckent

G. De Smet ende inde marge : gheseghelt met eenen
seghel in groene wasse.

Accordeert met sijn origineele

Naer Collatie daerieghens ghedaen : Toorconden

P. De Caesmaker notarius apostolicus. (7).

E. P. Petrus B. de MEYER

(7) P. Emmanuel De Caesmaker is, volgens *Tabulae Capitularas*, blz. 124, te Tielt overleden in 1695. Volgens het *Dodenboek* van het klooster te Tielt : «den 23 maart 1710, overleed de E. P. Emmanuel (de) Caesmaeker, eertijds Missionaris, huidige vikaris van dit Hlooster en biechtvader van de Zusters Penitentienen». (P. Naessen, *Francis-kaansch Vlaanderen*, blz. 82).

EEN VERDWAALD DOKUMENT :

«HET ONTFANCKBOEK VAN ALLE DE CHEIJNSEN DER STEDE VAN NEVELE IN 1781»

Toevallig was ik vóór enkele jaren getuige van het inpakken van oud papier. Gedreven door mijn nieuwsgierigheid verkreeg ik de toelating deze oude stapels eens grondig te onderzoeken op mijn manier. Weldra bezat ik een grote hoop oude koopakten, aanplakbrieven en dergelijke. Doch mijn verbazing steeg ten top toen ik tussen een stapel oude dagbladen een boek bemerkte gans in perkament, samen gebonden met twee linten metende 21 op 55 cm. Dit boek bevatte 29 folios en had als opschrift «Ontfanckboeck van alle de Cheijnsen der Stede van Nevele, alsmede landpachten als andersints, gemaakt ten jaere 1781».

Dit geschiedkundig dokument vertelt ons alles over de eigendommen, inkomsten en rechten van de stede. Ook leert het ons de namen kennen van de huurders, de voorgaande huurders en de overgaande huurders, het zegt of het een behuilde erve was, of ze al dan niet afgesloten was met een haag, het verklapt ons de oude straatnamen, geeft de oppervlakte op van elk stuk afzonderlijk alsook het cijnsrecht. Aan de hand van een bijgevoegde kaart kan de lezer alle behandelde erven terugvinden, aldus een beter overzicht verkrijgende over de uitgestrektheid van de goederen eigen aan de Stede van Nevele.

HET CIJNSBOEK VAN DE STEDE VAN NEVELE 1781

De negen twintig volgende folio's zijn langs de ene zijde ongeveer twee derden beschreven. Hieronder volgt een bondig overzicht van elk folio.

Folio 1

Geeft ons een erve gelegen in de «Blaesendriesch straete» met als oppervlakte 187 roeden bekend ten landboek onder n° 62. Het was verpacht aan Joseph Van Renthergem, te voren aan Joannes Goethals, nog te voren aan Joos Goethals, komende van Pieter Beijdens, nog te voren aan Willem Braet. De huurder beschikt over een uitweg op de straat en was van drie kanten omringd door een haag. De cijns bedroeg 1 grote, 6 deniers jaars.

Folio 2

Is een behuisde erve gelegen op den Blaesendriesch, groot 56 roeden, bekend in het landboek onder n° 63. Verhuurd aan de weduwe van Joannes Hertoge, te voren Jan Jacobs, komende van Pieter Dhoore, te voren Jan Jacobs, fil. Pieter. De jaarlijkse cijns bedroeg 1 schelling en 8 groten.

Folio 3

Een behuisde erve, eveneens palende aan de Blaesendriesch groot 64 roeden, gekend onder n° 60. Verhuurd aan Frans Vermeulen; te voren Wed. Jan Beelaert, nog te voren aan Wed. Jan Wittevrongel, komende van Joos Wittevrongel te voren Jan De Vos. De pacht bedroeg 1 schelling en 4 groten.

Folio 4

De zelfde wed. huurde ook nog een behuisde erve, palende aan de zelfde Blaesendriesch, groot 56 roeden en gekend onder n° 59. Te voren verhuurd aan Judocus De Clercq en Jan Van Quickenborne. De erve paalde Noord aan de «oudestraete» welke nu verdwenen is. De pacht was 6 schellingen groot.

Folio 5

Een behuisde erve, gelegen in de Blaeserdriesch groot 30 roeden, gekend onder n° 61, verhuurd aan de wezen van Pieter-Philippe De Lanshere, te voren Francois Symorthier, en Joseph Zutters komende van Pieter De Rijcke, eertijds Pieter Saelens en Joos Wittevrongel. De pacht beliep 6 schelling en 8 groten.

Folio 6

Een behuisde erve groot 42 roeden gelegen in de Blaeserdriesch gekend onder n° 74 verhuurd aan Joannes Bapt. Beij-aert, te voren Lieven Cannoot en Wed. Joos Pijfferoen. Deze erve paalde west aan een eigendom behorende aan de «Heere van de Huijse». De pacht beliep 5 schelling.

Nota. — De «heere van de Huijse» was Heer van Nevele, in oude akten komt deze schrijfvorm veel voor, ook Heere van het huis of Heere van t'huis te Nevele.

Folio 7

Een gewone erve met als oppervlakte 45 roeden gekend onder n° 67. Eveneens gelegen in de Blaeserdriesch, verhuurd aan Pieter Nieuwland, te voren Pieter-Joris-Julius-Cristoffel en Pieter Van der Moeren, de erve grensde ten westen aan de «Hoelmeersch» de pacht beliep 4 schelling en 2 groten.

Folio 8

Een gewone erve groot 24 roeden, gekend onder n° 68 eveneens in voorgemelde straat, gelegen en verhuurd aan Pieter De Poorter, te voren Marie Bulcke, de kinderen van Joris Steijnmeersch. De pacht bedroeg 16 schellingen welke in 1793 steeg tot een pond en 4 schelling.

Folio 9

Een erve groot 66 roeden gekend onder n° 9 van het landboek en gelegen in de voornoemde straat verhuurd aan Philippe De Clercq. Het goed paalde noord aan het «Hoel-dreefke» en West aan de «Hoelmeersch». De pacht beliep 1 pond.

In 1797 betaalde Joseph De Clercq de pachtsom van 5 pond.

Folio 10

Jacobus Compare, te voren Norbert Van Aken, heeft in cijs de «oude» straate» binnen deze stede, eertijds gekomen «uijt de Damstraet» nu deels lopende op de Blaeserdrieschstraet, nu inbegrepen in zijn erve te samen groot 85 roeden gekend onder n° 58 de pacht beliep 2 schellingen. Sinds 1788 betaalde Bertien Hertoge jaarlijks 4 schellingen welke steeg in 1793 tot 6 schellingen.

Folio 10 leert ons de ligging van de Oude straete kennen. Deze straat was de verbinding tussen de Blaeserdriesch op Nevele en de Damstraat op Vosselare. Waarschijnlijk zal ze van minder belang geworden zijn omdat het toenmalig verkeer ging over de Sint-Jansstraat, de Hul en zo naar Vosselare. Het gevolg hiervan zal geweest zijn, dat de wethouders der stede gewoon de oude straat zullen verpacht hebben met de aanpalende erve.

Folio 11

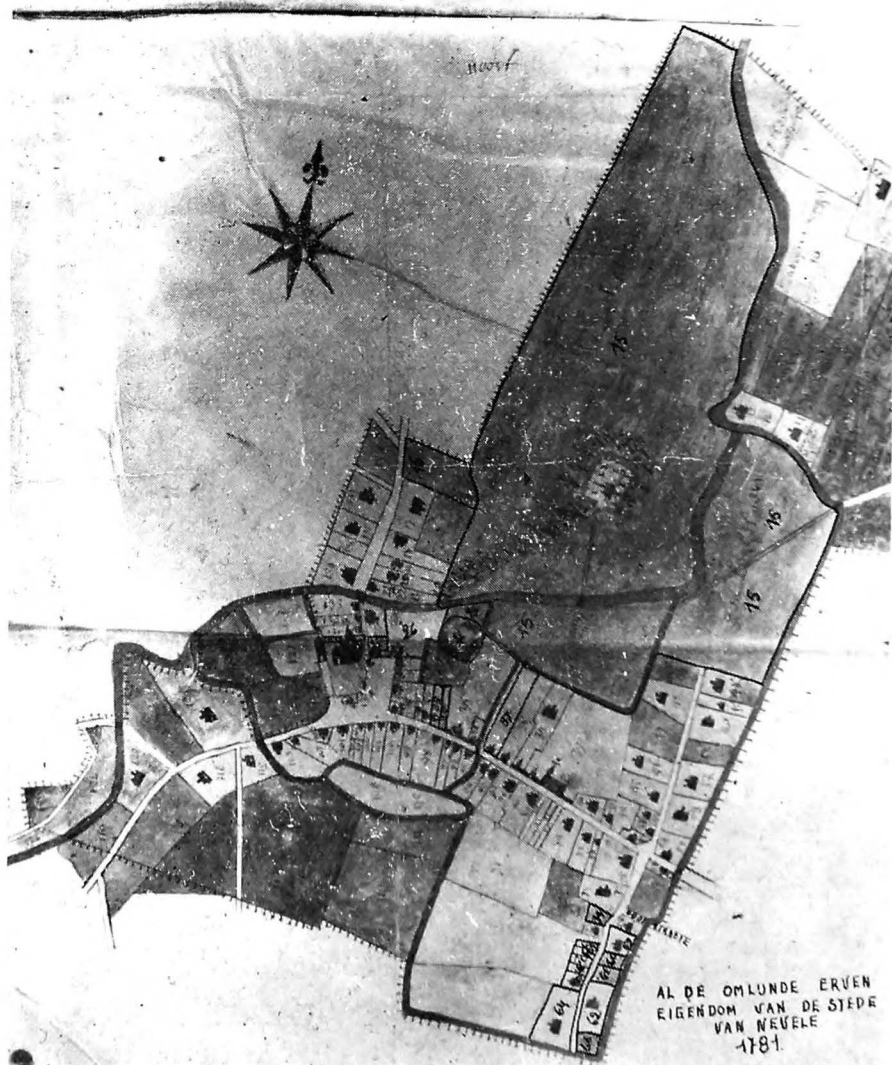
De weduwe van Philippe De Buck, te voren Livijne De Weirdt, heeft in pacht 128 roeden erve, gekend onder n° 64 van het landboek gelegen aan de zelfde Blaeserdrieschstraet en verpacht voor 3 schelling en 9 groten hoven de kerkrente. In 1793 betaalde Guille Hertoge er 1 pond 17 schelling en 1 groten voor.

Folio 12

Een erve groot 62 roeden bekend onder n° 65 verhuurd aan Joseph Van Renthergem te voren Pieter Joannes Steijaert noch te voren Louis Van Doorne de huurprijs bedroeg een schelling 9 groten jaars. In 1793 betaalde Guille Hertoge er 15 schellingen en 9 groten voor.

Folio 13

Pieter Cannoot tot Rekelinge (Deinze) te voren Joannes De Luycker nog ten voren Joos Van de Moortele, heeft in cijs

een erve groot 65 roeden gekend onder n° 66. Eveneens gelegen in de Blaeserdriesch. De prijs bedroeg 1 schelling 9 groten, welke in 1788 vermeerderde tot 14 groten.

Folio 14

Een erve groot 46 roeden bekend onder n° 34 eertijds geweest zijnde «De zwijnsmaekt» verhuurd aan Rochus Van der Zijpen, te voren Pieter Lampaert en Pieter Joos, eertijds aan Jan De Vos, te voren Pieter Van Huffel en Rogier Martens, voor de pacht prijs van 1 grote en 6 deniers. Deze erve paalde zuid-oost aan de Sint-Janstraat.

Nota. — De Potter en Broeckaert, in hun geschiedenis van Nevele halen de zwijnsmarkt aan op blz. 12, zonder deze nochtans juist te kunnen thuis wijzen. Met behulp van het nummer van het landboek 34 en de kaart uit die jaren is het mogelijk geweest de ligging vast te bepalen.

In 1795 werd de zelfde zwijnsmarkt voor 10 jaar verpacht aan Livinus Van der Sijpen en betaalde er de cijnsrente voor van 30 «oortjes».

Folio 15

Judocus De Blauwer en Anne Marie Lampe hebben in pacht hun behuisde erve, groot 36 roeden en gekend onder n° 33, te voren komende van Zacharius De Cockelare, eertijds Van de Putte, nog te voren Pieter Van Renthergem. De erve grensde Zuid aan de bovenvermelde Sint-Jansstraat of de Calsijde; De pacht beliep 3 schelling. Jacques Lampe kweekt de som van 30 schelling op 5 Prairial an II dit is 1803.

Folio 16

Joannes Goethals en Augustin Bijstant, huren elk de helft van een behuisde erve makende de hoek van «Maerckt en de Meulenaerstraat» recht over de kerk, eertijds het «Cooren hujs», groot 37 roeden en gekend onder n° 25. Deze erve paalde N.W. aan de Meulenaerstr. N. de herberg het Haentjen en Z. De Maerckt. De pachtsom beliep 1 schelling en 10 groten.

Deze tekst is des te belangrijker omdat ze op klare wijze ons de ligging van de Meulenaerstraat, de herberg Het Haentje

en het Korenhuis verklapt. In geen enkel werk over Nevele wordt er melding gemaakt over het korenhuis. Waarschijnlijk het gebouw waar men vroeger in «strijkelde».

Folio 17

Dheer Charles Philippe Minne, greffier van Nevele heeft in huur een behuisde erve groot 64 roeden, gekend onder n° 26, palende N. «de reviere De Poucke», Oost de beke komende van de Reigersbeek Z. de Markt. De pacht beliep 1 pond 8 groten per jaar.

Folio 18

Norbert Facq heeft in pacht een behuisde erfken groot 12 roeden gekend onder n° 130, paelende N.W. het kerkhof en O. de Markt. De prijs beliep 1 pond 1 schelling.

Folio 19

Marie Augustine Van Hecke, wed. van Jan Nieuwland huurde een 1/2 erve groot 1,5 roede, gekend onder n° 45. paelende aan de Brabantstraat en te zuiden aan de Calstijde of de Sint-Jansstraat de pacht beliep 5 groten en 5 deniers.

Folio 20

Jacobus Pieters heeft in huur een erve groot 46 1/2 roeden gekend onder n° 37 palende W. aan de Cattestraete. De pacht prijs bedroeg 2 groten en 4 deniers.

Folio 21 tot 25

Vermelden het volgende : De stede bezat verder nog een «partijken lant» welke in de parochie van Vosselare gelegen was en genaamd «het Siecke Landegem» groot 81 roeden voor de huurprijs van 15 schelling. Paelende Z. O. E. Compare, Z. W. t'galgenveld van den Heere baron van t'Huijs, N.W. de landweg van Landegem naar Vosselare, N.O. de landweg naar Gent. De huurder was Carel De Caestel.

Folio's 24, 25, 26, 27 en 28

Verder bezat de stede nog een cijsrecht op de opgerichte «travailde» welke de smid Joseph Blondeel, wonende in de

Sint-Jansstraat voor zijn huis had gebouwd en welke op de openbare weg stond. De pacht beliep 2 schellingen.

In 1785 was de «travailde» geweerd zegt het ontvangboek.

Eveneens was Joannes Francois Cannoot schuldig aan de stede, een som van 1 schelling 2 groten voor het leggen van «sijne brugge over de beke tot op de Cattlestraete». Deze brug moest verder aan beide zijden met goed sluitende hekkens gesloten worden. In 1793 bedroeg deze pacht 3 schellingen 6 groten.

Het ontvangboek van stede van Nevele gaat verder met de opsomming welke rechten en cijnsen men nog bezat en toegestaan was te heffen.

- 1) Het «calzijde recht» van eenen stuijver van elk peerd.
- 2) Het plaatsgeld van het graan, werk en vlas werke men ter markt bracht, te weten een «oertien» voor 1 zak graan, 1 «oertien» voor 3 stenen vlas of werk. Daarenboven was het de stede toegestaan een «oertien» te heffen boven het gewicht van 3 stenen per halve zak.
- 3) Drie «oertien» werden geheven op het garen welke ter markt gebracht werd, tot en met 15 pond, daar boven werden geen belastingen meer geind.
- 4) Op ieder kraam welke op de markt kwam een «oertien».
- 5) Als ook het pijnders recht van het graan.
- 6) Al het mest of de vette van alle de straten en de Markt, binnen de stede behoorde eveneens toe aan de stede.
- 7) Zijn de eigendom van de stede, al de straeten daar binnen, met de beplantingen der bomen, welke er opstaan. Dit tot onderhoud der bruggen en buizen.

Folio 29

Oook enen meersch genaamd de Grote en kleine Oostbroeck met de Legelaere, het dreefken lopende naar Vosselaere Couter. Groot volgens landboek art. 15 en 16, 480 roeden met de «tronck der bomen er op wazende», welke meers gebruikt word door de koeien en peerden der inwoners der stede te weten ; ieder huis mag twee koeien of een paard houden en er laten op grazen. Deze pacht beliep 15 jaar en bracht de stede 16 pond s'jaars op.

Zo heeft dit ontvangboek van de stede van Nevele, ons menige gegevens verstrekt over de oude pachten, het inkomen van de stede en de uitgestrektheid van haar eigendom. Vele plaatsnamen zijn hierdoor kunnen gelocaliseerd worden, aan de hand van de hierbijgevoegde kaart van Nevele-Binnen kan de lezer alle gegevens nagaan.

A. JANSSENS

BIJLAGE

I

Plaatsnamen vernoemd in het cijnsboek	Nummers der oorspronkelijke folio's in het cijnsboek
Blaeserdrieschstraet en Blaeserdriesch	1-2-3-4-5-6-7-8-9-10-11-12-13
Brabandstraete	19
Coorenhuijs	16
Cattestraet	20
Damstraet	10
De Calsijde	15-19
De Poucke	17
Dreefken	29
Galgenveld	21-23
Heer van t'Huis	6
Hoelmeersch	7-9
Hoeldreefke	9
Het Haentjen	16
Kerkhof	18
Legelare	29
Maerckt	16-17-18
Meulenaerstraete	16
Oudestraete	4-9
Oostbroeck, kleine en grote	29
Reigersbeek	17
Sicke Landegem	21-23
Sint-Jansstraet	14-15-19
Zwijnsmaerckt	14

II

Nummers vermeld in
het landboek van Nevele

Nummers der oorspronkelijke
folio's in het cijnsboek

Nº 62	Blz. 1
63	2
60	3
59	4
61	5
74	6
67	7
68	8
69	9
58	10
64	11
65	12
66	13
34	14
33	15
25	16
26	17
130	18
43	19
37	20
15	29
16	29

KAART VAN NEVELE-BINNEN een copie uit het
Landboek van 1683, uit de verzameling van de steller.

OVER EEN NIEUWE KERK EN OVER STOOLRECHTEN TE KNESSELARE

Een jaar geleden, toen het archief van de gemeente Waarschoot behoorlijk geklasseerd werd, ontdekte men daar ook een paar dokumenten, afkomstig uit de pastorie van Knesselare. ⁽¹⁾. Ongetwijfeld zijn deze stukken ginder verzeild geraakt, doordat zij meegenomen werden bij de verhuizing van een pastoor; inderdaad, twee opeenvolgende pastoors van Waarschoot hadden tevoren de parochie Knesselare bediend. ⁽²⁾. En het zal wel niet toevallig zijn, dat bedoelde dokumenten juist door deze beide pastoors opgesteld en ondertekend werden.

Ofschoon niet al te oud, hebben deze twee stukken toch een vrij groot belang, voor de vroegere kerkelijke toestand te Knesselare.

Het eerste dokument is een klein schrijfboekje met bruine kaft, getiteld : «Tarif der Stoolrechten der Kerk van Knesselare»; het dateert van 17 augustus 1835. Wij treffen daarin niet alleen de tarieven van al de kerkelijke diensten aan (in Belgische munt : franken en centiemen; en in Nederlandse munt : guldens en centen), maar ook telkens de juiste verdeling

(1) Medegedeeld door ons medelid, Heer Firmin De Clercq, uit Waarschoot, waarvoor oprechte dank.

(2) Namelijk : Pieter De Vos, in 1834 te Knesselare benoemd, twee jaar later vertrokken en de 9 maart 1851 te Waarschoot overleden; Jan Van den Broele, benoemd te Knesselare in augustus 1844 en in april 1851 naar Waarschoot verplaatst; aldaar reeds overleden de 29 mei 1852.

van deze gelden, onder pastoor, onderpastoor ⁽³⁾, koster, organist, grafmaker, kerkbaljuw, kerkfabriek, enz. Nog veel interessanter zijn echter de «aenmerkingen» en «memories» bij deze tarieven; zij maken ons vertrouwd met vele bijzonderheden over het luiden van de klok ⁽⁴⁾, over het verloop van de begrafenisdiensten, over de levering en het verbruik van was en offerwas, over het aanvangsuur van de uitvaarten, over de jaargetijden en de kerkgangkaarsen. Er wordt zelfs gesproken over «gemeene» (gewone) kinderbegravenissen, die 2 frank kostten, en over «begravingen van arme lijken» en «simpel begravingen», zodat wij hier ook met een sociaal tijdsdokument te doen hebben. En wij, die dachten dat alle lijken even rijk, of liever even arm waren!.. Tenslotte kan het ook wel nuttig zijn, de bedragen van deze tarieven eens te vergelijken met de daglonen van een werkmán of werkvrouw, gedurende dezelfde periode: 63 centiem voor de mannen en 27 centiem voor de vrouwen, boven de voeding. ⁽⁵⁾.

Het tweede dokúment bestaat enkel uit een dubbel folio-blad, gedateerd 6 oktober 1844, en door pastoor Van den Broele opgesteld in de «Belgische» taal. Het is een verzoekschrift, gericht aan de toenmalige Gouverneur van Oost-Vlaanderen, ten einde de nodige machtiging en geldelijke steun te bekomen om de kerk van Knesselare te mogen herbouwen, of tenminste te mogen vergroten. Daar is niets van in huis gekomen en het heeft nog geduurd tot in 1892, vooraleer de huidige Sint-Willibrorduskerk opgericht werd ⁽⁶⁾, doch het verzoekschrift verschaft ons talrijke inlichtingen over

(3) Knesselare had toen slechts één onderpastoor; er werd pas een tweede benoemd in december 1846.

(4) In 1835 was er slechts één klok; drie nieuwe klokken werden aangekocht door Pastoor De Meester, in 1853. Na dit jaar luidde men met drie klokken voor een begrafenisdienst van eerste klas (koordienst), met twee klokken voor een dienst van tweede klas (hoge dienst) en met één klok (de grote) voor de andere diensten. Zulks werd pas een vijftal jaren geleden afgeschaft en eenvormig gemaakt.

(5) Officiële statistiek, Volkstelling 1846, Knesselare.

(6) Al de schermutselingen rond de opbouw van de nieuwe kerk werden uitvoerig behandeld in ons boek «Knesselare», blz. 63-82.

de oude, inmiddels sedert lang verdwenen kerk. (7). En in deze zin vormt het, op verschillende punten, een aanvulling van de bijdrage, die wij in ons boek «Knesselare» aan de geschiedenis van de kerk hebben gewijd. (8).

Beide dokumenten werden overgemaakt aan Z. E. H. De Vleesschauwer, Pastoor, om voortaan in het kerkarchief van Knesselare bewaard te worden.

DOKUMENT I

TARIF DER STOOLRECHTEN DER KERK VAN KNESSELAERE

Uytvaerd van eerste Classe of hoogsten dienst :

<i>Convoi :</i>	Francs	Guldens Ct.
Heer Pastor	6 - 00	3 - 6 - 0
Heer onderpastor	2 - 25	1 - 4 - 9
Koster	2 - 25	1 - 4 - 9
Kerkballiu	0 - 50	0 - 5 - 6
total :	11 - 00	6 - 1 - 0
<i>Zinking :</i>		
Heer Pastor	6 - 00	3 - 6 - 0
heer onderpastor	2 - 00	1 - 2 - 0
Koster	2 - 75	1 - 10 - 3
organist	1 - 00	0 - 11 - 0
Klok in de zinking (het derde aen de Kerk)	1 - 50	0 - 16 - 6
Kerkballiu	0 - 50	0 - 5 - 6
Choralen	0 - 25	0 - 2 - 9
total :	14 - 00	7 - 14 - 0

(7) Deze kerk werd totaal afgebroken in maart 1885 ; het koor en de 10 vierkante pilaren, waarvan sprak in het verzoekschrift, dateerden nog van circa 1460, terwijl de toren en het overige van de kerk heropgebouwd waren in 1790-92. Een afbeelding van de in 1885 gesloopte kerk verscheen in «Appeltjes van het Meetjesland», n° 5, 1953, blz. 122.

(8) A. Ryserhove : Knesselare, Brugge, 1945 ; blz. 63-104.

<i>Uytvaerd :</i>	Francs	Guldens Ct.
Heer Pastoor	25 - 00	13 - 15 - 6
Heer onderpastor (met zyne gele- zene misse)	8 - 35	4 - 12 - 0
Koster	11 - 65	6 - 8 - 3
organist	3 - 50	1 - 18 - 6
Grafmaker	3 - 00	1 - 13 - 0
Klok onder d'uytvaerd (1/3 aen de Kerk)	3 - 25	1 - 16 - 0
Kerkbailliu	1 - 50	0 - 16 - 6
Choralen	1 - 00	0 - 11 - 0
fabriek	9 - 75	5 - 7 - 6
total :	67 - 00	36 - 18 - 3
<i>Recapitulatie :</i>		
Convoi	11 - 00	6 - 1 - 0
Zinking	14 - 00	7 - 14 - 0
Uytvaerd	67 - 00	36 - 18 - 3
	92 - 00	50 - 13 - 3
Klok geluyd buyten de uytvaerd (1/3 aen Kerk)	6 - 00	3 - 6 - 0
Vijftig francs wasch aen prijs Courant	50 - 00	27 - 11 - 3
Total General :	148 - 00	81 - 10 - 6

Uytvaerd van 2de Classe of middelbaren dienst :

<i>Zinking :</i>		
Heer Pastor	3 - 50	1 - 18 - 6
onderpastor	1 - 00	0 - 11 - 0
Koster	1 - 50	0 - 16 - 6
Klok in zinking (1/3 aen de Kerk)	0 - 90	0 - 9 - 11
organist	0 - 30	0 - 3 - 3
Kerkbailliu	0 - 50	0 - 5 - 6
Choralen	0 - 30	0 - 3 - 3
total :	8 - 00	4 - 8 - 0

<i>Uytvaerd :</i>	Francs	Guldens Ct.
Pastor	15 - 50	8 - 10 - 9
onderp. (met zyne misse)	5 - 00	2 - 15 - 0
Koster	6 - 50	3 - 11 - 6
Klok in d'uytvaerd (1/3 aen Kerk)	1 - 80	0 - 19 - 9
grafmaker	2 - 25	1 - 4 - 9
Fabriek	6 - 75	3 - 14 - 3
organist	1 - 85	1 - 00 - 3
Kerkbailliu	0 - 75	0 - 8 - 3
Choralen	0 - 60	0 - 6 - 9
total :	41 - 00	22 - 12 - 0
<i>Recapitulatie :</i>		
Zinking	8 - 00	4 - 8 - 0
Uytvaerd	41 - 00	22 - 12 - 0
	49 - 00	27 - 00 - 0
Klok buyten den dienst of uyt- vaerd (1/3 aen Kerk)	2 - 50	1 - 7 - 6
Voor 15 francs wasch aen prijs Courant	15 - 00	8 - 5 - 3
Total general :	66 - 50	36 - 13 - 0

Uitvaerd van 3de Classe of leegsten dienst :

<i>Zinking :</i>		
Heer Pastor	2 - 15	1 - 3 - 9
hr onderpastor	0 - 75	0 - 8 - 3
Koster	1 - 15	0 - 13 - 6
Klok in zinking (1/3 voor Kerk)	0 - 60	0 - 6 - 6
organist	0 - 25	0 - 2 - 9
Kerkbailliu	0 - 20	0 - 2 - 3
Choralen	0 - 15	0 - 1 - 6
total :	5 - 25	2 - 18 - 6
<i>Uytvaerd :</i>		
Heer Pastor	8 - 00	4 - 8 - 0
onderpastor	2 - 50	1 - 7 - 6
Koster	3 - 00	1 - 13 - 0
Grafmaker	1 - 20	0 - 13 - 0

Klok onder d'uytvaerd (1/3 aen Kerk)	Francs	Guldens Ct.
fabriek	0 - 75	0 - 8 - 3
organist	3 - 75	2 - 1 - 3
Kerksbailliu	1 - 20	0 - 13 - 0
Choralen	0 - 30	0 - 3 - 3
total :	21 - 00	11 - 10 - 6
<i>Recapitulatie :</i>		
Zinking	5 - 25	2 - 18 - 0
Uytvaerd	21 - 00	11 - 10 - 6
	26 - 25	14 - 8 - 6
Klokgeluyd buyten de uytvaerd (1/3 aen Kerk)	1 - 25	0 - 15 - 9
Voor 6.00 francs wasch aen prijs Courant	6 - 00	3 - 6 - 0
Total General :	33 - 50	18 - 8 - 3

Begruving met eene gezongene Misse of lof :

Pastor	2 - 25	1 - 4 - 9
Koster	1 - 00	0 - 11 - 0
grafmaker	1 - 00	0 - 11 - 0
Klok	0 - 50	0 - 5 - 6
Kerksbailliu	0 - 25	0 - 2 - 9
	5 - 00	2 - 15 - 0
Voor 1,50 francs offer-wasch	1 - 50	0 - 16 - 6
voor de gezongene misse	3 - 50	1 - 18 - 6
total :	10 - 00	5 - 10 - 0

Simpel begraving van meerderjarigen :

Pastor	1 - 25	0 - 15 - 9
Koster	0 - 75	0 - 8 - 3
Graf	0 - 75	0 - 8 - 3
Klok	0 - 25	0 - 2 - 9
total :	3 - 00	1 - 13 - 0

Kinderbegraiving met Gezongene Misse :

	Francs	Guldens Ct.
Pastor	1 - 64	0 - 18 - 0
Koster	0 - 82	0 - 9 - 0
Graf	0 - 54	0 - 6 - 0
	3 - 00	1 - 13 - 0
Voor de Gezongene Misse	3 - 50	1 - 18 - 6
total :	6 - 50	3 - 11 - 6
voor een franc wasch aen het lijk	1 - 00	0 - 11 - 0
	7 - 50	4 - 2 - 6

Gemeene Kinder begraiving

Pastor	1 - 10	0 - 12 - 0
Koster	0 - 54	0 - 6 - 0
Grafmaker	0 - 36	0 - 4 - 0
	2 - 00	1 - 2 - 0

De Gezongene Misse :

Pastor	2 - 00	1 - 2 - 0
Onderp.	1 - 00	0 - 11 - 0
Koster	1 - 00	0 - 11 - 0
organist	0 - 50	0 - 5 - 6
	4 - 50	2 - 9 - 6
Stipendium der gelezene missen :	1 - 27	0 - 14 - 0

Het Lof :

Pastor	1 - 00	0 - 11 - 0
onderpastor	0 - 50	0 - 5 - 6
Koster	0 - 50	0 - 5 - 6
organist	0 - 25	0 - 2 - 9
	2 - 25	1 - 4 - 9

Jaergetyde van eerste Classe :

	Francs	Guldens Ct.
Pastor	4 - 00	2 - 4 - 0
onderp.	2 - 00	1 - 2 - 0
Koster	2 - 25	1 - 4 - 9
organist	0 - 75	0 - 8 - 3
Kerk	0 - 75	0 - 8 - 3
Wasch	2 - 00	1 - 2 - 0
2 halve uren luyden	1 - 00	0 - 11 - 0
Kerkbailliu	0 - 50	0 - 5 - 6
total :	13 - 25	7 - 5 - 9
Voor het offerwas, ad Libitum wordt betaeld	0 - 75	0 - 8 - 3
Francs	14 - 00	7 - 14 - 0

Jaergetyde van tweede Classe :

Pastor	2 - 50	1 - 7 - 6
onderp.	1 - 25	0 - 13 - 9
Koster	1 - 25	0 - 13 - 9
organist	0 - 75	0 - 8 - 3
Kerkbailliu	0 - 25	0 - 2 - 9
total :	6 - 00	3 - 6 - 0
Voor het offerwasch, ad Libitum, word betaeld	1 - 00	0 - 11 - 0
total :	7 - 00	3 - 17 - 0

Begraving der arme lijken met eene gezongen misse :

Pastor	0 - 50	0 - 5 - 6
Koster	0 - 25	0 - 2 - 9
Graf	0 - 75	0 - 8 - 3
Klok	0 - 25	0 - 2 - 9
Kerkbailliu	0 - 25	0 - 2 - 9
	2 - 00	1 - 2 - 0
Voor de Gezongene misse	3 - 50	1 - 18 - 6
total :	5 - 50	3 - 0 - 6

*Jaergetyde der overledene Priesters en Weldoeners
der Kerken van dees Bisdom :*

	Francs	Guldens Ct.
Pastor	4 - 00	2 - 4 - 0
onderp.	2 - 00	1 - 2 - 0
Koster	2 - 25	1 - 4 - 9
organist	0 - 75	0 - 8 - 3
Kerkbailliu	0 - 50	0 - 5 - 6
2 halve uren luyden	1 - 00	0 - 11 - 0
total :	10 - 50	5 - 15 - 6

Hauwelijken :

Pastor	4 - 25	2 - 6 - 9
Koster	1 - 25	0 - 13 - 9
total :	5 - 50	3 - 0 - 6

Bannen (Hauwelijken) :

Pastor	3 - 80	2 - 2 - 0
--------	--------	-----------

Jaergebed :

Pastor	2 - 00	1 - 2 - 0
onderp.	0 - 75	0 - 8 - 3
Koster	0 - 25	0 - 2 - 9
total :	3 - 00	1 - 13 - 0

Kerkgang :

Voor die eene groote keersse vraegt	1 - 00	0 - 11 - 0
voor die eene kleyne keersse vraegt	0 - 75	0 - 8 - 3

Hel Doopen :

Aen den Dooper	0 - 75	0 - 8 - 3
aen den Koster	0 - 25	0 - 2 - 9
	1 - 00	0 - 11 - 0

AENMERKINGEN OP DEN 'TARIF'

Hoogsten dienst

- 1) De klok luyd drymael dags eene ure, zoo lang het lichaam over aerde ligt. Zy luyd ook 's morgens en 's avonds voor d'uytvaerd eene ure.
- 2) Zy luid ook in de Zinking, in de lessen, offerande en begraving. Daervoor word betaeld te samen 10,75 francs ($\frac{1}{3}$ aen de Kerk).
- 3) Voor dezen dienst worden gezongen : den Venite... etc., dry nocturni met Laudén, eene Solemnele Misse en twee gelezene missen onder de uytvaerd; naer de misse dry responsoria aen de bare en Clementissime aen het graf.
- 4) Daer word geleverd voor 50 francs wasch, waer onder $\frac{1}{5}$ of 10 francs offerwasch; het overig voor autaer en bare.
- 5) Wanneer eenen derden priester gevraagd word, is zijn recht (oningeuld).
- 6) Dezen dienst begint ten 9 uren.

Middelbaren dienst

- 1) De Klok luyd tweemaal dags eene halve ure, ook eene halve ure 's avonds en 's morgens voor duyvaerd.
- 2) Zy luyd ook in het inhalen, zinking en lessen, offerande en begraving. Daer voor word betaeld 5,20 francs ($\frac{1}{3}$ aen de Kerk).
- 3) Voor dezen dienst worden gezongen twee nocturni, de laudes, eene gezongene misse, met nog eene gelezene mis onder de uytvaerd; twee responsoria naer de misse en Clementissime aen het graf.
Daer word geleverd 15 francs wasch, waer van $\frac{2}{5}$ of zes francs offerwasch; het overig voor autaer en bare : meer wasch is ad Libitum.
De uytvaerd begint ten 9 uren.

Leegsten dienst

- 1) De Klok luyd tweemaal dags een Kwarthier uers; zy luyd ook in de inhaling, dienst, lessen en begraving. Zy luyd

ook een kwartier uers 's avonds en 's morgens voor duy-
vaerd. Hier voor word betaeld 2,60 francs (een derde aen
de Kerk).

- 2) Voor dezen dienst worden gezongen eenen nocturne met
de Laudens, misse en een responsorium naer de misse.
- 3) Daer word geleverd 6 francs wasch, waarvan het derde of
2 francs offerwasch ; het overig voor autae en bare.
- 4) Deze uytvaerd geschied gemeenelyk met het lichaem
present.
- 5) De misse van deze uytvaerd is zonder assistentie.

Begraving met eene gezongene misse

- 1) De Klok luyd eene doodpauze van een kwartier uers ; zy
luyd ook voor en naer de begraving ; hier voor word
betaeld 50 Centimen.
- 2) Daer word gezongen eene misse en naer de misse een res-
ponsorium aen de bare.
- 3) Daer word geleverd 1 -50 francs wasch voor d'offerande.
- 4) De begraving begint eene halve uer later als de gewoone-
lyke gezongene misse.

Kinderbegraving met gezongene misse

- 1) De klok luyd een kwartier uers voor de misse.
- 2) Naer de misse word gezongen Laudate pueri of anderen
Psalm gelyk den Pastoreel geeft.
- 3) Daer word geleverd eenen franc wasch voor het lijk.

Gezongene mis of lof

De assistentie van den Heer onderpastor is ad Libitum.

Jaergetyde van eerste Classe

- 1) De Klok luyd twee halve uren, 's morgens en 's avonds.
- 2) Hier voor worden gezongen eenen nocturne met de lauden
en naer de misse een responsorium aen de bare.
- 3) Daer word geleverd 2 francs wasch.

Jaergetyde van tweede Classe

- 1) Hiervoor gezongen de Commendatien voor de misse en een responsorium of Miserere naer de misse.

Begruving der arme lijken met gezongene misse

Dit is volgens overeenkomst met het Arm-bestier.

*Jaergetyde der overleden priesters en Weldoenders
van dees bisdom*

Hier voor worden gezongen eenen nocturne met de Laudan en naer de misse den Miserere en Clementissime aen de bare.

Getuyge dit tegenwoordig afschrift, gelykvormig aen het origineel, goedgekeurd door zyne Hoogweerdigheyd den bischop van Gend, Joannes Franciscus Van de Velde, in daten van den 14 augustus 1835.

(w.g.) P. De Vos, past., secr.

Knesselaere, den 17 augusti 1835.

—

Nota tot den tarief niet behoorende, maer tot Memorie :

Om altyd voor ider uytvaerd een gelyk getal ponden wasch te hebben, word het gedaen als volgt : Wanneer den tarief gemaekt is, stond het wasch aen 27 1/2 Stuyvers het pond of 2 1/2 francs, het welk komt voor 50 francs die den hoogsten dienst voor wasch betaelt, aen 20 pond voor ider uytvaerd. en men levert altyd 20 pond wasch voor den hoogsten dienst en indien het wasch goedkoper is, den overschot word by het Kerkgeld geleyd en is het dierder, dan legt de Kerk by ; zoo word het ook gedaen voor den middelbaren en leegsten dienst. Voor den middelsten dienst word altyd geleverd 6 pond wasch en voor den leegsten dienst voor de weerde van 6 francs. Voor den hoogsten dienst word gemaekt 4 ponden offerwas ; voor den middelbaren 2 ponden en voor den leegsten dienst word betaelt voor den offer 2 francs.

Nota ten tweeden :

De Kerk levert de Kerkgang Keerssen ten getalle ontrent van 15 's Jaers, want ider keersse kan ontrent 8 keeren dienen.

omdat het keerssen van een half pond zyn, aen ontrent 14 stuyvers ider keersse. Hier tegen geniet de Kerke van den Pastor :

- 1) die zelve keerssen, als zij half op gebrand zyn ;
- 2) al het offerwasch, als 't half opgebrand is, aen half geld ;
- 3) het gebruyk der groote offerkeerssen voor den beregting laterne en andere diergelyke gevallen, hetwelk ontrent overeenkomt met de weerde der Kerkgangkeerssen ;
- 4) iets uyt het offerwasch van den middelbaren dienst, want er word er maer $\frac{1}{3}$ gemaekt, daer den tarif geeft $\frac{2}{5}$.

DOKUMENT II

Monsieur le Gouverneur,

Nous soussignés, membres de la Fabrique de l'église de la Commune de Knesselaere, arrondissement de Gand, province de la Flandre Orientale, ayant été assemblés le 6 du mois d'Octobre l'an 1800 quarante quatre, pour délibérer sur la reconstruction ou l'agrandissement de notre église, avons l'honneur de Vous présenter les motifs qui démontrent la nécessité de cette reconstruction ou de cet agrandissement.

La Commune de Knesselaere renferme une population de plus de 4.300 habitants et la superficie de l'intérieur de son église jusqu'au chœur n'est que de 459 mètres carrés, savoir 27 mètres de long sur 17 de large.

De cette superficie doivent être retranchés au moins 48 mètres carrés, qu'occupent les 10 piliers, les deux autels latéraux, les deux confessionnaux, le baptistère, etc..., de sorte qu'il ne reste plus à l'usage du peuple qu'une superficie de 411 mètres carrés. En comptant un mètre carré de surface pour trois personnes, l'église de Knesselaere n'en peut contenir que 1.233.

La nécessité de cette reconstruction ou de cet agrandissement se fait sentir plus vivement de jour en jour à cause de l'accroissement rapide de la population de cette commune ;

car d'après un relevé authentique depuis l'an 1803 jusqu'à la fin de 1843 le nombre des naissances a supassé celui des décès de 1871 !

De plus les églises de toutes les communes adjacentes sont à une grande distance de nous, de manière que plus de 700 personnes d'Aeltre, d'Oedelem et de Maldeghem ⁽⁹⁾ viennent encore augmenter l'encombrement dans notre église. Cette réunion de tant de personnes dans une enceinte si peu étendue exerce une influence défavorable à leur état sanitaire : en effet, pendant les chaleurs de l'été il n'arrive que trop souvent que des personnes se trouvent tout à coup indisposées par l'air vicié qu'elles respirent, ce qui d'ailleurs nuit d'une manière fâcheuse au bon ordre et au recueillement qui doivent régner dans les offices divins. Pendant l'hiver les personnes qui ne trouvent pas moyen de pénétrer dans l'intérieur de l'église restent exposées aux rigueurs de la saison et ceux qui parviennent à s'y abriter contre les injures de l'air, ne rencontrent pour s'y placer que des pierres froides et humides, car les chaises y manquent presque totalement ; leur nombre ne s'élève qu'à 294.

Ces inconvénients arrêtent parfois des personnes dans l'accomplissement de leurs devoirs religieux.

Ce qui mérite encore d'être pris en considération c'est que ce manque de chaises est très préjudiciable à l'état financier de notre église, et cependant le défaut de place ne permet nullement d'en avoir davantage.

Convaincus qu'il est d'une nécessité urgente que l'enceinte de notre église soit plus spacieuse et voulant satisfaire aux désirs empressés de nos concitoyens, nous avons l'honneur de Vous présenter deux projets à cet égard. Le premier est de reconstruire notre église presque totalement ; voici les raisons qui nous y engagent : l'église de notre Commune a été rebâtie à la fin du dernier siècle, il n'est resté de la vieille église que le chœur et les piliers qui sont des masses carrées informes, notre église conserve donc encore tout sa solidité ; mais l'intérieur en est

(9) De parochiekerken van Maldegem-Kleit, Oedelem-Oostveld en Aalter Brug bestonden toen immers nog niet.

très irrégulier et le terrain qui l'entoure ne permet nullement de s'agrandir d'une manière satisfaisante, c'est pourquoi nous désirons une reconstruction complète à l'exception de la tour et du mur qui y est joint des deux côtés. ⁽¹⁰⁾.

Le plan que nous avons l'honneur de Vous remettre a été fait dans ce sens, le devis estimatif que nous y avons joint est de 68.422 frs 44 cs. Nous pourrions contribuer dans cette somme pour 25.422 fs 44.

1) Les matériaux de l'église actuelle sont évalués à 8.422 frs 44 c., le toit en est encore tout neuf, toutes les pièces pourront servir dans la nouvelle construction.

2) Nous demanderons pour l'église l'autorisation de contracter un emprunt de 10.000 fr. Les revenus de l'église seront alors suffisants pour payer les intérêts de cette somme et pour l'amortir successivement. Il est bien vrai que l'église est maintenant sans fonds, parce que on a employé chaque année l'argent disponible pour faire des réparations locales ou pour acheter des meubles et des ornements : Cependant dès cette année-ci les recettes dépasseront les dépenses de plus de 400 fr. Ces 400 fr. serviront à payer les intérêts de l'emprunt de 10.000 fr. à raison de 4 pourcent.

Dans l'église actuelle nous ne pouvons placer que 300 chaises, puisque sa surface n'est que de 459 mètres carrés. La surface de la nouvelle église sera de 792 mètres carrés et au lieu de 300 chaises nous en placerons au moins 800. Ces 500 nouvelles chaises feront augmenter le revenu de notre église de 500 à 600 francs, de ce surcroît de revenu nous pourrions employer chaque année 400 fr pour l'amortissement du capital de 10.000 fr et au bout de 19 ans toute cette dette sera éteinte.

3) La souscription des dons gratuits monte à 5.000 fr, plus de 150 personnes de la commune figurent sur cette liste de souscription, presque tous y veulent contribuer à raison de leur modique fortune, plusieurs regrettent seulement de ne pouvoir donner davantage.

(10) Men zou dus enkel de toren en de voorgevel behouden. De tekeningen van beide ontwerpen worden nu nog op de pastorie bewaard (architect J. Ghysels, Gent : december 1843).

Récapitulation :

1) Les matériaux de la vieille église,	8.422 frs 44 cs
2) l'emprunt,	10.000 frs 00 cs
3) Les dons gratuits,	5.000 frs 00 cs

total : 23.422 frs 44 cs

68.422 frs 44 c – 23.422 frs 44 c = 45.000 frs 00 c.

Il nous manquera 45.000 fr pour l'exécution de l'ouvrage projeté.

* * *

Le second projet que nous avons l'honneur de Vous présenter, est d'exécuter notre plan en partie, c'est à dire de reconstruire le chœur et le vaisseau de l'église jusqu'au deuxième pilier et de laisser subsister provisoirement l'autre partie de l'église actuelle sans y faire le moindre changement.

Notre église acquerra ainsi un agrandissement en superficie de 195 mètres carrés. Les dépenses qu'entraînera cette reconstruction partielle monteront à 30.000 fr, comme le démontre le devis estimatif que nous avons l'honneur de Vous remettre avec notre plan modifié selon ce second projet.

La part que nous pourrons supporter dans ces dépenses sera de 15.000 fr :

1) Les matériaux de la partie de l'église qui sera reconstruite sont évalués à 2.000 fr.

2) Nous demanderons pour l'église l'autorisation de contracter un emprunt de 8.000 fr. Dans l'église agrandie en surface de 195 mètres carrés, nous pourrons placer au moins 600 chaises, les revenus de ces chaises nous mettront en état de payer les intérêts du capital de l'emprunt et de l'amortir dans 19 ans.

5) Les dons gratuits montent à 5.000 fr. ⁽¹¹⁾.

(11) De inschrijvingslijst bracht 4.853 fr. op, een zeer hoog bedrag voor die tijd. Blijkbaar heeft men deze som hier aangerond. Zie : Alfons Van Loo : «De Kerk van Knesselare», artikel verschenen in het weekblad «Recht voor Allen», te Ecklo, jaargang 1895.

Récapitulation :

1) Les matériaux de la partie de l'église à reconstruire	2.000 fr
2) L'emprunt,	8.000 fr
3) Les dons gratuits,	<u>5.000 fr</u>
	total : 15.000 fr

30.000 fr — 15.000 fr = 15.000 fr.

Il nous manquera 15.000 fr.

Monsieur le Gouverneur ! Nous soumettons respectueusement ces deux projets à votre approbation et nous Vous prions d'obtenir de l'état et de la province, la somme qui nous manque pour exécuter le projet auquel Vous voudrez bien donner la préférence. Nous osons espérer de votre bienveillante sollicitude pour favoriser les intérêts de notre Commune que Vous seconderez puissamment nos ardents désirs.

Nous avons l'honneur d'être avec le plus profond respect,
Vos très humbles serviteurs,

(w.g.) J. Van den Broele, curé, secr., etc...

A. RYSERHOVE

PASTOORSLIJSTEN

In hun werk over de Oostvlaamse Gemeenten, hebben de Potter-Broeckaert bij elke parochie een lijst van pastoors opgegeven. Ze volgen hiermede een gevestigde gewoonte bij onze lokale geschiedschrijvers. De namen zijn blijkbaar ontleend aan plaatselijke archivalia ; de meegaande datering verwijst dan ook uitsluitend naar het gevonden stuk, niet naar de aanvang en het einde van de pastorele aktiviteit. Deze lijsten zijn onvolledig en soms vrij onnauwkeurig. Zonder op volledigheid aanspraak te willen maken, kunnen we ze toch, voor de parochies die vóór 1801 onder het bisdom Brugge ressorteerden, op vele plaatsen verbeteren en aanvullen met de aanduidingen van Acta Episcopolia van dit bisdom. Tegelijk wordt het soms mogelijk de ietwat kleurloze opsomming van namen wat meer inhoud te geven, door de vermelding van vroegere of latere bedieningen, de herkomst, enz. Dit willen we hier beginnen op enkele vrij gebleven bladzijden van het Jaarboek. We nemen de lijsten over van de P. Br. en drukken de daar niet opgegeven namen in italiek. Onze bron blijven hoofdzakelijk de Brugse Acta ; waar een andere bron werd benuttigd, wordt dit telkens vermeld.

§ I. ADEGEM

PASTOORS (vgl. de Potter-Broeckaert, bl. 24).

... 1280 ... Hugo.

... 1412 ... Jan van den Bordeele.

1445(?)-1458(?) Andries Weyts (de P. Br. schrijven Woyts).

We vinden hem nog als pastoor van A. vermeld op 10 dec. 1458, wanneer hij, voor zes jaar, het tiend krijgt van het Sint-Donaaskapittel te Brugge (Acta Capituli).

... 1506 ... Jan de Corte.

Na J. de Corte stellen de P. Br. Bernard de Croes. Dat schijnt me een verwarring met Bernard de Craes (1638-1679). In de jaren 1500, zonder dat wij een nadere bepaling van tijd kunnen aanwijzen, komt nog als pastoor van A. voor :

... 15... ... *Filiep de Hoyere.*

15...-1571 *Pieter vander Smesse*. In 1570 (27 okt.), is hij in proces met het kapittel te Harelbeke en de abdij Zoetendale over de portio congrua of behoorlijk pastoreel inkomen, dat deze twee tiendheffers hem verschuldigd zijn. Op 2 april 1571 is hij reeds overleden ; want op deze datum wordt hij vervangen door Jan de Swaef, als deservitor of tijdelijk waarnemer van het pastoorsambt. De deservitor wordt, ingezien de gemakkelijke betrekkingen met de bisschopstad, op de dag van het overlijden of daags daarop aangeduid.

1571-1573 *Jan de Swaef*. Hij wordt als overleden vermeld op 20 april 1573, wanneer zijn onderpastoor, Stefaan Meeus, deservitor wordt.

1575-... *Dirk Roegiers* (Theodoricus Rogerii), priester van 't bisdom Utrecht en vroeger pastoor te Waddingveen, waar hij door de Geuzen wordt uitgedreven. Hij was sedert 1573 te A., als hulp van de deservitor Meeus, en werd pastoor benoemd op 10 dec. 1575. Kort daarop zijn de Geuzen meester op de streek en zal Roegiers uitgeweken zijn. De dienst is geschorst en de kerk staat verlaten en wordt verbrand. Ze is gedeeltelijk hersteld in 1610, wanneer in juli een religieus van de Eekhoutte-abdij te Brugge als deservitor wordt aangesteld. Zijn naam wordt niet vermeld. Ook niet in 1611 (30 nov.), wanneer bisschop de Rodaan te A. zijn visitatie houdt.

1615-162... *Jan Bouwijn*, benoemd op 27 februari 1615. De vermelding 1620, bij de P. Br., slaat op een transactie tussen het kapittel te Harelbeke en «die van de prochie ende vryheit van A.» betreffend de pastorele competentie.

1624?-1638 *Roland Vermeesch*. Hij wordt als pastoor van A. vermeld in de akte van resignatie betreffend zijn kapelanij (Sacre Columne) in de O.-L.-V.-kerk te Damme (8 aug. 1624), resignatie die waarschijnlijk, toch niet zeker, samen gaat met zijn benoeming te A. Hij wordt als onlangs overleden vermeld op 24 maart 1638, wanneer zijn opvolger wordt aangeduid.

1638-1679 *Bernard Craes* (of de Craes). Bij de P. Br. heet hij de Croes en wordt hij verkeerdelijk in de jaren 1500 gesteld. Hij was een clericus brugensis en filius Bernardi. Op 18 februari 1638 had hij, nog diaken zijnde, de kapelanij van O. L. V. te Lichtervelde gekregen. Waarschijnlijk als titulus ordinationis. Eer de kandidaat tot subdiaken werd gewijd, moest hij in bezit zijn van een titulus ordinationis, d.i., over voldoende inkomsten beschikken om, als geestelijke deftig te kunnen leven. Gewoonlijk werden hiervoor, door ouders of naastbestaanden, eigendommen of renten aangewezen, die dan niet mochten worden vervreemd. Zoiets heet : titulus patrimonii of wijdingstitel bezet op familiegoederen. Wanneer echter de kandidaat een kerkelijk beneficie verkreeg, waarvan de inkomsten dit «eerlijk bestaan» verzekerden, gebeurt er doorgaans een subrogatio tituli : de patrimoniale bezittingen komen vrij en de geestglijke is in bezit van een titulus beneficii. In de vroege jaren 1600, wanneer onze dorpen nog dun bevolkt waren, en eenzelfde priester, benevens zijn vaste pastorie, soms twee, drie dorpen in de buurt als deservitor beging, kregen heel dikwijls de studenten in de teologie deze openstaande pastoriën als titulus ordinationis. (wijdingstitel). Met van de inkomsten een behoorlijke vergoeding aan de deservitor uit te keren, konden ze in de onkosten van hun studies, gedeeltelijk tenminste, voorzien en bleven de patrimoniale bezittingen vrij. De Craes was nog diaken, wanneer hij pastoor van A. werd benoemd. Zijn priesterwijding zal niet lang uitgesteld zijn geweest en hij komt zich metterwoon te A. vestigen.

Het boterde niet tussen pastoor en parochianen. Aan de ene kant hebben we een jonge man die vers uit het seminarie komt, gesteld is op zijn pastorele rechten en

deze soepelheid mist, die alleen door de ondervinding wordt bijgebracht. Aan de andere zijde «die van de prochie ende vryheit» van A., die gesteund door die van 't ambacht Maldegem en de toestanden van na de Geuzentijd, hun «vryheit» in zulke maat hadden uitgebreid, dat ze zich veel rechten van de pastoor hadden aangetrokken. Op hun eigen houtje hadden ze de herstelling van de beneden'kerk doorgedreven, hiervoor beslag leggend op de goederen en inkomsten van de fundaties. Ze beschikten over de sleutels van de offerblokken. Tussen pastoor en kerkmeesters was er een koude oorlog. In 't bisdom werden klachten over de pastoor ingebracht : hij was veel afwezig en schraperig (*exigit undecim stuferos pro qualibet administratione sacramentorum* — 15 okt. 1641). De vijandige stemming zal er wel wat bijgedragen hebben om het portret met zo sombere trekken te schetsen. 't Is pastoor de Craes die de Skapulierbroederschap liet instellen (13 juli 1641), en de eredienst van de kerkpatroon, Sint Adriaan, trachtte luister bij te zetten door het bekomen van aflaten (9 okt. 1673). Hij was overleden op 2 nov. 1679, wanneer zijn onderpastoor, Bernard Thiry als deservitor werd aangesteld.

1680-1695 Jan Baptist Cornelis, priester van 't bisdom Brugge. De P. Br. geven voor hem het jaartal 1697, wanneer hij twee jaar weg was van A. Hij was sedert 20 okt. 1676 onderpastoor op Sint-Michiels te Roeselare, wanneer hij, op 2 januari 1680, werd gepromoveerd tot pastoor te A. We leren hem kennen door de visitatie-verslagen van deken Kerremans (Jaarboek 1955-56, bl. 87-95). Onder pastoor Cornelis kwamen de relikwieën van Sint-Adriaan te A. (1680) en in 1683 (28 sept.) werden uitzonderlijke omhalingen toegestaan om een nieuw altaar te maken voor de kerkpatroon. Zijn feest werd met oktaaf gevierd en Mgr. de Baillencourt verleende een bijzondere aflaat. In 1693 is er een nieuw altaar gemaakt van O. L. V. Met dat alles ging het toch niet te best met de pastoor. In 1687 en nog eens in 1691 wordt hij bij de bisschop aangeklaagd als «*hibax et liberioris conversationis*». We gaan niet trachten de man wit te wassen, maar we kunnen

verzachtende omstandigheden pleiten. A. schijnt in deze dagen precies geen paradijs te zijn voor de pastoor. In 1683 was het pastoorshuis, de priesterage, door de Franse soldaten in brand gestoken, de streek onveilig gemaakt door het legervolk. Mr. Cornelis had zelfs het zilverwerk van de kerk gevlucht in het Sint-Janshospitaal te Brugge, waar zijn zuster Marie religieuze was. Met de kerkheren leefde hij, zoals zijn voorgangers, op gespannen voet. Het is niet verwonderlijk — daarom nog niet goed te praten — dat, in onze afgelegen dorpen, waar, bij gemis aan verkeersmiddelen, het leven eenzaam en eentonig verliep, de pastoor, als hij niet door en door vroom was of een studax, soms op verkeerde paden doolde. En, als hij bij de nukkige kudde geen troost vond, zich ontpopte tot «pastoor van de bloeiende wijngaard». In 1695 trapte hij het af te A., en verwisselde zijn pastorie tegen een kapelanij in 't Sint-Janshospitaal te Brugge.

1695-1724 Louis Mussele, van Kortrijk, waar de Mussele's en Mussely's, tot op onze dagen nog tronk vormen. Hij was kapelaan in 't Sint-Janshospitaal te Brugge, benedicte dat hij door verwisseling — *permutatio canonica* — ruilde voor de pastorie te A., mits opleg van een levensrente aan de voorgaande titularis. In zijn tijd werd een nieuw hoogaltaar gemaakt (1705). In 1712 vervaardigde de brugse beeldsnijder de beelden van Sint-Anna en O. L. Vrouw. In 1716 (4 mei) was de pastoor al zo veel als onbekwaam geworden voor zijn dienst — *laborat podagra* : hij had de kozijntjes — en een Karmeliet woonde bij hem in om zijn dienst waar te nemen. Hij moet op 12 april 1724 overleden zijn, wanneer pater Omaar a S. Ludovico van de Geschoeide Karmelieten als *deservitor* wordt aangesteld.

1724-1740 Augustijn Marant. Bij zijn aanstelling te A. wordt hij vermeld als *clericus brugensis* : tot het bisdom Brugge behorend, maar de Marant's komen uit het Ieperse en schijnen een voorliefde te hebben voor Brugge. Twee Marant's, Jaak en Augustijn Baltazar, verwanten van onze pastoor te Adegem — ze zijn gemoeid met zijn testament

— worden te leper voor 't bisdom Brugge geëxcardineerd. Ze zullen elkaar opvolgen als pastoor te Poeke, dat destijds onder Brugge hoorde. We gaan ze daar terugvinden, als we 't met onze pastoorslijsten zover kunnen rekken. Met Mr Marant schijnt A. eindelijk een pastoor gekregen te hebben die tegen de toestanden opkon. Onder zijn pastoraat werd de kerk volledig hersteld alsmede de verbrande «priesterage». Dat ging niet zonder processen, maar in die tijden was het procederen dagelijks brood. De twee nog bestaande rocaille biechtstoelen zijn van Mr Marant's tijd; de altaren zullen ook wel verbeterd en vernieuwd zijn, want, op 14 sept. 1755, kwam Mgr. van Susteren drie altaren te A. konsakreren.

In 1740 is pastoor Marant ziekelijk geworden en wordt hem onderpastoor Cordier van Maldegem als hulppriester gegeven (4 juni). Op 25 mei had hij zijn testament opgemaakt, waardoor hij een jaargetijde stichtte, met uitdeling van een zak roggebrood aan de armen van A. Voor deze fundatie schonk hij een rent van 50 pond gr. vl., bezet op de hofstede van Jan van Hauwe te A. Hij was overleden voor 18 mei 1741, wanneer het konkoers voor de openstaande pastorie werd gehouden.

1741-1759 Jaak Blomme, zoon van Toussaint en Petronella de Ka, geboren te Roeselare, 15 mei 1710. Hij was onderpastoor te Oekene (bij Rumbeke), werd de eerste uitgeroepen in 't konkoers en kreeg zijn benoeming als pastoor te A. op 24 mei. Mr. Blomme was een man van formaat, beredderde goed zijn zaken en werd, op 25 febr. 1750, gepromoveerd tot deken van de kristenheid Aardenburg, pastoor blijvend te A. Toen in 1759 de pastorie te Eeklo openviel, werd hij, op zijn aanvraag, daar benoemd. Te Eeklo herbouwde hij de kerk, die in 1774 werd gekonsakreerd. Hij overleed in 1785. Bij zijn weggaan te A., werd Boudewijn Siboons als deservitor aangesteld.

1759-1781 Constantijn Joets. Hij was in 1743 deservitor, in 1745 pastoor te Sint-Margriete, kreeg zijn benoeming voor A. op 29 mei 1759. Onder zijn bestuur kreeg de kerk een nieuwe vloer in 1777. Hij overleed in 1781, wanneer

de dienst te A. werd toevertrouwd aan deservitor Jaak de Neve (9 nov.).

1782-1801 Alexander Jos. Dhoedt, geboren te Stalhille, 23 dec. 1743, zoon van Frans en Maria Muuls. Hij was onderpastoor geweest te Zwevezele (1774) en te Lichtervelde (1777) en kreeg zijn benoeming voor A. op 6 juni 1782. In 1790 (3 febr.) bezorgde hij een fundatie ten voordele van de Arme School Sint-Jozef. Tijdens de Franse Revolutie legde hij de beruchte eed af (5 sept. 1797, die hij echter herriep (10 februari 1802)). De eed-afliggers, de jurati, stonden slecht aangeschreven, maar er waren ook zeer hoogstaande en vrome priesters tussen, zoals, voor 't Brugse, de grootvikaris de Gryse en pastoor Vynagie te Wingene. De vice-decanus pastoor van Lembeke, Mr. Moffaert, had nog bij 't Brugs vikariaat herhaaldelijk aangedrongen om te weten of de eed al dan niet geoorloofd was. Men kon geen beslissend antwoord geven : slechts dat bijna overal de eed voor ongeoorloofd was gehouden ; maar de grootvikarissen te Doornik waren van een andere mening. Het was een perpleks geval, en we mogen het pastoor Dhoedt niet ten kwade duiden dat hij de eed aflegde. In 1802 ging Mr Dhoedt over naar de pastorie van Knesselare ; in 1804 naar deze van Ardooie : waar hij overleed op 25 juni 1813.

ONDERPASTOORS

De geleerde schrijver die, op zo'n pittige wijze, het «Taaltuintje» in de Standaard bezorgt, heeft er onlangs nog op gewezen, dat het woord onderpastoor tot de gewesttaal hoort en best vervangen wordt door kapelaan. De oud-vlaamse benaming vice-cureyt, letterlijke vertaling van vicepastor, werd vroeger gebruikt om de pastoor-mercenarius aan te duiden, de huurling die, tegen een zekere vergoeding, de dienst waarnam van de afwezige pastor-proprietarius of erfachtige pastoor, die het beneficium bezat. De vice-cureyt behoort, gelukkiglijk tot de geschiedenis. Onze middeleeuwen kenden geen onderpastoors. Waar de parochie te groot was, werd ze ingedeeld in «porties», en voor elke portie was een eigen pastoor aangesteld. Aan de

meeste kerken waren toch nog andere beneficies verbonden : de zogezegde kapelanijen, waarvan de beneficianten gefundeerde missen lazen, maar geen zielzorg uitoefenden. Na de Geuzentijd, verdwijnen de meeste «porties», en worden de kapelanen gelast met zielzorg onder het toezicht van de pastoor. Ze heten nog wel hier en daar kapelaan, maar hun kapelaanschap is bijzaak geworden. Waar men van deze verandering bewust was, heten ze — en dat heel logisch — onderpastoor. We gaan ons dan maar bij dat logische en bij ons ingewortelde gebruik houden, en spreken van onderpastoors.

1575 Stefaan Meeus, die dit jaar als deservitor wordt aangesteld.

1573-1575 Dirk Roegiers, die in 1575 tot pastoor wordt gepromoveerd. Na de Geuzentijd blijft de bediening lange jaren onbezet : de bevolking is gedund en de priesters zijn schaars.

1660 Jaak Crocq (30 juni).

1661 Willem van de Vyvere presbyter brugensis (23 okt.).

1663 Thomas de Cerezo (Krieke), reguliere kanunnik van de Eekhoutte-abdij te Brugge (28 febr.).

1669-1679 Jan Meygaert, priester van 't bisdom (17 okt.).

1679-1688 Bernard Thiry, priester van 't bisdom (18 mei).

1688-1692 Pieter Pluvier (30 juli) ; in 1692 (7 okt.) wordt hij pastoor te Lapscheure, waar hij sterft in 1698.

...-1714 Donatiaan Delseyne.

1714-1729 Andries Hemeryck, van Kortemark.

1729-1732 Juliaan Emmanuel vanden Broucke.

1732-1746 Ferdinand de Curte, geboren te Oudenaarde, vooreen onderpastoor op Sint-Anna te Brugge. In 1746 wordt hij pastoor te Lombardzijde, waar hij overlijdt in 1768.

1746-1748 Antoon Clarysse, die als onderpastoor stierf te A.

1748-1759 Boudewijn Vincent Siboons. De Siboons' kwamen uit 't Antwerpse en er waren nog meer van de familie onder de geestelijken van 't Brugse. Mr. Siboons werd in 1759 pastoor te Klemskerke, waar hij overleed in 1779.

- 1759-1769 Jos. de Pauw, geboortig van Torhout. In 1769 wordt hij pastoor te Lombardzijde, waar hij de kerk herbouwde; in 1791, wordt hij kanunnik van Sint-Donaas te Brugge. Waar hij sterft in 1802.
- 1770-1779 Albert Frans van Baren. In 1779 wordt hij deservitor te Varsenare.
- 1779-1779 Karel Marinus Legrand (van 12 juni tot 26 sept.). Hij sterft als deken van Kortrijk in 1830.
- 1779-1780 Thomas Jos. Breyne, geboren te Sluis (1749). Vóór zijn benoeming te A. was hij onderpastoor geweest te Keiem. In 1780 wordt hij deservitor te IJzendijke, waar hij een nieuwe kerk bouwt en overlijdt op 4 okt. 1801.
- 1780-1788 Jaak de Neve, geboren te Eeklo (1744). In 1788 gaat hij over als pastoor naar Westkapelle. Hij weigerde de eed, zat gevangen in het oud Magdalena-hospitaal te Brugge, in 1798; werd gedeporteerd en overleed in ballingschap te Berbice (Amerika) op 5 juni 1799.
- 1788-1792 Engelbert de Grendele, S.T.B.F., geboren te Handzame (1762), onderpastoor te Hooglede, 1792; pastoor te Eegem; 1796; waar hij overleed op 20 febr. 1814.
- 1796-1802 Engelbert Camerlynck (Dom Placidus van de Sint-Pietersabdij te Oudenburg). Hij was geboren te Reningelst, zoon van Pieter Jaak en Petronella van Oudendycke. Hij wordt onderpastoor te A. op 12 nov. 1796; pastoor te Waterland-Oudeman, op 2 mei 1802; pastoor te Sint-Laureins, in 1807. Hij stierf in het Sint-Janshospitaal te Brugge, op 20 sept. 1810 en werd begraven te Sint-Laureins op 24 sept.

M. ENGLISH

WAARTOE EEN PROCES NOG DIENEN KAN

Wie min of meer de gemeente Ursel kent, weet dat het een speciaal dorp is. De mensen zijn er anders dan anders. Vraag me niet waaraan het ligt, ik weet het zelf niet. Maar ook als je in de geschiedenis teruggaat, tref je daar sporen van aan. Laten we bv. maar zwijgen over het feit dat een gedeelte ervan tot de Gentse Oudburg behoorde en een ander deel onder het Brugse Vrije ressorteerde, dat de graven van Vlaanderen er herhaaldelijk «paerlement» hielden, dat er twee burgemeesters waren doch maar één baljuw en één pastoor. Ja, die ene pastoor, daarom draait het. Die ene man kan het werk niet af, beweren de vroede vaderen; daarvoor zijn er hier veel te veel «communicanten». Niets van aan, antwoordt de pastoor, het gaat best! Zo, zo, en 's zondags dan? vragen burgemeester en schepenen, dan hebben wij alleen maar een hoogmis en veel te veel mensen moeten «thuiswachten» en kunnen geen mis horen! — De rest hoef ik je niet te vertellen: zoals het meestal gebeurt, we zullen het voor de juge brengen. En die «juge» is in eerste instantie de Raad van Vlaanderen die zal te beslissen hebben, of de prelaat van de Norbertijnerabdij te Drongen als grote tiende-heffer de wedde van de zo noodzakelijke onderpastoor zal moeten betalen, dan wel het gemeentebestuur, en dus de gelovigen zelf. Want dat het een centenkwesitie is, heb je natuurlijk al geraden. Het is een lange geschiedenis geworden, typerend voor onze rechtspleging uit de 17^e en 18^e eeuw: er worden overeenkomsten gesloten en weer verbroken, diegenen die er belang bij hebben, laten de hele zaak aanslepen, men houdt tellingen van de inwoners... Stop! Die tellingen,

daarover gaan we het even hebben. Ze zitten tussen talloze andere papieren in de drie grote bundels over dit fameuze proces tussen de abt van Drongen en de gemeente in het fonds Ursel in het Rijksarchief te Gent. Afschriften, natuurlijk ! Met alle gevolgen daarvan. Vergissingen, foutieve spellingen, enz. Maar trots alles toch belangrijke documenten over de samenstelling van de bevolking in die beroerde tijden. Drie stuks zijn er : een lijst met alleen maar de communicanten uit 1723, een andere met alle inwoners uit 1731 en een lijst met de gezinnen uit 1759. En daarbij een aantal verklarende documenten, waarin nog meer gegevens over de bevolking. Sommige zijn wel erg tendentieus, maar toch nog interessant genoeg om eens van dichtbij bekeken te worden. Daarenboven konden we nog de hand leggen op een «status animarum» uit 1734, nu in privébezit die even belangrijke inlichtingen verschaft. In afwachting dat ze bij een meer uitvoerige bevolkingsstudie een steentje van de grote geschiedenismozaïek vormen, nu reeds een en ander erover.

We beschikken dus over 4 bevolkingslijsten van diverse pluimage. Chronologisch geordend hebben we :

1. STAN 1723

«Status animarum communicantium Parochialis Ecclesie de ursele factus anno 1723 26 aprilis».

In een bijgevoegd attest verklaart de gewezen onderpastoor van Ursel deze status in opdracht van de heer Pastoor te hebben opgemaakt, samen met Joseph Claeys, ontvanger, waarbij zij «van huys tot huys hebben ondervraeght hoevele communicanten datter in de respective huysen waeren...».

De opgave bevat dus alleen de bewoners van elk huis (knechten en meiden inbegrepen) die communiceerden, (m.a.w. van 15 jaar af). Ze zijn per wijk gegroepeerd en oorspronkelijk ook per gezin. Herhaaldelijk blijkt echter dat in het afschrift de spatiëring tussen de afzonderlijke gezinnen is weggevallen, zodat een splitsing per gezinnen (en als gevolg daarvan een nauwkeurige telling van de gezinnen) niet mogelijk is.

Het aantal communicanten blijkt 643 ; telt men de namen, dan geraakt men pas tot 630. Zijn de copiiſten verſtrooid geweest en hebben ze hier en daar een naam overgeslagen, of was de heer onderpastoor niet heel sterk in de edele «wis-conſte»? Zolang het origineel niet ergens opduikt, is er weinig kans dat we het ooit vernemen. Pastoor en onderpastoor worden niet meegerekend. In een nota onderaan op het ſtuk wordt nog medegedeeld dat in de paastijd van 1724 (het volgende jaar dus) 625 inwoners hun Paſen hielden.

2. STAN 1731

In opdracht van burgemeester en ſchepenen van Urſel 't Vrije en Urſel 't Gentſe maakt notaris Van Hulle uit Zomergem op 23 juli 1731 een liſt van «alle de wooninghen ende huysen ſtaende binnen de voornoemde prochie ende heerelijckhede met den nombre van alle de ingeſetenen audt ende jonck communicanten ende non communicanten».

Zoals in de vorige ſtatus zijn ook hier de bewoners van elk huis (maar nu alle, ook de kinderen) opgesomd, verdeeld in communicanten en niet-communicanten. Daarenboven zijn de onderscheiden huishoudens duidelijk uit elkaar gehouden, zodat we hier heel wat belangrijke gegevens kunnen aan ontleenen (zie verder). De bevolking blijkt uit 1006 zielen te beſtaan, waarvan 644 communicanten en 362 niet-communicanten, verdeeld over 218 gezinnen. Men vergeet echter niet dat bij elk gezin ook de knechten en meiden worden meegeteld, terwijl de kinderen die bij een boer werken, daar ook bij hun werkgever worden vernoemd.

3. STAN 1734

«Status animarum parochialis Ecclesiæ de Urſel» sub R(everen)do Adm(inistratore) D(omi)no Augustino Kersse pastore et R(everen)do D(omi)no Andreæ Audenrogghe vice-pastore, anno 1734».

Deze ſtatus, opgemaakt door de Pastoor himſelf, is veruit de intereſſantſte en zou een enig dokumēt zijn, ware het niet

dat hij bij het overschrijven van zijn nota's niet altijd even secuur is tewerkgegaan, hier en daar gegevens heeft vergeten, blijkbaar even weinig sterk in het rekenen was als onze onderpastoor uit STAN 1723 en herhaaldelijk met de spelling van de namen van zijn parochianen geen weg weet (wat ons helemaal niet moet verwonderen).

Weer worden de dierbare parochianen per wijk gerangschikt, maar een eenvoudige vergelijking met STAN 1731 (dus pas 3 jaar tevoren opgemaakt) maakt ons al duidelijk dat hier twee verschillende instanties aan het werk zijn geweest. Heel wat gezinnen die E. H. Kersse bij de wijk «de plaetse» rekent, heeft onze notaris in de wijk «roose» ondergebracht. Daar in die tijd de grenzen van de diverse wijken lang niet vastlagen, moet het ons dus ook niet verbazen dat op dit gebied geen overeenstemming heerst. Wel is interessant dat de geliefde herder de leeftijd van zijn schapen vermeldt, erbij voegt of ze communicant of niet-communicant zijn, eventueel of ze in het gezin knecht of meid zijn, soms ook of de heer des huizes eigenaar dan wel huurder is, en zelfs het feit dat iemand weduwnaar, weduwe, vrijgezel of jongedochter is. Soms zelfs acht hij het nodig een pikant detail vast te leggen, zoals «separata est uxor» (zijn vrouw is van hem weggegaan, — iets zeldzaams in die tijd) of «vir in ostindia» (haar man zit in Oost-Indië). Al met al een belangrijk document, ware het niet dat de pastoor nu eens een gezin dat onder hetzelfde dak woont als het vorige, als een afzonderlijk huishouden beschouwt, dan weer beide families als één eenheid rekent, zodat we ook hier weer op onze hoede moeten zijn voor de cijfers. Dat wantrouwen moet nog zoveel groter zijn, wanneer we een statistiek gaan opmaken van de famuli en famulæ, de meiden en de knechten. Vooral waar verscheidene dienstboden zijn, gebeurt het vaak dat hij bij de eerste «famulus» vermeldt, bij de tweede niets, bij de derde weer «famulus» of «famula», terwijl uit de gegevens en ook door vergelijking met de vorige STAN 1731 blijkt dat nummer twee wel degelijk bij het personeel behoort. Bij de behandeling van dit aspect van het sociale leven komen we daar nog op terug.

STAN 1734 bevat echter nog iets meer, nl. een opgave van de confessiones paschales, de paasbiechten, over het jaar

1754. Bijna al de communicantes uit de eigenlijke status komen hier terug, nu echter vaak met de naam waarmee ze worden aangesproken. Jacobus de gaudissaboys heet hier nu «Jaemken de gaudissaboos», Franciscus Begijn is gewoon «Scies» geworden, Judoca de Vliegere heet in de volksmond «Joosyntien» en achter «Dock Gillis» zit een Judocus verschoolen. Daarenboven staan de biechtelingen van de E. H. Pastoor en die van de E. H. Onderpastoor op een afzonderlijk lijstje, en wel per dag. Verder blijkt eruit dat er in voornoemd jaar 45 eerste communicanten waren en dat die plechtigheid op halfvasten (zondag Lætare) doorging, terwijl de leeftijden en de vermeldingen «com» of «cat» (catechumeen) naast alle personen in de eigenlijke status animarum ons nog eens bewijzen dat men in die tijd pas op vijftienjarige leeftijd zijn eerste communie deed (op een paar zeldzame uitzonderingen na). Ten slotte een vaststelling van een gewoonte die ook nu nog bestaat, nl. dat de meeste gelovigen het liefst bij de onderpastoor gaan biechten : iets meer dan 60 % (Vrezen ze misschien vervelende vragen te moeten beantwoorden, of is het alleen maar omwille van de kortere of langere penitentie?)

4. STAN 1759

Op 13 en 14 augustus 1759 geschiedde een «Opneminge van alle de huijshouden, getal der communicanten ende non-communicanten dieder actueel sijn binnen de prochie van ursel».

Het is niet duidelijk of deze telling op last van burgemeester en schepenen, dan wel in opdracht van de geestelijkheid is doorgegaan. Ze verschilt in zoverre van de vorige dat thans alleen het gezinshoofd met name wordt vermeld met het aantal communicanten en niet-communicanten per gezin. Wel wordt aangegeven welke afzonderlijke gezinnen onder één dak wonen (bv. 1 huijs — drij woonsten), alsook welke huizen nieuw waren. Helaas weten we niet wat dit nieuw-zijn beduidt : er wordt nergens gezegd wanneer de vorige telling moet zijn doorgegaan, zodat we eruit niet kunnen afleiden of deze huizen de laatste vijf, tien of twintig jaar zijn gebouwd.

EVOLUTIE VAN DE BEVOLKING

Uit de begeleidende documenten, alsook uit de totalen van onze lijsten kunnen we ons een vrij duidelijk beeld van de bevolkingsontwikkeling vormen. In 1645, een halve eeuw nadat de godsdiensttwisten de streek hadden ontvolkt, telt Ursel alweer 645 communicanten, en in 1666 is dit aantal al tot 900 aangegroeid, echter in 1668 alweer tot 880 gezakt, ten gevolge van pest en de invallen van de Fransen (zie daarover A. De Vos : Franse invallen in Zuid-Meetjesland 1648-1713, in Appeltjes van het Meetjesland, nr. 9). Oorlog, bezetting, plundering en opeisingen verergeren de toestand meer en meer. Wie niet door het zwaard, de honger of de ziekte omkomt, trekt naar de steden. En wanneer in 1723 de eerste van onze bevolkingslijsten wordt opgemaakt, vinden we nog slechts 632 (volgens de onderpastoor 643) communicanten en met Pasen 1724 nauwelijks 625. Een van de begeleidende documenten (weliswaar tendentiekus, want als verweerschrift bedoeld) vermeldt dat «sedert den voorseyden Jaere 1666 binnen de prochie van ursel met honderde & honderde bunderen lants gheconverteert sijn in bosschen, heijen en vague plaetsen, jae bijnaer de helft der selve prochie soo aen iedereen bekend is. Dat vervolgens bij middel van al dies ontallijcke huijsen ende woonsteden sijn afgebrocken en geruineert, midtsgaders bij ghevolghe het ghetal der prochiaenen ten uijttersten vermindert dewelcke hun op andere prochien sijn gaen plaetsen. Dat oock degonne ghewoont hebbende op de uijtterste paelen ofte limiten hunne wooninghen hebben verandert ende deselve gebracht naerdër de kercke ende inden center vande prochie». In STAN 1731 treffen we 644 communicanten aan (naast 362 niet-communicanten : in totaal 1006 inwoners), een ander document uit de bundel telt er «ontrent 650» in 1733 en in STAN 1734 vinden we 674 communicanten (en 401 niet-communicanten, samen 1075 inwoners). Een document uit 1755, opgesteld door burgemeester en schepenen (die er alle belang bij hadden dat het bevolkingscijfer steeg), spreekt over «ontrent 900» communicanten en STAN 1759 telt er 862 (+ 447 niet-communicanten, samen 1309 inwoners).

Overzicht van de bevolking (alleen volgens de voornoemde dokumenten).

	Communicanten			Niet-Communicanten			Gehele bevolking			Gezinnen	Aantal personen per gezin %
	Totaal	Mannen	Vrouwen	Totaal	Jongens	Meisjes	Totaal	Mannen	Vrouwen		
1645	(1) 645										
1665	(1) 900										
1668	(1) 880										
1725	(2) 632	354	318								
1724	(3) 625										
1731	644	310	334	(4) 362	182	180	1006	492	514	218	4,61
1733	(1) 650										
1734	(5) 674	328	346	(6) 401	197	204	1075	525	550	(7) 231	4,65
1755	(1) 900										
1759	(8) 862			447			1309			256 (37 nieuwe huizen)	5,10

(1) Volgens de begeleidende documenten.

(2) De onderpastoor heeft een totaal van 643, maar er komen slechts 630 namen op voor. De pastoor en de onderpastoor werden niet meegerekend, maar worden er door ons bijgeteld.

(3) Volgens de verklaring van de pastoor op STAN 1725.

(4) Het totaal van de samensteller bedraagt 363 : in feite komen er slechts 362 niet-communicanten op voor.

(5) Het totaal van de pastoor is 673, maar hij heeft zich herhaaldelijk bij het tellen vergist.

(6) Het totaal van de pastoor is 398, maar hij vermeldt 401 personen.

(7) De pastoor telt slechts 224 gezinnen, maar voegt herhaaldelijk 2 gezinnen bijeen, die gescheiden behoren te worden (zoals o.a. uit STAN 1731 blijkt).

(8) Het totaal van de samensteller is 842 : in feite worden 860 personen geteld, maar weer werden pastoor en onderpastoor niet vermeld. Wij rekenen ze erbij.

De verhouding communicanten - niet-communicanten is dus in :

1731	64 %	—	36 %
1734	62,7 %	—	37,3 %
1759	65,8 %	—	34,2 %

Het ware natuurlijk interessant na te gaan hoe de bevolking over de onderscheiden wijken verdeeld is. Daar echter de verschillende samenstellers van onze lijsten niet dezelfde maatstaven hebben aangelegd, is een vergelijking eigenlijk uit den boze. Alleen al de indeling van de gemeente in wijken is verschillend,... zoals uit dit tabelletje blijkt :

1723	1731	1734	1759
plaetse	kerkwijck	plaetse	plaetse
roose	roose	roose	roose
berchem (sic)	bercken	beirken	bercken
wulftsberghe	den hulle	endelstraete	den hulle
velstraete	veltstraete	velstraete	veltstraete
	beijerwaen		beyerwaene
vreckem	vrechem	vreckem	vreckem
	roostmeulen		
onderdaele	onderdale	onderdaele	onderdaele
	't drongen goet		
capelle wijck	capellewijck	capellestraete	cappelle
wesseghem	Ursel 't gentsche	wessegem	wessegem
	en pietendriessche		

Moesten nu dezelfde woningen altijd tot dezelfde wijk worden gerekend dan ware daar nog wel een mouw aan te passen. Maar als men alleen al de gezinnen van kerkwijk of plaetse en van de wijk roose bij STAN 1731 en 1734 vergelijkt, dan zijn er een vijftal die de pastoor bij de kerkwijk rekent, maar die de heren burgemeester en schepenen op de wijken Roose, Hulle, Onderdale of Vreckem situeren.

Slechts in één geval hebben we een redelijke kans dat de wijken elkaar dekken, nl. bij Wessegem of Ursel 't Gentse, dat onder de Oudburg ressorteerde. Leggen we hier de cijfers naast elkaar dan krijgen we :

	1723	1731	1734	1759
Communicanten	82	81	78	110
Niet-communicanten	—	50	46	47
Totaal	—	131	124	157
Gezinnen	15 ?	24	19	24

Wessegem ligt het verst van het centrum en uit voorgaande cijfers zou men kunnen besluiten wat hiervoor door de pastoor reeds werd opgeworpen, dat diegenen die het verst wonen, zich dichterbij het centrum zijn komen vestigen, al lijken mij de gegevens niet erg overtuigend.

SOCIALE STRUCTUUR

Onze lijsten zijn niet zomaar een opsomming van namen. Alle samenstellers kunnen niet nalaten hier en daar (de een wat meer, de andere minder) iets over sommige personen mede te delen.

STAN 1723 is op dit gebied het spaarzaamst. Alleen de baljuw (zonder familienaam), en een eremijt vonden genade in de ogen van de Eerwaarde. Eén dame krijgt de titel Joffre (Joffre Satieu) en een zekere De Suttere heet kortweg Baes Zutter. Tenslotte is er nog «meetien Wille». Dat is alles. Geen standenverschil a.u.b.!

STAN 1731 is wat milder. De notaris die de lijst opmaakte, is een man van de wereld en hij kent zijn pappenheimers. Hier volgen ze :

Den heere Pastoor.

Den heere Onderpastoor.

Dominicus Roelants coster.

Sieur Joannes Huberts Beghin bailliu.

Sr. Joannes de Grave greffier.

Mr. Petrus Jacobus van Landeghem Doctor.

Sr. Pieter Brughman.

De dames van griffier en doctor krijgen de titel Joffre, alsook de weduwe van de vorige baljuw, Pieter Beghin. Ook

een zekere Joffre Marie Genellis mag zich in die aanspreking verheugen. Burgemeester Joos de Neve moet het maar zonder Sr. doen en de heren Laureyns Biebuyck en Jacobus Notteboom mogen al tevreden zijn dat ze als «Ermijt» worden vermeld.

Pastoor Augustinus Kersse, de geestelijke vader van STAN 1734, begint met zichzelf te zegenen (zie de aanvang van het document hiervoren): *Charité bien ordonnée...* ! Maar verder geen kwaad over hem, want hij geeft den keizer, wat des keizers is. Eerst laat hij zijn onderpastoor in de eer delen en dan vervolgt hij :

Jacobus Notteboom, eremita.

Fr(ater) Laurentius Biebuyck, eremita et magister scholæ.

Joannes de Graeve, greffiarus.

M(agiste)r Joannes van Schelle, chirurchus (*separata est uxor* !).

Petrus Bruggeman, receptor (ofte ontvanger).

Carolus Martens, quondam balivus (destijds baljuw).

Anna Sottiau vidua ballivi (weduwe van de vorige baljuw).

Joannes Begyn ballivus.

en ten slotte : Domitilla (Dame) Maria Genellis.

Je ziet dat de familie notabelen niet aangroeit ; integendeel, onze burgemeester krijgt niet eens de titel waarop hij recht heeft. Of zou de pastoor misschien de Latijnse naam voor burgemeester niet gekend hebben ?

In de lijst van de biechtelingen achteraan vinden we de heer Greffier, ontfanger Bruggeman, Joffre de Genellis, Joffre Satieu (Sottiau), Joffre Begijn (echtg. van de baljuw), Joffre van Schelle (van onze chirurchus) en Joffre Greffier, benevens burghmeester de Neve en burghmeester Steijaert (van 't Gentse) bij de pastoor. Ook broeder Laureijs en Joosijntien Willems «devota» ! Verder noemt onze brave herder nog Baes Carelken, jacobus de Neve «smet» en een zekere Wannes Vandamme mendicus (ofte bedelaar). Het vulgum pecus, de eerste communicanten en de baljuw gingen liever bij de onderpastoor : zo ook «pieter rombaut den cuyper», «marie potvyn waelinne»

(we leven in een tweetalig land!) en een meetien uit Beerken (niets wonderlijks in het Meetjesland!) (1).

STAN 1759 die alleen de gezinshoofden vermeldt, is uit de aard der zaak weer bescheidener :

de heer Pastor (met 2 domistiquen !)

Joannes de Grave greffier

De rest telt niet mee.

Hoe zat het nu met het wonen? Hoeveel mensen waren eigenaar van hun huis en hoevelen huurden hun woning. STAN 1754 geeft ons hierover belangrijke inlichtingen, maar jammer genoeg weer onvolledig. Voor sommige wijken is de pastoor zeer secuur geweest in het noteren van deze gegevens, bij andere wijken komen ze zo goed als niet voor. Een paar voorbeelden mogen dit verduidelijken. In de wijk «Plaetse» wonen in 1754 57 gezinnen; daarvan 18 in hun eigendom en 12 in een huurhuis, 4 andere «sub eodem tecto» (onder hetzelfde dak) en bij 5 wordt niets vermeld. Voor de wijk «veldstraat» daarentegen 2 eigenaars en 2 huurders en over de overige 22 gezinnen vernemen we niets. Op een totaal van 231 gezinnen worden er 52 eigenaars en 42 huurders vernoemd, samen dus 40 %. Hieruit conclusies te trekken, ware wel erg gewaagd, al krijgen we toch wel een paar aanwijzingen. Een grondige studie van de diverse landboeken kan ons wellicht meer hierover leren.

-
- (1) De paasbiecht begon met de eerste communicanten op de 4^e zondag van de vasten. De onderpastoor neemt deze 43 man voor zijn rekening. Daags voor Palmzondag krijgt de pastoor 15 man en de onderpastoor 46. Op Palmzondag is dit cijfer respectievelijk 42 en 49. Witte Donderdag brengt 21 en 27 man. Paaszaterdag voor de middag 13 en 18 en na de middag 44 en 35. Pasen is een topdag met 78 man voor de pastoor en 106 voor de onderpastoor (waarvan 29 na de middag). Tweede paasdag brengt 22 en 39 man en derde paasdag 12 en 17. Daags voor Beloken Pasen komen de trage apostelen resp. 10 en 16. De onderpastoor is hekkenslutter met 3 uitstellers op Beloken Pasen zelf.

Voor wie van statistieken houdt :

pastoor :	—		15		42		21		57		78		22		12		10		—
onderpastoor :	43		46		49		27		53		106		39		17		16		3

Een volgend probleem is dat der dienstboden. Geeft het aantal knechts en meiden een idee over het bezit of de stand van de werkgever? Bleven ze steeds bij dezelfde meester? Hoe oud waren ze gemiddeld? Een vergelijking tussen STAN 1731 en STAN 1734 leert ons veel.

1. — Veel van de knechts en meiden uit STAN 1731 vinden we in STAN 1734 als dusdanig terug, echter meestal bij een andere meester. Slechts 10 van hen dienen nog in hetzelfde gezin. Dit moet ons niet verwonderen. Knechts en meiden werden voor een heel jaar gehuurd, kregen kost en inwoning en een zekere (maar eerder geringe) geldelijke vergoeding, maar waren na dat jaar volledig vrij te blijven of een andere werkgever te zoeken. In onze streken gebeurde dit «huren» van dienstboden op de derde mei, en het ging gepaard met het bakken van pannenkoeken of wafelen. Sommige ouden van dagen vertellen nu nog dat de knechts en meiden toen «vastgegeten» werden.

2. — Maar daarnaast treffen we in STAN 1734 een aantal nieuwe namen aan, voor een deel bestaande uit jonge elementen, voor een deel ook uit kinderen van wie de vader (soms ook de moeder) overleden was. Verscheidene grote gezinnen uit STAN 1731 vinden we drie jaar later over de helft van de gemeente verspreid, terwijl de moeder, weduwe geworden, alleen nog met de kleinsten achterblijft. Die kinderen die in dergelijke omstandigheden buitenshuis konden geplaatst worden, moesten althans niet meer meeëten thuis en vaak kregen ze bij hun werkgever hier of daar nog wat kleren. Doet het omgekeerde zich voor, sterft de moeder, dan komen er meestal een paar meiden en/of knechts in huis.

3. — Meestal treffen we verscheidene knechts en/of meiden aan in gezinnen waar de kinderen nog heel jong zijn of waar er geen kinderen zijn. Is het kroost uit de kluiten gewassen (en in die tijd bleek dat vroeger dan nu), dan werden ze in het produktieproces ingeschakeld en het personeel verminderde in aantal of werd geheel wandelen gezonden. Dat het aantal knechts niet de stand of het bezit bepaalde, blijkt duidelijk uit het geval van de baljuw Begijn, die

heel wat eigendommen bezat, maar waar 6 volwassen broers en zusters (tussen 35 en 16 jaar) hun man stonden en geen enkele knecht of meid nodig was. Dat het niet de armsten waren die dienstboden hadden, hoeft wel geen betoog. Maar niet alleen eigenaars, doch ook huurders beschikten erover. Een dergelijk geval is dat van Pieter Matthijs die 3 kinderen heeft (22, 18 en 15 jaar), maar ook een knecht en 2 meidjes... en «huurder» is ! En hij is niet de enige.

4. — Het aantal knechts en meiden in dit gezegende (?) jaar 1734 bedraagt 162 (op een bevolking van 1075 zielen, dus 15 %). Hierbij zijn niet alleen die personen gerekend die door de pastoor uitdrukkelijk «famulus» of «famula» worden genoemd, maar ook diegenen die hij klaarblijkelijk vergeten is aldus te vermelden. Niet in dit cijfer begrepen zijn de inwonende weduwen, die veelal schoonmoeders kunnen zijn, en personen bij wie geen band van dienstbaarheid kon worden vastgesteld. De meeste van hen komen in STAN 1731 in dezelfde gezinnen voor, in tegenstelling met de losse knechten en meiden. Hun aantal was als volgt verdeeld :

Gezinnen met :

1 knecht	24
1 meid	12
1 knecht + 1 meid	9
2 knechts	1
2 meiden	1
1 knecht + 2 meiden	4
2 knechts + 1 meid	14
3 knechts	2
2 knechts + 2 meiden	4
3 knechts + 1 meid	2
2 knechts + 3 meiden	2
3 knechts + 2 meiden	2

Totaal : 162 personeelsleden in 77 gezinnen.

5. — De leeftijd van de onderscheiden knechts en meiden liep fel uiteen, zoals uit volgend tabelletje blijkt :

	Aantal mannen	Aantal vrouwen
7 jaar	—	1
8	1	4
9	2	1
10	6	—
11	5	3
12	8	2
13	5	2
14	6	2
15	4	—
16	11	9
17	4	5
18	3	6
19	8	5
20	11	7
21	2	3
22	2	2
23	2	2
24	2	1
25	5	3
26	5	3
27	1	—
28	—	1
30	1	—
31	1	—
35	1	—
41	1	—
49	—	1
50	—	1
60	1	—
Totaal :	98	64
of :	60 %	40 %

Hierbij valt op te merken dat de jongsten en de oudsten vaak alleen in een gezin stonden en dat huishoudens met 5 en meer knechts en meiden ook de beste elementen (tussen 16 en 20 jaar) in dienst hadden.

De kinderen moesten dus in vele gevallen al heel vroeg meewerken, al was het maar als «koewachter». Als het maar enigszins kan, liefst thuis, natuurlijk, maar was de sociale toestand in het eigen gezin alles behalve rooskleurig, dan maar bij een ander.

6. — Herhaaldelijk komt het voor dat jongens en meisjes bij hun eigen familie gaan «dienen». Soms gebeurde dit gewoon om de kinderen uit de kost te hebben, andere keren ook uit bittere noodzaak, na het overlijden van de vader bv., wanneer de kinderen die konden werken, bij hun familie werden uitbesteed. Ook hier is de samensteller van onze status animarum niet altijd even secuur en hij vergeet wel eens de aanduiding «famulus» of «famula». Gelukkig konden we door vergelijking met STAN 1731 in de meeste gevallen dit euvel verhelpen.

7. — Juist door het feit dat knechts en meiden bij het gezin van hun werkgever worden meegeteld en niet bij hun thuis, is het onmogelijk na te gaan hoeveel kinderen er in elk gezin waren. Ook zijn de cijfers in ons bevolkingsoverzicht enigszins misleidend : 4 à 5 man per gezin sluit bv. niet uit dat je een gezin krijgt als dat van Gillis de Jaegher (in STAN 1731) die met een weduwe met 11 kinderen is getrouwd en er zelf al 2 heeft verwekt. Of dat van Joos de Neve met 10 zonen en dochters !

Een ander probleem met sociale inslag is dat van weduwen en wezen. In die tijd viel het nog méér dan nu voor dat vaders of moeders jong overleden. Toch is het aantal weduwen niet zo hoog als men zou verwachten : in 1731 26 en in 1734 41 (tegenover resp. 178 en 180 gehuwde vrouwen). STAN 1734 vermeldt ook 9 weduwnaars. Waardoor komt het dat er meer weduwen zijn ? Stierven de mannen vroeger ? Als we met onze eeuw mogen vergelijken, moeten we bevestigend antwoorden. Maar ook de oorlogen hadden er schuld aan. De eerste helft van de 18^e eeuw was alles behalve rustig geweest... Maar er is nog iets : door vergelijking van STAN 1731 met STAN 1734 stellen we vast dat weduwnaars gemakkelijker aan een tweede vrouw geraken dan omgekeerd. En als het kan, liefst een veel jongere ! Maar ook het omgekeerde doet zich meer voor dan men wel vermoeden zou : jonge mannen schrikken er niet voor terug een veel oudere weduwe met

kinderen te huwen. En het geval van onze hiervoren genoemde Gillis de Jaegher en zijn 19 jaar oudere vrouw met haar elf kinderen is geen uitzondering. Dat verklaart enigszins de soms grote leeftijdsverschillen tussen echtgenoten. Bijgaand overzicht van de gegevens uit STAN 1734 moge daar een idee van geven :

	Aantal mannen ouder dan hun vrouw	Aantal vrouwen ouder dan hun man
1 jaar	17	5
2	17	11
3	8	3
4	6	2
5	5	4
6	6	3
7	8	3
8	6	2
9	1	—
10	9	2
11	3	2
12	4	2
13	—	—
14	5	—
15	3	1
16	4	—
17	4	—
18	—	—
19	1	1
20	3	2
23	1	1
24	2	—
25	1	—
27	2	—
34	—	1
35	1	—
38	1	—
Totaal :	118	45
Gelijke leeftijd :	16 gezinnen	
Niet vermeld :	1	
Algemeen totaal :	180 gezinnen waarvan beide echtgenoten nog in leven zijn.	

Het springt in het oog dat de echtgenoten die even oud zijn, of slechts 2 jaar verschillen maar een ruim derde van het totaal vormen. Voegen we die met een leeftijdsverschil van 3 en 4 jaar erbij, dan komen we tot de helft. Grotere verschillen komen geregeld voor. Toch moeten we een beperking maken : heel grote verschillen treffen we meestal aan (voor zover we konden nagaan, althans) bij gezinnen, waar een van de twee partners hertrouwd is. Toch blijven sommige verschillen dan nog «indrukwekkend».

Het moet erg aanlokkelijk lijken een lijst op te maken van alle voornamen die in onze STAN 1734 voorkomen (met hun frequentiecijfer). Toch moeten we ervan afzien. Weer door vergelijking met STAN 1731 kunnen we wel een aantal vergissingen herstellen, maar een nauwkeurige controle in de geboorte- en huwelijksregisters alleen kan onze gegevens staven. Toch kunnen we nu al zeggen dat bij de mannen Joannes veruit de kroon spant, gevolgd door Petrus, Jacobus, Frans, Judocus en Guilielmus (in STAN 1731, die niet van «kerkelijke» oorsprong is, meestal vermeld als Jan, Pieter, Jacques, Joos en Guillaume). Ook bij de vrouwen staat Joanna bovenaan, onmiddellijk gevolgd door Maria (+ samenstellingen en Marianna), Anna, Petronilla, Catharina, Livina, Judoca en Theresia (vaak voorkomend als Janneken, Marie, Anne, Pieter-nelle, Cathrijne, Livijne, Joosijntjen). Op dit hoofdstuk komen we in een volgend artikel terug.

BESLUIT

[Documenten die in de 18^e eeuw hebben moeten dienen om in een proces over een financieel probleem de argumenten van beide partijen kracht bij te zetten, zijn voor ons een bron van inlichtingen over het verleden gebleken. Hoewel zeer dispaaraat en vaak in detailpunten onbetrouwbaar, hebben ze ons toch een inzicht gegeven in de samenstelling van de bevolking van een landelijke gemeente.

[Daarbij hebben we een paar zaken vastgesteld die afwijken van de vaststellingen van A. De Vos in zijn artikel «De

bevolkingsevolutie van Evergem, Lovendegem, Sleidinge, Waarschoot en Zomergem in de 17^e en de 18^e eeuw». (Appeltjes van het Meetjesland, nr. 8), o.a. dat de communicantenleeftijd 15 jaar is, en dat de bevolking te Ussel pas later omstreeks de helft van de eeuw weer is gaan stijgen. Anderzijds bevestigen de meeste elementen de besluiten in zijn artikel dat ons herhaaldelijk een rijke bron van documentatie was.

J. VANDEVEIRE

HET HEEMKUNDIG GENOOTSCHAP OPNIEUW ONDERSCHIEDEN !

In zitting mei 1959 heeft de Federatie der Kringen voor Geschiedenis van Oost-Vlaanderen onder voorzitterschap van Prof. Dr. J. Dhondt een eervolle vermelding toegekend aan het werk van ons medelid, de heer M. Ryckaert, getiteld :

«Zomergem onder de Geuzentijd 1566-1630»
verschenen in ons voorgaande Jaarboek.
Namens de redactie bieden wij hem hiervoor onze hartelijkste gelukwensen aan.

I N H O U D

Arth. VERHOUSTRAETE. Het oostelijk deel van het Bulskampveld en de ontginning ervan	5
W. PREVENIER. Stads- en Kasselrijrekeningen als bronnen voor lokale geschiedenis	55
De oudste rekening van het stadjc Biervliet	66
De oudste rekening van het ambacht Assenede	78
A. DE VOS. Het Goed ten Broeke te Evergem	86
Arth. VERHOUSTRAETE. Het Wessegemse op Aalter	128
Arth. VERHOUSTRAETE. Uit een oud renteboek. Hoe de heer goet anveerden zal in acht manieren	134
A. JANSSENS. De ontwikkeling van de landelijke post te Nevele	136
N. KERCKHAERT. Romeinse heirwegen in het Meetjesland . . .	142
Arth. VERHOUSTRAETE. Bijdrage tot de geschiedenis van Bellem	152
M. RYCKAERT. Het volksonderwijs te Zomergem	160
Arth. VERHOUSTRAETE. De kerk en de kerkelijke instellingen te Aalter rond 1600	191
E. P. Petrus B. de MEYER. Minderbroeders te Ecklo	209
A. JANSSENS. Een verdwaald dokument : «Het ontfanckboek van alle de cheijnsen der stede van Nevele in 1781»	212
A. RYSERHOVE. Over een nieuwe kerk en over stoo(rechten te Knesselare	223
M. ENGLISH. Pastoorslijsten	240
J. VANDEVEIRE. Waartoe een proces nog dienen kan	249
INHOUD	267

DIT JAARBOEK WERD UITGEGEVEN
DOOR HET HEEMKUNDIG GENOOT-
SCHAP VAN HET MEETJESLAND EN
GEDRUKT OP DE PERSEN VAN DE
DRUKKERIJ STANDAERT-VAN STEENE
NIEUWSTRAAT, 26, TE MALDEGEM.

Om alle onnodige vertragingen te voorkomen, worden de leden beleefd,
doch dringend verzocht, bij de ontvangst van hun Jaarboek, *onmiddellijk*
hun lidmaatschapsgeld voor 1959, 120 F te storten op Postrekening 1493.71.

Apotheker P. Ryckaert, Dekenijstraat, 2, Zomergem.

*Indien ons Jaarboek U voldoet, brengt het dan eens onder de
aandacht van Uw kennissen. Uw medewerking zou ons een grote
steun kunnen zijn! Hoe meer abonnementen, hoe meer tekst.*